

I TY MOŻESZ ZROZUMIEĆ BIBLIĘ!

***PRZEGLĄD STAREGO
TESTAMENTU
OD KSIĘGI RODZAJU
PO KSIĘGĘ MALACHIASZA***

BOB UTLEY
EMERYTOWANY PROFESOR HERMENEUTYKI
(INTERPRETACJI BIBLIJ)

TŁUMACZENIE: ZUZANNA SIEROTNIK

BIBLE LESSONS INTERNATIONAL: MARSHALL, TEXAS

2002 (poprawiony w 2010)

PRZEGLĄD STAREGO TESTAMENTU OD KSIĘGI RODZAJU PO KSIĘGĘ MALACHIASZA DR BOB UTLEY

Bible Lessons International

SPIS TREŚCI

I.	Przewodnik do czytania Biblii	3
II.	WPROWADZENIE	
	A. STOSOWANE TERMINY	10
	B. PO CO STUDIOWAĆ STARY TESTAMENT	10
	C. JAK STUDIOWAĆ STARY TESTAMENT	11
	D. PODSTAWOWA MAPA	11
	E. PODSTAWOWA OŚ CZASU	12
III.	TORA	
	A. KSIĘGA RODZAJU	19
	B. KSIĘGA WYJŚCIA	32
	C. KSIĘGA KAPŁAŃSKA	42
	D. KSIĘGA LICZB	57
	E. KSIĘGA POWTÓRZONEGO PRAWA	64
IV.	PROROCY WCZEŚNIEJSI	
	A. KSIĘGA JOZUEGO	72
	B. KSIĘGA SĘDZIÓW	80
	C. KSIĘGA RUT (PISMA)	87
	D. KSIĘGI SAMUELA	92
	E. KSIĘGI KRÓLEWSKIE	101
V.	TABELA – KRÓLOWIE PODZIELONEGO KRÓLESTWA	
VI.	PISMA	
	A. KSIĘGI KRONIK	123
	B. KSIĘGA EZDRASZA	129
	C. KSIĘGA NEHEMIASZA	136
	D. KSIĘGA ESTERY	143
VII.	LITERATURA MĄDROŚCIOWA	148
	A. POEZJA HEBRAJSKA	152
	B. KSIĘGI HIOBA	155

PSALMÓW	163
PRZYSŁÓW	173
KOHELETA	179
PIEŚŃ NAD PIEŚNIAMI	186
VIII. PROROCY WIĘKSI	
A. WPROWADZENIE DO PROROCTW STAROTESTAMENTOWYCH	193
B. KSIĘGI	
IZAJASZA	197
JEREMIASZA	219
LAMENTACJE	227
EZECHIELA	233
DANIELA	240
IX. PROROCY MNIEJSI	
OZEASZ	246
JOEL	252
AMOS	258
ABDIASZ	267
JONASZ	274
MICHEASZ	279
NAHUM	285
HABAKUK	291
SOFONIASZ	296
AGGEUSZ	301
ZACHARIASZ	306
MALACHIASZ	313

Przewodnik do czytania Biblii: Osobiste poszukiwanie weryfikowalnej prawdy

Czy da się poznać prawdę? Gdzie ją można znaleźć? Czy możemy ją logicznie zweryfikować? Czy istnieje jakiś ostateczny autorytet? Czy są jakieś absoluty, które mogłyby pokierować naszym życiem i światem? Czy życie ma sens? Dlaczego istniejemy? Dokąd zmierzamy? Te pytania – kwestie, nad którymi zastanawiają się wszyscy rozumni ludzie – towarzyszą ludzkiemu intelektowi od zarania dziejów (Koh 1:13-18; 3:9-11).

Pamiętam moje osobiste poszukiwanie czegoś, wokół czego mógłbym zbudować swoje życie. Uwierzyłem w Chrystusa w młodym wieku, opierając się głównie na świadectwie życia moich bliskich z rodziny. Kiedy dorastałem, pytania dotyczące mnie samego i świata wokół rosy wraz ze mną. Zwykle kulturowe i religijne banały nie nadawały znaczenia doświadczeniom, o których czytałem lub które przeżywałem. Był to dla mnie okres zamętu, poszukiwania, tęsknoty i częstego poczucia beznadziejności pośród nieczułego i surowego świata, w którym żyłem.

Wiele osób twierdziło, że zna odpowiedzi na te ostateczne pytania, ale po osobistej weryfikacji i refleksji zrozumiałem, że ich twierdzenia były oparte na (1) osobistych filozofiach życiowych, (2) starożytnych mitach, (3) ich własnych przeżyciach lub (4) projekcjach psychologicznych. Ja potrzebowałem pewnego stopnia weryfikowalności, jakichś dowodów; racjonalności, na której mógłbym oprzeć swój światopogląd; czegoś, wokół czego mógłbym zbudować swoje życie; powodu, dla którego mógłbym żyć.

To wszystko odnalazłem studiując Biblię. Zacząłem szukać dowodów na jej wiarygodność i odnalazłem je w (1) jej wiarygodności historycznej potwierdzonej przez archeologię, (2) trafności proroctw Starego Testamentu, (3) spójności biblijnego przesłania na przestrzeni szesnastu stuleci jej powstawania oraz (4) osobistych świadectwach ludzi, których życie zostało trwale zmienione przez kontakt z Biblią. Chrześcijaństwo jako jednolity system wierzeń i przekonań jest w stanie odpowiedzieć na trudne życiowe pytania ludzkości. Dostarczyło mi to nie tylko racjonalnych ram pojęciowych – empiryczny aspekt biblijnej wiary przyniósł mi emocjonalną radość i równowagę.

Myślałem, że odnalazłem coś, wokół czego będę mógł zbudować swoje życie: Chrystusa, którego poznałem na kartach Pisma Świętego. Było to silne doświadczenie i wielka ulga emocjonalna. Jednak do tej pory pamiętam szok i ból, które odczułem, kiedy zaczęło do mnie docierać, jak wiele różnych interpretacji Biblii jest propagowanych – czasem nawet w obrębie tego samego Kościoła lub szkoły myśli. Rozpoznanie natchnienia i wiarygodności Biblii nie było końcem, lecz początkiem mojej podróży. W jaki sposób weryfikować i odrzucać różnorodne lub sprzeczne interpretacje wielu trudnych fragmentów Pisma, rozpowszechniane przez ludzi, którzy równocześnie twierdzą, że Biblia jest wiarygodnym autorytetem?

To zadanie stało się moim życiowym celem i pielgrzymką wiary. Wiedziałem, że moja wiara w Chrystusa przyniosła mi ogromną radość i pokój. Mój umysł tęsknił za absolutem pośród relatywizmu kultury, w której żyłem i dogmatyzmu sprzecznych systemów religijnych, jak również arogancji wyznaniowej. Byłem zaskoczony, kiedy w poszukiwaniu właściwego podejścia do interpretacji starożytnej literatury natknąłem się na swoje własne uprzedzenia: historyczne, kulturowe, wyznaniowe i wynikające z życiowych doświadczeń. Często czytałem Biblię tylko po to, aby potwierdzić swoje własne przekonania. Używałem jej jako źródła dogmatów, którymi atakowałem innych, zasłaniając w ten sposób swoją własną niepewność i braki. Uświadomienie sobie tego było dla mnie bardzo bolesne.

Chociaż nigdy nie osiągnę całkowitego obiektywizmu, mogę jednak stawiać się lepszym czytelnikiem Biblii. Mogę minimalizować swoje uprzedzenia rozpoznając je i przyjmując do wiadomości ich istnienie. Nie jestem jeszcze od nich wolny, ale stawiałem czoła swoim słabościom. To właśnie osoba interpretatora jest często największym wrogiem właściwego odczytywania Biblii!

Pozwól, że przedstawię ci niektóre z moich założeń, na których opieram się podczas studiowania Pisma Świętego, tak abys ty – czytelnik – mógł je przeanalizować razem ze mną:

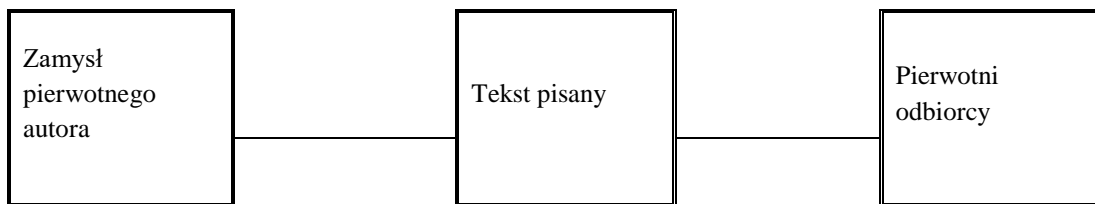
- (1) Wierzę, że Biblia jest jedynym natchnionym objawieniem się jedynego prawdziwego Boga. Dlatego też należy ją interpretować w świetle zamysłu pierwotnego boskiego autora działającego poprzez pisarza – człowieka żyjącego w kontekście konkretnych uwarunkowań historycznych.
- (2) Wierzę, że Biblia została napisana dla zwykłego człowieka – dla wszystkich ludzi! Bóg dostosował się do nas, aby mówić do nas w sposób dla nas zrozumiały w kontekście historycznym i kulturowym. On nie ukrywa prawdy – chce, abyśmy ją rozumieli! Dlatego Jego słowa muszą być interpretowane w świetle tamtych czasów, a nie naszych. Biblia nie powinna oznaczać dla nas tego, czego nie znaczyła dla swoich pierwszych czytelników lub słuchaczy. Jest ona zrozumiała dla przeciętnego

- ludzkiego umysłu i zastosowane są w niej zwyczajne ludzkie formy i techniki komunikacji.
- (3) Wierzę, że Biblia posiada jednolite przesłanie i cel. Nie przeczy sama sobie, mimo że zawiera trudne i paradoksalne fragmenty. Dlatego też najlepszym interpretatorem Biblii jest ona sama.
 - (4) Wierzę, że każdy fragment Biblii (wyłączając prorocтва) posiada jedno i tylko jedno znaczenie oparte o zamysł pierwotnego natchnionego autora. Chociaż nie możemy być nigdy w stu procentach pewni, że znamy zamysł pierwotnego autora, istnieje jednak wiele wskazówek, które mogą nas na niego naprowadzić:
 - (a) rodzaj (gatunek) literacki wybrany do przekazania przesłania,
 - (b) tło historyczne i/lub określone okoliczności, które przyczyniły się do napisania danej księgi,
 - (c) kontekst literacki całej księgi oraz każdej całości literackiej,
 - (d) powiązanie konstrukcji tekstowej (zarysu) całości literackich z ogólnym przesłaniem księgi,
 - (e) swoiste środki gramatyczne użyte do przekazania wiadomości,
 - (f) dobór słów.

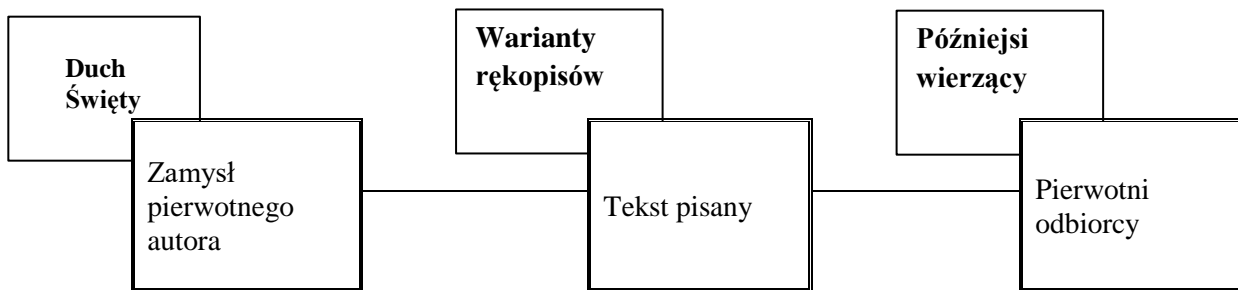
Studiowanie danego fragmentu tekstu obejmuje przyjrzenie się każdemu z tych obszarów. Zanim wyjaśnię moją metodologię czytania Biblii, pozwolę sobie wymienić niektóre stosowane w dzisiejszych czasach niewłaściwe metody, które pociągnęły za sobą tak ogromną różnorodność interpretacji i w związku z tym powinniśmy się ich wystrzegać.

- (1) Ignorowanie całego literackiego kontekstu ksiąg Biblii i rozumienie każdego zdania, członu, a nawet poszczególnych słów jako prawdziwych stwierdzeń niezwiązanych z zamysłem autora lub szerszym kontekstem. Jest to często nazywane „dowodzeniem wersetami”.
- (2) Ignorowanie tła historycznego ksiąg poprzez zastąpienie go przypuszczalnym tłem historycznym, które ma niewielkie poparcie w samym tekście lub jest go zupełnie pozbawione.
- (3) Ignorowanie tła historycznego ksiąg i czytanie ich w sposób, w jaki czyta się poranny dziennik – jakby były adresowane przede wszystkim do poszczególnych współczesnych chrześcijan.
- (4) Ignorowanie tła historycznego ksiąg poprzez alegoryzowanie tekstu jako przesłania filozoficznego lub teologicznego zupełnie niepowiązanego z zamysłem pierwotnego autora i tym, co rozumeli pierwsi słuchacze.
- (5) Ignorowanie pierwotnego przesłania i zastępowanie go swoim własnym systemem teologicznym, ulubioną doktryną lub współczesnym problemem niepowiązanym z zamysłem powziętym przez pierwotnego autora i przekazanym przez niego przesłaniem. To zjawisko często poprzedzone jest wstępnym czytaniem Biblii w celu zbudowania autorytetu mówcy. Jest to często nazywane „odpowiedzią czytającego” (interpretacją typu „co ten tekst oznacza dla mnie”).

Wszelkie pisemne przekazy międzyludzkie zawierają przynajmniej trzy części składowe:

W przeszłości różne techniki czytania Pisma Świętego skupiały się na jednej z tych trzech składowych. Jednak z uwagi na rzeczywistość wyjątkowego natchnienia Biblii należałoby zmodyfikować powyższy diagram:

W rzeczywistości proces interpretacji powinien uwzględniać wszystkie trzy składowe. W celu weryfikacji moja interpretacja może na przykład skupiać się na dwóch pierwszych elementach: pierwotnym autorze i tekście. Najprawdopodobniej jest to moja reakcja na zaobserwowane nadużycia: (1) alegoryzowanie lub uduchowianie tekstu i (2) interpretację typu „odpowieź czytającego” (co ten tekst oznacza dla mnie). Nadużycia mogą wystąpić na każdym etapie analizy. Powinniśmy nieustannie weryfikować to, czym się kierujemy: nasze motywy, uprzedzenia, techniki i zastosowania. W jaki jednak sposób możemy to robić, jeśli nie istnieją granice interpretacji, nie ma żadnych ograniczeń ani kryteriów? Z tego powodu badam zamysł autora i strukturę tekstu, które dostarczają mi pewnych kryteriów ograniczających zakres dopuszczalnych uzasadnionych interpretacji.

Mając na uwadze wymienione wyżej niewłaściwe techniki czytania Pisma Świętego, zadajmy sobie pytanie, jakie słuszne sposoby czytania i interpretowania Biblii zapewnią nam pewien stopień weryfikowalności i konsekwencji.

Nie będę w tym miejscu przedstawiał szczegółowych technik interpretacji konkretnych gatunków literackich, omówię natomiast ogólne hermeneutyczne zasady obowiązujące dla wszystkich typów tekstów biblijnych. Jeśli chodzi o interpretowanie różnych gatunków literackich, polecam książkę *How to Read the Bible for All Its Worth [Jak czytać Biblię?]* Gordona Fee i Douglasa Stuarta (wydana w Polsce przez JR Szorc).

Moja metodologia początkowo skupia się na czytelniku, dając przestrzeń, aby Duch Święty rozjaśniał mu treść Biblii w ciągu czterech cykli osobistych czytań. Takie podejście stawia Ducha, tekst i czytelnika na pierwszym miejscu, nie spychając ich na drugi plan. Chroni ono również czytelnika od nadmiernego wpływu komentatorów. Słyszałem kiedyś następujące stwierdzenie: „Biblia rzuca wiele światła na komentarze do niej samej”. Cytując tę uwagę nie chcę umniejszać wartości pomocy dydaktycznych, tylko zaapelować o odpowiedni sposób i czas korzystania z nich.

Musimy być w stanie poprzeć naszą interpretację samym tekstem. Pewnej ograniczonej weryfikacji dostarczyć może następujących pięć obszarów:

- (1) tło historyczne
- (2) kontekst literacki
- (3) struktury gramatyczne (składnia)
- (4) użycie współczesnych autorowi słów
- (5) istotne fragmenty paralelne

Musimy też być w stanie podać rozumowanie i logikę stojące za naszymi interpretacjami. Biblia jest naszym jedynym źródłem wiary i praktyki. Niestety chrześcijanie często nie zgadzają się co do tego, czego naucza i co twierdzi Pismo Święte.

Cztery cykle czytań są zaprojektowane tak, aby umożliwić dokonanie w interpretacji następujących spostrzeżeń:

- (1) Pierwszy cykl czytań
 - (a) Przeczytaj całą księgę za jednym razem. Przeczytaj ją jeszcze raz w innym tłumaczeniu, najlepiej zgodnym z inną teorią przekładu:
 - (i) tłumaczenie „słowo w słowo” (GPNT, BP)
 - (ii) dynamiczny równoważnik (BT, WP, Przekład Ewangeliczny, BW)
 - (iii) parafraza (PL, BWP, Słowo Życia)
 - (b) Odnajdź główny zamysł całego tekstu. Określ jego temat.
 - (c) Wydziel (jeżeli jest to możliwe) całość literacką, rozdział, akapit lub zdanie, które jasno wyraża ten główny zamysł lub temat.
 - (d) Określ główny gatunek literacki.
 - (i) Stary Testament

- a) Hebrajska narracja
 - b) Hebrajska poezja (literatura mądrościowa, psalm)
 - c) Hebrajskie proroctwa (proza, poezja)
 - d) Kodeksy praw
- (ii) Nowy Testament
 - a) Narracja (Ewangelie, Dzieje)
 - b) Listy
 - c) Literatura apokaliptyczna
- (2) Drugi cykl czytań
 - (a) Przeczytaj całą księgę jeszcze raz, próbując odnaleźć główne tematy.
 - (b) Nakreśl główne tematy i krótko podsumuj ich treść w prostych stwierdzeniach.
 - (c) Zweryfikuj określony przez siebie zamysł i zarys księgi z pomocami dydaktycznymi.
- (3) Trzeci cykl czytań
 - (a) Przeczytaj całą księgę po raz kolejny, poszukując tym razem tła historycznego oraz konkretnych okoliczności, które przyczyniły się do napisania danej księgi biblijnej.
 - (b) Wymień elementy historyczne wspomniane w księdze:
 - (i) autor
 - (ii) data
 - (iii) adresaci
 - (iv) konkretna przyczyna napisania księgi
 - (v) aspekty tła kulturowego odnoszące się do zamysłu księgi
 - (c) Rozszerz swój zarys do poziomu akapitu tej księgi Biblii, którą interpretujesz. Za każdym razem zidentyfikuj całość literacką i dokonaj jej zarysu. Może ona obejmować kilka rozdziałów lub akapitów. Umożliwi ci to podążanie za logiką i sposobem konstruowania tekstu przez pierwotnego autora.
 - (d) Zweryfikuj zidentyfikowane przez siebie tło historyczne z pomocami dydaktycznymi.
- (4) Czwarty cykl czytań
 - (a) Przeczytaj daną całość literacką ponownie w kilku tłumaczeniach.
 - (b) Wyszukaj struktury literackie i gramatyczne:
 - (i) powtarzające się zdania, np. Ef 1:6.12.14,
 - (ii) powtarzające się struktury gramatyczne, np. Rz 8:31,
 - (iii) kontrastujące ze sobą koncepcje.
 - (c) Wymień następujące rzeczy:
 - (i) istotne pojęcia,
 - (ii) nietypowe terminy,
 - (iii) ważne struktury gramatyczne,
 - (iv) szczególnie trudne słowa, człony i zdania.
 - (d) Wyszukaj istotne fragmenty paralelne:
 - (i) Odszukaj najwyraźniejszy fragment mówiący o rozpatrywanym przez ciebie temacie używając:
 - a) książek dotyczących teologii systematycznej,
 - b) Biblii z odnośnikami,
 - c) konkordancji.
 - (ii) Spróbuj poszukać możliwych paradoksalnych par w obrębie twojego tematu. Wiele prawd biblijnych jest przedstawionych za pomocą par dialektycznych; wiele konfliktów wyznaniowych pochodzi od dowodzenia wersetami tylko połowy jakiegoś biblijnego napięcia. Ponieważ cała Biblia jest natchniona, w celu zapewnienia biblijnej równowagi naszej interpretacji powinniśmy szukać jej całościowego przesłania.
 - (iii) Odnajdź paralele w tej samej księdze, u tego samego autora lub w tym samym gatunku literackim. Biblię najlepiej interpretować za pomocą niej samej, ponieważ ma jednego autora: Ducha Świętego.
 - (e) Zweryfikuj swoje obserwacje dotyczące tła i okoliczności historycznych z pomocami dydaktycznymi:
 - (i) Bible do studiowania,
 - (ii) Encyklopedie, podręczniki i słowniki biblijne,

- (iii) Wprowadzenia do Biblii,
- (iv) Komentarze do Biblii (w tym punkcie swojego studiowania pozwól, aby przeszła i terazniejsza wspólnota wierzących wspomogła cię i skorygowała kierunek twojego osobistego studium Pisma).

Teraz przechodzimy do zastosowania. Poświęciłeś wiele czasu, aby zrozumieć tekst w jego pierwotnym kontekście; czas zastosować go do twojego życia i kultury. Moja definicja autorytetu biblijnego jest następująca: „zrozumienie tego, co pierwotny autor Biblii przekazał sobie współczesnym i zastosowanie tej prawdy do naszych czasów”.

Zastosowanie musi być zgodne z interpretacją zamysłu pierwotnego autora zarówno pod względem czasu, jak i logiki. Nie możemy stosować fragmentów Biblii do naszych czasów, dopóki nie zrozumiemy, co te słowa znaczyły w czasie, kiedy były pisane! Tekst Biblii nie powinien nigdy oznaczać tego, czego wcześniej nie mógł mieć na myśli!

Twój szczegółowy zarys na poziomie akapitów (trzeci cykl czytań) będzie twoim przewodnikiem. Zastosowania z twojej interpretacji powinny być wyciągnięte na poziomie akapitów, a nie poszczególnych słów. Słowa posiadają znaczenie tylko w określonym kontekście; tak samo jest też z członami i zdaniami. Jedyną natchnioną osobą biorącą udział w procesie interpretacji jest pierwotny autor. My tylko podążamy jego śladem poprzez Ducha Świętego, który nas oświeca. Ale oświecenie nie jest natchnieniem. Aby powiedzieć: „tak mówi Pan”, musimy trzymać się zamysłu pierwotnego autora. Zastosowanie musi być konkretnie związane z ogólnym zamysłem całego tekstu oraz rozwojem myśli na poziomie określonej całości literackiej i akapitu.

Nie pozwól, aby zagadnienia naszych czasów interpretowały Biblię; niech przemawia sama! Może to wymagać od nas wyciągnięcia z tekstu określonych zasad. Jest to uzasadnione tylko wtedy, kiedy zasady te znajdują w nim poparcie. Niestety bardzo często nasze zasady są tylko „naszymi” zasadami – a nie tymi zawartymi w tekście.

Przy zastosowaniu przesłania Biblii ważne jest, aby pamiętać o tym, że (wyluczając proroctwa) dla określonego tekstu biblijnego obowiązujące jest jedno i tylko jedno znaczenie. Jest ono powiązane z zamysłem pierwotnego autora, który odpowiadał na jakiś kryzys lub potrzebę jemu współczesnych. To jedno znaczenie może mieć wiele możliwych zastosowań. Zastosowanie będzie zależało od potrzeb odbiorców, musi jednak być związane z tym, co miał na myśli pierwotny autor.

Do tej pory przeanalizowaliśmy logiczne i tekstualne procesy składające się na interpretację i jej zastosowanie. Teraz krótko omówimy duchowy aspekt interpretacji. Dla mnie pomocna okazała się poniższa lista:

1. Módl się o pomoc Ducha (zob. 1 Kor 1:26-2:16).
2. Módl się o przebaczenie i oczyszczenie z grzechów, których jesteś świadomy (zob. 1 J 1:9).
3. Módl się o większe pragnienie poznania Boga (zob. Ps 19:7-14; 42:1ff; 119:1ff).
4. Natychmiast zastosuj każde nowe odkrycie w swoim życiu.
5. Zachowuj pokorę i otwartość na naukę.

Ciężko jest utrzymać równowagę pomiędzy logicznym procesem interpretacji a duchowym prowadzeniem Ducha Świętego. Pomogły mi w tym poniższe fragmenty:

- A. Z książki Jamesa W. Sire *Scripture Twisting [Przekręcanie Pisma]*, s. 17-18:

„Oświecenie przychodzi do umysłów całego ludu Bożego – nie tylko do duchowej elity. W biblijnym chrześcijaństwie nie istnieje „klasa guru”, nie ma iluminatów, nie ma ludzi, od których pochodzi każda właściwa interpretacja. Tak więc, chociaż Duch Święty obdarza szczególnymi darami mądrości, poznania i rozpoznawania duchów, nie wyznacza chrześcijan, którzy je otrzymali, na jedyne autorytety w dziedzinie interpretacji Jego Słowa. Uczenie się, rozsądzanie i rozpoznawanie w odniesieniu do Biblii, która jest autorytetem nawet dla tych, których Bóg obdarował szczególnymi zdolnościami, jest zadaniem całego Jego ludu. Podsumowując, założenie, które przyjmuję w całym niniejszym komentarzu jest takie, że Biblia jest prawdziwym objawieniem Boga dla całej ludzkości, naszym ostatecznym autorytetem we wszystkich kwestiach, w których się wypowiada, oraz że nie jest ona całkowitą tajemnicą, ale może być odpowiednio rozumiana przez zwyczajnych ludzi w każdej kulturze.”

- B. O Kierkegaardzie (znalezione w książce Bernarda Ramma *Protestant Biblical Interpretation [Protestancka interpretacja biblijna]*, s. 75):

„Według Kierkegarda, gramatyczne, leksykalne i historyczne studiowanie Biblii jest konieczne, ale wstępne wobec prawdziwego czytania Biblii. ‘Aby czytać Biblię jako słowo Boże, musimy ją czytać z sercem w gardle, w stanie gotowości, z gorliwym oczekiwaniem, pozostając w dialogu z Bogiem. Bezmyślne lub nieuważne czytanie Biblii, lub też czytanie jej tylko pod kątem akademickim lub

zawodowym nie jest czytaniem Biblii jako Słowa Bożego. Tylko wtedy, kiedy czytamy Biblię tak, jakbyśmy czytali list miłosny, odczytujemy ją jako Słowo Boga.”

C. Z książki H. H. Rowley’a *The Relevance of the Bible [Istotność Biblii]*, s. 19:

„Czysto intelektualne zrozumienie Biblii, choćby zupełne, nie jest w stanie osiągnąć wszystkich zawartych w niej skarbów. Rozumienie takie nie może być lekceważone, ponieważ jest ono niezbędne do jej pełnego zrozumienia. Jeżeli jednak ma być pełne, musi prowadzić do duchowego zrozumienia duchowych skarbów tej księgi. Do zrozumienia duchowego potrzebne jest coś więcej niż tylko czujność intelektualna. Sprawy duchowe są rozróżniane na poziomie duchowym, a człowiek studiujący Biblię musi przyjąć postawę duchowej wrażliwości i pragnienia odnalezienia Boga, żeby oddać Mu samego siebie, jeśli chce wyjść poza badania naukowe i osiągnąć bogatsze dziedzictwo tej najwspanialszej z wszystkich ksiąg.”

Przewodnik do samodzielnego studiowania został stworzony, żeby wesprzeć twój proces interpretacji na następujące sposoby:

1. Wprowadzeniem do każdej księgi jest krótkie tło historyczne. Przeczytaj te informacje po zakończeniu „trzeciego cyklu czytań”.
2. Na początku każdego rozdziału znajdują się spostrzeżenia dotyczące jego kontekstu. Pomoże ci to określić strukturę danej całości literackiej.
3. Na początku każdego rozdziału lub większej całości literackiej znajduje się podział na akapity i odpowiednie wersety z kilku innych współczesnych tłumaczeń Biblii:
 - a. Biblia Tysiąclecia (BT)
 - b. Biblia Warszawska (BW)
 - c. Biblia Poznańska (BP)
 - d. Biblia Warszawsko-Praska (BWP)
 - e. Nowe Przymierze i Psalmi (PL)

Podział na akapity nie jest wynikiem natchnienia. Należy wnioskować o nim z kontekstu. Poprzez porównanie kilku współczesnych wersji, różniących się pod względem przyjętych teorii przekładu i perspektyw teologicznych, jesteśmy w stanie przeanalizować przypuszczalną strukturę myśli pierwotnego autora. Każdy akapit zawiera jedną główną prawdę. Nazywa się ją „zdaniem tematycznym” lub „myślą przewodnią tekstu”. Ta wspólna myśl jest kluczowa w procesie interpretacji – czy to historycznej, czy gramatycznej. Nie powinniśmy nigdy dokonywać interpretacji, wygłaszać kazań ani nauczać opierając się na części tekstu mniejszej niż akapit! Należy także pamiętać, że każdy akapit jest powiązany z otaczającymi go akapitami. Z tego właśnie powodu ważne jest nakreślenie zarysu akapitów w całej księdze. Chodzi tu o to, aby być w stanie podążać za logicznym ciągiem tematu adresowanego do nas przez pierwotnego autora natchnionego.

4. Notatki zgodne są z podejściem interpretacyjnym „werset po wersecie”, co zmusza nas do śledzenia myśli pierwotnego autora. Zawierają one różnorodne informacje, takie jak:
 - a. kontekst literacki
 - b. dane historyczne i kulturowe
 - c. informacje gramatyczne
 - d. analizy słów
 - e. istotne fragmenty paralelne
5. Jako że niniejszy komentarz przetłumaczony został z języka angielskiego, korzystanie z niego przez polskiego czytelnika wymagało dokonania wyboru rodzimych tłumaczeń Pisma Świętego. Autor komentarzy odnosi się do dosłownego tłumaczenia NASB, które zostało w komentarzu zastąpione tekstem Biblii Tysiąclecia. W przypadku rozbieżności z NASB podano także brzmienie w innych tłumaczeniach. W pewnych miejscach niniejszego komentarza tekst BT (1995) będzie uzupełniony o inne współczesne tłumaczenia:
 - a. Interlinearny Grecko-polski Nowy Testament (GPNT) wydawnictwa Vocatio na podstawie oryginalnego tekstu greckiego udostępnionego przez Niemieckie Towarzystwo Biblijne.
 - b. Biblia Poznańska (BP) – dosłowne tłumaczenie oparte na manuskryptach *Biblia Hebraica*, red. R. Kittel, P. Kahle, A. Alt, O. Eissfeld, Stuttgart 1951 oraz *The Greek New Testament*, red. K. Aland, M. Black, B. M. Metzger, A. Wikgren, Stuttgart 1968.
 - c. Biblia Warszawska (BW) – dynamiczny ekwiwalent oparty na manuskryptach *Biblia Hebraica*, red. R. Kittel, P. Kahle, A. Alt, O. Eissfeld, Stuttgart 1951, *Novum Testamentum Graece*, red. E. Nestle, K. Aland, Stuttgart 1954 oraz *Novum Testamentum Graece*, red. K. Aland, M. Black, B.

- M. Metzger, A. Wikgren, Stuttgart 1966.
- d. Biblia Warszawsko-Praska (BWP) – tłumaczenie na pograniczu dynamicznej ekwiwalencji i parafrazy oparte na manuskryptach *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart 1977 oraz *Novum Testamentum Graece*, red. K. Aland, M. Black, C. Martini, B. Metzger, A. Wikgren, Stuttgart 1979.
 - e. Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza – tłumaczenie na pograniczu dynamicznej ekwiwalencji i parafrazy oparte na manuskryptach *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, *Biblia Hebraica Quinta* i *Novum Testamentum Graece* Nestlego-Alanda (NA27 i NA28, odpowiednio: 1993 i 2012, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft).
6. Dla tych, którzy nie znają greki, porównywanie współczesnych tłumaczeń może być pomocne w identyfikowaniu występujących w tekście problemów:
- a. warianty manuskryptów
 - b. alternatywne znaczenia słów
 - c. trudny gramatycznie tekst i struktury
 - d. teksty dwuznaczne
- Chociaż współczesne wersje nie są w stanie rozwiązać wszystkich tych problemów, to jednak ukazują nam one te miejsca, które wymagają głębszej i dokładniejszej analizy.
7. Na końcu każdego rozdziału znajdują się związane z jego treścią pytania do dyskusji, które mają za zadanie nakierować nas na główne zagadnienia interpretacyjne danego rozdziału.

Dostępne obecnie komentarze z tej serii to:

Tom 0	“You Can Understand the Bible” Seminar
Tom 1	The First Christian Primer: Matthew
Tom 2	The Gospel According to Mark: Mark and I and II Peter [wydanie polskie: Ewangelia według Piotra: Ewangelia Marka oraz 1 i 2 List Piotra]
Tom 3A	Luke the Historian: The Gospel of Luke
Tom 3B	Luke the Historian: The Book of Acts
Tom 4	The Beloved Disciple’s Memoirs and Letters: The Gospel of John, I, II and III John [wydanie polskie: Wspomnienia i listy umiłowanego ucznia: Ewangelia oraz 1, 2 i 3 List Jana]
Tom 5	The Gospel According to Paul: Romans [wydanie polskie: Ewangelia według Pawła: List do Rzymian]
Tom 6	Paul’s Letters to a Troubled Church: I and II Corinthians
Tom 7	Paul’s First Letters: Galatians and I & II Thessalonians
Tom 8	Paul’s Prison Letters: Colossians, Ephesians, Philemon and Philippians
Tom 9	Paul’s Fourth Missionary Journey: I Timothy, Titus, and II Timothy
Tom 10	The Superiority of the New Covenant: Hebrews
Tom 11	Jesus’ Half-Brothers Speak: James and Jude
Tom 12	Hope in Hard Times—The Final Curtain: Revelation [wydanie polskie: Nadzieja w trudnych czasach – ostatnia kurtyna: Apokalipsa]
Tom 1AOT	How It All Began: Genesis 1-11

WPROWADZENIE

I. DEFINICJE CZĘSTO UŻYWANYCH TERMINÓW

A. Boże imiona

1. El
2. Elohim
3. JHWH
4. Adon
5. El Szaddai

B. Nazwy tekstów i tłumaczeń

1. Tekst masorecki (TM)
2. Septuaginta (LXX)
3. Wulgata
4. Midrasz
 - a. Halaka – komentarz do Tory
 - b. Hagada – historie i przypowieści o całym ST
5. Talmud
 - a. Miszna – tradycje ustne na temat Tory pochodzące od wcześniejszych znanych rabinów
 - b. Gemara – komentarz do Miszny pochodzący od późniejszych rabinów
6. Targumy
7. Zwoje znad Morza Martwego

II. PO CO STUDIOWAĆ STARY TESTAMENT

A. Było to jedyne Pismo Święte, jakie mieli Jezus i apostołowie. Często cytowali ST.

B. Za jego pośrednictwem objawił się Bóg. ST jest natchniony.

1. Mt 5:17ff	5. 1 P 1:23-25
2. 2 Tm 3:15-17	6. 2 P 1:20-21
3. 1 Kor 2:9-13	7. 2 P 3:15-16
4. 1 Tes 2:13	

C. Został napisany dla nas.

1. Rz 4:23-24; 15:4
2. 1 Kor 9:9-10; 10:6.11

D. Jak chrześcijanie powinni reagować na ST?

1. Kilka historycznych podejść
 - a. zachowywać w całości
 - b. zupełnie pomijać
 - c. szanować jako objawienie, ale nie uważać za wiążący
2. Nie jest środkiem zbawienia
 - a. Rz 4
 - b. Ga 3
 - c. Hbr

3. Jest Bożym objawieniem dla człowieka. Ma do spełnienia pewną rolę w naszym życiu. Stanowi podstawę dla Nowego Testamentu (od obietnicy do wypełnienia).

III. JAK STUDIOWAĆ STARY TESTAMENT (BIBLIĘ) Kilka podstawowych zasad interpretacji:

A. Biblia została napisana w zwykłym, ludzkim języku:

1. Bóg nie ukrywa prawdy
2. Bóg dostosował się do naszej zdolności rozumienia

B. Kluczem do właściwej interpretacji jest zamysł pierwotnego, natchnionego autora. Odnajdujemy go w zwyczajnym znaczeniu użytych przez niego i rozumianych przez pierwotnych słuchaczy terminów. Ze względu na to, aby właściwie zinterpretować dany fragment, należy brać pod uwagę następujące informacje:

1. tło historyczne
2. kontekst literacki
3. gatunek (rodzaj) literacki
4. gramatyka (składnia)
5. ówczesne znaczenie słów
6. zastosowana przez autora konstrukcja tekstowa

C. Cała Biblia jest natchniona (2 Tm 3:16), a więc najlepszym jej interpretatorem jest ona sama. Nazywamy to „analogią wiary” lub paralelnymi fragmentami:

1. szukamy najbardziej jasnego i zrozumiałego fragmentu,
2. szukamy nadrzędnego Bożego zamysłu,
3. szukamy prawdy podanej w paradoksalnych parach.

D. Jak odróżnić to, co kulturowe i przejściowe, od międzykulturowej i wiecznej prawdy?

1. Czy ta prawda ST została potwierdzona przez jakiegoś autora NT?
2. Czy Biblia przedstawia tę prawdę w jednolity sposób?
3. Czy prawda ta wyrażona jest za pomocą określeń, które są w oczywisty sposób kulturowe?

IV. PODSTAWOWA MAPA STAROŻYTNEGO BLISKIEGO WSCHODU – MIEJSCA ZWIĄZANE ZE ST

A. Wody (z zachodu na wschód)

1. Morze Śródziemne (Morze Wielkie lub Górne)	8. Potok Jabbok
2. Rzeką Nil	9. Potok Arnon
3. Morze Czerwone	10. Morze Galilejskie (Jezioro Kinneret)
4. Zatoka Akaba	11. Rzeką Eufrat
5. Rzeką Egipską lub Potok Egipski	12. Rzeką Tygrys
6. Morze Słone (Morze Martwe)	13. Zatoka Perska (Morze Dolne)
7. Rzeką Jordan	

B. Państwa związane z Bożym ludem w ST (z zachodu na wschód)

1. Rzym	6. Filistea	11. Ammon	16. Asyria
2. Grecja	7. Juda	12. Fenicja (Liban)	17. Babilon
3. Kaftor	8. Izrael	13. Syria	18. Persja
4. (Kreta)	9. Edom	14. Kraj Hetytów	19. Media

5. Kittim
(Cypr)
Egipt | 10. Moab | 15. (Anatolia)
Arabia | 20. Elam |
|------------------------------|----------|--------------------------|----------|

C. Stolice głównych państw

1. Memfis (Egipt)	5. Damaszek (Syria)
2. Jerozolima	6. Niniwa (Asyria)
3. (Juda)	7. Babilon (Babilon)
4. Samaria (Izrael)
Tyr (Fenicja)	8. Suza (Persja)

D. Inne znaczące miasta

1. Ur	6. Betlejem
2. Charan	7. Hebron
3. Megiddo	8. Beer-Szeba
4. Sychem	9. Awaris/Soan/Tanis
5. Jerycho	10. Teby

E. Góry

1. Ararat	5. Karmel
2. Hermon	6. Nebo/Pisga
3. Tabor	7. Syjon/Moria (Jerozolima)
4. Ebal i Garizim (Sychem)	8. Synaj/Horeb

V. PODSTAWOWA OŚ CZASU STAREGO TESTAMENTU

A. Wydarzenia, których data jest nieznana (Rdz 1-11)

1. stworzenie	3. potop
2. upadek	4. wieża Babel

B. Dziesięć dat i wydarzeń:

1. Okres patriarchów (Rdz 12-50 i Hi) – 2000 p.n.e.
2. Eksodus (Wj) – 1445/1290 p.n.e.
3. Podbój (Joz) 1400/1290 p.n.e.
4. Zjednoczone królestwo (Saul, Dawid, Salomon) – 1000 p.n.e.
5. Podzielone królestwo (Roboam – Jeroboam I) – 922 p.n.e.
6. Upadek Samarii (Izraela) – 722 p.n.e.
7. Upadek Jerozolimy (Judy) – 586 p.n.e.
8. Dekret Cyrusa (Persja) – 538 p.n.e.
9. Druga świątynia – 516 p.n.e.
10. Zakończenie ST (Ml) – 430 p.n.e.

C. Główni wrogowie ludu Bożego:

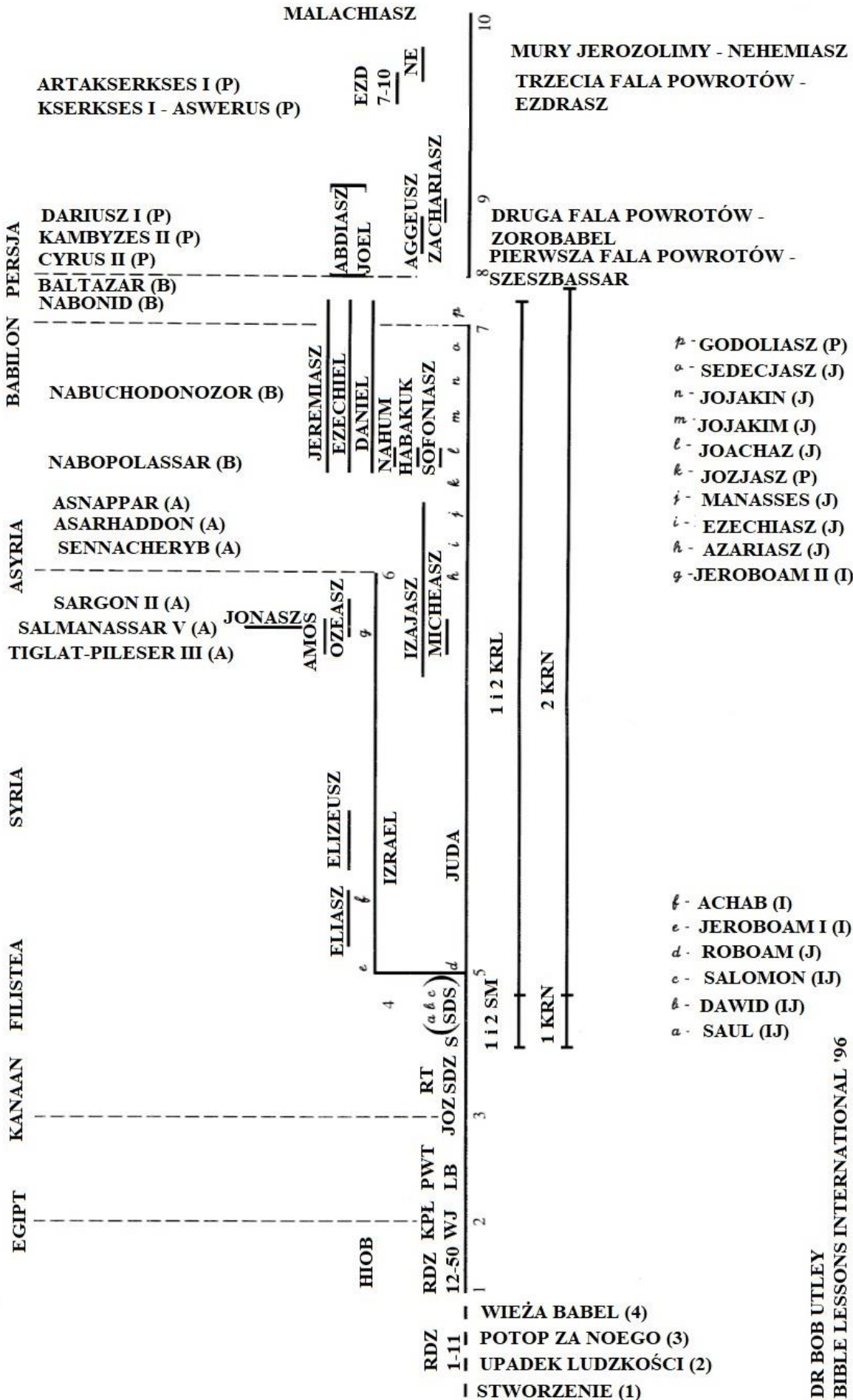
1. Egipt	6. Babilon

2. Kanaan	7. Persja
3. Filistea	8. Grecja
4. Syria	9. Rzym
5. Asyria	

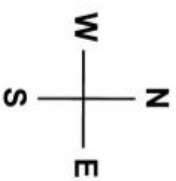
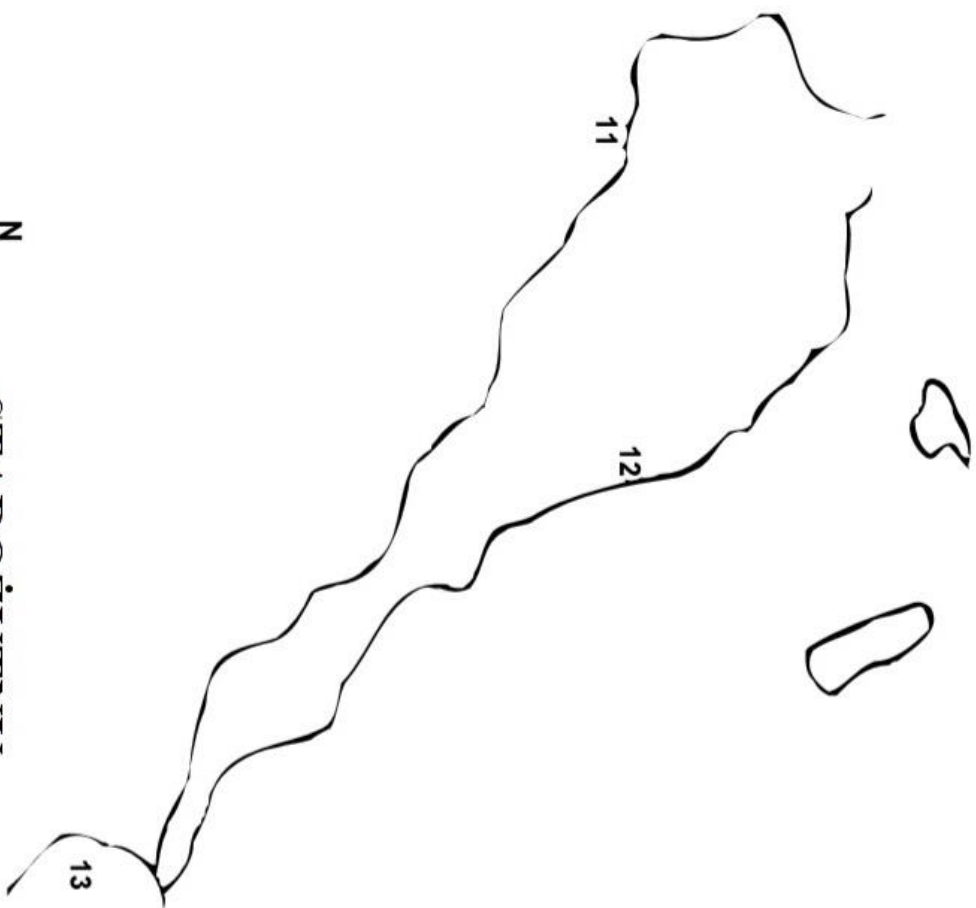
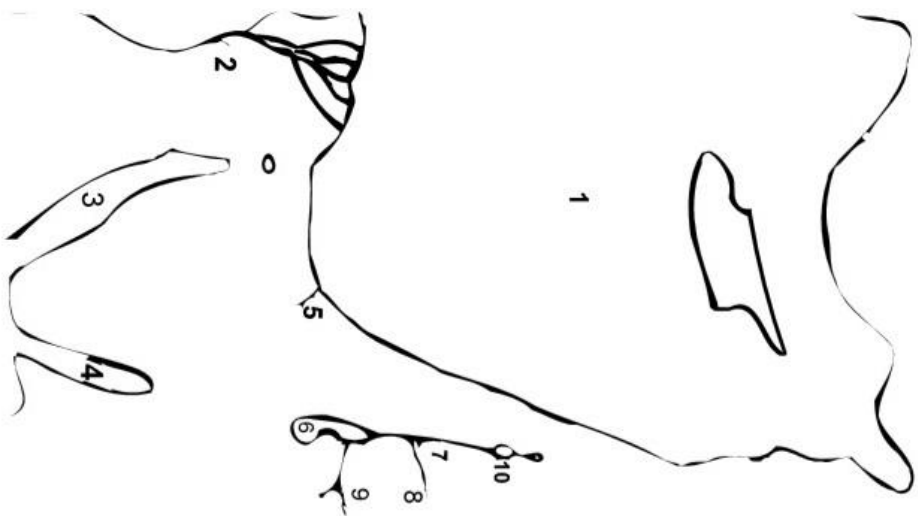
D. Królowie na osi czasu:

1. Zjednoczone królestwo
 - a. Saul
 - b. Dawid
 - c. Salomon
2. Izrael
 - a. Jeroboam I
 - b. Achab
 - c. Jeroboam II
 - d. Ozeasz
3. Juda

a. Roboam	f. Joachaz (3 miesiące)
b. Ozjasz (Azariasz)	g. Jojakim
c. Ezechiasz	h. Jojakin (3 miesiące)
d. Manasses	i. Sedecjasz
e. Jozjasz	j. Godoliasz (namiestnik perski)
4. Persja
 - a. Cyrus II (550-530 p.n.e.)
 - b. Kambyzes (530-522 p.n.e.)
 - c. Dariusz I (522-486 p.n.e.)
 - d. Kserkses I (486-465 p.n.e.)
 - e. Artakserkses I (465-424 p.n.e.)
5. Na końcu 1 i 2 Krl znajduje się wyczerpująca lista królów Judy i Izraela, a także królów Asyrii, Babilonu, Persji i Grecji.

WODY

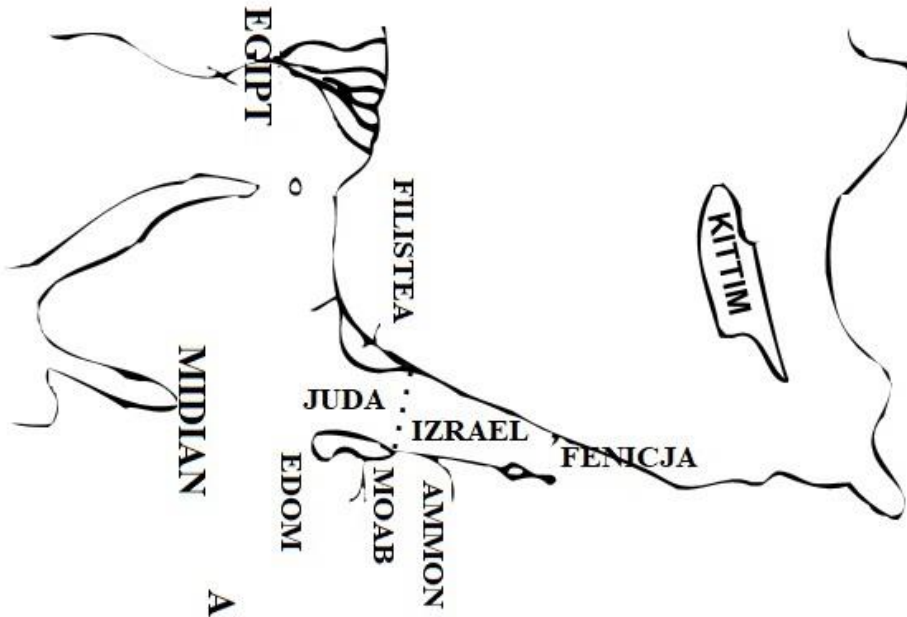

STAROŻYTNY BLISKI WSCHÓD

NARODY

HEITYCI

KITTIM

MIDDIAN

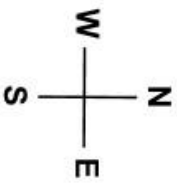
ARABIA

ASYRIA

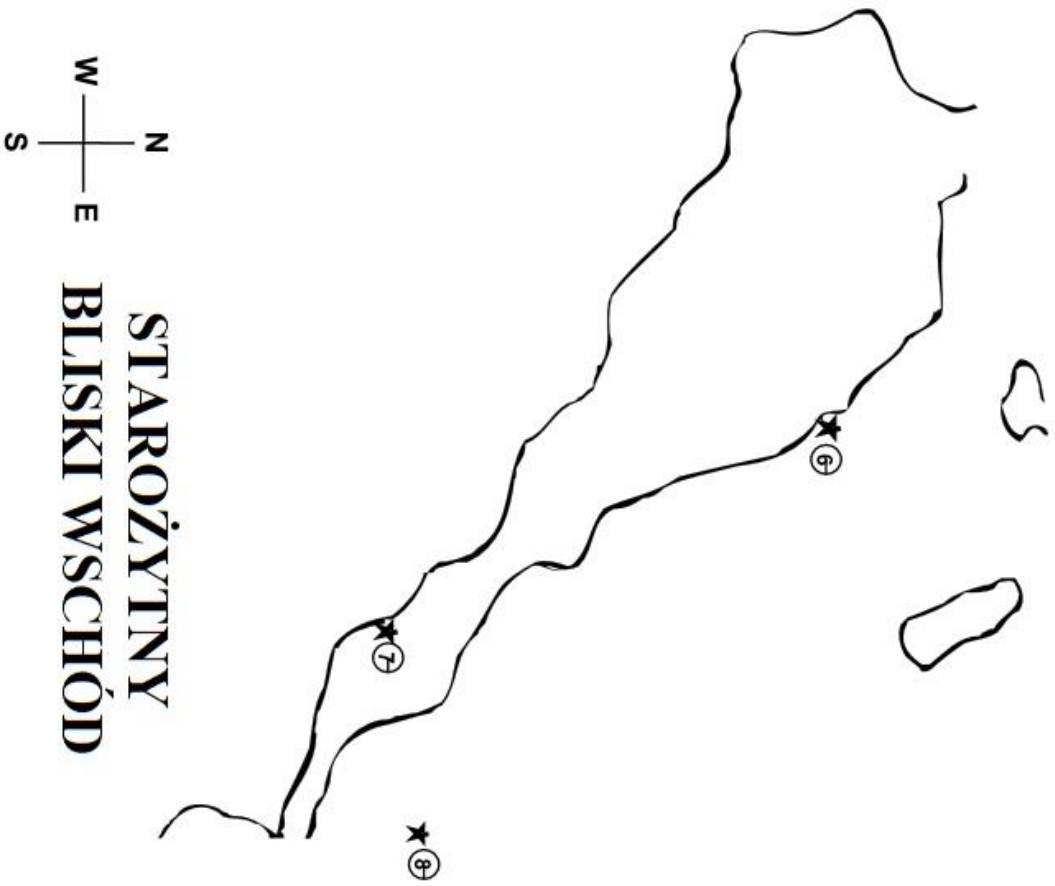
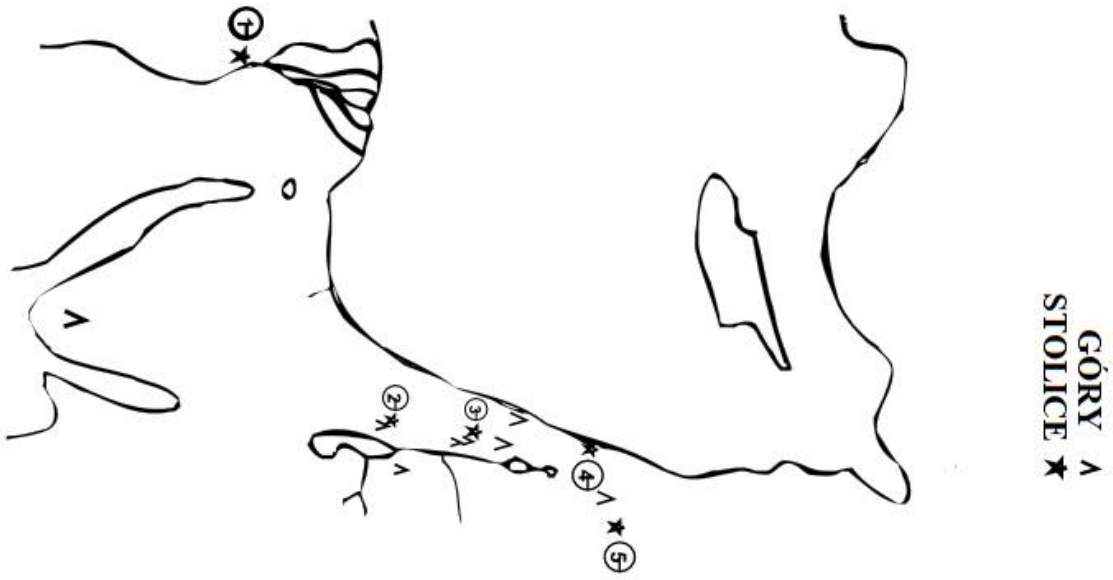
MEDO-PERSJA

BABILON

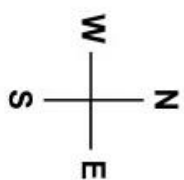
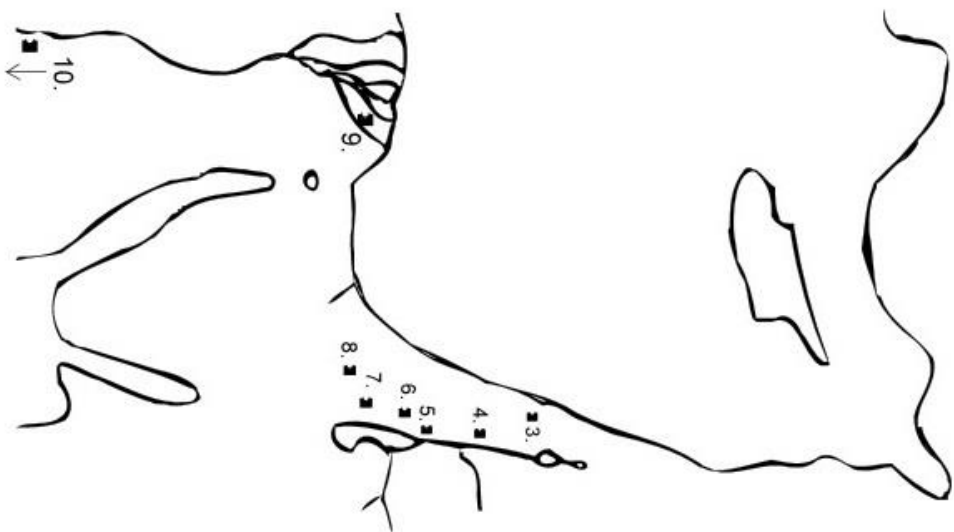
ELAMI

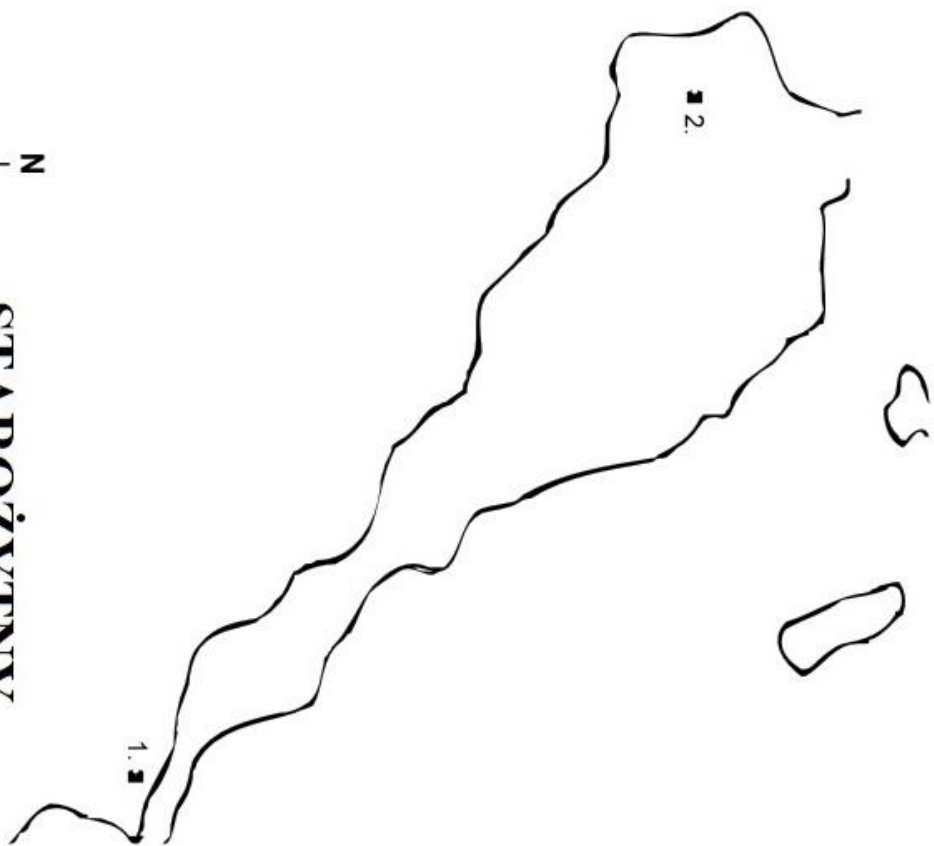
STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD

INNE MIASTA ■

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

WPROWADZENIE DO KSIĘGI RODZAJU

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W wersji hebrajskiej (TM) jest to pierwsze słowo tej księgi, *bereszith*, „na początku” lub „początkiem”.
- B. Nazwa Księga Rodzaju (*Genesis*) pochodzi z tłumaczenia Septuaginty i oznacza „początek” lub „pochodzenie”. Słowo to wzięte zostało z 2:4a. Może to być kluczowe „zdanie streszczające” lub kolofon autora, łączący ze sobą różne biografie teologiczne w podobny sposób, jak czynili to babilońscy pisarze posługujący się pismem klinowym. To kluczowe zdanie streszczające wydaje się być skierowane raczej wstecz niż naprzód.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta jest częścią pierwszego segmentu hebrajskiego kanonu, zwanego „Torą”, „naukami” lub „Prawem”.
- B. W Septuagincie segment ten występuje pod nazwą Pentateuchu (pięciu zwojów).
- C. W języku polskim funkcjonuje także nazwa „pięciu Ksiąg Mojżeszowych” (BW).
- D. Księgi od Rodzaju po Powtórzonego Prawa są ciągłym opowiadaniem rozpoczynającym się od stworzenia aż po opis życia Mojżesza.

III. GATUNEK LITERACKI – Księga Rodzaju jest w przeważającej części narracją teologiczną i historyczną, zawiera jednak w sobie także inne gatunki literackie:

- A. Poezja, np. 2:23; 4:23 (być może także 1-2)
- B. Proroctwo, np. 3:15; 49:1ff (także poetyckie)

IV. AUTORSTWO

- A. Sama Biblia nie podaje autora. Księga Rodzaju nie zawiera fragmentów w pierwszej osobie liczby pojedynczej (jak Księga Ezdrasza i Nehemiasza) ani mnogiej (jak Dzieje Apostolskie).
- B. Tradycja żydowska
 - 1. Starożytni autorzy żydowscy twierdzą, że napisał ją Mojżesz:
 - a. Ben Sira, *Mądrość Syracha* 24:23, napisana ok. 185 r. p.n.e.
 - b. *Baba Bathra* 14b, część Talmudu
 - c. Filon z Aleksandrii (Egipt), żydowski filozof, tworzący tuż przed okresem służby Jezusa
 - d. Józef Flawiusz, żydowski historyk, piszący tuż po okresie służby Jezusa
 - 2. Tora jest jedną, zunifikowaną narracją historyczną. Księgi następujące po Księdze Rodzaju (poza Księgą Liczb) rozpoczynają się od spójnika „i”.
 - 3. Było to objawienie dane Mojżeszowi
 - a. Mojżesz wspomniany jest jako autor w:
 - (1) Wj 17:14
 - (2) Wj 24:4.7
 - (3) Wj 34:27.28
 - (4) Lb 33:2
 - (5) Pwt 31:9.22.24-26

- b. Wzmianki o tym, że Bóg przemówił do Mojżesza, znajdują się w:
 - (1) Pwt 5:4-5, 22
 - (2) Pwt 6:1
 - (3) Pwt 10:1
- c. Informacje o tym, że Mojżesz przekazywał słowa Tory ludowi, zawierają fragmenty:
 - (1) Pwt 1:1.3
 - (2) Pwt 5:1
 - (3) Pwt 27:1
 - (4) Pwt 29:2
 - (5) Pwt 31:1.30
 - (6) Pwt 32:44
 - (7) Pwt 33:1

4. Autorzy ST przypisują ją Mojżeszowi

- a. Joz 8:31
- b. 2 Krl 14:6
- c. Ekd 6:18
- d. Ne 8:1; 13:1-2
- e. 2 Krn 25:4; 34:14; 35:12
- f. Dn 9:11
- g. Ml 3:22

C. Tradycja chrześcijańska

1. Jezus przypisuje cytaty z Tory Mojżeszowi:

- a. Mt 8:4; 19:8
- b. Mk 1:44; 7:10; 10:5; 12:26
- c. Łk 5:14; 16:31; 20:37; 24:27.44
- d. J 5:46-47; 7:19.23

2. Inni autorzy NT przypisują cytaty z Tory Mojżeszowi:

- a. Łk 2:22
- b. Dz 3:22; 13:39; 15:1.15-21; 26:22; 28:23
- c. Rz 10:5.19
- d. 1 Kor 9:9
- e. 2 Kor 3:15
- f. Hbr 10:28
- g. Ap 15:3

3. Większość wczesnych ojców Kościoła uznawała autorstwo Mojżesza. Jednak Ireneusz z Lyonu, Klemens Aleksandryjski, Orygenes i Tertulian mieli wątpliwości co do związku Mojżesza z aktualną kanoniczną formą Księgi Rodzaju.

D. Współczesne badania

1. Oczywiście jest, że Tora uzupełniana była o dodatki redakcyjne (wygląda na to, że w celu uczynienia starożytnego dzieła bardziej zrozumiałym dla współczesnych czytelników):

- a. Rdz 12:6; 13:7; 14:14; 21:34; 32:32; 36:31; 47:11
- b. Wj 11:3; 16:35
- c. Lb 12:3; 13:22; 15:22-23; 21:14-15; 32:33ff
- d. Pwt 3:14; 34:6
- e. Starożytni skrybowie byli bardzo dobrze wyszkoleni i wykształceni. Jednak techniki ich pracy różniły się pomiędzy krajami:

- (1) W Mezopotamii uważali na to, żeby niczego nie zmieniać, a nawet przeglądali swoją pracę pod względem dokładności. Oto dopisek starożytnego sumeryjskiego skryby z ok. 1400 r. p.n.e.: „dzieło jest gotowe od początku do końca, zostało przepisane, przejrane, porównane i zweryfikowane znak po znaku”.
 - (2) W Egipcie swobodnie redagowali starożytne teksty, aby uczynić je aktualnymi dla współczesnych czytelników. Podejście to stosowali także skrybowie z Qumran.
2. Dziewiętnastowieczni uczeni stworzyli teorię głoszącą, że Tora jest złożonym dokumentem czerpiącym przez długi okres czasu z wielu źródeł (Graf-Wellhausen). Teoria ta oparta była o:
 - a. różne imiona Boga
 - b. widoczne występowanie dubletów treściowych
 - c. formę literacką opowiadań
 - d. teologię opowiadań
 3. Przypuszczalne źródła i daty:
 - a. źródło J (stosowanie imienia JHWH) – 950 r. p.n.e.
 - b. źródło E (stosowanie imienia Elohim) – 850 r. p.n.e.
 - c. połączenie źródeł JE – 750 r. p.n.e.
 - d. źródło D (księga Prawa, 2 Krl 22:8, odkryta w czasie reform Jozjasza przy renowacji świątyni, to prawdopodobnie Księga Powtórzonego Prawa, spisana przez nieznanego kapłana z czasów Jozjasza w celu wsparcia jego reform) – 621 r. p.n.e.
 - e. źródło P (przepisanie ST przez kapłanów – szczególnie rytuałów i procedur) – 400 r. p.n.e.
 - f. Tora w oczywisty sposób uzupełniana była o dodatki redakcyjne. Żydzi twierdzą, że wprowadzali je:
 - (1) Arcykapłan (lub inny członek jego rodziny) w czasie pisania
 - (2) Prorok Jeremiasz
 - (3) Skryba Ezdrasz – 4 *Ezdrasza* podaje, że przepisał ją, ponieważ oryginały zostały zniszczone po upadku Jerozolimy w 586 r. p.n.e.
 - g. Teoria J.E.D.P. świadczy jednak bardziej o naszych współczesnych teoriach i kategoriach literackich, niż oparta jest o rzeczywiste dowody z samej Tory (R. K. Harrison, *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 495-541 i *Tyndale's Commentaries [Komentarze Tyndale'a]*, „Leviticus” [„Księga Kapłańska”], s. 15-25).
 - h. Charakterystyczne cechy literatury hebrajskiej
 - (1) Dublety, takie jak Rdz 1 i 2, są powszechne w języku hebrajskim. Zazwyczaj najpierw podaje się ogólny opis, a potem szczegółową relację. Mógł to być sposób akcentowania prawd lub pomoc dla pamięci ustnej.
 - (2) Starożytni rabini twierdzili, że dwa najbardziej rozpowszechnione imiona Boga mają znaczenie teologiczne:
 - (a) JHWH – związane z przymierzem imię bóstwa odnoszącego się do Izraela jako Zbawca i Odkupiciel (zob. Ps 103).
 - (b) Elohim – bóstwo jako Stwórca oraz ten, który zaopatruje i podtrzymuje wszelkie życie na ziemi (zob. Ps 104).
 - (3) W niebiblijnej literaturze bliskowschodniej powszechne jest występowanie różnorodnych stylów i słownictwa w jednolitych dziełach literackich (zob. R. K. Harrison, s. 522-526).
- E. Materiał dowodowy literatury starożytnego Bliskiego Wschodu wskazuje na to, że przy pisaniu Księgi Rodzaju Mojżesz posłużył się dokumentami zapisanymi pismem klinowym lub mezopotamskimi

tradycjami ustnymi. Nie podważa to w żaden sposób natchnienia tej księgi – jest jedynie próbą wyjaśnienia zjawiska literackiego, jakim jest Księga Rodzaju. Począwszy od Rdz 37 wyraźny egipski wpływ pod względem stylu, formy i słownictwa wydaje się wskazywać na to, że Mojżesz posłużył się dziełami literackimi lub tradycjami ustnymi z czasów pobytu Izraelitów w Egipcie. Formalna edukacja Mojżesza była w zupełności egipska! Nie znamy dokładnego procesu kształtowania się Pentateuchu. Moim zdaniem Mojżesz zebrał i napisał zdecydowaną większość Pięcioksięgu, chociaż mógł posługiwać się skrybami i/lub pisemnymi i ustnymi tradycjami. Historyczność i wiarygodność tych pierwszych kilku ksiąg ST jest pewna.

V. DATA POWSTANIA

- A. Księga Rodzaju opisuje okres od stworzenia wszechświata do dziejów rodziny Abrahama. Możliwe jest określenie dat życia Abrahama na podstawie świeckiej literatury z tamtego okresu – jest to ok. 2000 r. p.n.e. – drugie tysiąclecie przed Chrystusem. Podstawy tego datowania są następujące:
1. ojciec pełnił w rodzinie rolę kapłana (podobnie jak u Hioba),
 2. wędrowne życie ze stadami i trzodami,
 3. migracja ludów semickich w tym okresie.
- B. Dawne wydarzenia opisywane w Rdz 1-11 są prawdziwymi, „historycznymi” wydarzeniami (być może jest to „dramat historyczny”), ale przy obecnym dostępnym poziomie wiedzy nie da się określić ich dat.
- C. Studiując Księgę Rodzaju należy pamiętać, że zawarte w niej wydarzenia historyczne zapisane są przez Mojżesza, który wyprowadził lud Boży z Egiptu w (1) 1445 r. p.n.e. – na podstawie 1 Krl 6:1 lub (2) 1290 r. p.n.e. – w oparciu o archeologię. Czy to poprzez zapisanie tradycji ustnej, czy korzystając z nieznanymi źródeł pisemnych, czy też w wyniku bezpośredniego objawienia od Boga, Mojżesz zapisuje, jak i dlaczego wszystko się zaczęło.

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

A. Inne księgi biblijne

1. Stworzenie – Psalm 8, 19, 50 i 104
2. Czasy Abrahama – Księga Hioba

B. Świeckie źródła archeologiczne

1. Najwcześniejszym znanym literackim odpowiednikiem tła kulturowego Rdz 1-11 są zapisane pismem klinowym tabliczki z Ebli, pochodzące z północnej Syrii, datowane na ok. 2500 r. p.n.e., w języku akadyjskim.
2. Stworzenie
 - a. Najbliższe Księdze Rodzaju dzieło opowiadające o stworzeniu, *Enuma Elisz*, datowane na ok. 1900-1700 r. p.n.e., znalezione zostało w bibliotece Assurbanipala w Niniwie i kilku innych miejscach. Jest to siedem zapisanych pismem klinowym tabliczek w języku akadyjskim, opisujących stworzenie świata przez Marduka.
 - (1) Bóstwa, *Apsu* (wód słodkich – męskie) i *Tiamat* (wód słonych – żeńskie) miały nieposłuszne, hałaśliwe dzieci. Bogowie ci próbowali uciszyć młodsze bóstwa.
 - (2) *Marduk*, należący do dzieci bogów, pomógł pokonać *Tiamat*. Z jej ciała stworzył ziemię.
 - (3) *Marduk* stworzył ludzi z innego pokonanego boga, *Kingu*, który był męskim towarzyszem *Tiamat* po śmierci *Apsu*. Ludzkość pochodzi z krwi *Kingu*.

- (4) *Marduk* stanął na czele babilońskiego panteonu.
- b. „Pieczęć stworzenia” jest glinianą tabliczką przedstawiającą nagiego mężczyznę i kobietę przy drzewie owocowym. Wokół pnia drzewa owinięty jest wąż. Zwisa on nad ramieniem kobiety, jakby z nią rozmawiał.
3. Stworzenie i potop – *Epos o Atra-hasisie* opowiada o buncie pomniejszych bóstw z powodu nadmiaru pracy i stworzeniu siedmiu par ludzi, którzy mieli spełniać ich obowiązki. Z powodu (1) przeludnienia i (2) hałasu liczbę istot ludzkich ograniczyła plaga – dwie klęski głodu, a następnie potop, zaplanowany przez *Enlila*. Ogólny porządek tych wydarzeń odzwierciedla Rdz 1-8. To napisane pismem klinowym dzieło datowane jest mniej więcej na ten sam okres, co *Enuma Elis* i *Epos o Gilgameszu* – ok. 1900-1700 r. p.n.e. Wszystkie one są w języku akadyjskim.
4. Potop za czasów Noego
- a. Sumeryjska tabliczka z Nippuru, zwana *Genesis z Eridu*, pochodząca z ok. 1600 r. p.n.e., opowiada o *Ziusudrze* i nadchodzącym potopie.
- (1) *Enka*, bóg wody, ostrzegł przed nadchodzącym potopem.
 - (2) *Zivsudra*, król-kapłan, uratowany na dużej łodzi.
 - (3) Potop trwał siedem dni.
 - (4) *Zivsudra* otworzył na łodzi okno i wypuszczał ptaki, żeby sprawdzić, czy pojawił się suchy ląd.
 - (5) Złożył także ofiarę z wołu i owcy, kiedy wyszedł na ląd.
- b. Składające się z czterech sumeryjskich opowiadań babilońskie dzieło o potopie, znane jako *Epos o Gilgameszu*, datowane jest na ok. 2500-2400 r. p.n.e., chociaż jego spisana akadyjskim pismem klinowym forma jest dużo młodsza. Epos opowiada o ocalałym z potopu człowieku imieniem *Utnapisztim*, który opowiada *Gilgameszowi*, królowi miasta *Uruk*, o tym, jak przeżył wielki potop i otrzymał dar nieśmiertelności.
- (1) *Ea*, bóg wodu, ostrzega przed nadchodzącym potopem i instruuje *Utnapisztima* (babiloński odpowiednik *Ziusudry*), aby ten zbudował łódź.
 - (2) *Utnapisztim* i jego rodzina oraz wybrane rośliny o właściwościach zdrowotnych ratują się przed potopem.
 - (3) Potop trwa siedem dni.
 - (4) Łódź osiada w północno-wschodniej Persji, na górze Nisir.
 - (5) *Utnapisztim* wysyła trzy różne ptaki, żeby przekonać się, czy ukazał się już suchy ląd.
5. Cała opisująca starożytny potop mezopotamska literatura czerpie z tego samego źródła. Imiona często się różnią, ale fabuła jest ta sama. Przykładem tego jest fakt, że *Ziusudra*, *Utnapisztim* i *Atra-hasis* to ten sam ludzki król.
6. Historyczne paralele wydarzeń opisanych na początku Księgi Rodzaju wyjaśnić można poznaniem i doświadczeniem Boga przez ludzi w okresie przed rozproszeniem ludzkości (Rdz 10-11). Te prawdziwe i historyczne zasadnicze wspomnienia zostały rozwinięte i zmitologizowane, tworząc opowiadania o potopie rozpowszechnione na całym świecie. To samo powiedzieć można o stworzeniu (Rdz 1-2) i ludzko-anielskich parach (Rdz 6).
7. Czasy patriarchów (połowa epoki brązu)
- a. Tabliczki z Mari – napisane pismem klinowym prawne (kultura ammonicka) i osobiste teksty w języku akadyjskim z ok. 1700 r. p.n.e.
 - b. Tabliczki z Nuzi – napisane pismem klinowym archiwa pewnych rodzin (kultury horycka lub huryjska) w języku akadyjskim, znalezione ok. 160 km na południowy wschód od Niniwy, datowane na 1500-1300 r. p.n.e. Zawierają one opisy procedur rodzinnych i biznesowych. Więcej konkretnych przykładów znaleźć można w:

Walton, s. 52-58.

- c. Tabliczki z Alalak – napisane pismem klinowym tekst z północnej Syrii z ok. 2000 r. p.n.e.
 - d. Niektóre występujące w Księdze Rodzaju imiona w tabliczkach z Mari wymienione są jako nazwy miejsc: Serug, Peleg, Terach, Nachor. Powszechnie były także inne biblijne imiona: Abraham, Izaak, Jakub, Laban i Józef.
8. „Porównawcze badania historiograficzne wykazały, że obok Hetytów starożytni Hebrajczycy byli najdokładniejszymi, najbardziej obiektywnymi i najodpowiedzialniejszymi kronikarzami historii Bliskiego Wschodu” – R. K. Harrison w książce *Biblical Criticism [Krytyka biblijna]*, s. 5.
9. Archeologia okazała się niezwykle pomocna w wykazywaniu historyczności Biblii. Należy tu jednak zaznaczyć, że nie jest ona godnym całkowitego zaufania przewodnikiem ze względu na:
- a. stosowane podczas wczesnych wykopalisk mało zaawansowane techniki,
 - b. różnorodne, bardzo subiektywne interpretacje odkrytych artefaktów,
 - c. brak uzgodnionej chronologii starożytnego Bliskiego Wschodu (choć trwają prace nad ustaleniem jej na podstawie słoików w drewnie).
- C. Egipskie opowiadania o stworzeniu znaleźć można w książce Johna H. Waltona *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context [Starożytna literatura Izraelitów w jej kontekście kulturowym]*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 1990, s. 23-34, 32-34.
1. W literaturze egipskiej stworzenie zaczęło się od pozbawionej struktury, chaotycznej, pierwotnej wody. Postrzegane było jako struktura powstająca z wodnego chaosu.
 2. W literaturze egipskiej z Memfis stworzenie zapoczątkowane zostało przez słowo wypowiedziane przez boga *Ptaha*.
- D. Adresy ewangelikalnych grup zajmujących się kosmologią:
1. Institute for Creation Research (młoda Ziemia)
P. O. Box 2667
El Cajon, CA 92021-0667
 2. Reasons to Believe (stara Ziemia)
P. O. Box 5978
Pasadena, CA 91117

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

- A. Zarys w oparciu o używanie przez Mojżesza sformułowania „potomkowie” (*toledoth*):
1. pochodzenie nieba i ziemi, 1:1-2:3
 2. pochodzenie ludzkości, 2:4-4:26
 3. potomkowie Adama, 5:1-6:8
 4. potomkowie Noego, 6:9-9:17
 5. potomkowie synów Noego, 10:1-11:9
 6. potomkowie Sema, 11:10-26
 7. potomkowie Teracha (Abrahama), 11:27-25:11
 8. potomkowie Izmaela, 25:12-18
 9. potomkowie Izaaka, 25:19-35:29
 10. potomkowie Ezawa, 36:1-8
 11. potomkowie synów Ezawa, 36:9-43
 12. potomkowie Jakuba, 37:1-50:26 (#1-11 mają mezopotamskie tło literackie, ale #12 ma cechy

literatury egipskiej)

B. Zarys zamysłu:

1. stworzenie – dla człowieka i człowieka, 1-2
2. upadek ludzkości i stworzenia, 3:1-11:26
3. człowiek dla wszystkich ludzi (3:15), 12-50
 - a. Abraham (12:1-3), 11:27-23:20
 - b. Izaak, 24:1-26:35
 - c. Jakub, 27:1-36:4
 - (1) Juda (ród Mesjasza)
 - (2) Józef (podwójny przydział ziemi), 37:1-50:26

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Jak to się wszystko zaczęło?

1. Od Boga (1-2). Biblijny światopogląd nie zasadza się na politeizmie, tylko monoteizmie. Nie skupia się na tym, „jak” świat został stworzony, tylko na tym, „kto” go stworzył. Było to zupełnie wyjątkowe w tamtych czasach.
2. Bóg chciał wspólnoty. Stworzenie jest tylko tłem dla wspólnoty Boga z człowiekiem.
3. Nie ma możliwości zrozumienia pozostałych części Biblii bez Rdz 1-2 i 12.
4. Ludzie muszą odpowiedzieć wiarą na to, co rozumieją z Bożej woli (Rdz 15:6 i Rz 4).

B. Dlaczego świat jest taki zły i niesprawiedliwy? Był „bardzo dobry” (1:31), ale człowiek zgrzeszył (3).

Straszne skutki są oczywiste:

1. Kain zabija Abla (4)
2. zemsta Lameka (4:23)
3. złość człowieka (6:5,11-12; 8:21)
4. upicie się Noego (9)
5. wieża Babel (11)
6. politeizm Ur

C. Jak Bóg to naprawi?

1. przyjdzie Mesjasz (3:15)
2. Bóg powołuje jednego człowieka, aby powołać wszystkich (Rdz 12:1-3 i Wj 19:5-6)
3. Bóg chce współpracować z upadłym człowiekiem (Adamem, Ewą, Kainem, Noem, Abrahamem, żydami i poganami) obdarzając go swoją łaską:
 - a. obietnice
 - b. przymierza (bezwarunkowe i warunkowe)
 - c. ofiary
 - d. kult

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Bóg rzekł”, 1:3.6.9.14.20.24
2. „Uczyńmy”, 1:26; 3:22; 11:7
3. „Na Nasz obraz”, 1:26.27; 5:1.3; 9:6
4. „Pana Boga przechadzającego się” (antropomorfizm), 3:8
5. *Nefilim*, 6:4
6. Przymierze, 6:18; 9:9-17
7. „Abram uwierzył i Pan poczytał mu to za zasługę”, 15:6 (BW: „Wtedy uwierzył Panu, a On

- poczytał mu to ku usprawiedliwieniu”)
8. Łaskawość (*hesed*), 24:12.27; 32:10
 9. Posążki domowe (*terafim*), 31:19.30.34 (BW: „bożki domowe”)
 10. Wróżenie, 44:5

B. Osoby

1. Set, 4:25	11. Hagar, 16:1
2. Henoch, 5:21-24	12. Izmael, 15:15; 25:12-19
3. Metuszelach, 5:22.25-27	13. Izaak, 21:3
4. Sem, 9:18; 10:27-31	14. Laban, 24:29
5. Kanaan, 9:20-27	15. Ketura, 25:1
6. Nimrod, 10:8-10	16. Jakub (Izrael), 25:26; 32:28
7. Terach, 11:24-32	17. Dina, 30:21
8. Lot, 11:31	18. Potyfar, 37:36
9. Abraham, 12:18	19. Tamar, 38
10. Melchizedek, 14:18	20. Manasses i Efraim, 41:51.52

X. MIEJSCA NA MAPACH

A. Pierwsza mapa – Rdz 1-11 (zgodnie z numeracją)

1. Ogród Eden, 2:8	7. Niniwa, 10:12
2. Rzeka Tygrys, 2:14	8. Jebus, 10:16
3. Rzeka Eufrat, 2:14	9. Sodom, 10:19; 13:10
4. Góry Ararat, 8:4	10. Ur chaldejskie, 11:28
5. Szinear, 10:10; 11:2	11. Charan, 11:31-32
6. Babel, 10:10; 11:9	

B. Druga mapa – Rdz 12-50 (zgodnie z numeracją)

1. Sychem, 12:6; 33:18	12. Moab, 19:37
2. Betel, 12:8; 13:3; 35:6	13. Ammon, 19:38
3. Negeb, 12:9; 13:1	14. Beer-Szeba, 21:14; 26:33
4. Rzeka Jordan, 13:10-11	15. Kraj Filistynów, 21:32
5. Hebron, 13:18; 23:2	16. Pustynia Paran, 21:21
6. Morze Słone, 14:3	17. Kraj Moria, 22:2
7. Kadesz Barnea, 14:7; 16:14	18. Aram, 24:10
8. Damaszek, 14:15	19. Edom, 25:30; 36:1.8-9.19
9. Szalem, 14:18	20. Potok Jabbok, 32:23
10. Rzeka Egipska, 15:18	21. Betlejem, 35:19
11. Pustynia Szur, 16:7	22. Ziemia Goszen, 45:10; 46:34

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

PYTANIA DO RDZ 1-11

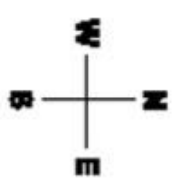
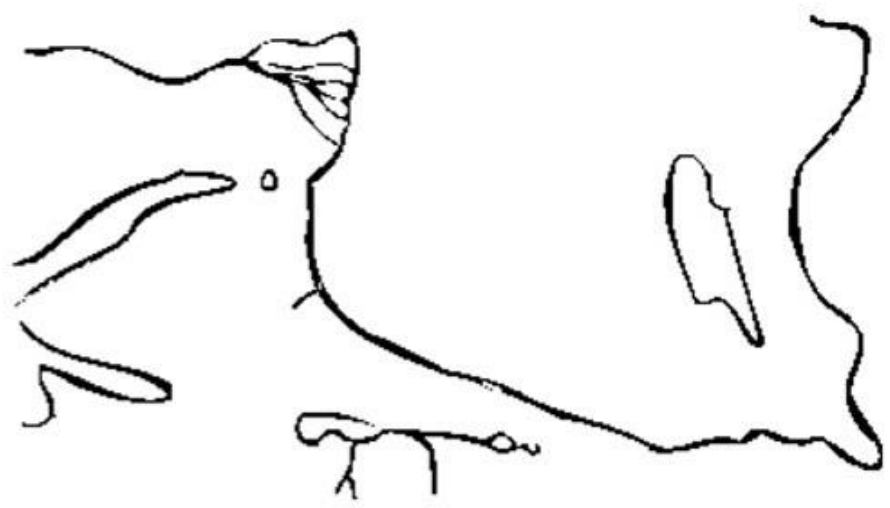
1. Czy Biblia omawia pochodzenie Boga?
2. Czy Biblia stoi w sprzeczności z nauką w kwestii stworzenia?
3. Jaki jest związek pomiędzy Rdz 1 a innymi bliskowschodnimi opowiadaniem o stworzeniu świata?
4. Zdefiniuj określenia *fiat* i *ex nihilo*.

5. Dlaczego rozdziały 1 i 2 posługują się dwoma różnymi imionami Bóstwa?
6. Czy istnieją dwa różne opowiadania o stworzeniu człowieka?
7. Co to znaczy, że mężczyzna i kobieta są stworzeni na Boży obraz?
8. Dlaczego w odniesieniu do Jedyne Boga stosowana jest liczba mnoga (1:26.27; 3:22; 11:7)?
9. Dlaczego rozdział 3 jest kluczowy dla zrozumienia reszty biblii?
10. Czy mówiące zwierzęta (3:1) dowodzą, że jest to mitologiczna opowieść?
11. Dlaczego Rdz 3:15 to tak ważny werset?
12. Jak Rdz 3:16 odnosi się do współczesnego życia?
13. Czy w ogrodzie Eden znajdują się dwa szczególne drzewa, czy jedno?
14. Wymień zmiany w społeczeństwie pochodzące od rodu Kaina (4:16-24).
15. Jaki był cel potopu?
16. Jaki był zamysł ludzi stojący za budową wieży Babel?

PYTANIA DO RDZ 12-50

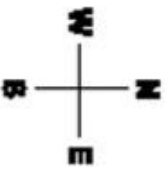
1. Czym różni się przymierze z Noem od przymierza z Abrahamem?
2. W jaki sposób przymierze Abrahama odnosi się do nie-żydów?
3. Jakie dwie oznaki słabości i braku wiary widoczne są u Abrahama w rozdziale 12?
4. Kim jest Melchizedek i dlaczego Abraham oddał mu dziesięcinę?
5. Dlaczego fragment Rdz 15:12-21 jest taki istotny?
6. Kim są trzej mężczyźni z rozdziału 18? (dlaczego i gdzie?)
7. Dlaczego Abraham skłamał odnośnie swojego małżeństwa z Sarą? Kogo okłamał?
8. Dlaczego Rebeka i Jakub wprowadzili w błąd Izaaka (rozdział 27)?
9. Wyjaśnij, dlaczego Ruben, Lewi i Symeon zostali odrzuceni jako ród Mesjasza (rozdziały 34 i 49).
10. Opisz sny Józefa swoimi słowami.
11. Dlaczego Józef udawał, że nie rozpoznał swoich braci?
12. Dlaczego każdy z synów Józefa otrzymał równe dziedzictwo wśród innych dzieci Jakuba?

Księga Rodzaju 1-11

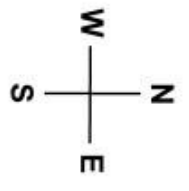
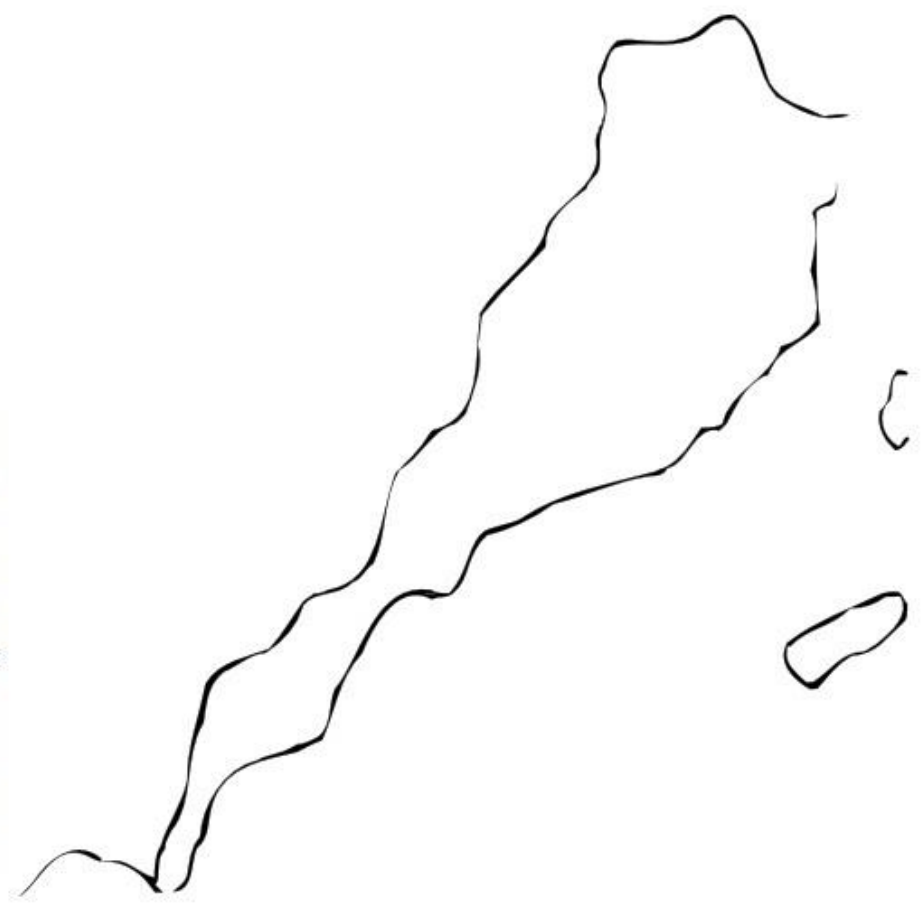
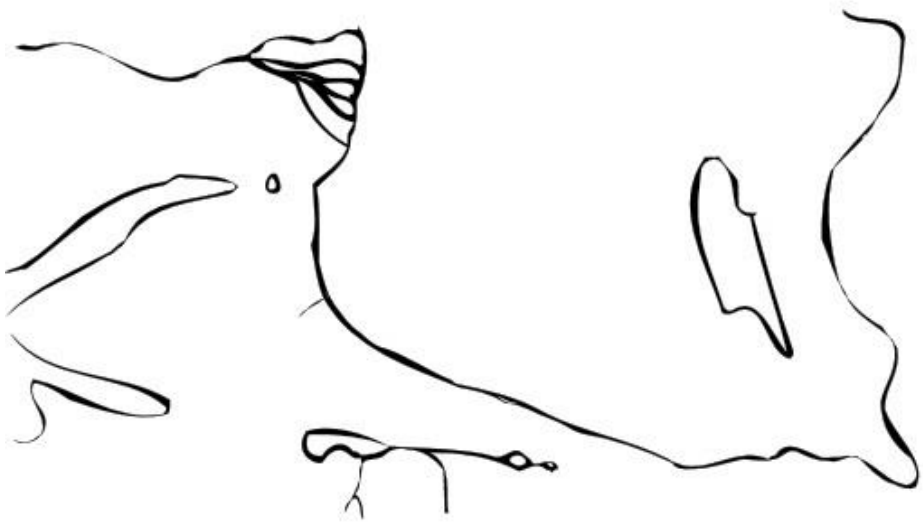

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

Księga Rodzaju 12-50

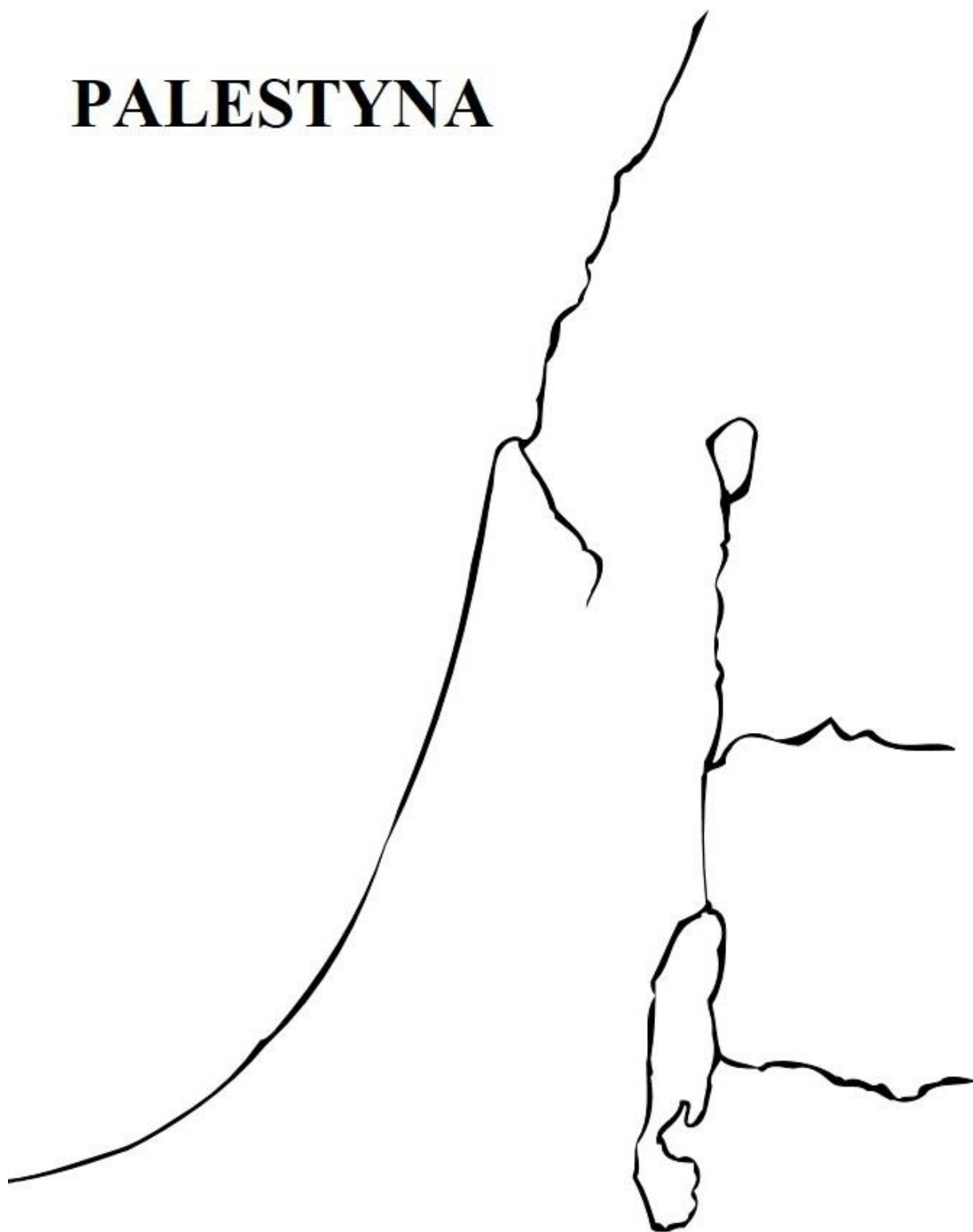

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI WYJŚCIA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W wersji hebrajskiej (TM) jest to pierwsze słowo tej księgi, „Oto słowa (imiona)”.
- B. W tłumaczeniu LXX nazwa ta brzmi *ek 'odos*, co oznacza „drogę wyjścia”.
- C. W łacińskiej Wulgacie Hieronima jest to „exodus”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta jest częścią pierwszego segmentu hebrajskiego kanonu, zwanego „Torą”, „naukami” lub „Prawem”.
- B. W Septuagincie segment ten występuje pod nazwą Pentateuchu (pięciu zwojów).
- C. W języku polskim funkcjonuje także nazwa „pięciu Ksiąg Mojżeszowych” (BW).
- D. Księgi od Rodzaju po Powtórzonego Prawa są ciągłym opowiadaniem rozpoczynającym się od stworzenia aż po opis życia Mojżesza.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Narracja historyczna, Wj 1-19; 32-34
- B. Poezja, Wj 15
- C. Instrukcje wykonania przybytku, Wj 25-31 i jego budowa, 35-40

IV. AUTORSTWO

- A. Tora jest jedną, zunifikowaną narracją. Księga Wyjścia rozpoczyna się od spójnika „i”. Zob. szersze omówienie we Wprowadzeniu do Księgi Rodzaju.
- B. Księga Wyjścia zawiera kilka fragmentów mówiących o tym, że Mojżesz pisał:
 - 1. 17:14
 - 2. 24:4.12
 - 3. 34:27.28
- C. Joz 8:31 cytuje Wj 20:25, przypisując te słowa Mojżeszowi. Jezus cytuje Wj 20:12.17 i przypisuje autorstwo tych słów Mojżeszowi w Mk 7:10.

V. DATA WYJŚCIA Z EGIPTU

- A. Uczeni skłaniają się do dwóch różnych opinii w kwestii daty eksodusu:
 - 1. Na podstawie 1 Krl 6:1, gdzie podano, że od wyjścia Izraelitów z Egiptu do budowy świątyni Salomona minęło czterysta osiemdziesiąt lat:
 - a. Salomon zasiadł na tronie w roku 970 p.n.e. Oblicza się to na podstawie potwierdzonej daty bitwy pod Karkar (853 r. p.n.e.).
 - b. Świątynia została zbudowana w czwartym toku jego rządów (965 r. p.n.e.), a więc eksodus miał miejsce ok. 1445/6 r. p.n.e.
 - 2. Oznaczałoby to, że w Egipcie panowała wtedy osiemnasta dynastia.
 - a. Faraonem uciskającym Hebrajczyków byłby *Totmes III* (1490-1436 p.n.e.).

- b. Faraonem z czasu eksodusu byłby *Amenhotep II* (1436-1407 p.n.e.).
 - (1) Niektórzy uważają, że przemawia za tym świadectwo z Jerycha, czyli fakt, że nie było korespondencji dyplomatycznej pomiędzy Jerychem a Egipcem za rządów *Amenhotepa III* (1413-1377 p.n.e.).
 - (2) Listy z *Amarny* stanowią archiwum korespondencji dyplomatycznej zapisanej na glinianych tabliczkach, dotyczącej *Habiru* zamieszkujących ziemię Kanaan za rządów *Amenhotepa III*. Oznacza to, że eksodus miał miejsce za czasów *Amenhotepa II*.
 - (3) Okres Sędziów staje się za krótki, kiedy wyjście z Egiptu umieści się w XII w. p.n.e.
 - 3. Potencjalne problemy związane z tą datą są następujące:
 - a. Septuaginta (LXX) podaje liczbę 440, a nie 480 lat.
 - b. Możliwe, że liczba 480 przedstawia 12 pokoleń po 40 lat i jest metaforyczna.
 - c. Jest 12 pokoleń kapłanów od Aarona do Salomona (zob. 1 Krn 6), a następnie 12 pokoleń od Salomona do drugiej świątyni. Żydzi, podobnie jak, Grecy, liczyli jedno pokolenie jako czterdzieści lat. Jest to więc okres 480 lat w jedną i drugą stronę (symboliczne użycie liczb) (zob. Bimson, *Redating the Exodus and Conquest [Zmiana datowania eksodusu i podboju]*).
 - 4. Są trzy inne teksty wymieniające daty:
 - a. Rdz 15:13.16 (zob. Dz 7:6), 400 lat niewoli
 - b. Wj 12:40-41 (zob. Ga 3:17)
 - (1) TM – 430 lat przebywania w Egipcie
 - (2) LXX – 215 lat przebywania w Egipcie
 - c. Sdz 11:26 – trzysta lat pomiędzy czasami Jeftego a podbojem (przemawia za datą 1445 r. p.n.e.)
 - d. Dz 13:19-20, eksodus, wędrówka i podbój – 450 lat
 - 5. Autor Ksiąg Królewskich posługiwał się odniesieniami do konkretnych wydarzeń historycznych, a nie zaokrąglonymi datami (Edwin Thiele, *A Chronology of the Hebrew Kings [Chronologia królów hebrajskich]*, s. 83-85).
- B. Wstępne dowody na podstawie archeologii wydają się wskazywać na datę 1290 r. p.n.e. i rządy dziewiętnastej dynastii w Egipcie.
- 1. Józef był w stanie odwiedzić swojego ojca i faraona tego samego dnia. Pierwszym rodzimym faraonem, który zaczął przenosić stolicę Egiptu z Teb z powrotem do delty Nilu, do miejscowości zwanej *Awaris/Soan/Tanis*, która była starą stolicą *Hyksosów*, był *Seti I* (1309-1290). To on byłby faraonem uciskającym Hebrajczyków.
 - a. Wydaje się to pasować do dwóch informacji dotyczących panowania *Hyksosów* w Egipcie:
 - (1) Znaleziono stelę z czasów Ramzesa II, upamiętniającą założenie *Awaris* czterysta lat wcześniej (około roku 1700 p.n.e. przez *Hyksosów*)
 - (2) Zawarte w Rdz 15:13 proroctwo mówi o 400 latach ucisku
 - b. Wskazuje to na to, że Józef doszedł do władzy za semickiego – należącego do *Hyksosów* – faraona. O nastaniu nowej dynastii w Egipcie mowa jest w Wj 1:8.
 - 2. *Hyksosi* (egipskie słowo oznaczające „władców z obcych krajów”), którzy byli grupą nie pochodzących z Egiptu semickich władców, panowali nad Egiptem w czasach piętnastej i szesnastej dynastii (1720-1570 r. p.n.e.). Niektórzy łączą ich z dojściem Józefa do władzy. Kiedy odejmiemy 430 lat z Wj 12:40 od roku 1720 p.n.e., otrzymamy datę ok. 1290 p.n.e.
 - 3. Synem *Setiego I* był *Ramzes II* (1290-1224). Imię to wymienione jest jako nazwa jednego z

miast-spichlerzy budowanych przez hebrajskich niewolników (Wj 1:11). Także region Egiptu wokół ziemi Goszen zwany jest Ramzes (zob. Rdz 47:11). Miejscowość *Awaris/Soan/Tanis* znana była jako „Dom Ramzesa w latach 1300-1100 p.n.e.

4. *Totmes III* znany był jako wielki budowniczy – podobnie jak *Ramzes II*.
5. *Ramzes II* miał 47 córek mieszkających w oddzielnych pałacach.
6. Archeologia pokazała, że większość dużych, otoczonych murami miast Kanaanu (Chasor, Debir, Lakisz) została zniszczona i szybko odbudowana około roku 1250 p.n.e. Wliczając 38 lat okresu wędrówki po pustyni, pasuje to do daty 1290 p.n.e.
7. Archeolodzy odnaleźli wzmiankę o obecności Izraelitów na południu Kanaanu na pamiątkowej steli następcy Ramzesa, *Merneptaha* (stela Merneptaha, datowana na 1220 r. p.n.e.)
8. Wydaje się, że Edom i Moab zyskały silną tożsamość narodową pod koniec XII w. p.n.e. Kraje te nie były zorganizowane w XV w. (Glueck).
9. Książka Johna J. Bimsona zatytułowana *Redating the Exodus and Conquest [Zmiana datowania eksodusu i podboju]*, wydana przez Uniwersytet Sheffield w 1978, podaje argumenty przemawiające przeciwko wszystkim dowodom archeologicznym na wcześniejszą datę eksodusu.

VI. INNE WĄTPLIWOŚCI ZWIĄZANE Z EKSODUSEM

A. Liczba osób, które opuściły Egipt podczas eksodusu, pozostaje niepewna:

1. Lb 1:46; 26:51 podaje, że było 600 000 mężczyzn zdolnych do walki (w wieku od 20 do 50 lat; pełnoletnich, zob. Wj 38:26). Dodając do tego liczbę kobiet, dzieci i starszych mężczyzn uzyskać można od 1,5 do 2,5 miliona osób.
2. Jednak hebrajskie określenie tysiąca, *elef*, może oznaczać:
 - a. jednostkę rodzinną lub klanową, Joz 22:14; Sdz 6:15; 1 Sm 23:23, Za 9:7
 - b. jednostkę wojskową, Wj 18:21.25; Pwt 1:15
 - c. dosłowny tysiąc, Rdz 20:16; Wj 32:28
 - d. znaczenie symboliczne, Rdz 24:60; Wj 20:6 (Pwt 7:9); 34:7; Jr 32:18
 - e. w języku ugaryckim (pokrewnym z językami semickimi) te same spółgłoski tworzą słowo *alluf*, oznaczające „wodza” (zob. Rdz 36:15). Oznaczałoby to, że w Lb 1:39 było 60 przywódców i 2700 mężczyzn z pokolenia Dana. Problem pojawia się wtedy, kiedy w niektórych pokoleniach dowódców jest w oczywisty sposób za dużo w stosunku do liczby mężczyzn.
 - f. pomocne omówienie tej kwestii znaleźć można w angielskiej NIV Study Bible, s. 186.
3. Archeolodzy szacują rozmiary armii Egiptu i Asyrii w tym okresie na dziesiątki tysięcy. Niektóre fragmenty Księgi Jozuego wydają się wskazywać na to, że armia Izraela liczyła sobie około 40 000 mężczyzn (zob. Joz 4:13; 7:3; 8:3.11.12).

B. Wątpliwości dotyczące trasy przejścia z Egiptu do Ziemi Obiecanej

1. Lokalizacja (1) miast w Egipcie; (2) wód i (3) pierwszych miejsc obozowania Hebrajczyków pozostaje niepewna.
2. Określenie „Morze Czerwone” to dosłownie *Jam Suf*, co:
 - a. oznacza „morze sitowia” lub „morze trzciny”. Może odnosić się do słonej (Jon 2:5; 1 Krl 9:26) lub słodkiej wody (Wj 2:3; Iz 19:26). LXX jako pierwsza przetłumaczyła tę nazwę jako „Morze Czerwone”, a za jej przykładem poszła Wulgata i angielska Biblia Króla Jakuba.
 - b. odnosiło się do „morza południowego” lub „morza na krańcu (ziemi)”. Mogło dotyczyć współczesnego Morza Czerwonego, Oceanu Indyjskiego lub Zatoki

Perskiej.

- c. miało kilka zastosowań w ST (zob. Lb 33:8.10).
3. Istnieją trzy możliwe trasy obejmujące trzy różne zbiorniki wodne:
- a. Trasa północna – prowadziła wzdłuż wybrzeża Morza Śródziemnego, podążając szlakiem handlowym zwanym „drogą Filistynów”. Byłaby to najkrótsza droga do Ziemi Obiecanej. Zbiornik wodny, który Izraelici napotkali na swojej drodze, byłby wtedy jednym z płytkich, bagnistych terenów znanych pod nazwą jeziora Sirbonis lub jeziora Manzala. Należy jednak wziąć pod uwagę fragment Wj 13:17, który wydaje się zaprzeczać tej możliwości. Także istnienie egipskich twierdz rozmieszczonych wzdłuż tej drogi przemawia przeciwko wyborowi tej trasy.
 - b. Trasa środkowa – prowadziła w pobliżu jezior zwanych: (1) „Jeziorami Gorzkimi”, (2) „Jeziorom Balah” i (3) „Jeziorom Timsah”. Była to droga, którą karawany przemierzały pustynię Szur.
 - c. Trasa południowa – przy niej znajdował się duży zbiornik słonej wody, który dzisiaj nazywamy Morzem Czerwonym. To także była droga uczęszczana przez karawany, zaczynająca się w tej okolicy i łącząca z Drogą Królewską (wiodącą przez Jordanię do Damaszku) w Esjon-Geber.
 - (1) Przeciwko tej trasie przemawia brak trzciny w tym zbiorniku wodnym.
 - (2) Na jej korzyść świadczy zawarta w 1 Krl 9:26 informacja, że Esjon-Geber leży nad *Jam Suf*. Wskazywałoby to na Zatokę Akaba lub część Morza Czerwonego (zob. Lb 21:4; Pwt 27; Sdz 11:16; Jr 49:12).
 - d. Lb 33 jasno ukazuje problem. W w. 8a Izraelici „przeszli przez środek morza”, a potem w w. 10 „rozbili obóz nad Morzem Czerwonym” – innym zbiornikiem wodnym.
 - e. Niezależnie od tego, przez który zbiornik wodny przeszli, był to Boży cud. Izraelici zostali zaopatrzeni w broń martwych egipskich żołnierzy, którzy zostali zniesieni na ich stronę tego zbiornika wodnego – co było kolejnym cudem (Wj 14:30; 15:4-5).
 - f. Na podstawie innych źródeł literackich można stwierdzić, że istnieje możliwość, że *Jam Suf* był niezaznaczonym na mapie, tajemniczym zbiornikiem wodnym znajdującym się na południu. W niektórych źródłach Ocean Indyjski lub Zatoka Bengalska nazywana jest *Jam Suf*.
4. Także lokalizacja góry Synaj jest niepewna
- a. Jeśli Mojżesz wyraził się dosłownie, a nie posłużył się przenośnią, jeżeli chodzi o „drogę trzech dni”, o wyruszenie w którą prosił faraona (3:18; 5:3; 8:27), czas ten nie wystarczyłby, aby dotrzeć do tradycyjnej lokalizacji góry Synaj na południu półwyspu Synaj. Z tego powodu niektórzy uczeni umieszczają tę górę w pobliżu oazy Kadesz-Barnea.
 - b. Za tradycyjnym umiejscowieniem góry Synaj, czyli Dżabal Musa, na pustyni Sin, przemawia kilka argumentów:
 - (1) duża równina w pobliżu góry
 - (2) Pwt 1:2 podaje, że podróż z góry Synaj do Kadesz-Barnea trwała jedenaście dni
 - (3) Określenie „Synaj” nie jest hebrajskie. Może być związane z pustynią Sin, której nazwa oznacza mały pustynny krzak. Hebrajska nazwa tej góry to Horeb (pustynia).
 - (4) Tradycyjna lokalizacja góry Synaj sięga IV w. n.e. Znajduje się ona w „kraju Midian”, obejmującym znaczną część półwyspu Synaj i Arabii.
 - (5) Wydaje się, że archeologia potwierdziła lokalizację niektórych miejscowości

wymienionych w Księdze Rodzaju (*Elim, Dofka, Refidim*) w zachodniej części półwyspu Synaj.

VII. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

A. Nie ma żadnych egipskich pisemnych świadectw dotyczących eksodusu. Nie jest to niczym niezwykłym w świetle totalnego zwycięstwa JHWH nad bogami Egiptu.

B. Istnieje kilka kulturowych przykładów praw podobnych do *Dekalogu*:

1. *Kodeks Lipit-Isztara* (sumeryjski) króla miasta Isin (1934-1924 r. p.n.e.)
2. *Kodeks z Esznunny* (starobabiloński) datowany na ok. 1800 r. p.n.e, z czasów rządów Daduszy, króla Esznunny
3. *Kodeks Hammurabiego* (starobabiloński) króla Babilonu, Hammurabiego (1728-1686 r. p.n.e.)
4. Kodeksy hetyckich królów Mursiliego I lub Hattusiliego I z ok. 1650 r. p.n.e.
5. Mezopotamskie kodeksy skupiają się przede wszystkim na prawach cywilnych, podczas gdy prawa biblijne dotyczą głównie wytycznych związanych z religią i kultem. „(...) możemy zasugerować istnienie tendencji cywilnych w całym prawie klinowym oraz tendencji kultowych w prawie Izraelitów (...), w Mezopotamii wykroczenie jest ostatecznie postrzegane w odniesieniu do społeczeństwa, podczas gdy w Izraelu wszelkie przestępstwa popełniane są ostatecznie przeciwko Bogu” (Walton, s. 80).
6. Albrecht Alt w swojej pracy *Essays on Old Testament History and Religion [Eseje o historii i religii Starego Testamentu]*, Oxford, 1966, s. 81-132, wprowadził rozróżnienie pomiędzy dwoma typami praw:
 - a. kazuistyczne, sformułowane za pomocą zdań warunkowych. Charakteryzują się strukturą „jeśli... to...”. Nie odwołują się one do norm religijnych ani społecznych, tylko wyrażają zakaz i jego konsekwencje.
 - b. apodyktyczne, nie posługujące się zdaniami warunkowymi.
 - (1) W Wj 21 i Pwt 27:15-26 zastosowano trzecią osobę i odniesienie do jednostkowych, konkretnych przypadków
 - (2) Kpł 18:7-17 i Wj 20/Pwt 5 posługują się drugą osobą, a ich zakres jest bardziej ogólny.
 - c. Prawo mezopotamskie jest w przeważającej części kazuistyczne, a prawo Izraelitów – apodyktyczne.

C. Jeżeli chodzi o wytoczony już jakiś czas temu liberalny argument, że Mojżesz nie mógł umieć pisać, archeologia potwierdziła istnienie wczesnokananejskiego alfabetu używanego w Egipcie w czasach Mojżesza.

1. Odnaleziono korespondencję z 1400 r. p.n.e. dotyczącą semickich niewolników w egipskich kopalniach na Synaju (zob. Albright, BASOR, #110 [1948], s. 12-13).
2. Ostrakon (skorupa ze stłuczonego naczynia służąca jako materiał piśmienniczy) z Doliny Królowych znaleziony został w Tebach (Albright, BASOR, #110 (1948), s. 12).

VIII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Ogólny zarys

1. Izrael w Egipcie, 1-11
2. Izrael opuszcza Egipt, 12-18
3. Izrael na górze Synaj, 19-40
 - a. Prawa z góry Synaj dotyczące życia, 19-24

- b. Prawa z góry Synaj dotyczące kultu, 25-40
 - (1) Instrukcja budowy przybytku, 25-31
 - (2) Bunt i odnowienie przymierza, 32-34
 - (3) Budowa przybytku, 35-40

B. Plagi

1. Ukazują Boży sąd nad bogami Egiptu. Wydaje się, że wydarzyły się na przestrzeni 18 miesięcy. Obejmują one naturalne zjawiska, ale zachodzące:
 - a. w nadprzyrodzonym czasie
 - b. z nadprzyrodzoną intensywnością
 - c. w nadprzyrodzonym miejscu
2. Krótki zarys 10 plag:
 - a. Nil zamieniony w krew, 7:14-25
 - b. żaby, 8:1-11
 - c. komary (lub robactwo/wszy), 8:12-15
 - d. muchy, 8:20-28
 - e. zaraza bydła, 9:1-7
 - f. wrzody, 9:8-12
 - g. grad, 9:13-35
 - h. szarańcza, 10:1-20
 - i. ciemności, 10:21-29
 - j. anioł śmierci, śmierć pierworodnych, 11:1-8

C. Lista świąt i dni postu z Kpł 23:

1. cotygodniowy szabat, 23:3; Wj 23:12
2. Pascha (14 dzień miesiąca Nisan), 23:5; Wj 12
3. Święto Przaśników (15-21 dzień miesiąca Nisan), 23:6-8; Wj 23:15; Pwt 16:1-8
4. Święto Pierwocin (22 dzień miesiąca Nisan), 23:9-14
5. Święto Pierwszych Płodów albo Święto Tygodni (50 dni po 21 dniu miesiąca Nisan, 6 dzień miesiąca Siwan), 23:15-21; Pwt 16:9-12
6. Święto Nowiu (1 dzień miesiąca Tiszri), 23:23-25; Lb 29:1-6
7. Dzień Przebłagania (10 dzień miesiąca Tiszri), 23:26-32; Lb 29:7-11
8. Święto Namiotów (15 dzień miesiąca Tiszri), 23:33-44; Lb 29:12-40; Pwt 16:13-17

D. Szczegółowy zarys

1. R. K. Harrison, *Introduction to the OT [Wstęp do ST]*, s. 560-562
2. E. J. Young, *An Introduction to the OT [Wstęp do ST]*, s. 63-72
3. NIV Study Bible, s. 85-87

IX. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga Wyjścia stanowi ciąg dalszy historii, która rozpoczęła się w Księdze Rodzaju. Opisuje przemianę wybranej rodziny w wybrany naród. Chociaż są zniewoleni w Egipcie, posiadają Ziemię Obiecaną (Rdz 12:1-3; 15:16).
- B. Zawiera prawa związane z przymierzem zawartym na górze Synaj (Horeb)
 1. Jak mamy żyć (Dekalog i prawa uzupełniające)
 2. Jak mamy czcić Boga (przybytek, kapłani, procedury, czas i obrzędy)
 3. Jest instrukcją wykonania przybytku (Księga Kapłańska)

- C. Jest zapisem wielkich Bożych aktów miłości i miłosierdzia wobec Izraela, które zostały zapowiedziane Abrahamowi w Rdz 15:16.
- D. Boże działanie wobec faraona ukazuje równowagę pomiędzy Jego suwerennością a wolną wolą człowieka:
1. Bóg zatwardził serce faraona
 - a. 7:3.13
 - b. 9:12
 - c. 10:1.20.27
 - d. 11:10
 - e. 14:4.8
 2. Faraon zatwardził swoje serce
 - a. 8:15
 - b. 9:7.34

X. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Krzesło porodowe (Hebrajska Tora, Nowa Biblia Gdańska), 1:16
2. „Zdejm sandały”, 3:5
3. Droga trzech dni, 3:18; 5:3; 8:23
4. „Uczynię upartym jego serce”, 4:21; 7:3.13; 9:12.35; 10:1.20.27
5. Czarownicy, 7:11.22
6. Bez skazy, 12:5
7. Słup obłoku, 13:21-22
8. Prorokini, 15:20
9. Chleb (manna), 16:4.8.14-15.31
10. Królestwo kapłanów, 19:4-6
11. Klątwa, 22:19 (Przekład Nowego Świata: zagłada)
12. Stele, 23:24 (inne tłumaczenia: posągi, pomniki, święte słupy)
13. Efod, 25:7
14. Przebłagalnia, 25:17 (Nowa Biblia Gdańska: wieko)
15. *Urim i tummim*, 28:30
16. Księga, 32:32-33 (PL: zwój)
17. Chleb pokładny, 35:13 (PL: chleb obecności)

B. Osoby

1. Hyksos, 1:8	5. Pinchas, 6:25
2. Anioł Pański, 3:1-4	6. Niszczyciel, 12:23
3. Jestem, który Jestem (JHWH), 3:14; 6:3
(Nowa Biblia Gdańska: Ja jestem Będący)	7. Nadab i Abihu, 24:1
4. Reuel, 2:18; Jetro, 3:1; 18:11-12	8. Amalekici, 17:8-16
	9. Cherub, 25:19

XI. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

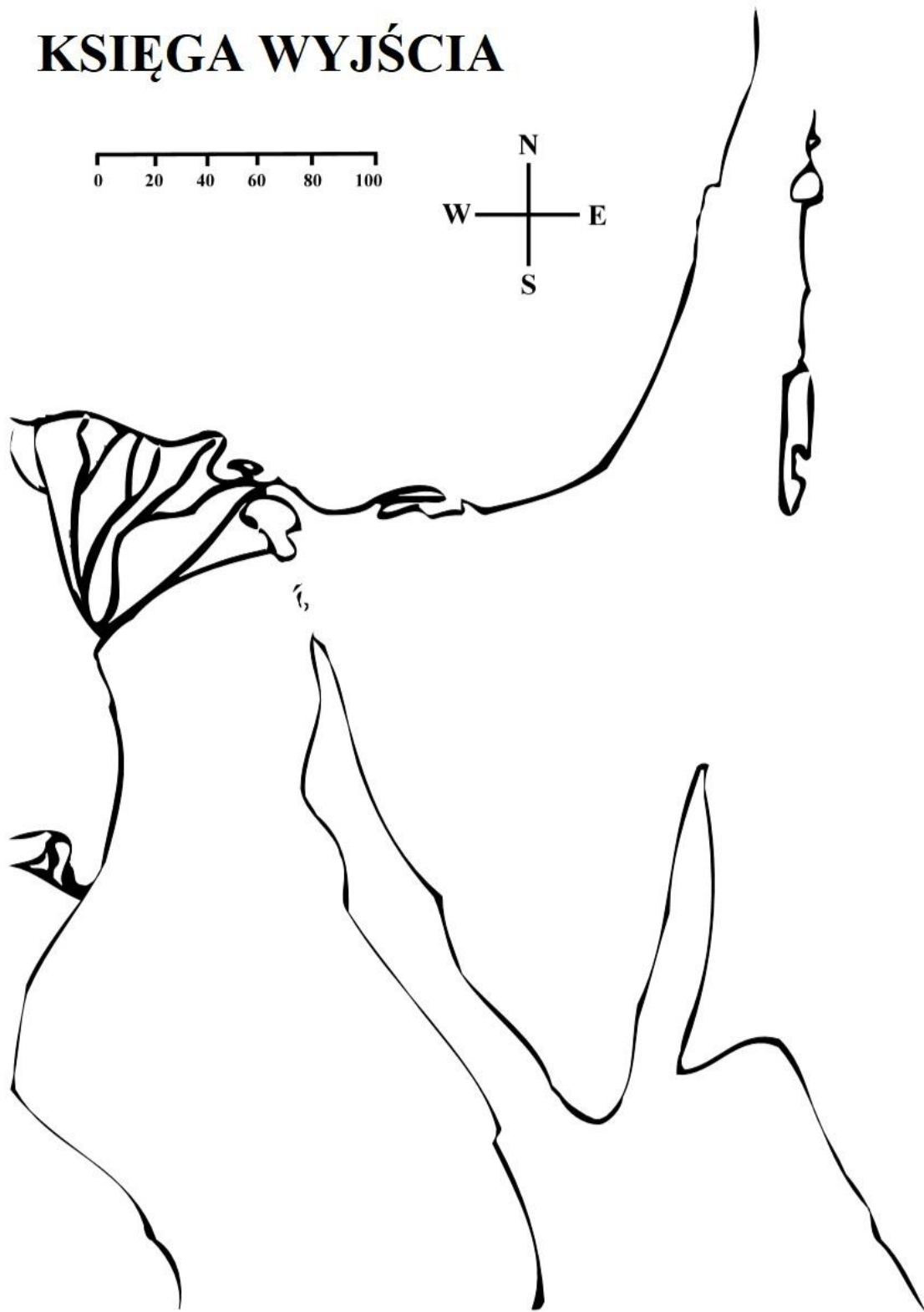
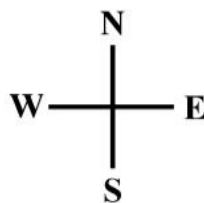
1. Pitom, 1:11	7. Pustynia Szur, 15:22
2. Ramses, 1:11	8. Pustynia Sin, 16:1
3. Madian, 2:15	9. Pustynia Paran, Rdz 14:6

4. Góra Horeb, 3:1	10. Droga morska (prowadząca do ziemi filistyńskiej),
5. Goszen, 8:18	11. Zatoka Akaba
6. Jam Suf, 10:19 (BT: Morze Czerwone)	

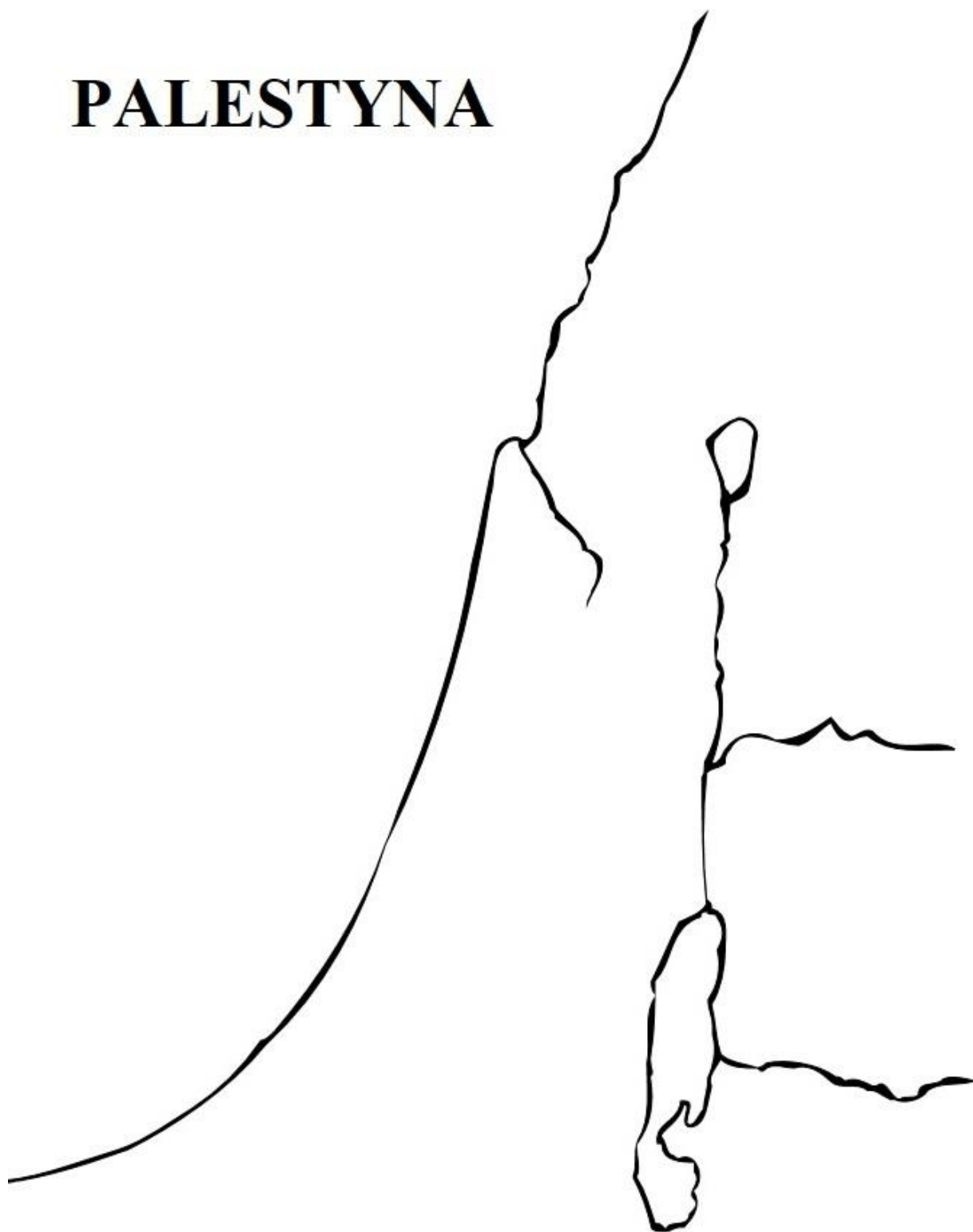
XII. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Dlaczego faraon bał się Hebrajczyków (1:7-10)?
2. Dlaczego urodzeni chłopcy mieli być wrzucani do Nilu? Dlaczego rodzina faraona kąpała się w Nilu? Dlaczego zamiana wód Nilu w krew była taka znacząca?
3. Dlaczego Mojżesz uciekł do ziemi Madian?
4. Dlaczego objawienie Mojżeszowi przez Boga Jego imienia było takie ważne (3:13-16)?
5. Co mówi Wj 3:22 o konflikcie pomiędzy JHWH a bogami Egiptu?
6. Jak wyjaśnić Wj 6:3 w świetle ukazania się JHWH w Rdz 4:26?
7. Jak plagi wpływają na religię Egiptu?
8. Czy to, że Bóg zatwardził serce faraona, odebrało mu wolną wolę?
9. Jakie jest znaczenie śmierci pierworodnych?
10. Skąd Hebrajczycy wzięli broń?
11. Jak czyny Mojżesza wobec Jetry w rozdziale 18 wskazują na to, że wierzy on w JHWH?
12. Co wynika z tego, że Izrael jest królestwem kapłanów?
13. Wymień Dziesięć Słów.
14. Wymień święta opisane w Kpł 23.
15. Narysuj przybytek i jego wyposażenie.
16. Co symbolizował złoty cielec z rozdziału 32?

KSIĘGA WYJŚCIA

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI KAPŁAŃSKIEJ

- I. NAZWA KSIĘGI
 - A. W wersji hebrajskiej (TM) jest to pierwsze słowo tej księgi, „i [JHWH] wezwał”.
 - B. W Talmudzie (Misznie) nosi ona nazwę „prawa kapłanów”.
 - C. Łacińska Wulgata Hieronima nadała jej tytuł „Leviticus”.
- II. KANONICZNOŚĆ
 - A. Księga ta jest częścią pierwszego segmentu hebrajskiego kanonu, zwanego „Torą”, „naukami” lub „Prawem”.
 - B. W Septuagincie segment ten występuje pod nazwą Pentateuchu (pięciu zwojów).
 - C. W języku polskim funkcjonuje także nazwa „pięciu Ksiąg Mojżeszowych” (BW).
 - D. Księgi od Rodzaju po Powtórzonego Prawa są ciągłym opowiadaniem rozpoczynającym się od stworzenia aż po opis życia Mojżesza.
- III. GATUNEK LITERACKI – księga ta stanowi w większości zbiór praw – poza narracją historyczną w rozdziałach 8-10.
- IV. AUTORSTWO – w rozdziale 1:1 zapoczątkowany jest powtarzający się często (35 razy) wzorzec: „JHWH powiedział do Mojżesza”. Zob. szczegółowe omówienie we wprowadzeniu do Księgi Rodzaju.
- V. DATA – por. Wj 40:2.17 z Lb 1:1. Świadczy to o tym, że prawa te zostały przekazane Mojżeszowi przez Boga w pierwszym miesiącu drugiego roku po wyjściu z Egiptu. Zob. szczegółowe omówienie we wprowadzeniu do Księgi Wyjścia.
- VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO
 - A. Prawa rytualne w Mezopotamii
 1. Ofiara była przeważnie posiłkiem ofiarowanym bogu. Ołtarz był stołem bóstwa, na którym umieszczano posiłek. Obok ołtarza znajdowała się kadzielnica, która miała zwracać uwagę boga. Krew nie miała rytualnego znaczenia. Osoba władająca mieczem podrzynała gardło zwierzęcia. Jedzenie dzielono pomiędzy bogów, króla-kapłana i obecnych. Osoba ofiarowująca nie otrzymywała nic.
 2. Nie znano ofiary przebłagalnej.
 3. Choroba lub ból były karą bogów. Przyprawdzano i zabijano zwierzę, które miało być zastępstwem za ofiarowującego.
 4. Rytuły Izraela były odmienne i odrębne. Wydaje się, że chodziło w nich o oddawanie Bogu części swojej pracy zmierzającej do zdobycia niezbędnego pożywienia (zob. Rdz 4:1-4; 8:20-22).
 - B. Prawa rytualne w ziemi Kanaan (bardzo podobne do izraelskich)
 1. Źródła
 - a. przekazy biblijne
 - b. literatura fenicka

- c. pochodzące z miasta Ugarit tabliczki z Ras Szamra dotyczące kananejskich bóstw i mitologii z ok. 1400 r. p.n.e.
2. Izraelskie i kananejskie ofiary są do siebie bardzo podobne. Różnica polega na tym, że w przypadku ofiar kananejskich nie kładziono nacisku na krew ofiary.
- C. Prawa rytualne w Egipcie
1. Składano ofiary, ale nie kładziono na nie nacisku.
 2. Ważna była nie tyle ofiara, co postawa ofiarowującego.
 3. Ofiary miały na celu powstrzymanie gniewu bóstw.
 4. Składający ofiarę miał nadzieję na ocalenie lub przebaczenie.
- D. System ofiarniczy Izraela – izraelskie ofiary były bliższe kananejskim, chociaż niekoniecznie miały z nimi jakikolwiek związek.
1. Opisowe sformułowania
 - a. Ofiara była spontanicznym wyrazem ludzkiej potrzeby Boga.
 - b. Nie można powiedzieć, że starotestamentowe prawa regulujące składanie ofiar były jego zapoczątkowaniem (zob. Rdz 7:8; 8:20).
 - c. Ofiara była darem (zwierzę lub roślina).
 - d. Ofiara była całkowicie lub częściowo spalana na ołtarzu na cześć Boga.
 - e. Ołtarz był miejscem składania ofiary, symbolizującym Boską obecność.
 - f. Złożenie ofiary było zewnętrznym wyrazem czci (modlitwą wyrażoną czynem)
 - g. Definicją ofiary jest „wykonana modlitwa” lub „zrytualizowana modlitwa”. Znaczenie rytuału i nasze kulturowe uprzedzenia przed nim opisuje Gordon J. Wenham (Tyndale, *Numbers [Księga Liczb]*, s. 25-39). Zarówno Księga Kapłańska, jak i Liczb zawierają wiele tego rodzaju materiału, co ukazuje jego istotne znaczenie dla Mojżesza i Izraela.
 2. Znaczenie ofiar
 - a. Dary dla Boga
 - (1) wiążą się z uznaniem, że cała ziemia należy do Pana
 - (2) wszystko, co człowiek posiada, zawdzięcza Bogu
 - (3) dlatego właściwym jest składanie przez człowieka hołdu Bogu
 - (4) były szczególnym rodzajem hołdu lub daru. Było to coś, czego człowiek potrzebował dla podtrzymania własnej egzystencji. Było to coś więcej niż po prostu oddanie czegoś – było to coś, co było mu potrzebne. Było to oddanie części siebie Bogu
 - (5) zniszczenie daru uniemożliwia jego odzyskanie
 - (6) spalona ofiara staje się niewidzialna i unosi się tam, gdzie przebywa Bóg
 - (7) wcześniej ołtarze wznoszone były w miejscach, gdzie ukazał się Bóg. Ołtarz zaczynał być postrzegany jako święte miejsce i dlatego przynoszono do niego ofiary.
 - b. Wyraz poświęcenia całego życia danej osoby Bogu
 - (1) ofiara całopalna była jedną z trzech dobrowolnych ofiar
 - (2) spalano całe zwierzę, aby wyrazić Bogu głęboką cześć
 - (3) był to bardzo ekspresyjny dar dla Boga.
 - c. Wspólnota z Bogiem
 - (1) wspólnotowy aspekt ofiary
 - (2) przykładem takiej ofiary jest ofiara biesiadna, symbolizująca wspólnotę pomiędzy Bogiem a człowiekiem

- (3) ofiarę składano, aby nawiązać lub odzyskać tę wspólnotę
- d. Przebłaganie za grzech
 - (1) kiedy człowiek zgrzeszył, musiał prosić Boga o przywrócenie zerwanej przez niego więzi (przymierza)
 - (2) z powodu zerwanej więzi ofierze za grzech nie towarzyszył wspólnotowy posiłek
 - (3) znaczenie krwi
 - (a) pokropienie ołtarza za człowieka
 - (b) pokropienie zasłony za kapłana
 - (c) pokropienie przebłagalni za arcykapłana i naród (Kpł 16)
 - (4) były dwa rodzaje ofiary przebłagalnej (ofiary za grzech) – drugi z nich nazywany jest ofiarą zadośćuczynienia. W ramach tej ofiary winowajca miał zwrócić innemu Izraelicie to, co zostało zabrane lub uszkodzone, oraz złożyć w ofierze zwierzę
 - (5) nie było ofiary za umyślny lub celowy grzech, 4:1.22.27; 5:15-18; 22:14

E. PROCEDURY SKŁADANIA RÓŻNYCH OFIAR

1. ROZDZIAŁ 1

- a. Formuła wprowadzająca: „Pan powiedział do Mojżesza”, 1:1-2; 4:1; 5:14; 6:1.19; 7:22.28
 - (1) z cielców albo z mniejszego bydła
 - (2) „Jeśli” w w. 2 świadczy o tym, że nie było to obowiązkowe, tylko dobrowolne
- b. Ofiara całopalna, w. 3-17 (6:8-13)
 - (1) Ołtarz
 - (a) Ołtarz z brązu, zwany także ołtarzem całopalenia, ołtarzem przy wejściu do przybytku lub ołtarzem z drzewa akacjowego, pokrytym brązem (zob. Wj 27)
 - (b) Odróżniało go to od ołtarza kadzielnego (złotego ołtarza) stojącego w Miejscu Świętym (zob. Wj 30)
 - (c) Węgłe z ołtarza z brązu przenoszone były na ołtarz kadzenia
 - (d) Ołtarz z brązu znajdował się w samym środku wejścia do przybytku
 - (e) Ołtarz ten posiadał rogi, które były jego najświętszą częścią. Smarowano je krwią (zob. Wj 30:10)
 - (f) Możliwe, że rogi te były:
 - i. symbolem rąk podających ofiarę
 - ii. symbolem siły lub przemożnej mocy (Pwt 33:17; 2 Sm 22:3 [BW])
 - iii. w późniejszych czasach każdy, kto uchwycił się rogów ołtarza, pozostawał bezpieczny do czasu rozpatrzenia jego sprawy przez sąd (1 Krl 1:50-51; 2:28)
 - (2) Ofiara
 - (a) Cielec bez skazy, wymieniony w pierwszej kolejności ze względu na jego istotne znaczenie i koszt, w. 3
 - (b) Baran lub kozioł, w. 10
 - (c) Synogarlice lub młode gołębie, w. 14 (mogli je ofiarować ubodzy)
 - (3) Miejsce składania ofiar całopalnych znajdowało się przy wejściu do Namiotu Spotkania

- (4) Nakładanie rąk – dotyczyło tylko cielców, a nie baranów, kozłów ani ptaków, w. 4
- (a) Ręce nakładała osoba składająca ofiarę (nie kapłan)
 - (b) Wiele osób jest zdania, że była to symboliczna czynność oznaczająca przeniesienie winy
 - (c) Niektórzy uważają, że oznaczało to, że:
 - i. zwierzę to pochodzi od tego konkretnego człowieka
 - ii. ofiara miała być złożona w imieniu ofiarowującego
 - iii. owoc ofiary należy do tego, kto położył swoje ręce na zwierzęciu
- (5) Zabicie ofiary
- (a) cielec – zabijany miał być „przed Panem” przez ofiarodawcę. Miał on zabić, zwierzę, zdjąć z niego skórę i podzielić je na części. Rola kapłana (poza przypadkami ofiar publicznych) rozpoczynała się wraz z przyniesieniem zwierzęcia do ołtarza.
 - (b) baran lub kozioł, w. 11 – „po północnej stronie ołtarza, przed Panem”. Było to specjalne miejsce wydzielone dla mniejszych zwierząt.
 - (c) ptak – ofiarę tę zabijał i ofiarował kapłan. Osoba ofiarowująca miała usunąć wole ptaka.
- (6) Postępowanie z krwią
- (a) zwierzęta
 - i. Kapłan kropił ołtarz krwią zwierzęcia.
 - ii. Życie zwierzęcia znajdowało się we krwi (zob. Rdz 9:4; Lev. 17:11). Życie należało już do Boga, a więc krew nie była częścią daru człowieka.
 - iii. Krew ptaka wyciskana była na ścianę ołtarza i nie była spalana w ogniu.
- (7) Postępowanie z ciałem
- (a) Cielec, w. 6
 - i. Ofiarowujący obdzierał ofiarę ze skóry. Kapłan mógł zachować skórę (zob. 7:8).
 - ii. Ofiarowujący dzielił ofiarę na części.
 - iii. Kapłan umieszczał ofiarę na ołtarzu w takim ułożeniu, w jakim znajdowała się za życia.
 - iv. Wnętrznosci i nogi zwierzęcia obmywane były wodą z kadzi.
 - v. Kapłan spalał całe zwierzę na ołtarzu.
- c. Okazje, przy których składano ofiary całopalne
- (1) Święto Namiotów („Kuczek”)
 - (2) Dzień Przebłagania
 - (3) Święto Tygodni, Święto Żniw lub Święto Zbiorów
 - (4) Dzień trąbienia
 - (5) Gest kołysania (Kpł 23)
 - (6) Święto Przaśników, Pascha
 - (7) Początek miesiąca, nów
 - (8) Szabat
- d. Znaczenie ofiary całopalnej
- (1) Dar dla Boga

- (2) Postrzegana jako najwartościowszy rodzaj ofiary
 - (3) Wydaje się dotyczyć ogólnej koncepcji grzechu lub dziękczynienia
 - (4) Najdoskonalsze odzwierciedlenie idei ofiary
 - (5) Symboliczne ofiarowanie swojego życia
 - (6) Oznacza zupełne poświęcenie życia danej osoby służbie Bogu
 - (7) Klasyfikacja wartości ofiar
 - (a) cielec
 - (b) baran – kozioł
 - (c) ptaki
 - (8) Pokazuje to, że każdy, kto był świadomy swojej duchowej potrzeby, mógł zbliżyć się do Boga. Bóg uwzględnił wszystkich ludzi.
- e. Szczególne wskazówki dla kapłana, 6:1-6
- (1) Ofiara całopalna pozostawała na palenisku ołtarza przez całą noc
 - (2) Ogień pod ofiarą całopalną miał być stale podtrzymywany
 - (3) Instrukcje dotyczące ubioru kapłana
 - (4) Instrukcje dotyczące usuwania popiołu

2. ROZDZIAŁ 2:1-16 (6:7-16)

a. Wprowadzenie

- (1) Rozdział ten dotyczy ofiar pokarmowych
- (2) Określenie to pochodzi od rdzenia oznaczającego „dar”. Przerodziło się w techniczny termin na określenie ofiar niezwierzęcych, czyli roślinnych.
- (3) Po niewoli babilońskiej ofiara pokarmowa staje się dodatkiem do ofiary całopalnej i ofiary biesiadnej, a rabini stwierdzają, że bardzo biedni ludzie mogą składać tylko ją.
- (4) O przymierzu soli wspomina także Lb 18:19 i 2 Krn 13:5 [Biblia Wujka]. Sól była przeciwieństwem kwasu. Stosowano ją jako symbol Bożego przymierza, ponieważ jest trwała i nie podlega zepsuciu.

b. Ofiara pokarmowa polegała na oddaniu Bogu swojej pracy.

- (1) Był to dar dla Boga z codziennego pożywienia ludzi.
- (2) Zazwyczaj (zwłaszcza w okresie powygnaniowym) stanowił dodatek do ofiary całopalnej lub biesiadnej.
- (3) Ofiara była Bożym zaopatrzeniem dla proroka. Tylko niewielka część była spalana jako pamiątka całości.
- (4) Słowo „pamiątka” opisuje ofiarowaną część albo część przynoszącą Panu całą ofiarę.
- (5) Nowotestamentowa koncepcja Wieczery Pańskiej jako „pamiątki” wyraża tę starotestamentową ideę.
- (6) Rozróżnienie pomiędzy określeniami „święte” a „najświętsze” jest następujące:
 - (a) „święte” – kapłan i jego rodzina mogli spożywać to w każdym czystym miejscu
 - (b) „najświętsze” – mogło być spożywany tylko przez kapłanów na dziedzińcu Namiotu Spotkania

c. Typy

- (1) Najczystsza mąka (dla bogatych), 2:1-3
- (2) Pieczone ciasto lub podpłomyki, 2:4-11
- (3) Kłosa z nowego zboża (dla biednych), 2:12-16

- (a) Najczystsza mąka była najwyższą ofiarą. Była to najlepsza mąka pszenna.
 - (b) Pieczone ciasto
 - i. zawierało oliwę
 - ii. przygotowane w piecu, w. 4
 - iii. przyrządzone na patelni, w. 5
 - iv. ugotowane w rondelku, w. 7
 - (c) Kłosa z nowego zboża
 - i. musiały być uprażone
 - ii. rozdrobnione na grubą kaszę
 - iii. ułożone jak posiłek podany gościom
- d. Składniki
- (1) Najczystsza mąka była odpowiednikiem zwierzęcia bez skazy
 - (2) Oliwa była symbolem dobrobytu, a więc Bożej obecności
 - (a) Używana do jedzenia, przy składaniu ofiar, jako lek i do namaszczenia
 - (b) Być może użycie oliwy miało zastąpić ofiarę z oliwy
 - (3) Kadzidło pochodziło z Indii lub Arabii
 - (a) Uważane za coś bardzo czystego o cudownym aromacie
 - (b) Symbolizowało modlitwę i uwielbienie
 - (4) Sól
 - (a) Życiodajne i konserwujące właściwości
 - (b) Być może służyła bardziej wspólnocie stołu niż konserwacji
 - (5) Wykluczone składniki
 - (a) Wykluczenie kwasu, w. 11
 - i. być może ze względu na fermentację
 - ii. kwas kojarzony był z zepsuciem
 - iii. mógł być ofiarowany z pierwocinami kapłanowi
 - (b) Wykluczenie miodu
 - i. był to syrop owocowy, a nie pochodzący od pszczoł
 - ii. być może ze względu na używanie go w kananejskich obrzędach
- e. Obrzęd ofiarny
- (1) Dary przynieszone były kapłanowi, który przeprowadzał całą ceremonię (2:2.9.16)
 - (2) Część ofiary miała być spożywana przez kapłanów w przybytku. Była ona czymś najświętszym
- f. Znaczenie
- (1) Przedstawienie ofiar od lepszych do gorszych
 - (2) Spalenie części ofiary oznaczało poświęcenie części swojej pracy Bogu
 - (3) Oczywiste znaczenie
 - (a) Ofiara całopalna – poświęcenie swojego życia
 - (b) Ofiara pokarmowa – poświęcenie swojej codziennej pracy
- g. Szczególne instrukcje dotyczące ofiary pokarmowej, 6:14-23
- (1) Ofiarowanie przed ołtarzem
 - (2) Było to ofiarowanie swojej pracy Bogu, a w rzeczywistości stanowiło wsparcie dla stanu kapłańskiego

3. ROZDZIAŁ 3:1-17 (7:13-34) – OFIARA BIESIADNA

a. Wprowadzenie

(1) Przeznaczenie

- (a) ofiara wspólnotowa
- (b) ofiara związana z przymierzem
- (c) ofiara zbiorowa
- (d) ofiara końcowa

(2) Wyrażała wdzięczność wobec Boga za wspólnotę z Bogiem, rodziną i przyjaciółmi.

(3) Zazwyczaj była ostatnią z serii ofiar, za pośrednictwem których uzyskiwano pojednanie.

(4) Ofiara całopalna wyrażała wysoki koszt posłuszeństwa, podczas gdy ofiara biesiadna wyrażała radość i szczęście wynikające ze wspólnoty z Bogiem.

(5) Ofiarowany mógł być samiec lub samica – bez skazy.

(6) Rodzaje ofiar

- (a) z większego bydła; samiec lub samica
- (b) rozróżnienie pomiędzy owcą a kozą wprowadzono ze względu na tłuszcz znajdujący się w ogonie owcy
 - i. owca – samiec lub samica
 - ii. koza – samiec lub samica

b. Obrzęd

(1) Przyrowadzenie ofiary

- (a) Położenie ręki na głowie ofiary
- (b) Zabicie jej przed wejściem do Namiotu Spotkania
- (c) Identyfikacja ofiary była taka sama jak przy ofierze całopalnej
- (d) Pokropienie ołtarza krwią
- (e) Spalenie wybranych części na ołtarzu dla Boga
 - i. tłuszcz (tłuszcz ogonowy w przypadku owiec) symbolizował dobrobyt
 - ii. nerki i płat wątroby symbolizowały siedzibę woli i emocji
 - iii. tłuszcz ofiary umieszczano na ofierze całopalnej ofiarowującego lub porannej ofierze z baranka

(2) Składana także jako ofiara dziękczynna (7:11-14)

- (a) praśne placki rozczynione oliwą
- (b) praśne podpłomyki zaprawione oliwą
- (c) najczystsza mąka zmieszana z oliwą

c. Część kapłana, 7:28-34

(1) Mostek należał do kapłana jako ofiara kołysania.

(2) Kołysanie oznacza umieszczenie ofiary na rękach osoby ofiarującej, a następnie na rękach kapłana. Ukazywało to ofiarowanie ofiary Bogu przez ofiarującego, a potem jej odebranie przez kapłana.

(3) Prawa łopatka należała do urzędującego kapłana.

(4) Ofiara podniesienia była podnoszona do Boga i odbierana przez kapłana.

d. Część ofiarowującego, 7:15-18

(1) Ofiara dziękczynna miała być spożywana w dniu ofiarowania, w. 15.

(2) Ofiara wynikająca ze ślubu lub dobrowolna miała być spożywana w dniu ofiarowania lub następnego dnia, w. 16.

- (3) Obejmowała ona wszystko to, co nie zostało oddane Bogu (i kapłanowi przez Boga).
- (4) W ramach tej ofiary Bóg symbolicznie je razem z ofiarującym i jego rodziną oraz przyjaciółmi.
- (5) Ofiara ta jest podkreśleniem tego, że wspólnotowe więzi zostały odnowione.

4. ROZDZIAŁ 4:1-5:13 (6:17-23) – OFIARA PRZEBŁAGALNA

a. Wprowadzenie

- (1) Jest to pierwsza ofiara, w której przebłaganie było elementem dominującym.
- (2) Ofiara ta odnawia przymierze i przywraca wspólnotę pomiędzy człowiekiem a Bogiem.
- (3) Ofiara ta obejmuje:
 - (a) grzechy przez nieuwagę
 - (b) grzechy przez przeoczenie
 - (c) grzechy lekkomyślności
 - (d) grzechy pominięcia
 - (e) nie była ona przebłaganiami za grzechy popełnione celowo, wskutek hardego buntu przeciwko Bogu. Nie było ofiary za celowy, arogancki, umyślny grzech (zob. Lb 15:27-31).

b. Znaczenie

- (1) Ofiara ta była przebłaganiami za winę i karę za grzechy.
- (2) Wiązała się z łaską ze strony Boga i wiarą ze strony człowieka.
- (3) Żadna ofiara nie powoduje uzyskania niczego dzięki samemu obrzędowi ofiarnemu. Dokonywała tego wiara ofiarującego stojąca za tym aktem.
- (4) Ofiara była jednak czymś więcej niż tylko wyrazem wiary ofiarującego. Coś mu przynosiła – odnawiała jego więź z Bogiem.
- (5) Obrzęd ten był zapewnionym przez Boga środkiem przywrócenia wspólnoty, a nie zamiennikiem osobistej wiary.
- (6) Bóg nienawidzi wszelkich religijnych działań, którym nie towarzyszy wiara, Iz 1:10-20; Am 5:21-24; Mi 6:6-8.

c. Obrzęd

(1) Za arcykapłana, w. 3-12

(a) Arcykapłan – namaszczonego kapłan

- i. Grzech polegający na niewłaściwym przewodzeniu ludowi
- ii. Grzech natury osobistej
- iii. Arcykapłan jako duchowy przedstawiciel społeczności. Jeśli on zgrzeszy, wszyscy zgrzeszyli w jego osobie. Było to żydowskie rozumienie zbiorowości (zob. Joz 7; Rz 5:12ff)

(b) Procedury

- i. Arcykapłan przyprowadzał do ołtarza młodego cielca bez skazy.
- ii. Kładł rękę na jego głowie.
- iii. Arcykapłan zabijał cielca.
- iv. Arcykapłan siedem razy kroił jego krew przed zasłoną Miejsca Świętego
 - a) Oczyszczało to przybytek
 - b) Symbolicznie otwierało drogę do Boga
 - c) Pomazanie krwią rogów ołtarza kadzenia

- d) Reszta krwi wylewana na podstawę ołtarza ofiar całopalnych
 - v. Umieszczenie i spalenie całego tłuszczu na ołtarzu
 - vi. Pozostałe części zwierzęcia miały zostać wyniesione na czyste miejsce poza obozem (w. 12), gdzie wysypywało się popiół z ołtarza, i tam spalone.
- (2) Za naród, w. 13-21
 - (a) Grzechem było postępowanie sprzeczne z przykazaniami Prawa, w. 13-21
 - (b) Procedury
 - i. Starsi przyprowadzali do ołtarza młodego cielca bez skazy.
 - ii. Starsi kładli ręce na jego głowę.
 - iii. Starsi zabijali zwierzę.
 - iv. Arcykapłan siedem razy kropił jego krwią przed zasłoną Miejsca Świętego
 - a) Oczyszczało to przybytek
 - b) Symbolicznie otwierało drogę do Boga
 - c) Pomazanie krwią rogów ołtarza kadzenia
 - d) Reszta krwi wylewana na podstawę ołtarza ofiar całopalnych
 - v. Umieszczenie i spalenie całego tłuszczu na ołtarzu
 - vi. Pozostałe części zwierzęcia miały zostać wyniesione na czyste miejsce poza obozem (w. 12), gdzie wysypywało się popiół z ołtarza, i tam spalone.
- (3) Za naczelnika rodu, w. 22-26
 - (a) Naczelnik rodu (przywódca), w. 22-26
 - i. Przywódca plemienia
 - ii. Osoba odpowiedzialna w społeczności
 - iii. Starszy
 - (b) Procedury
 - i. Naczelnik przyprowadzał do ołtarza koziołka bez skazy.
 - ii. Naczelnik kładł rękę na jego głowie.
 - iii. Naczelnik zabijał zwierzę.
 - iv. Kapłan miał pomazać krwią rogi ołtarza ofiar całopalnych, a resztę krwi wylać na jego podstawę.
 - v. Cały tłuszcz spalany był na ołtarzu.
 - vi. Reszta mięsa przeznaczona była do zjedzenia przez kapłanów.
- (4) Za zwykłego człowieka, w. 27-35
 - (a) Zwykły człowiek – jeśli zorientował się, że zgrzeszył, miał złożyć tę ofiarę
 - (b) Procedury
 - i. Człowiek ten przyprowadzał do ołtarza kozę lub owcę bez skazy.
 - ii. Kładł rękę na jej głowie.
 - iii. Zabijał ją.
 - iv. Kapłan miał pomazać krwią rogi ołtarza ofiar całopalnych, a

- resztę krwi wylać na jego podstawę.
 - v. Cały tłuszcz spalany był na ołtarzu.
 - vi. Reszta mięsa przeznaczona była do zjedzenia przez kapłanów.
- (5) Szczególne przypadki związane z ofiarą przebłagania, 5:1-13 (wydaje się, że obejmują one celowy grzech przeciwko partnerowi przymierza)
- (a) Jeśli świadek nie wystąpi i nie zaświadczy (zatajenie informacji), 5:1
 - (b) Dotknięcie nieczystego zwierzęcia, 5:2
 - (c) Dotknięcie ludzkiej nieczystości, 5:3
 - (d) Lekkomyślne złożenie przysięgi, 5:4
 - (e) Ofiara za powyższe grzechy:
 - i. Owca lub koza
 - ii. Dwie synogarlice albo dwa młode gołębie
 - iii. Dziesiąta część efy najczystszej mąki
- (6) Obrzęd ofiary przebłagalnej, 6:17-23
- (a) Kapłan miał prawo spożyć to, co z niej pozostało.
 - (b) Jeśli jej krew dostała się na ubranie, należało je wyprać
 - (c) Jeśli jej krew miała kontakt z glinianym naczyniem, było ono rozbijane.
 - (d) Jeśli jej krew miała kontakt z miedzianym naczyniem, było ono szorowane.
 - (e) Jeśli część krwi z ofiary przebłagalnej została wniesiona do Miejsca Świętego, miała ona być spalona i kapłani nie mogli z niej jeść.
- (7) Znaczenie ofiary przebłagalnej
- (a) Nie ma ofiary za umyślny grzech – tylko za grzechy nieumyślne lub spowodowane niewiedzą, 5:15.18
 - (b) Co obejmuje przebaczenie:
 - i. Do człowieka należy wiara
 - ii. Do Boga należy miłosierdzie

5. ROZDZIAŁ 5:14-19 – OFIARA ZADOŚCUCZYNIENIA

a. Wprowadzenie

- (1) Podczas gdy ofiara przebłagania dotyczyła popełnionego grzechu, ofiara zadoścuczynienia odnosiła się do szkody wyrządzonej partnerowi przymierza i możliwości jej naprawienia.
- (2) Ofiara przebłagania i ofiara zadoścuczynienia były do siebie bardzo podobne.
- (3) Prawa jednostki wyrażone zostały w Dziesięciu Przykazaniach (Wj 20; Pwt 5).
 - (a) dom
 - (b) gromadzenie dóbr
 - (c) życie
- (4) Ofiara ta podkreśla krzywdę wyrządzoną bratu poprzez grzech oraz zwrot kosztu szkody powiększony o 1/5.

b. Grzechy wymagające ofiary

- (1) Przeciwko Bogu lub temu, co należy do Niego
 - (a) pierwociny
 - (b) pierworodne, 14-16
 - (c) dziesięcina

- (d) niewłaściwie złożona ofiara
 - (e) dary nieodpowiedniej jakości
- (2) „Jeśli ktoś zgrzeszy, popełniając nieświadomie jakikolwiek czyn zakazany przez przykazania Jahwe, jest za to odpowiedzialny i obciąża się winą” (BP).

F. Starożytne ofiary składane były z różnych powodów:

- a. Oblaskawienie rozgniewanego bóstwa
- b. Nakarmienie bóstwa
- c. Wspólnota z bóstwem
- d. Akt czci
- e. Odczuwana potrzeba przebaczenia lub pojednania

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Ogólny zarys

- 1. Rozdziały 1-16: Jak zbliżyć się do świętego Boga?
- 2. Rozdziały 17-26: Jak trwać we wspólnocie ze świętym Bogiem?

B. Autor stosuje wprowadzającą formułę „Pan powiedział do Mojżesza (lub Aarona)”

- 1. Może to oznaczać, że te objawione treści przekazywane były przez pewien okres czasu.
- 2. Miejsca, w których występuje ta formuła: 1:1-3:17; 4:1-5:13; 5:14-19; 5:20-26; 6:1-11; 6:12-16; 6:17-7:21; 7:22-38; 8:1-10:20; 11:1-47; 12:1-8; 13:1-59; 14:1-32; 14:33-57; 15:1-33; 16:1-34; 17:1-16; 18:1-3; 19:1-37; 20:1-27; 21:1-24; 22:1-16; 22:17-25; 22:26-33; 23:18; 23:9-22; 23:26-32; 23:33-44; 24:1-23; 25:1-26:46; 27:1-34.

C. Szczegółowy zarys

- 1. Usuwanie nieczystości, rozdziały 1-16
 - a. Prawa dotyczące ofiar, 1:1-7:38
 - (1) Ofiara całopalna, 1:3-17 i 6:1-6
 - (2) Ofiara pokarmowa, 2:1-17 i 6:7-16
 - (3) Ofiara biesiadna, 3:1-17; 7:11-21.33
 - (4) Ofiara przebłagalna, 4:1-5:13; 6:17-23
 - (5) Ofiara zadośćuczynienia, 5:14-26; 7:1-10
 - (a) nieumyślny grzech przeciw przymierzu JHWH, 4:1-35; 5:14-19
 - (b) umyślny grzech przeciw partnerowi przymierza, 5:1-13.20-26
(rozdziały 1-5 odnośnie ludu, rozdziały 6-7:36 odnośnie kapłanów)
 - b. Poświęcenie kapłanów, 8:1-10:20
 - (1) Przygotowanie do namaszczenia, 8:1-5
 - (2) Obmycie, ubranie i namaszczenie, 8:6-13
 - (3) Ofiary towarzyszące namaszczeniu, 8:14-32
 - (4) Mojżesz przekazuje Aaronowi instrukcje, 9:1-7
 - (5) Aaron i jego synowie rozpoczynają służbę, 9:8-21
 - (6) Aaron błogosławi lud i JHWH, 9:22-23
 - (7) Grzech Nadaba i Abihu, 10:1-3
 - (8) Ich los i usunięcie, 10:4-7
 - (9) Powstrzymanie się od picia wina na służbie, 10:8-11
 - (10) Należna kapłanom część ofiar, 10:12-20
 - c. Czystość i nieczystość, rozdziały 11-15
 - (1) Zwierzęta, rozdział 11 (zob. Pwt 14:6-20)

- (2) Narodziny dziecka, rozdział 12
- (3) Choroby skóry, rozdział 13-14
 - (a) u człowieka, 13:1-46
 - (b) na ubraniach, 13:47-59
 - (c) oczyszczenie, 14:1-32
 - (d) na domach, 14:33-53
 - (e) podsumowanie, 14:54-57
- (4) Oczyszczenie z wycieków z ciała (mężczyźni i kobiety), rozdział 15
- d. Dzień Przebłagania (Jom Kippur), doroczny dzień oczyszczenia, rozdział 16 (wydaje się on być zwieńczeniem rozdziałów 1-16)
 - (1) Przygotowanie kapłanów, 16:1-4
 - (2) Ofiara przebłagalna za arcykapłana, 16:5-10
 - (3) Obrzęd, 16:23-28
 - (4) Coroczne obchody, 16:29-34
- 2. Przywracanie świętości i wspólnoty z Bogiem, rozdziały 17-26
 - a. Krew ofiarna, 17:1-16
 - b. Normy religijne i moralne, 18:1-20:27
 - (1) Kazirodztwo
 - (2) Grzechy seksualne
 - (3) Kary, rozdział 20
 - c. Świętość kapłanów, 21:1-22:33
 - d. Świętość corocznych dni świątecznych, 23:1-24:23
 - (1) Szabat, 23:1-3
 - (2) Pascha i Święto Przaśników, 23:5-8
 - (3) Święto Pierwocin, 23:9-14
 - (4) Święto Żniw, 23:15-24
 - (5) Święto Nowiu, 23:23-25
 - (6) Dzień Przebłagania, 23:26-32 (tylko dzień postu)
 - (7) Święto Namiotów („Kuczek”), 23:33-43
 - e. Szczególne lata, 25:1-55
 - (1) Rok szabatowy, w. 2-7
 - (2) Rok jubileuszowy, w. 8-55
 - (a) Obchodzenie, w. 8-12
 - (b) Skutki, w. 12-34
 - (c) Wartość i wolność każdej jednostki w ramach przymierza, w. 35-55
 - f. Błogosławieństwa i przekleństwa przymierza, 26:1-46
- 3. Dodatek (śluby), 27:1-34
 - a. Osoby, w. 1-8
 - b. Zwierzęta, w. 9-13
 - c. Domy, w. 14-15
 - d. Ziemia, w. 16-25
 - e. Pierworodne, w. 26-27
 - f. Poświęcona rzecz, w. 28-29
 - g. Dziesięcina, w. 30-34

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Księga Kapłańska zajmuje się podstawą prawną dla cywilnego i religijnego życia narodu izraelskiego

oraz roli kapłaństwa. Zawiera wskazówki dotyczące użytkowania przybytku opisanego w Wj 25-40.

- B. Opisuje ona w jaki sposób grzeszny człowiek może zbliżyć się do Boga i jak utrzymywać tę wspólnotę. Kluczem do tej księgi jest „świętość” (zob. 11:44 [Mt 5:48]).
- C. Cud nad cudami: Bóg pragnie, żeby grzeszny człowiek do Niego przychodził i zapewnił sposób, aby mógł to robić: system ofiarniczy.
- D. Objawiany jest charakter JHWH:
 - 1. W zapewnieniu systemu ofiarniczego, zob. rozdziały 1-7 (łaska)
 - 2. W działaniu w historii, zob. rozdziały 8-10 (sprawiedliwość)
 - 3. W Jego ciągłej obecności ze swoim ludem (wierność)

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

- 1. Przebłaganie, 1:4; 4:26 (inne tłumaczenia: rozgrzeszenie, oczyszczenie)
- 2. Miła woń, 1:9.13 (Hebrajska Tora: kojący zapach)
- 3. Przez nieuwagę, 4:22.27; 5:15-18; 22:14
- 4. Zadośćuczynienie, 5:23
- 5. Ofiara kołysania, 7:30
- 6. Święty (*kadosz*), 11:44
- 7. Trąd, 13:1ff
- 8. Azazel, 16:8 (inne tłumaczenia: kozioł wypuszczony, kozioł rozstania, kozioł ofiarny)
- 9. Demony (dosł. „kosmate”), 17:7 (inne tłumaczenia: bóstwa kozłęce, demony owłosione, kozłokształtne demony, kosmacze)
- 10. Czary, 19:26 (inne tłumaczenia: magia, przepowiednie)
- 11. Jubileuszowy, 25:30

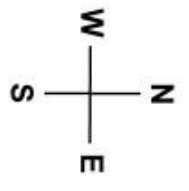
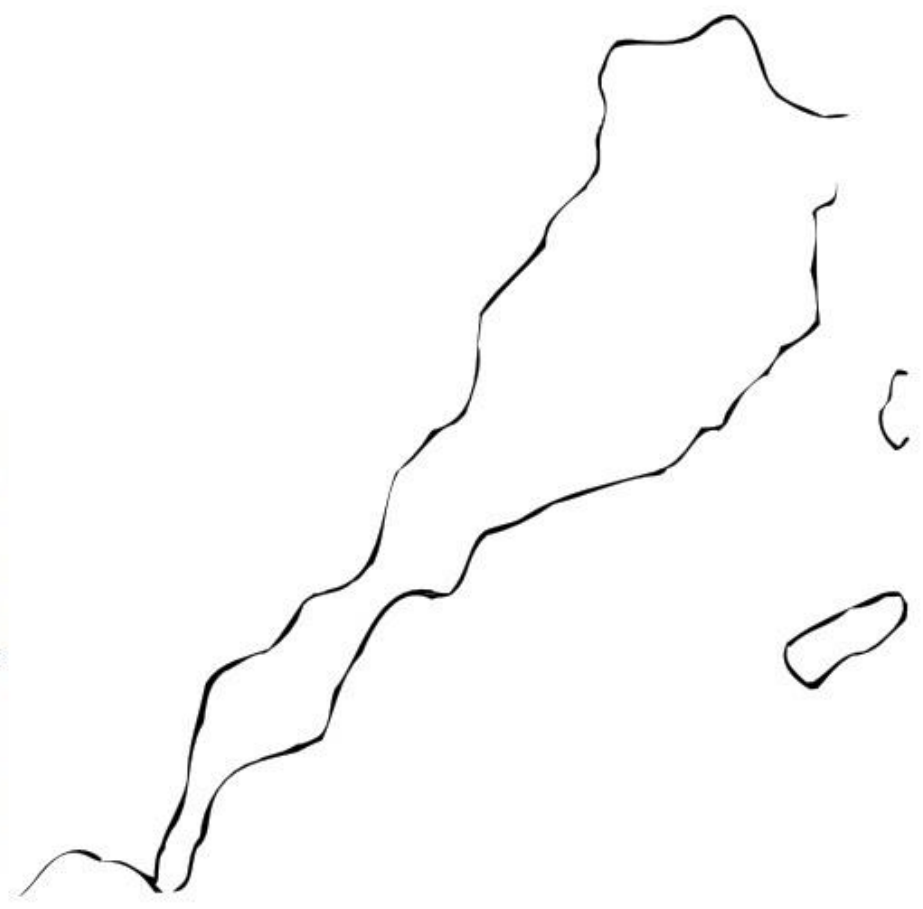
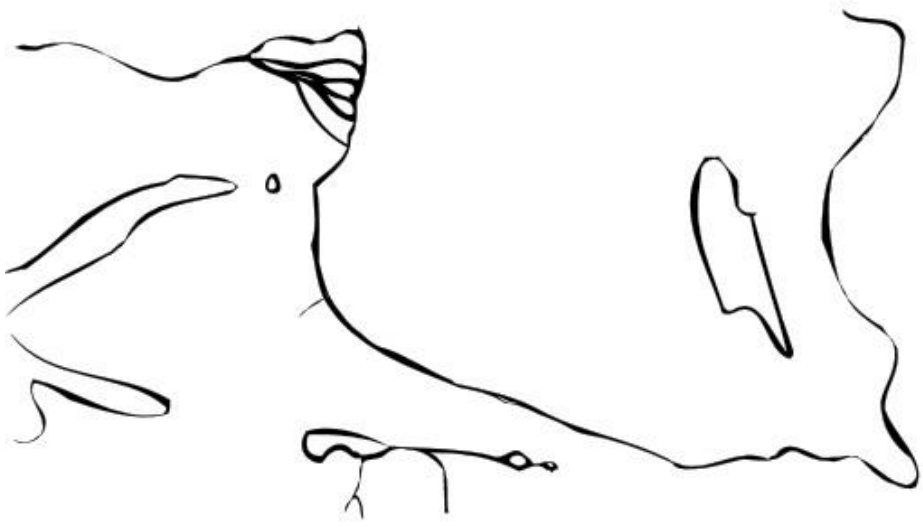
B. Osoby

- 1. Nadab i Abihu, 10:1
- 2. Azazel, 16:8.10
- 3. Moloch, 18:21; 20:2

X. MIEJSCA NA MAPACH - BRAK

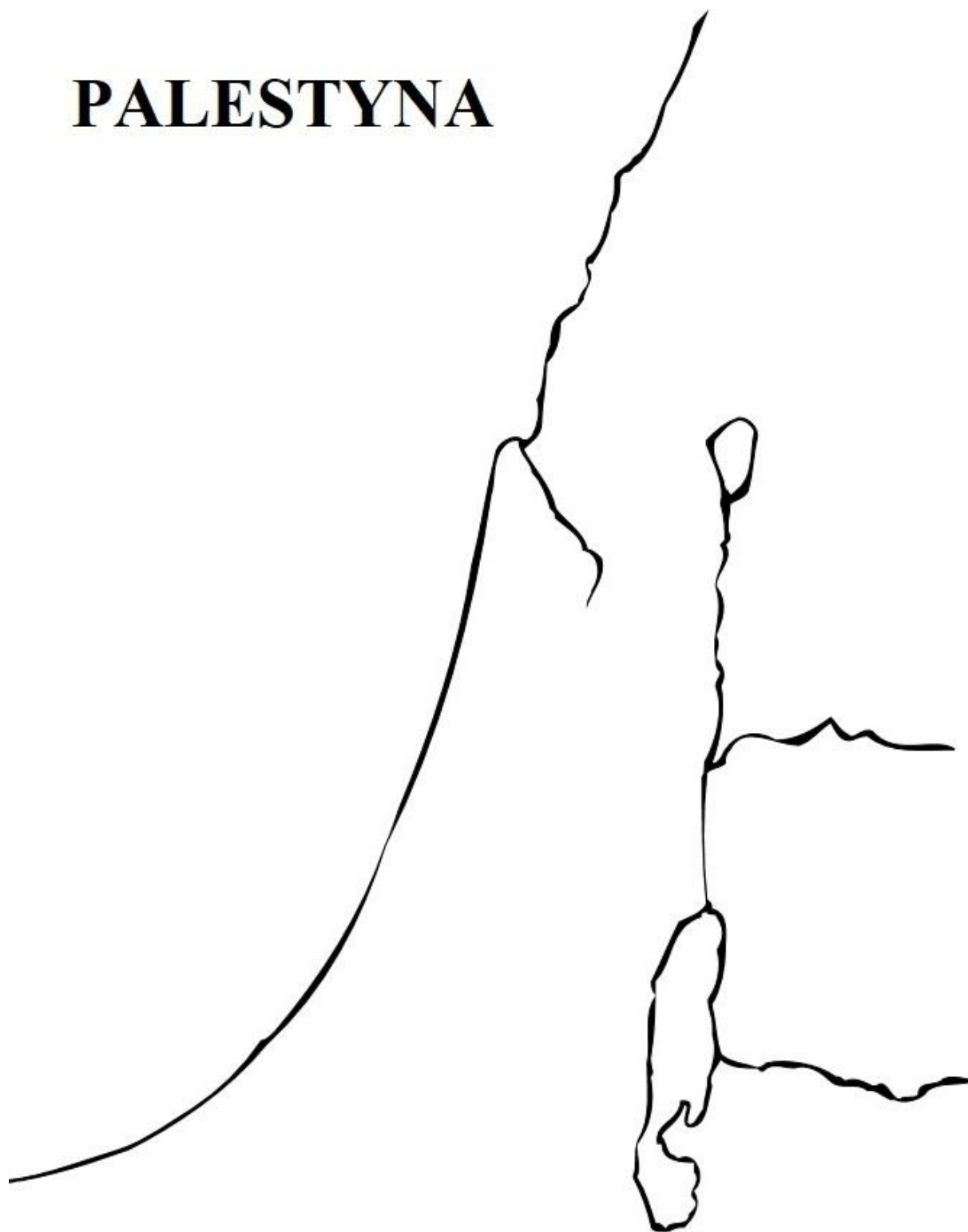
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

- 1. Co reprezentuje system ofiarniczy? Dlaczego tak często wspomina się o krwi (3:17; 7:26; 17:11)?
- 2. W jaki sposób śmierć zwierzęcia może skutkować przebaczeniem grzechu człowieka?
- 3. Dlaczego trzy z pięciu typów ofiar to ofiary dobrowolne?
- 4. Czym synowie Aarona zasłużyli sobie na śmierć?
- 5. Dlaczego wprowadzono rozróżnienie na zwierzęta czyste i nieczyste?
- 6. Co wyróżnia Dzień Przebłagania spośród wszystkich nakazanych Izraelowi świąt?
- 7. Jakie prawdy stoją za rokiem szabatowym i jubileuszowym?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI LICZB

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W wersji hebrajskiej (TM) tytuł tej księgi brzmi „Na pustyni”. Nie jest to pierwsze słowo tej księgi, tylko piąte słowo pierwszego zdania.
- B. W LXX jest to „Księga Liczb” ze względu na dwa spisy ludności – pierwszy w rozdziałach 1-4 i drugi w rozdziale 26.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta jest częścią pierwszego segmentu hebrajskiego kanonu, zwanego „Torą”, „naukami” lub „Prawem”.
- B. W Septuagincie segment ten występuje pod nazwą Pentateuchu (pięciu zwojów).
- C. W języku polskim funkcjonuje także nazwa „pięciu Ksiąg Mojżeszowych” (BW).
- D. Księgi od Rodzaju po Powtórzonego Prawa są ciągłym opowiadaniem rozpoczynającym się od stworzenia aż po opis życia Mojżesza.

III. GATUNEK LITERACKI – Księga ta jest bardzo podobna do Księgi Wyjścia. Stanowi połączenie narracji historycznej oraz prawodawstwa. Zawiera także starożytne poetyckie wyrocznie Balaama (zob. Lb 23-24).

IV. AUTORSTWO

- A. Jest to pierwsza księga Tory wymieniające jakieś źródło pisane – „Księgę Wojen Pana”, 21:14-15. Jasno pokazuje to, że Mojżesz posługiwał się innymi dokumentami pisemnymi.
- B. Księga ta twierdzi, że Mojżesz był w stanie spisać wydarzenia, które miały miejsce w czasie wędrówki po pustyni, i że to zrobił.
- C. Księga Liczb dostarcza także wielu przykładów oczywistych dodatków redakcyjnych (prawdopodobnie autorstwa Jozuego lub Samuela):
 - 1. 12:1.3 2. 13:22 3. 15:22-23 4. 21:14-15 5. 32:33ff
- D. W większości przypadków o Mojżeszu mowa jest w trzeciej osobie – poza bezpośrednimi cytatami. Wskazuje to na to, że przy opracowywaniu tego materiału korzystał z pomocy skrybów.
- E. Co ciekawe, Księga Liczb zawiera dwa nieizraelskie dzieła literackie: (1) drwiąca pieśń o Amorytach w 21:27-30 (być może w. 30 był dodatkiem izraelskim); oraz (2) rozmowy Balaama z Balakiem, królem Moabu w rozdziałach 23-24. Ukazuje to, że przy opracowaniu tej księgi korzystano z pisemnych lub ustnych źródeł (zob. *Księga Wojen Pana*).

V. DATA

- A. Sama księga podaje datę opisywanych w niej wydarzeń:
 - 1. Wersety 1:1 i 10:11 podają drugi miesiąc drugiego roku po wyjściu z Egiptu. Później nastąpił

okres 38 lat wędrówki przez pustynię.

2. Werset 9:1 podaje pierwszy miesiąc drugiego roku po wyjściu z Egiptu.

B. Czas eksodusu jest niepewny – albo jest to 1445 r. p.n.e., albo 1290 r. p.n.e.

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

A. Księga Liczb zawiera cztery elementy w wyjątkowy sposób odzwierciedlające kulturę egipską:

1. Rozmieszczenie obozu Hebrajczyków według pokoleń (Lb 2:1-31; 10:11-33) i porządek wymarszu pokoleń (Lb 1-7). Dokładnie pasuje to do porządku zastosowanego przez Ramzesa II podczas jego kampanii syryjskiej znanej z listów z Amarny. Te kanańskie dokumenty pochodzące z ok. 1300 r. p.n.e., opisują społeczne, polityczne i religijne interakcje pomiędzy Kanaanem a Egiptem. Istotny jest także fakt, że ten egipski układ i porządek uległ zmianie, czego dowiadujemy się z asyryjskich płaskorzeźb pochodzących z pierwszego tysiąclecia p.n.e. Asyryjczycy obozowali w okręgu.
2. Srebrne trąby z Lb 10 odzwierciedlają egipskie źródło. Archeolodzy odkryli wzmiankę o nich z czasów Tutanchamona, datowaną na ok. 1350 r. p.n.e. Takie srebrne trąby, używane w celach religijnych i cywilnych, są także powszechne w listach z Amarny.
3. Konne rydwany zostały wprowadzone w Egipcie przez Hyksosów – semickich władców z 15 i 16 dynastii. Wozy ciągnięte przez woły także były specyficzne dla Egiptu. Występują one w kampanii syryjskiej Totmesa III z 1470r. p.n.e. Ludy Kanaanu nie znały tych pojazdów – prawdopodobnie dlatego, że teren ziemi Kanaan był wyboisty i górzysty. Wozy te zostały wysłane, aby sprowadzić Jakuba (Rdz 45:19.21.27). Korzystali z nich także Hebrajczycy w czasie eksodusu (Lb 7:3.6.7).
4. Ostatnim wyjątkowym dla Egiptu elementem skopiowanym przez Hebrajczyków byli zupełnie ogoleni kapłani (8:7).

B. Dwa spisy ludności zawarte w rozdziałach 1-4 i 26 znajdują swoje paralele w:

1. Tabliczkach z Mari z ok. ok. 1700 r. p.n.e.
2. Egipskim dokumencie z czasów starego królestwa, 2900 - 2300 r. p.n.e.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Ogólny zarys ze względu na położenie geograficzne

1. Przygotowania na górze Synaj do wyruszenia do Ziemi Obiecanej, 1:1-10:10
2. Podróż do Ziemi Obiecanej, 10:11-21:35
 - a. do Kadesz, 10:11-12:16
 - b. w Kadesz, 13:1-20:13
 - c. z Kadesz, 20:14-21:35
3. Wydarzenia na stepach Moabu, 22:1-36:13

B. Szczegółowy zarys

1. R. K. Harrison, *Introduction to the OT [Wstęp do ST]*, s. 614-615
2. E. J. Young, *An Introduction to the OT [Wstęp do ST]*, s. 84-90
3. NIV Study Bible, s. 187-188

- C. Jedną z trudności w analizowaniu Księgi Liczb jest dość nietypowe ułożenie materiału; tj. mieszanka prawa i narracji oraz różnych innych treści. Oto kilka teorii na temat jej struktury:
1. Zwolennicy „hipotezy dokumentów” J.E.D.P. wykorzystują ten fakt, aby dzielić tę księgę na wiele niehistorycznych, nie związanych z Mojżeszem źródeł.
 2. J. S. Wright sugeruje, że pod koniec życia Mojżesza jego materiały zostały zebrane z pomocą skrybów. Dostrzega on nieuporządkowany charakter Księgi Liczb, przypisuje go jednak życiu Mojżesza.
 3. Gordon J. Wenham (*Tyndale Commentary on Numbers [Komentarz Tyndale do Księgi Liczb]*, s. 14-18) zaproponował triadyczną paralełę, powołując się na materiał biblijny z Księgi Wyjścia, Kapłańskiej i Liczb i odnosząc go do trzech etapów podróży: (1) Od Morza Czerwonego na górę Synaj; (2) z góry Synaj do Kadesz; oraz (3) z Kadesz do Moabu. Stosując to podejście zarówno do materiału dotyczącego „drogi”, jak i „przystanków”, odkrył niezwykle paralełę. Odnosi on także ten triadyczny paralelizm do Rdz 1-11; Rdz 12-50 i Pwt. Podejście to wydaje się bardzo obiecujące. Pokazuje nam, że autorzy starożytnego Bliskiego Wschodu posługiwali się strukturami lub wzorcami literackimi rządzącymi tworzonymi przez nich formami, ale nieznanymi nam na Zachodzie.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga ta jest kontynuacją narracji historycznej rozpoczętej w Księdze Rodzaju. Należy jednak mieć na uwadze, że nie jest to „zachodnia historia”, tylko bliskowschodnia historia teologiczna. Wydarzenia nie są wyczerpująco odnotowywane w porządku chronologicznym, tylko dobierane tak, aby objawić charakter Boga i Izraela.
- B. Ukazuje Boży charakter:
1. Jego obecność widoczna w obłoku
 - a. Obłok spoczął na Miejscu Najświętszym przybytku, 9:15. Bóg przyjął przybytek i związane z nim procedury jako miejsce i sposób spotkania Boga z człowiekiem.
 - b. Obłok prowadził lud, 9:17-23. Bóg był z nimi i prowadził ich swoją obecnością.
 - c. Obłok uosabiał Bożą obecność przy objawianiu się Mojżeszowi, 11:17, 25; 16:42-43.
 - d. Obłok stał się symbolem Bożej obecności zarówno w sądzie, jak i objawieniu, 12:1-8; 14:10.
 - e. Obłok był widzialnym symbolem Bożej obecności nie tylko dla Izraela, ale także okolicznych narodów, 14:14; 23:21.
 - f. Boża obecność symbolizowana przez obłok w czasie wyjścia z Egiptu i wędrówki po pustyni została zawieszona, kiedy Izraelici weszli do Ziemi Obiecanej, ale Bóg nadal symbolicznie był z nimi poprzez arkę przymierza, 35:34.
 2. Jego łaska i miłosierdzie w:
 - a. Jego stałej obecności z nimi pomimo ich szemrania i odrzucania Jego przywódców, 11:1; 14:2.27.29.36; 16:11.42; 17:5; 20:2; 21:5.
 - b. Jego zaopatrzeniu dla nich na pustyni:
 - (1) woda
 - (2) pożywienie
 - (a) manna (codziennie poza szabatem)
 - (b) przepiórki (dwukrotnie)
 - (3) ubrania, które się nie zniszczyły
 - (4) Obłok
 - (a) cień
 - (b) światło

(c) prowadzenie

(d) objawienie

c. Zważaniu przez Niego na wstawiennictwo Mojżesza:

(1) 11:2

(2) 12:13

(3) 14:13-20

(4) 6:20-24

(5) 21:7

3. Jego sprawiedliwość (świętość) w:

a. Ukaraniu Izraela 38-letnią wędrówką po pustyni (rozdział 14)

b. Karze dla Mojżesza polegającej na tym, że nie wszedł do Ziemi Obiecanej (20:1-13; 27:14; Pwt 3:23-29).

c. Śmierci Koracha i przywódców pokolenia Rubena (16:1-40).

d. Pladze wśród ludzi, którzy odrzucili przywództwo Mojżesza i Aarona (17:1-15).

e. Bałwochwalstwo w Szittim zostało osądzone przez Boga i winni ponieśli śmierć z ręki Lewitów (rozdział 25).

C. Kiedy Izrael wkroczył w przymierze pod górą Synaj, kluczowymi kwestiami stało się zaufanie JHWH i ścisłe posłuszeństwo Jego słowu.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Namiot Spotkania, 1:1

2. Wykup, 3:6 (inne tłumaczenia: okup)

3. Nazireat, 6:2 (inne tłumaczenia: nazyreat, Nazarejstwo, nazirejczyk, ślub wstrzemięźliwości)

4. Obcy, 9:14 (inne tłumaczenia: przybysz, cudzoziemiec, przychodzień)

5. Obłok, 9:15

6. „Tum pospolitego ludu, który był wśród nich”, 11:4 (inne tłumaczenia: przeróżne szumowiny obecne pośród ludu; zbieranina, która przebywała pośród nich; pospółstwo znajdujące się pośród ludu; mieszany tłum, który był pośród nich)

7. „Rozdarli szaty”, 14:6

8. Frędzle, 15:38 (inne tłumaczenia: bramy, kiści, cicit, strzępki)

9. Szeol, 16:30 (inne tłumaczenia: piekło, kraina umarłych, grób, podziemia, przepaść)

10. Czerwona krowa, 19:2 (inne tłumaczenia: jałówka, jałowica)

11. Węże o jądzie palącym, 21:6 (inne tłumaczenia: jadowite węże)

12. Miasta ucieczki, 35:6 (inne tłumaczenia: miasta schronienia, miasta azylu)

13. Mściciel krwi, 35:19.21

B. Osoby

1. Kuszytka, 12:1 (inne tłumaczenia: Etiopka, Kuszytanka)

2. Anakici, 13:28.33 (inne tłumaczenia: potomkowie Anaka, synowie Anaka, pokolenie Enak, synowie olbrzymów)

3. Jebusyci, 13:29 (PL: Jebuzyci)

4. Korach, 16:1 (Biblia Gdańska, Biblia Wujka: Kore)

5. Balaam, 22:5 (inne tłumaczenia: Bileam, Bilam)

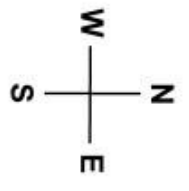
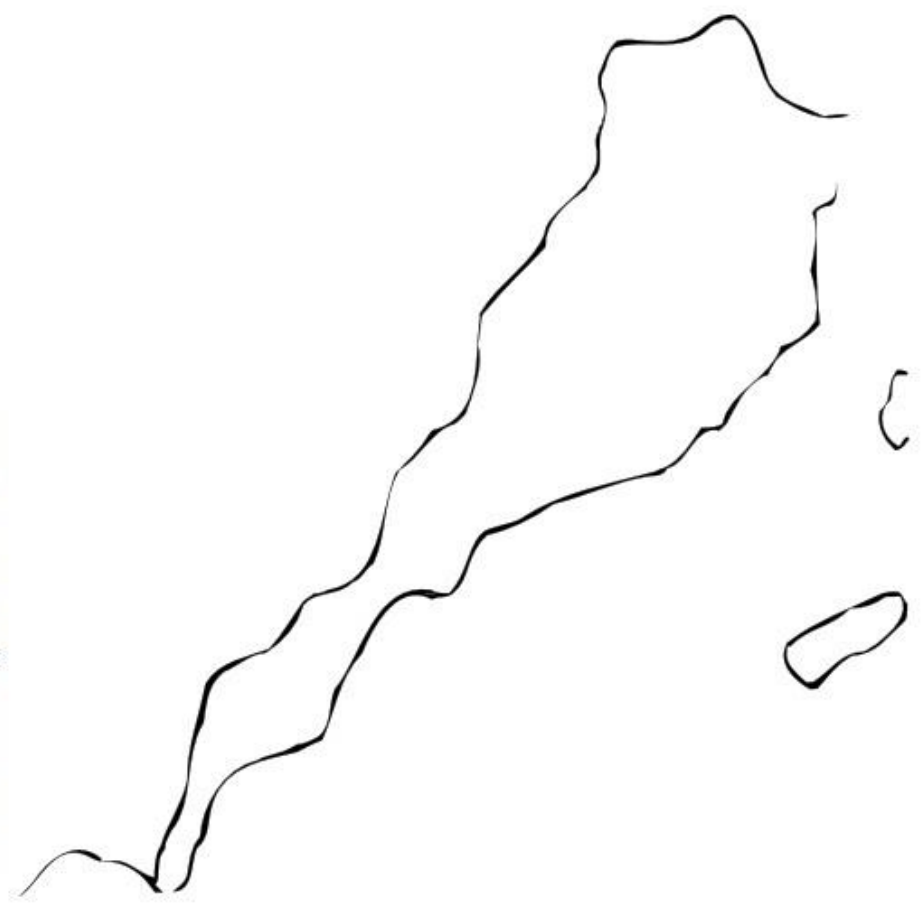
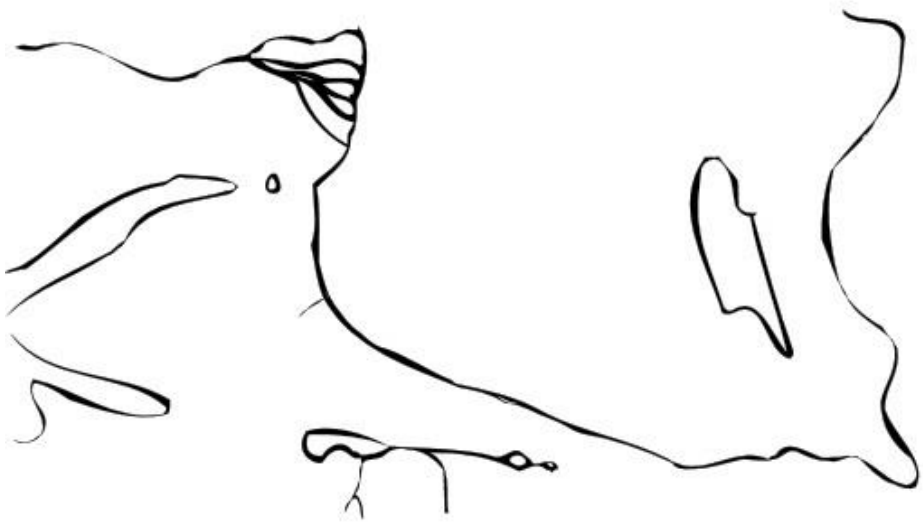
6. Baal, 22:41

X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

1. Dolina Eszkol, 13:23 (na północ od Hebronu)
2. Droga królewska, 20:17
3. Góra Pisga, 21:20
4. Potok Arnon, 21:24
5. Potok Jabbok, 21:24
6. Aszszur, 24:22
7. Szittim, 25:1
8. Jezioro Kinneret, 34:11 (BW: morze Kinneret)

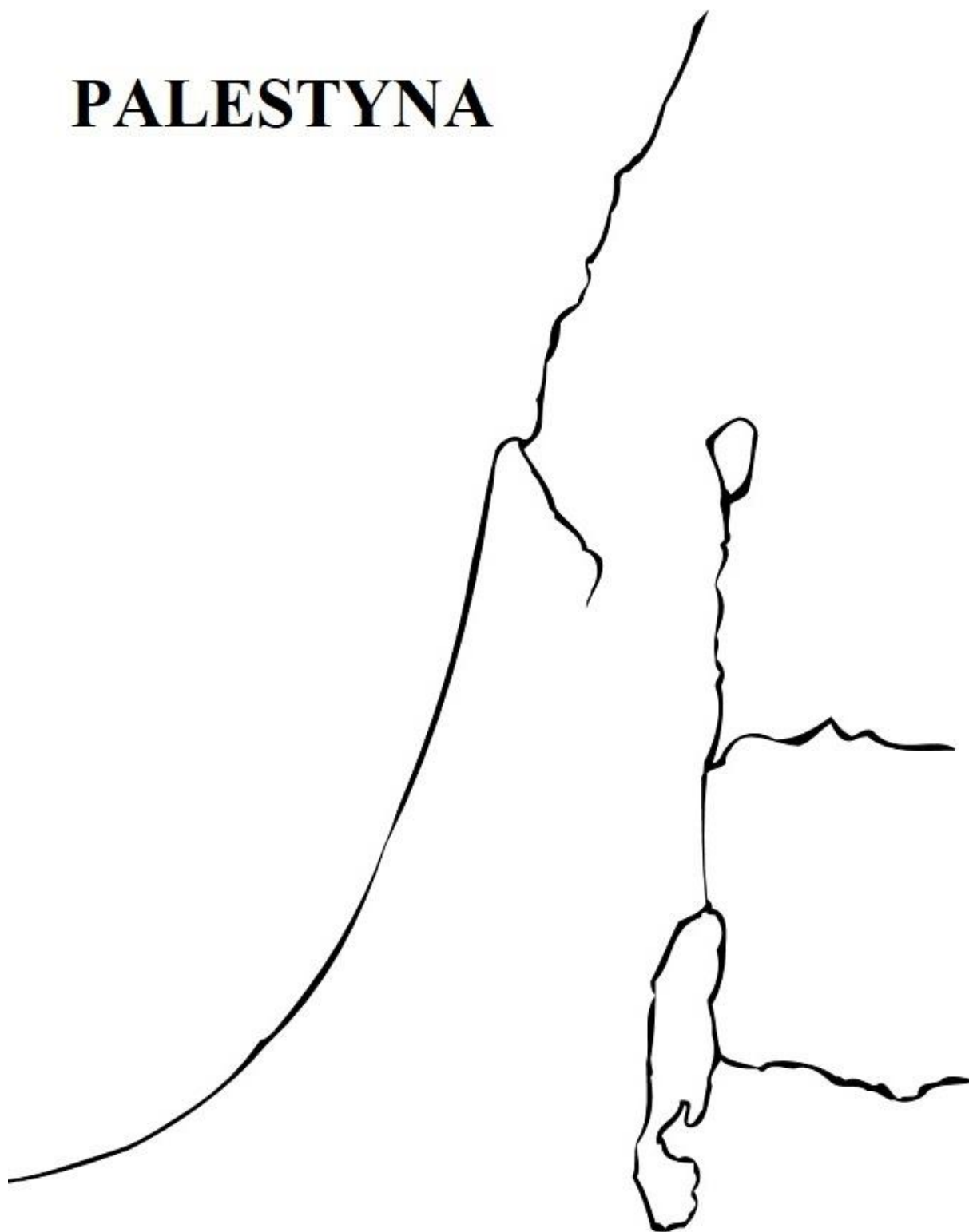
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Dlaczego Lewi nie został wymieniony wśród pozostałych plemion (1:49)?
2. Jaki jest związek pomiędzy Lewitami a pierworodnymi (3:12-13)?
3. Opisz próbę posądzenia (5:16ff).
4. Wymień wymagania związane ze ślubem nazireatu (6:1ff).
5. W jaki sposób można pogodzić werset 4:3 z fragmentem 8:24?
6. Czy Mojżesz napisał werset 12:3?
7. Dlaczego Bóg zarządził okres 40 lat wędrówki?
8. Co oznacza określenie „przez nieuwagę” odnośnie grzechu i ofiary w rozdziale 15?
9. Na czym polegał grzech Mojżesza w rozdziale 20? Co było jego konsekwencją?
10. Czy oślica Balaama naprawdę przemówiła (22:28)? Co Balaam doradził Balakowi, aby pokonać Izraela?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI POWTÓRZONEGO PRAWA

I. ZNACZENIE

- A. Jest to jedna z czterech najczęściej cytowanych w NT ksiąg ST (Księga Rodzaju, Powtórzonego Prawa, Psalmy i Księga Izajasza). Księga Powtórzonego prawa cytowana jest w NT 83 razy.
- B. Najwidoczniej była ona jedną z ulubionych starotestamentowych ksiąg Jezusa:
1. Wielokrotnie cytował ją podczas kuszenia przez szatana na pustyni (Mt 4:1-16; Łk 4:1-13).
 2. Być może stanowi ona zarys Kazania na Górze, Mt 5-7
 3. Jezus zacytował Pwt 6:5 jako największe przykazanie, Mt 22:34-40; Mk 12:28-34; Łk 10:25-28.
 4. Jezus najczęściej cytował tę część ST (Rdz-Pwt), ponieważ Żydzi w Jego czasach uważali ją za najbardziej autorytatywną część kanonu.
- C. Księga ta jest głównym biblijnym przykładem reinterpretacji wcześniejszego Bożego objawienia w nowej sytuacji. Widoczne jest to w niewielkich różnicach pomiędzy Dziesięcioma Przykazaniami w Wj 20 i Pwt 5. Wj 20 należy do okresu wędrówki po pustyni, podczas gdy Pwt 5 rozgrywa się w czasie przygotowań ludu do osiadłego życia w ziemi Kanaan.
- D. Księga Powtórzonego Prawa, jak sama stwierdza, jest serią mów Mojżesza:
1. Wspominających o wiernych dziełach Bożych na rzecz Izraela;
 2. Na nowo podkreślających Prawo nadane na górze Synaj;
 3. Dokonujących reinterpretacji jego następstw dla rolniczego życia w ziemi Kanaan;
 4. Przygotowujących do ceremonii odnowienia przymierza w Ziemi Obiecanej (Jozue);
 5. Dokumentujących śmierć Mojżesza i przekazanie władzy Jozuemu.
- E. Księga Powtórzonego Prawa jest także przedmiotem współczesnego dialogu wśród teologów dotyczącego jej powstania jako dzieła literackiego. Uczeni są podzieleni, jeżeli chodzi o teorie powstania Pentateuchu.

II. NAZWA KSIĘGI

- A. W języku hebrajskim tytułami ksiąg Pentateuchu są niektóre spośród pierwszych dziesięciu słów – zazwyczaj ich pierwsze słowa:
1. Księga Rodzaju: „na początku”
 2. Księga Wyjścia: „oto imiona”
 3. Księga Kapłańska: „Pan wezwał”
 4. Księga Liczb: „na pustyni”
 5. Księga Powtórzonego Prawa: „tymi słowami”
- B. W *Talmudzie* (*Miszne Tora* do 17:18) nazwana jest ona „powtórzeniem prawa”.
- C. W greckim tłumaczeniu ST, zwanym Septuagintą (LXX), stworzonym ok. 250 r. p.n.e., nazwana jest „drugim prawem” z powodu błędnego tłumaczenia wersetu 17:18.
- D. Polski tytuł tej księgi zaczerpnięty jest z łacińskiej Wulgaty Hieronima, która nazywa ją „drugim prawem” (*Deutero-nomium*)

III. KANONICZNOŚĆ – Jest to ostatnia księga Tory, stanowiącej pierwszą z trzech części hebrajskiego

kanonu.

A. Tora albo Prawo – Rodzaju-Powtórzonego Prawa

B. Prorocy

1. Prorocy wcześniejsi – Jozuego-Księgi Królewskie (za wyjątkiem Rut)
2. Prorocy późniejsi – Izajasza-Malachiasza (za wyjątkiem Daniela i Lamentacji)

C. Pisma

1. Megilot (5 zwojów)
 - a. Pieśń nad Pieśniami
 - b. Księga Koheleta
 - c. Rut
 - d. Lamentacje
 - e. Księga Estery
2. Księga Daniela
3. Literatura mądrościowa
 - a. Księga Hioba
 - b. Psalmy
 - c. Księga Przysłów
4. 1 i 2 Kronik

IV. GATUNEK LITERACKI

A. Księga Powtórzonego Prawa jest serią mów, z ogólnym wstępem oraz zakończeniem w formie opisu śmierci Mojżesza, które Mojżesz przekazał Izraelitom na wschodnim brzegu rzeki Jordan przed ich wejściem do Ziemi Obiecanej.

B. Księga ta zawiera także starożytną pieśń/psalm Mojżesza, rozdziały 31:30-32:43.

C. Podobnie jak Rdz 49, Pwt 33 zawiera proroctwo o potomkach Jakuba.

D. Księga ta zawiera także opis śmierci Mojżesza, rozdział 34.

V. AUTORSTWO

A. Tradycja żydowska:

1. Starożytna tradycja jednogłośnie opowiada się za autorstwem Mojżesza.
2. Stwierdza to:
 - a. *Talmud – Baba Bathra* 14b
 - b. *Miszna*
 - c. Ben Sira, *Mądrość Syracha* 24:23 (napisana ok. 185 r. p.n.e.)
 - d. Filon z Aleksandrii
 - e. Józef Flawiusz
3. Samo Pismo:
 - a. Sdz 3:4 i Joz 8:31
 - b. Mojżesz przemawia:
 - (1) Pwt 1:1.3
 - (2) Pwt 5:1
 - (3) Pwt 27:1
 - (4) Pwt 29:2

- (5) Pwt 31:1.30
- (6) Pwt 32:44
- (7) Pwt 33:1
- c. JHWH przemawia do Mojżesza:
 - (1) Pwt 5:4-5.22
 - (2) Pwt 6:1
 - (3) Pwt 10:1
- d. Mojżesz pisze:
 - (1) Pwt 31:9.22.24
 - (2) Wj 17:14
 - (3) Wj 24:4.12
 - (4) Wj 34:27-28
 - (5) Lb 33:2
- e. Jezus cytuje lub nawiązuje do Pwt, stwierdzając: „Mojżesz powiedział/”Mojżesz napisał”’:
 - (1) Mt 19:7-9; Mk 10:4-5 – Pwt 24:1-4
 - (2) Mk 7:10 – Pwt 5:16
 - (3) Łk 16:31; 24:27.44; J 5:46-47; 7:19.23
- f. Paweł potwierdza autorstwo Mojżesza:
 - (1) Rz 10:19 – Pwt 32:21
 - (2) 1 Kor 9:9 – Pwt 25:4
 - (3) Ga 3:10 – Pwt 27:26
 - (4) Dz 26:22; 28:23
- g. Piotr potwierdza autorstwo Mojżesza w swoim kazaniu po zesłaniu Ducha Świętego – Dz 3:22
- h. Autor Listu do Hebrajczyków potwierdza autorstwo Mojżesza - Hbr 10:28 i Pwt 17:2-6

B. Współczesna nauka

1. Wielu osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych teologów, zgodnie z teorią wielu autorów Grafy-Welhausena (J.E.D.P.), twierdziło, że Księga Powtórzonego Prawa napisana została przez kapłana lub proroka za rządów króla Jozjasza w Judzie, aby poprzeć jego duchową reformę. Oznaczałoby to, że księga ta stworzona została około roku 621 p.n.e. i przypisana Mojżeszowi.
2. Opierali oni swe twierdzenia na następujących przesłankach:
 - a. 2 Krl 22:8; 2 Krn 34:14-15: „Znalazłem księgę Prawa w świątyni Pańskiej”.
 - b. Rozdział 12 omawia jedno miejsce dla przybytku i późniejszej świątyni.
 - c. Rozdział 17 dotyczy przyszłego króla.
 - d. Prawdą jest, że pisanie ksiąg w imieniu sławnych postaci z przeszłości było powszechne na starożytnym Bliskim Wschodzie i w kręgach żydowskich.
 - e. Istnieją podobieństwa dotyczące stylu, słownictwa i gramatyki pomiędzy Pwt, Joz, 1 i 2 Krl oraz Jr.
 - f. Pwt odnotowuje śmierć Mojżesza (rozdział 34).
 - g. Pentateuch w oczywisty sposób zawiera późniejsze dodatki redakcyjne:
 - (1) Pwt 3:14
 - (2) Pwt 34:6
 - h. Czasem niemożliwa do wyjaśnienia różnorodność stosowanych imion Bóstwa: El, El Szaddaj, Elohim, JHWH, w pozornie zunifikowanych kontekstach i okresach historycznych.

VI. DATA

A. Jeśli księga ta została napisana przez Mojżesza, nadal pozostają dwie możliwości związane z momentem i czasem trwania eksodusu:

1. Jeśli werset 1 Krl 6:1 ma być traktowany dosłownie, wyjście z Egiptu miało miejsce około 1445 r. p.n.e. (osiemnasta dynastia Totmesa III i Amenhotepa II):
 - a. LXX podaje 440 lat, a nie 480
 - b. Liczba ta odzwierciedlać może pokolenia, a nie lata (symbolika)
2. Archeologia wskazuje na rok 1290 p.n.e. (dziewiętnasta dynastia w Egipcie):
 - a. Seti I (1390-1290) przeniósł stolicę Egiptu z Teb do obszaru delty – Soanu/Tanisu
 - b. Ramzes II (1290-1224):
 - (1) Jego imię występuje wśród miast budowanych przez hebrajskich niewolników, Rdz 47:11; Wj 1:11
 - (2) Miał 47 córek
 - (3) Nie wstąpił po nim na tron jego najstarszy syn
 - c. Wszystkie główne otoczone murem miasta Palestyny zostały zniszczone i szybko odbudowane około roku 1250 p.n.e.

B. Teoria wielu autorów propagowana przez współczesną naukę:

1. J (JHWH)	950 p.n.e.
2. E (Elohim)	850 p.n.e.
3. JE (połączenie)	750 p.n.e.
4. D (Deuteronomista)	621 p.n.e.
5. P (kapłani)	400 p.n.e.

VII. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

A. Hetyckie traktaty z drugiego tysiąclecia p.n.e. stanowią starożytną, historycznie współczesną paralełę do struktury Księgi Powtórzonego Prawa (a także Wj-Kpł i Joz 24). Ten wzorzec traktatu uległ zmianie w pierwszym tysiącleciu p.n.e. Świadczy to na korzyść historyczności Księgi Powtórzonego Prawa. Więcej na ten temat można przeczytać w książce G.E. Mendenhalla *Law and Covenants in Israel and the Ancient Near East [Prawo i przymierza w Izraelu i na starożytnym Bliskim Wschodzie]*.

B. Hetycki wzorzec i jego paralele w Pwt:

1. Preambuła (Pwt 1:1-15, przedstawienie mówcy – JHWH)
2. Przegląd przeszłych czynów króla (Pwt 1:6-4:49, przeszłe Boże dzieła na rzecz Izraela)
3. Warunki traktatu (Pwt 5-26):
 - a. ogólne (Pwt 5-11)
 - b. szczegółowe (Pwt 12-26)
4. Następstwa traktatu (Pwt 27-29):
 - a. korzyści (Pwt 28)
 - b. konsekwencje (Pwt 27)
5. Świadcstwo boskości (Pwt 30:19; 31:19; a także 32 – pieśń Mojżesza służy za świadectwo):
 - a. kopia w świątyni bóstwa;
 - b. kopia dla wasala do corocznego czytania
 - c. wyjątkowość hetyckich traktatów na tle późniejszych traktatów asyryjskich i

syryjskich:

- (1) historyczny przegląd przeszłych czynów króla;
- (2) mniej rozbudowana część dotycząca przekleństw.

VIII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

- A. Wprowadzenie do księgi, 1:1-5.
- B. Pierwsze kazanie, 1:6-4:43 (przesłe czyny JHWH, które doprowadziły do terażniejszości).
- C. Drugie kazanie, 4:44-26:19 (prawo JHWH na dzisiaj i na zawsze):
 1. Ogólne – Dziesięć Przykazań (5-11)
 2. Konkretnie przykłady i zastosowania (12-26)
- D. Trzecie kazanie, 27-30 (prawo JHWH na przyszłość, 27-29):
 1. Przekleństwa (27)
 2. Błogosławieństwa (28)
 3. Odnowienie przymierza (29-30)
- E. Ostatnie słowa Mojżesza, 31-33:
 1. Kazanie pożegnalne, 31:1-29
 2. Pieśń Mojżesza, 31:30-32:52
 3. Błogosławieństwo Mojżesza, 33:1-29
- F. Śmierć Mojżesza, 34

IX. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Końcowe przygotowania przed wejściem do ziemi Obiecanej. Boże przymierze z Abrahamem (Rdz 12:1-3) obejmowało obietnicę ziemi i potomstwa. ST skupia się na ziemi.
- B. Mojżesz przygotowuje lud do zmiany stylu życia z wędrownego na osiadły i rolniczy. Dostosowuje przymierze z góry Synaj do Ziemi Obiecanej.
- C. Księga ta podkreśla Bożą wierność w przeszłości, terażniejszości i przyszłości. Przymierze jest jednak warunkowe! Izrael musi na nie odpowiedzieć i trwać w wierze, nawróceniu i posłuszeństwie. Jeśli tak nie będzie, urzeczywistnią się przekleństwa z rozdziałów 27-29.

X. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 1. „Biorę (...) niebo i ziemię (...) na świadków”, 4:26
 2. „Karzący nieprawość ojców na synach w trzecim i w czwartym pokoleniu”, 5:9 (PL: „Dochodzę winy ojców na synach do trzeciego i czwartego pokolenia”)
 3. „Który okazuje łaskę w tysięcznym pokoleniu”, 5:10 (Nowa Biblia Gdańska: „świadczący miłosierdzie względem tysięcy”)
 4. „Słuchaj” (*Szema*), 6:4
 5. „Ozdobą przed oczami” (filakteria), 6:8 (inne tłumaczenia: przepaską na czole, znakiem między twymi oczyma)
 6. „Wypisz je na odrzwiach swojego domu” (*mezusa*), 6:9 (Biblia Gdańska: na podwojach)
 7. „Poddane klątwie” (*herem*), 13:17 (Biblia Gdańska: rzeczy przeklęte)
 8. „Wojsko niebieskie”, 17:3 (Biblia Lubelska: gwiazdy niebieskie)

9. „Przeprowadzać przez ogień”, 18:10 (Biblia Paulistów: spalić w ofierze)
10. „Wywoływacz duchów” (BW), 18:11
11. „Wybawił”, 21:8 (inne tłumaczenia: odkupił, wyzwolił, ocalił)
12. „Niekochana”, 21:15 (Nowa Biblia Gdańska: znenawidzona)
13. „Wisieć na drzewie”, 21:23 (inne tłumaczenia: na szubienicy, na palu, na słupie)
14. „Zapłata dla psa”, 23:19 (PL: dochód mężczyzny trudniącego się nierządem)
15. „List rozwodowy”, 24:1 (inne tłumaczenia: akt rozwodowy, dokument rozwodu, świadectwo rozwodu)
16. „Namaścisz się oliwą”, 28:40

B. Osoby

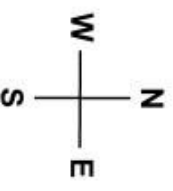
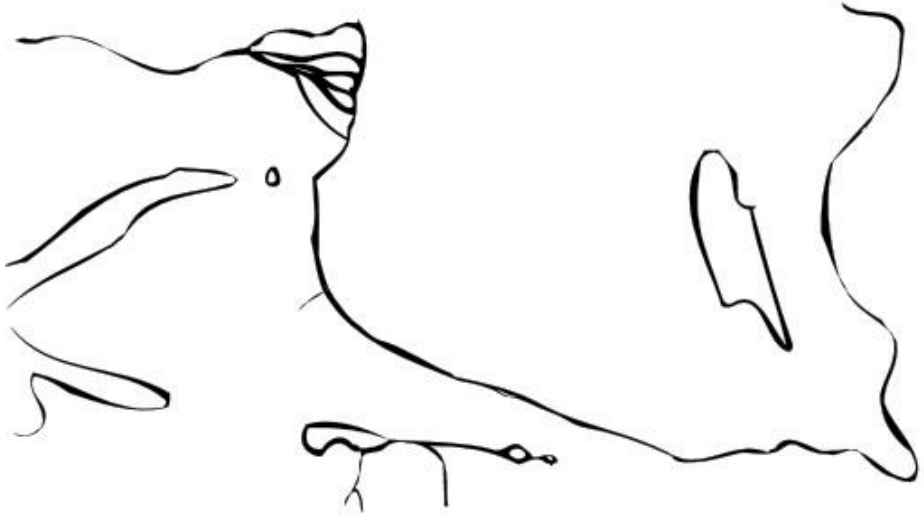
1. Synowie Anaka, 1:28 (Biblia Gdańska: olbrzymi)
2. Refaici, 3:11 (inne tłumaczenia: ród olbrzymów, Refaejczycy)
3. Hetyci, 7:1
4. Aszery, 7:5 (inne tłumaczenia: gaje poświęcone, święte drzewa)
5. Prorok, 18:15-22
6. Jeszurun, 32:15; 33:5.26

XI. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

1. Góra Horeb, 1:2.6.19; 4:10.15
2. Góry Seir, 1:2.44; 2:1.4.5.8.12.22 (pasmo górskie)
3. Kadesz-Barnea, 1:46; 32:51 (lub „Kadesz”)
4. Baszan, 1:5; 3:1.3.4.10.11.13; 4:43.47
5. Elat, 2:8 (Esjon-Geber)
6. Góra Hermon, 3:8,9; 4:48
7. Góra Ebal, 11:29; 27:4.13
8. Góra Garizim, 11:29; 27:12
9. Góra Hor, 32:50 (Dżabal Harun)

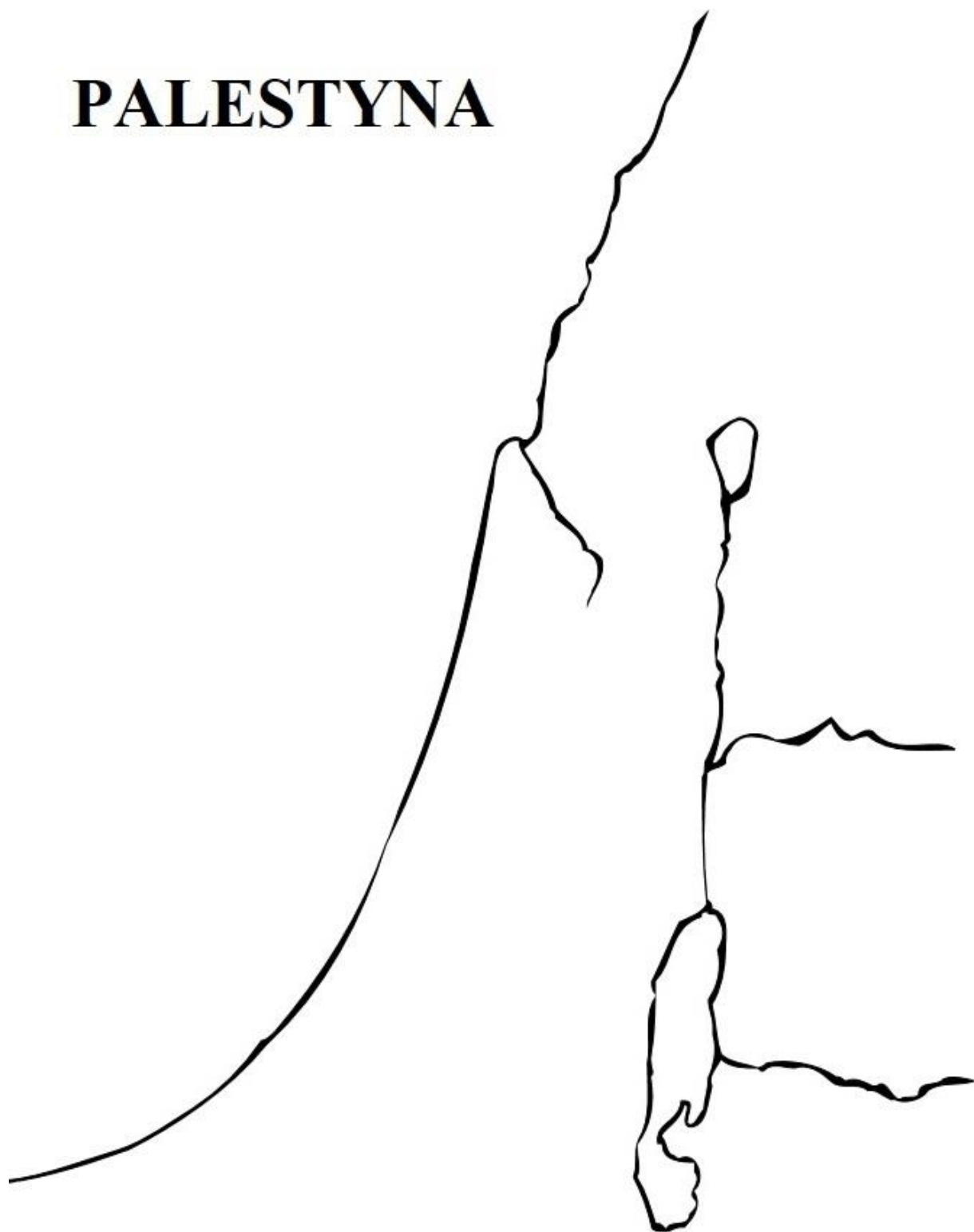
XII. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Czym Księga Powtórzonego Prawa różni się od Księgi Wyjścia i Liczb (gatunek literacki)?
2. Dlaczego Mojżesz powtarza historię eksodusu?
3. Dlaczego księga ta zawiera tak wiele odniesień do nauczania dzieci (4:9; 6:7.20-25; 11:19; 32:46)?
4. Czym różni się wersja Dekalogu przedstawiona w Pwt 5 od tej zawartej w Wj 20?
5. Dlaczego Izraelici mieli połamać ich stele i wyciąć aszery (7:5)?
6. W jaki sposób fragment 10:12-21 charakteryzuje Księgę Powtórzonego Prawa?
7. Dlaczego rozdziały 27-29 są tak istotne w interpretacji całego Starego Testamentu?
8. Kto opisał śmierć Mojżesza (34)?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI JOZUEGO

I. NAZWA KSIĘGI

A. Nazwa księgi pochodzi od następcy Mojżesza i jej głównej postaci.

B. Jego imię składa się z dwóch hebrajskich terminów:

1. JHWH (J i samogłoska)
2. zbawienie (*hoszea*)

C. Jest to dokładnie to samo hebrajskie imię, co Jezus.

II. KANONICZNOŚĆ

A. Księga Jozuego jest pierwszą księgą części hebrajskiego kanonu znanej jako „Prorocy”.

B. Część ta dzieli się na dwa segmenty:

1. prorocy wcześniejsi – od Księgi Jozuego po Księgi Królewskie (za wyjątkiem Księgi Rut)
2. prorocy późniejsi – od Księgi Izajasza po Malachiasza (poza Księgą Daniela i Lamentacjami)

III. GATUNEK LITERACKI

A. Te księgi historyczne stanowią kontynuację opowieści o Bożym ludzie, która rozpoczęła się w Księdze Rodzaju. Nie jest to zachodnia historia chronologiczna, tylko wybiórcza historia teologiczna. Nie oznacza to, że nie jest ona prawdziwa ani dokładna, tylko że autorzy wybierali pewne wydarzenia w celu przekazania prawd teologicznych o Bogu, człowieku, grzechu, zbawieniu itd. W tym sensie przypominają one nowotestamentowe Ewangelie i Dzieje Apostolskie.

B. Dla Żydów historia nie była cykliczna jak u okolicznych ludów, u których opierała się o cykle przyrody, tylko „teleologiczna”. Miała pewien zamysł i cel. Bóg zmierzał do realizacji powziętego wcześniej zamiaru – odkupienia upadłego świata (Rdz 3:15).

IV. AUTORSTWO

A. Tradycyjnym autorem jest Jozue:

1. Jego imię brzmiało pierwotnie *Hoszea* (PL, BW, BP) lub *Ozeasz* (BT, BWP) (zbawienie), Lb 13:8.
2. Mojżesz zmienił jego imię na Jozue (JHWH „jest” zbawieniem), Lb 13:16.
3. Z nieznanych przyczyn jego imię zapisywane jest na cztery różne sposoby:
 - a. *jeshoszu'a* (powszechna pisownia), Joz 1:1
 - b. *jehoszu'a*, Pwt 3:21
 - c. *hosze'a*, Pwt 32:44
 - d. *jeszu'a*, Ne 8:17

B. *Baba Bathra* 14b podaje, że księga ta została zapisana przez Jozuego – poza historią jego śmierci, której autorem był kapłan Eleazar (24:29-30). Zakończenie księgi wraz ze śmiercią Eleazara (24:31-33) dopisał jego syn Pinchas (Lb 25:7-13; 31:6-8; Joz 22:10-34).

C. Jozue:

1. Urodzony jako niewolnik w Egipcie

2. Jeden z dwunastu szpiegów; tylko on i Kaleb przynieśli wieści nacechowane wiarą (Lb 14:26-34)
3. Wierny pomocnik Mojżesza w czasie eksodusu. Był jedynym, który wszedł z Mojżeszem na górę Synaj (do połowy – Wj 24:13-14).
4. Dowódca izraelskiej armii (Wj 17:8-13).
5. Przewodził podbojowi ziemi Kanaan jako następca Mojżesza (Pwt 31:23).

D. Dowody świadczące za autorstwem Jozuego:

1. Sama księga stwierdza, że Jozue zapisał przymierze Boga z ludem (24:26) – stąd wiemy, że umiał pisać.
2. Jest to w oczywisty sposób materiał przekazany przez naocznych świadków:
 - a. „przeprawiliśmy”, 5:1 (jeden z wariantów manuskryptów)
 - b. „tych Jozue obrzeżał”, 5:7-8
 - c. Osobiste spotkanie Jozuego z Aniołem Pańskim, 5:13-15
 - d. „Zamieszkała ona [Rachab] wśród Izraela aż po dzień dzisiejszy”, 6:25 (nie jest to późniejszy redaktor, tylko współczesny tym wydarzeniom świadek)
3. Posługiwał się pewnymi źródłami pisemnymi:
 - a. *Księga Sprawiedliwego*, 10:13
 - b. „w księdze”, 18:9
4. Dokładna lista nazw starożytnych miast, wskazująca na współczesnego im autora, a nie późniejszych redaktorów
 - a. Jerozolima pod nazwą Jebus, 15:8; 18:16.28
 - b. Hebron pod nazwą Kiriat-Arba, 14:15; 15:13.54; 20:7; 21:11
 - c. Kiriat-Jearim pod nazwą Baala, 15:9-10
 - d. Jako główne miasto fenickie wymieniany jest Sydon (11:8; 19:28), a nie Tyr, który później stał się najważniejszym ośrodkiem.
5. Księga Jozuego, podobnie jak Pentateuch, opatrzona jest pewnymi dodatkami redakcyjnymi:
 - a. Śmierć Jozuego
 - b. Późniejszy podbój Hebronu, 14:6-15; 15:13-14
 - c. Późniejszy podbój Debiru, 15:15.49
 - d. Migracja pokolenia Dana na północ, 19:47
 - e. Wielokrotnie pojawia się sformułowanie „aż do dnia dzisiejszego”, wskazujące na późniejszą redakcję, 4:9; 5:9; (6:25); 7:26 (dwukrotnie); 8:28-29; 9:27; 10:27; 13:13; 14:14; 15:63; 16:10; 22:3

E. Współczesna nauka

1. Zwraca uwagę na podobieństwa pomiędzy Księgą Jozuego a Pentateuchem:
 - a. styl
 - b. słownictwo
2. Według hipotezy dokumentów J.E.D.P. księga ta powstawała na przestrzeni wielu lat i jest dziełem licznych autorów:
 - a. Części rozdziałów 1-12 skupiające się na poszczególnych bitwach pochodzą ze źródła J (950-850 p.n.e.)
 - b. Części rozdziałów 1-12 opisujące zjednoczoną kampanię pochodzą ze źródła E (750 p.n.e.)
 - c. Około roku 650 p.n.e. nastąpiło połączenie źródeł J i E, w wyniku którego większość źródła J została wykluczona

- d. Księga została na nowo zredagowana przez kapłana lub proroka z czasów króla Jozjasza, który napisał także Księgę Powtórzonego Prawa. Ta osoba lub grupa nazywana jest źródłem Deuteronomista. Przypisywane jej jest autorstwo Pwt w celu wsparcia reformy Jozjasza w 621 r. p.n.e. poprzez skupienie się na Jerozolimie jako jedynym prawdziwym sanktuarium.
 - e. Źródło P stanowiła grupa kapłanów, która napisała rozdziały 13-21 około roku 400 p.n.e.
 - f. Kolejne dodatki dołączono do niej w III w. p.n.e.
3. Zwróćmy uwagę na to, ile założeń wstępnym przyjmuje ta teoria! Odcina ona tekst od jego tła historycznego i autora. Jest ona współczesną próbą analizowania starożytnych tekstów w świetle nowoczesnych teorii literackich. Należy jednak przyznać, że:
- a. Biblia nie podaje autora Księgi Jozuego.
 - b. Opisuje ona śmierć Jozuego, podobnie jak Pwt odnotowuje śmierć Mojżesza.
 - c. Księgi ST poddawane były pewnej redakcji na przestrzeni wieków.
 - d. Przyjmujemy za natchniony proces, w którym powstał ST.
 - e. Dowody świadczące przeciwko Heksateuchowi (Rdz-Joz):
 - (1) Tradycja żydowska wyraźnie zaznacza rozróżnienie pomiędzy pięcioma Księgami Mojżeszowymi (Pentateuchem) a Księgą Jozuego, zapoczątkowującą część hebrajskiego kanonu opatrzoną tytułem „Prorocy”:
 - (a) Rozróżnienie to stosuje Ben Sira, autor *Mądrości Syracha* (napisanej ok. 185 r. p.n.e.) – 48:22-45:12
 - (b) Rozróżnienie to stosuje Józef Flawiusz w swoim dziele *Contra Apionem [Przeciw Apionowi]* 1:7ff
 - (c) Rozróżnienie to pojawia się w notatce skryby na końcu tekstu masoreckiego (TM) Pentateuchu.
 - (d) Rozróżnienie to zawierają cotygodniowe synagogałne czytania biblijne zwane *Haftarot*.
 - (e) Samarytanie uważali Pięcioksiąg za Pismo Święte, ale nie uznawali Księgi Jozuego.
 - (2) Dowody wewnętrzne (Young, s. 158):
 - (a) W Księdze Jozuego występuje szczególne zastosowanie zaimka osobowego, nieobecne w Pentateuchu.
 - (b) Nazwa Jerycha ma różną pisownię.
 - (c) Tytuł Bóstwa, „Bóg Izraela”, występuje w Księdze Jozuego 14 razy i ani razu w Pięcioksięgu.
 - f. Musimy przyznać, że nie znamy wielu faktów związanych z tym, jak powstały księgi ST w swoim obecnym kształcie.

V. DATA

- A. Księga ta opowiada o podboju Ziemi Obiecanej. Ponieważ nie mamy pewności co do daty eksodusu i okresu wędrówki przez pustynię, czas podboju także stoi pod znakiem zapytania:
 - 1. 1445-40 – około 1400 p.n.e. (1 Krl 6:1)
 - 2. 1290-40 – około 1250 p.n.e. (archeologia)
- B. Księga Jozuego została napisana lub zredagowana przed czasami Sędziów; po izraelskim podboju nazwy niektórych miast zostały zmienione. Jednym z przykładów jest kananejskie miasto Sefat, które później otrzymało nazwę Chorma (Sdz 1:16-17). Późniejszą nazwę spotykamy jednak w Księdze

Jozuego (12:14; 15:30; 19:4).

- C. R. K. Harrison przypuszcza, że została ona napisana za rządów Dawida przez Samuela i że Samuel może być źródłem tradycji z Szilo (zob. *Introduction to the Old Testament [Wstęp do Starego Testamentu]*, s. 673).

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

- A. Archeologia pokazała, że większość dużych, otoczonych murami miast Kanaanu została zniszczona i szybko odbudowana około 1250 r. p.n.e.:
1. Chasor
 2. Lakisz
 3. Betel
 4. Debir (wcześniej zwane Kiriat-Sefer, 15:15)
- B. Archeologia nie była w stanie potwierdzić ani zaprzeczyć biblijnemu opowiadaniu o upadku Jerycha ze względu na zły stan, w jakim się znajduje:
1. pogoda i lokalizacja
 2. późniejsza odbudowa na starych miejscach przy użyciu starych materiałów
 3. brak pewności co do datowania poszczególnych warstw
- C. Archeolodzy odkryli na górze Ebal ołtarz, który może być związany z Joz 8:30-31 (Pwt 27:2-9). Bardzo przypomina on opis zawarty w *Misznie (Talmudzie)*.
- D. Odnalezione w mieście Ugarit teksty z Ras Szamra ukazują kananejskie życie i religię z ok. 1400 r. p.n.e.:
1. politeistyczny kult przyrody (kult płodności)
 2. głównym bóstwem był El
 3. towarzyszką Ela była Aszera (później była też towarzyszką Ba'ala)
 4. ich synem był Ba'al (Haddad), bóg burzy
 5. Ba'al został „najwyższym bogiem” kananejskiego panteonu. Jego towarzyszką była Anat.
 6. Kult Ba'ala skupiał się na lokalnych „wyżynach” lub kamiennych platformach (rytualna prostytutka)
 7. Ba'ala symbolizował stojący pionowo kamienny filar (symbol falliczny), a Aszerę lub Aszartę symbolizował rzeźbiony drewniany słup lub żywe drzewo, symbolizujące „drzewo życia”.
- E. Archeologia potwierdziła, że główne imperia tego regionu (hetyckie, egipskie i mezopotamskie) nie były w stanie wpływać na Palestynę w tym czasie, znanym jako późna epoka brązu (1550-1200 p.n.e.).
- F. Dokładna lista nazw starożytnych miast wskazuje na współczesnego im autora, a nie późniejszych redaktorów:
1. Jerozolima pod nazwą Jebus, 15:8; 18:16.28 (15:63 podaje, że Jebusyci utrzymali się w części Jerozolimy)
 2. Hebron pod nazwą Kiriat-Arba, 14:15; 15:13.54; 20:7; 21:11
 3. Kiriat-Jearim pod nazwą Baala, 15:9-10
 4. Debir pod nazwą Kiriat-Sanna, 15:49
 5. Jako główne miasto fenickie wymieniany jest Sydon (11:8; 19:28), a nie Tyr, który później stał się najważniejszym ośrodkiem.
- G. Joz 24 (podobnie jak Księga Powtórzonego Prawa) dokładnie wpasowuje się we wzorzec hetyckiego

traktatu z drugiego tysiąclecia p.n.e.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Zarys księgi tworzą zmiany położenia geograficznego:

1. rozpoczyna się na stepach Moabu, 1-2
2. przekroczenie Jordanu w Gilgal obok Jerycha, 3-4
3. kampania militarna w środkowym Kanaanie, 5:1-10:15
4. kampania militarna w południowym Kanaanie, 10:16-43
5. kampania militarna w północnym Kanaanie, 11:1-23
6. geograficzny podział ziemi pomiędzy pokolenia, 12-21

B. Krótki zarys:

1. Podbój Kanaanu, 1-11
2. Podział Ziemi Obiecanej pomiędzy pokolenia, 12-21
3. Ostatnie słowa i śmierć Jozuego, 22-24

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Ukazanie Bożej wierności oraz spełnienia danej Abrahamowi obietnicy (Rdz 12:1-3) odnośnie ziemi (Rdz 15:16).

B. Księga ta stanowi kontynuację historii, która rozpoczęła się w Księdze Rodzaju, opisując jej kolejny etap. W tym czasie głównym czynnikiem jednoczącym były dobrowolne związki plemienne. Nie było scentralizowanej władzy.

C. Koncepcja świętej wojny (*herem* – „obłożony klątwą”) wydaje się nam bardzo okrutna, ale Bóg ostrzegał Izraelitów przed grzechami Kananejczyków. Tak, jak Bóg usunął ich z ziemi z powodu ich grzechów, za te same grzechy usunie także Żydów (niewola asyryjska i babilońska).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Brody [na rzece], 2:7
2. Noże z krzemienia, 5:2 (inne tłumaczenia: ostre noże, noże z kamienia)
3. „Ziemia opływająca w mleko i miód”, 5:6 (BW: kraina płynąca mlekiem i miodem)
4. „Zdejm obuwie”, 5:15 (PL: zdejmij sandały)
5. „Święte” (*kadosz*), 5:15
6. „Obłożone klątwą” (*herem*), 6:17
7. „Stań słońce, nad Gibeonem”, 10:12
8. „Postawcie wasze nogi na karkach tych królów”, 10:24
9. (Miasta lewickie), 21:1-3 („Pan polecił przez Mojżesza, aby nam dano miasta na zamieszkanie”)
10. Sługa Pana, 24:29 (BP: sługa Jahwe)

B. Osoby

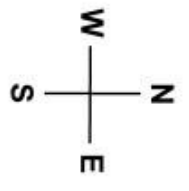
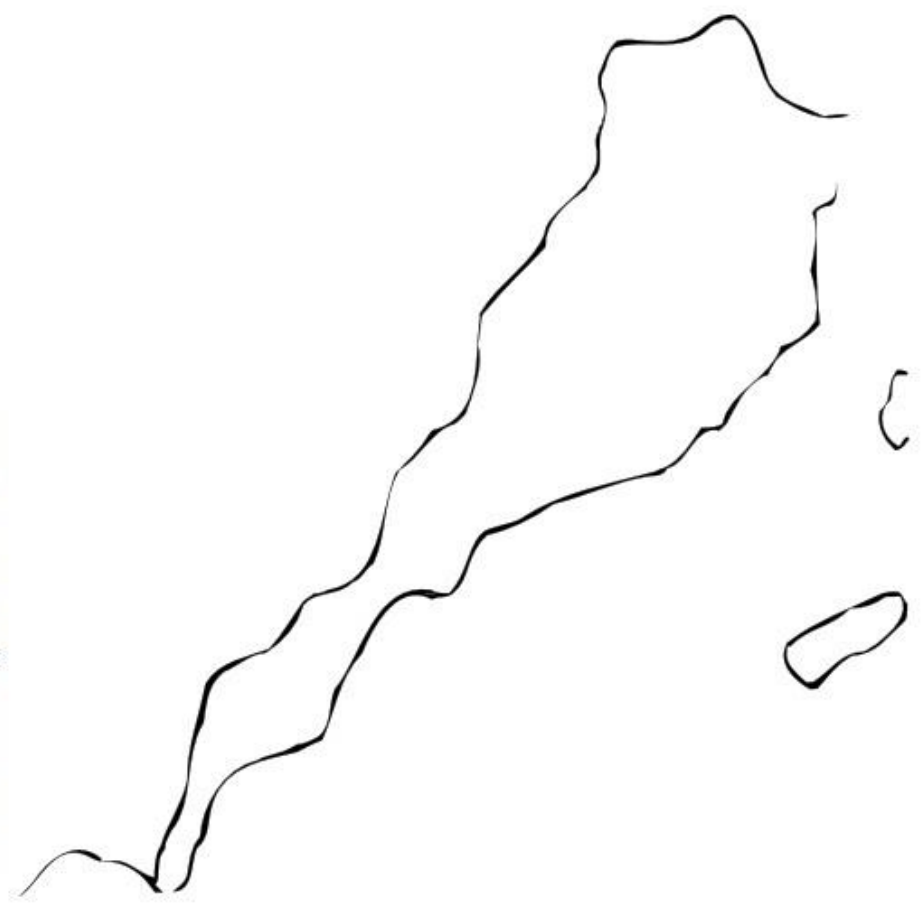
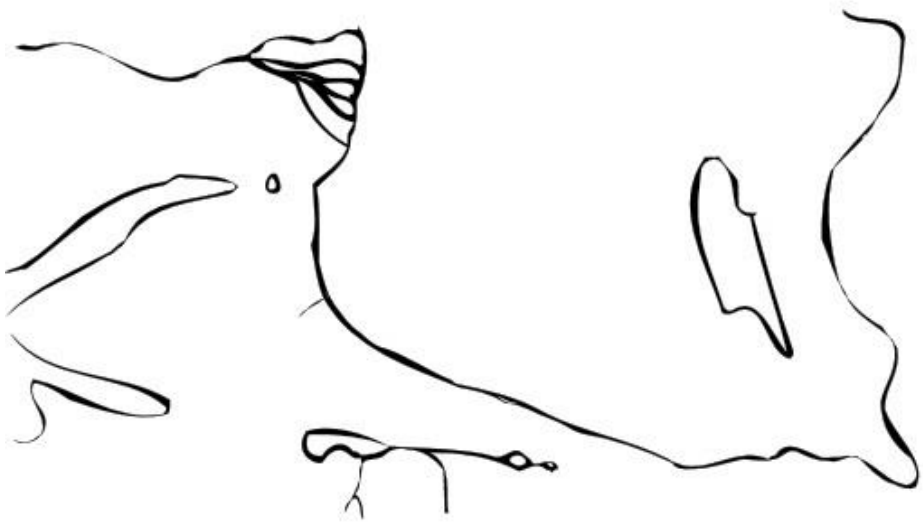
1. Rachab, 2:1
2. „Wódz zastępów Pańskich”, 5:14 (PL: dowódca wojska Pana)
3. Akan, 7:1
4. Selofchad, 17:3
5. Pinchas, 22:13

X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

1. Wielkie Morze, 1:4
2. Szittim, 2:1
3. Miasto Adam, 3:16
4. Aj, 7:2
5. Gibeon, 9:3
6. Negeb, 11:16
7. Araba, 11:16
8. Cheszbon, 12:5
9. Potok Egipski (*Wadi al-Arisz*), 15:4
10. Dolina Ben-Hinnom, 15:8 (Przekład Nowego Świata: dolina syna Hinnoma)
11. Sychem, 17:7
12. Megiddo, 17:11
13. Szilo, 18:1
14. Beer-Szeba, 19:2

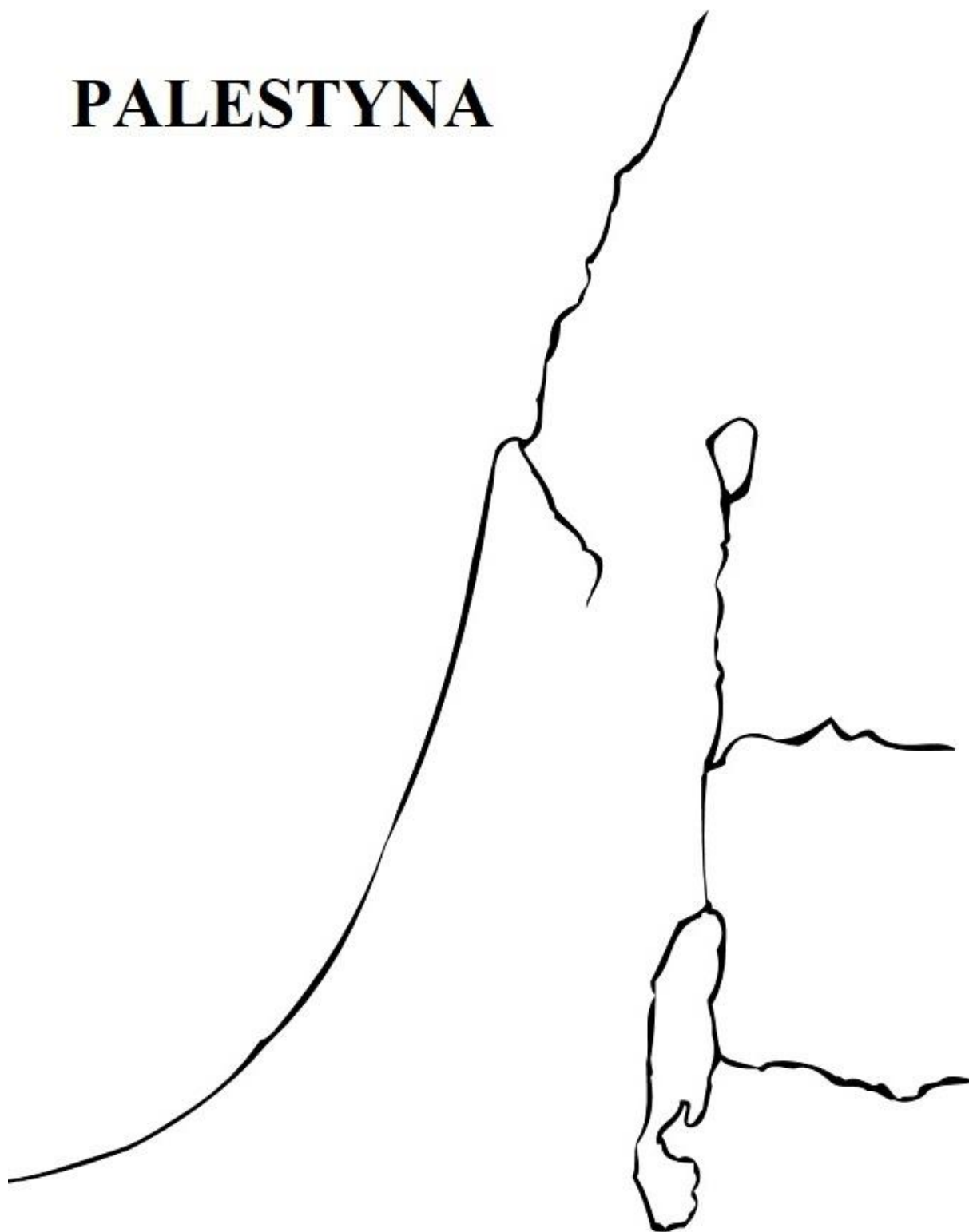
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jak Bóg zachęca Jozuego (podobnie jak Mojżesza)? (1:1ff; 5:13-15)
2. Wyjaśnij, jak Izraelici mieli przejść przez Jordan przez wiarę (3).
3. Dlaczego manna ustała?
4. Dlaczego armia izraelska została pokonana pod Aj?
5. Jak Gibeonici przechytrzyli Jozuego?
6. Czy to pewne, że rozdział 10 opisuje cud? Dlaczego lub dlaczego nie?
7. Wyjaśnij związek pomiędzy miastami lewickimi a miastami ucieczki.
8. Jaki problem pojawia się w rozdziale 22?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI SĘDZIÓW

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł księgi pochodzi od hebrajskiego terminu *szofetim*, co oznaczało „rozstrzygnąć spór”. To hebrajskie określenie jest podobne do:
1. fenickiego słowa oznaczającego „regenta”,
 2. akadyjskiego terminu oznaczającego „władcę”,
 3. kartagińskiego określenia oznaczającego „głównego decydenta”.
- B. W LXX został on przetłumaczony jako *krital*, czyli Księga Sędziów.
- C. Polski tytuł wzięty jest z Wulgaty, gdzie brzmi on *judicum*.
- D. Polski tytuł jest mylący, ponieważ osoby te nie wykonują czynności sędziowskich, tylko są dynamicznymi, lokalnymi przywódcami powołanymi przez Boga i obdarzonymi Jego Duchem (3:10; 6:34; 11:29; 14:6.19; 15:14) aby spełnić konkretny cel ocalenia Jego ludu od obcego ciemieżcy (zob. 2:16). Lepszym tytułem byłaby „Księga Wybawicieli”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Jest to druga księga drugiej części hebrajskiego kanonu znanej jako „Prorocy”.
- B. Część ta dzieli się na dwa segmenty:
1. prorocy wcześniejsi – od Księgi Jozuego po Księgi Królewskie (za wyjątkiem Księgi Rut)
 2. prorocy późniejsi – od Księgi Izajasza po Malachiasza (poza Księgą Daniela i Lamentacjami)

III. GATUNEK LITERACKI – Jest to głównie narracja historyczna

IV. AUTORSTWO

- A. Sama Biblia milczy na ten temat.
- B. *Baba Bathra* 14b podaje, że Samuel jest autorem księgi noszącej jego imię, a także Księgi Sędziów i Rut.
- C. Księga ta obejmuje okres wielu lat, co oznacza, że nie może mieć jednego autora, który był naocznym świadkiem wszystkich opisywanych w niej wydarzeń.
- D. Możliwe, że Księga Sędziów została opracowana na podstawie:
1. Kilku nieznanych źródeł pisemnych, takich jak:
 - a. *Księga Wojen Pana*, będąca źródłem historycznym wymienionym w Lb 21:14
 - b. *Księga Sprawiedliwego* – kolejne źródło historyczne wymienione w Joz 10:13 i 2 Sm 1:18
 2. Być może także kilku źródeł ustnych. Wierny ustny przekaz historii był powszechny na starożytnym Bliskim Wschodzie, gdzie materiały piśmiennicze były bardzo kosztowne i trudne do przenoszenia. Przykładami takiego przekazu historii są:
 - a. Dzieje Samuela „Widzącego, Dzieje Natana Proroka, Dzieje Gada „Widzącego” wymienione w 1 Krn 29:29
- E. Wydaje się, że osoba, która zebrała ten materiał, zrobiła to w początkowym okresie zjednoczonego

królestwa:

1. Księga często wspomina o Betlejem, co może wskazywać na czasy Dawida (zob. 17:7.8.9; 19:1.2.18 [dwukrotnie]).
 2. Kilka fragmentów odzwierciedla okres monarchiczny – zawierają sformułowanie „nie było wówczas króla w Izraelu” (zob. 17:6; 18:1; 19:1; 21:25). Okoliczne narody miały królów, ale Izrael – nie.
- F. Księga zawiera także fragmenty wskazujące na późniejszą redakcję:
1. Werset 18:30 odzwierciedla:
 - a. asyryjską niewolę dziesięciu północnych pokoleń w 722 r. p.n.e.
 - b. być może zdobycie arki przymierza przez Filistynów w czasach Heliego, 1 Sm 1-7
 2. Tradycja żydowska podaje, że Jeremiasz i/lub skryba Ezdrasz dokonali redakcji niektórych części ST. Proces tworzenia ST, który doprowadził do powstania jego aktualnej formy, nie jest nam znany. Nie wpływa to jednak na boskie natchnienie tych ksiąg ST.

V. DATA

- A. Choć księga ta stanowi kompilację wcześniejszych materiałów, której dokonano najprawdopodobniej za rządów Dawida, nie oznacza to, że zawarty w niej materiał historyczny nie pochodzi od naocznych świadków tych wydarzeń. Oto dwa dobre przykłady jej dokładności:
1. W 1:21 Jebusyci nadal utrzymują się w wewnętrznej twierdzy miasta Jebus (późniejsza Jerozolima). Dopiero Dawid zdobywa tę twierdzę w 2 Sm 5:6ff.
 2. W 3:3 Sydon, a nie Tyr, wymieniony jest jako główne miasto Fenicji.
- B. Księga ta obejmuje okres od czasu bezpośrednio po prowadzonym przez Jozuego podboju Ziemi Obiecanej do narodzin Samuela. Data początkowa zależy od daty eksodusu (1445 p.n.e. lub 1290 p.n.e.), a końcowa to około 1020 p.n.e. – początek rządów Saula (Bright).
- C. Jeśli zsumuje się wszystkie podawane dla Księgi Sędziów daty, jest to pomiędzy 390 a 410 lat. Nie można rozumieć tego w porządku chronologicznym, ponieważ w 1 Krl 6:1 zawarta jest informacja, że pomiędzy eksodusem a budową świątyni Salomona w 965 r. p.n.e. minęło 480 lat. Oznacza to, że Sędziowie musieli być przede wszystkim lokalnymi przywódcami i okresy ich działalności zachodzą na siebie.

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. Początkowe rozdziały Księgi Sędziów pokazują, jak ograniczony był podbój Jozuego. Zasadniczo pokonał on główne otoczone murami kananejskie miasta i ich potencjał militarny. Bóg pozostawił trudne zadanie zajęcia ziem każdemu z pokoleń na jego własnym terenie, 2:6. Strategia ta miała na celu wypróbowanie nowego pokolenia Izraelitów, którzy nie widzieli Bożych cudów podczas eksodusu i podboju Kanaanu, 2:1-10; 3:1.
- B. Nowe pokolenie nie zdało egzaminu, 2:11ff; 3:7.12; 4:1; 6:1; 10:6; 13:1. Bóg odpowiadał na ich grzech wysyłając obcych gnębieli, aby ukarać swój lud. Lud nawracał się i wołał do Boga o pomoc. Bóg posyłał „wybawiciela”. Później przez jakiś okres czasu w ziemi panował pokój. Tak wygląda zasadniczy wzorzec charakterystyczny dla Księgi Sędziów, 2:6-16:31 (grzech – ucisk – wezwanie pomocy – ocalenie).

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Wydaje się, że teologicznie czas Sędziów opisywany jest na trzy różne sposoby. Te trzy perspektywy

tworzą zarys księgi:

1. skutki podboju Jozuego
2. potrzeba wybawicieli
3. przykłady apostazji

B. Krótki zarys księgi:

1. krótkie opowiadanie o podboju, 1:1-2:5
2. grzech, osąd i ocalenie Bożego ludu, 2:6-16:31
3. trzy przykłady grzechów Bożego ludu, odzwierciedlające klimat moralny tamtych czasów:
 - a. bałwochwalstwo Miki, 17
 - b. migracja pokolenia Dana, 18
 - c. grzech seksualny Gibej, 19-21

C. Główni Sędziowie i ich przeciwnicy:

IMIĘ	TEKST	PRZECIWNICY	CZAS POKOJU (1) LUB CZAS SĄDZENIA (2)
1. Otniel	3:7-11	Mezopotamia (Kuszan-Riszeataim)	40 lat (1)
2. Ehud	3:12-30	Moab (Eglon)	80 lat (1)
3. Debora (Barak)	4:1-24 (proza) 5:1-31 (poezja)	Kananejscy (Jabin i Sisera)	40 lat (1)
4. Gedeon	6 - 8	Midianici i Amalekici	40 lat (1)
5. Jefte	10:17-12:7	Ammonici (i Efraim)	6 lat (2)
6. Samson	13 - 16	Filistyni	20 lat (2)

D. Pozostali Sędziowie:

<u>Imię</u>	<u>Tekst</u>	<u>Przeciwnicy</u>	<u>Czas sądenia</u>
1. Szamgar	3:31	Filistyni	?
2. Tola	10:1-2	?	23 lata
3. Jair	10:3-5	?	22 lata
4. Ibsan	12:8-10	?	7 lat
5. Elon	12:11-12	?	10 lat
6. Abdon	12:13-15	?	8 lat

E. Abimelek, 9:1-57:

1. Był Synem Gedeona z konkubiny.
2. Miał do czynienia tylko z jednym miastem – Sychem.
3. Odróżnia się od pozostałych Sędziów.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Księga ta jasno ukazuje dalsze następstwa upadku:

1. Każde kolejne pokolenie łamało przymierze i służyło kananejskim bożkom płodności.
2. Nawet w Ziemi Obiecanej, w której każde pokolenie otrzymało od Boga przydział terytorium, plemię Dana postanowiło przenieść się na najdalszą północ, zamiast zaufać Bogu w kwestii pokonania Filistynów.

B. Bóg posługiwał się pogańskimi ludami, aby sądzić swój lud (później była to Syria, Asyria i Babilon).

Odzwierciedla to przekleństwa z fragmentu Pwt 27-29.

C. Księga ta ukazuje potrzebę sprawiedliwego króla, który przewodziłby zjednoczonym plemionom.

D. Księga ta opisuje dalszy ciąg historii ludu żydowskiego, która ma swój początek w Księdze Rodzaju.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Z odciętymi kciukami u rąk i nóg”, 1:7
2. „Zatrąbił w róg”, 3:27 (Nowa Biblia Gdańska: zadął w trąbę)
3. Oścień na woły, 3:31 (inne tłumaczenia: styk wołowy, grządziel pługa, lemiesz)
4. Prorokini, 4:4
5. Ostatni zbiór, 8:2 (BP: pokłosie)
6. Dąb Wieszczków, 9:37 (inne tłumaczenia: Dąb Wróżbitów, Dąb Wróżby, dąbrowa wróżbitów, równina Meonenim)
7. Szibbolet, 12:6
8. „Każdy czynił to, co było słuszne w jego oczach”, 17:6; 18:1; 19:1; 21:25 (BW: każdy robił, co mu się podobało)
9. Terafim, 18:17 (inne tłumaczenia: terafy, bożki domowe)
10. Przewrotni mężowie, 19:22 (inne tłumaczenia: ludzie niegodziwi, mężowie niepobożni, ludzie zdeprawowani, niedobrzy ludzie, synowie Beliala, niecni ludzie, nicponie)

B. Osoby

1. Sisera, 4:2	5. Abimelek, 9:1
2. Barak, 4:6	6. Kemosz, 11:24
3. Jael, 4:17	7. Dagon, 16:23
4. Jerubbaal, 6:32; 7:1	

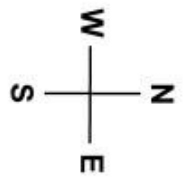
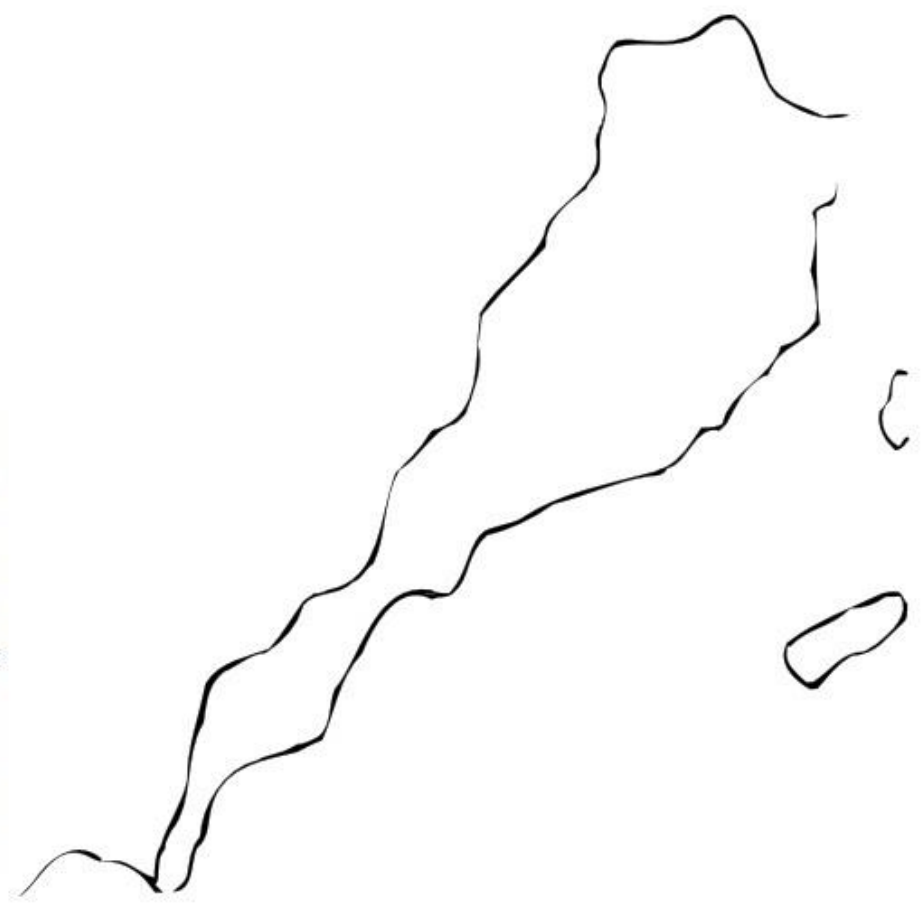
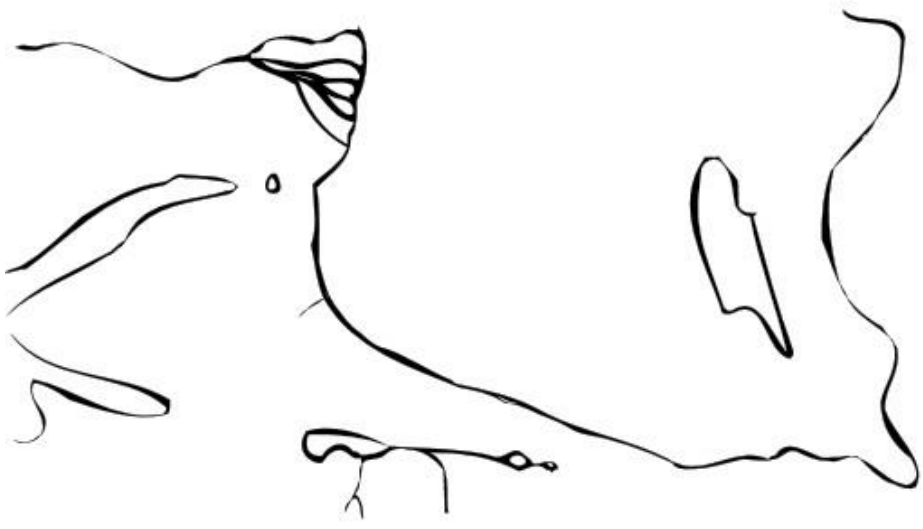
X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

1. Miasto Palm, 1:16; 3:13	12. Sychem, 9:1
2. Arad, 1:16	13. Mispa, 10:17
3. Betel, 1:22	14. Potok Arnon, 11:13
4. Megiddo, 1:27	15. Potok Jabbok, 11:13
5. Gezer, 1:29	16. Timna, 14:1
6. Akko, 1:31	17. Aszkelon, 14:19
7. Chasor, 4:2	18. Gaza, 16:1
8. Rama, 4:5	19. Szilo, 18:31
9. Góra Tabor, 4:6	20. Jebus, 19:10
10. Potok Kiszon, 4:7	21. Gibe'a, 19:12
11. Dolina Jizreel, 6:33	

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

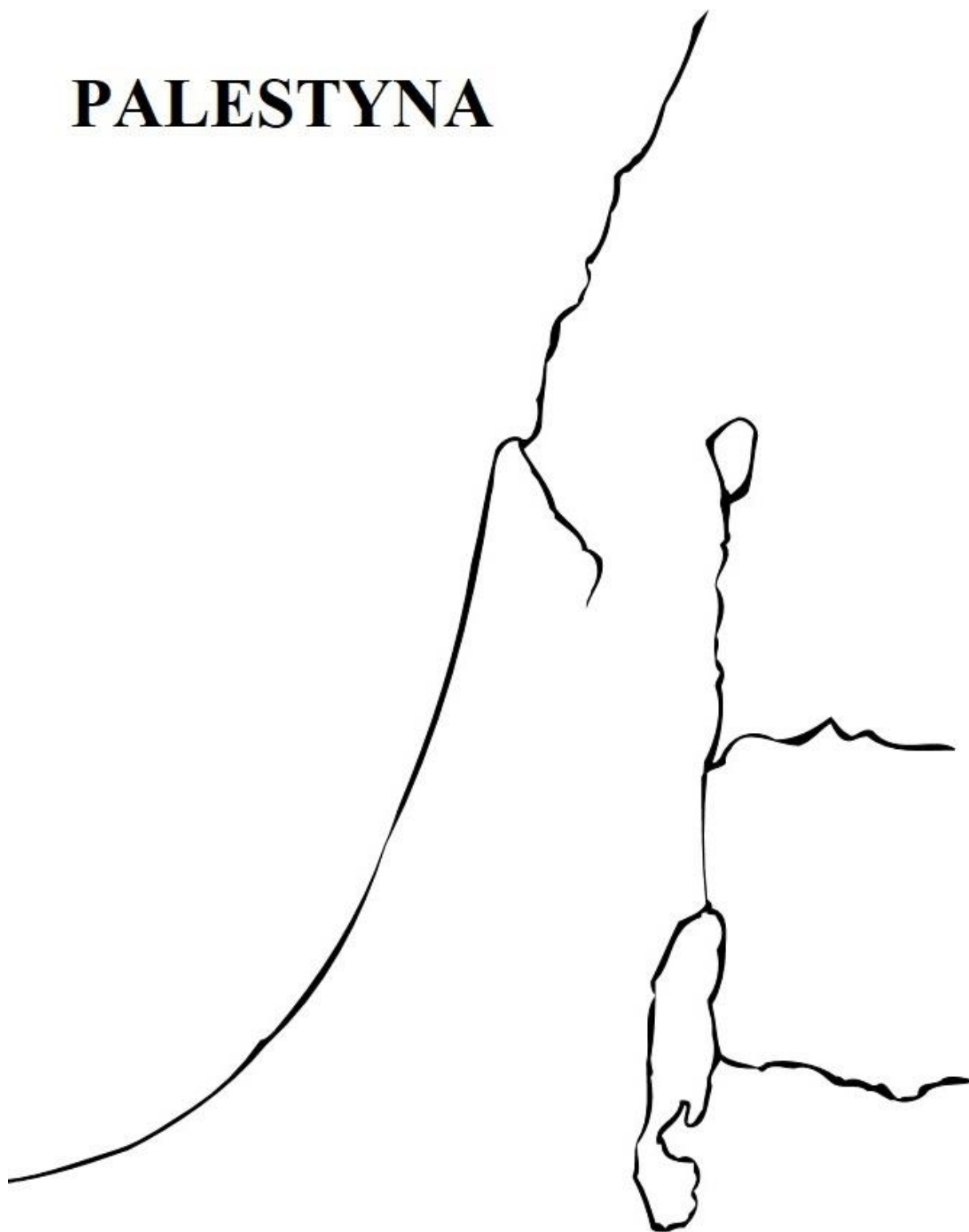
1. Dlaczego opowiadanie o podbojach w Joz 1-12 jest tak różne od opisu w Sdz 1-2?
2. Dlaczego pokolenia Izraela miały zabić wszystkich Kananejczyków i nie wchodzić z nimi w przymierza?
3. Dlaczego Sędziów dzieli się na „większych” i „mniejszych”?
4. Jaki jest przekaz rozdziałów 4-5 odnośnie Boga posługującego się kobiecym przywództwem?

5. Dlaczego Bóg chciał, żeby Gedeon ograniczył liczebność swojej armii w rozdziale 7?
6. Czy Jefte ofiarował swoją córkę Bogu (11:3-40)?
7. Jak Bóg może posługiwać się kimś tak pożądanym jak Samson?
8. Dlaczego przeniesienie się pokolenia Dana na północ było grzechem?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI RUT

I. NAZWA KSIĘGI

A. Tytuł księgi pochodzi od jednej z jej głównych postaci, Rut, Moabitki, antenatki Dawida i Jezusa, Mt 1:5.

II. KANONICZNOŚĆ

A. Księga ta należy do trzeciej części hebrajskiego kanonu, znanej jako „Pisma”.

B. Jest ona także częścią szczególnej grupy pięciu niewielkich ksiąg, zwanej Megilot lub „pięcioma zwojami”. Każda z tych pięciu ksiąg (Rut, Estery, Koheleta, Pieśń nad Pieśniami i Lamentacje) odczytywana jest w inny dzień świąteczny. Księgę Rut czyta się w czasie Zielonych Świąt lub Święta Tygodni.

C. LXX umieszcza Księgę Rut za Księgą Sędziów. W dziele *Contra Apionem [Przeciw Apionowi]* (1:8) Józef Flawiusz stwierdza, że ST obejmował tylko 22 księgi. Może to wskazywać na to, że Księga Sędziów i Rut uważane były za jedną księgę. Włączenie Księgi Rut do części „Pisma” może więc być późniejsze (Hieronim).

III. GATUNEK LITERACKI

A. Księga ta ewidentnie jest narracją historyczną, przekazaną poprzez dialogi. Składa się z 85 wersetów, z czego 50 to dialogi. Jej autor był znakomitym gawędziarzem.

B. Niektórzy uczeni są zdania, że księga ta jest dramatem, a nie relacją historyczną, ze względu na:

1. symboliczne znaczenie imion postaci:
 - a. Machlon = choroba
 - b. Kilion = zagłada
 - c. Orpa = o twardym karku
 - d. Noemi = moja słodycz
2. nietypowa szlachetność wszystkich postaci
3. silna wiara religijna wyrażana przez postaci w okresie Sędziów, 1:1

IV. AUTORSTWO

A. Podobnie jak wiele ksiąg Starego Testamentu jest ona anonimowa.

B. *Baba Bathra* 14b podaje, że Samuel jest autorem księgi noszącej jego imię, a także Księgi Sędziów i Rut. Ponieważ Rt 4:17.22 wskazuje na to, że Dawid był dobrze znany, wydaje się to mało prawdopodobne, choć nie niemożliwe.

C. Sformułowanie „taki był dawniej zwyczaj” w Rt 4:7 wskazuje na późniejszego autora lub redaktora.

V. DATA

A. Opisane w Księdze Rut wydarzenia rozgrywają się w okresie Sędziów, 1:1 (od 1350 p.n.e. lub 1200 p.n.e. do 1020 p.n.e.). Najprawdopodobniej to dlatego LXX umieszcza ją po Księdze Sędziów.

B. Musiały one mieć miejsce w okresie pokoju pomiędzy Izraelem a Moabem:

1. jest to zaskakujące w świetle Sdz 3:12-30
2. Musiał jednak czasem nastawać pokój, 1 Sm 22:3-4 (tj. Saul).

C. Kiedy napisano tę księgę?

1. Ewidentnie powstała ona za rządów Dawida, 4:17.22. Historyczność tej relacji potwierdza fakt, że Moabitka w rodowodzie Dawida nie była dla niego komplementem (zob. Pwt 23:3)!
2. Styl i słownictwo Księgi Rut jest podobne do Ksiąg Samuela, nie przypomina jednak Ksiąg Kronik.

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO – jedynym aspektem tej księgi, który został potwierdzony przez odkrycia archeologiczne, jest przekazywanie sandała jako prawny znak przekazania prawa do dziedziczenia. Podobny zwyczaj odnaleziono na tabliczkach z Nuzi (są to zapisane pismem klinowym akadyjskie tabliczki z drugiego tysiąclecia p.n.e., zwanego okresem Patriarchów).

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

- A. Rodzina Noemi ucieka przed Bożym sądem nad Izraelem i przenosi się do Moabu, gdzie wszyscy mężczyźni umierają, 1:1-5
- B. Noemi wraca do Betlejem ze swoją synową, Moabitką, 1:6-22
- C. Rut spotyka Boaza przy żniwach jęczmienia. Ten traktuje ją życzliwie, 2:1-23
- D. Noemi i Rut planują uwieść Boaza i udaje im się to, 3:1-18
- E. Boaz podejmuje inicjatywę, aby zostać *go'el* dla zastępczyni Noemi – Rut, 4:1-22

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Pobożny charakter wierzącej poganki, 1:16-17;
- B. Pobożny charakter kobiet – i żydowskich, i pogańskich:
- C. Genealogia króla Dawida i króla Mesjasza obejmuje kobiety obcego pochodzenia (Mt 1:5; Łk 3:32), i stało się tak zgodnie z Bożym planem.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Efratejczycy, 1:2; 4:11
2. Mara, 1:20
3. Wszzechmogący (*El Szaddaj*), 1:20
4. „Pod którego skrzydła przyszłaś się schronić”, 2:12
5. Efa, 2:17
6. Powinowaty (*go'el*), 2:20; 3:9; 4:14 (BW, BWP: bliski krewny)
7. (Małżeństwo lewircakie), Pwt 5:5-10
8. „Odkryła miejsce przy jego nogach”, 3:4.7-8.14 (inne tłumaczenia: odkryła jego nogi, zdjęła okrycie z jego nóg)
9. „Zdejmował człowiek swój sandał i dawał drugiej stronie, 4:7

B. Osoby

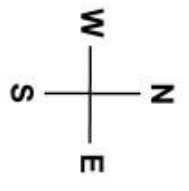
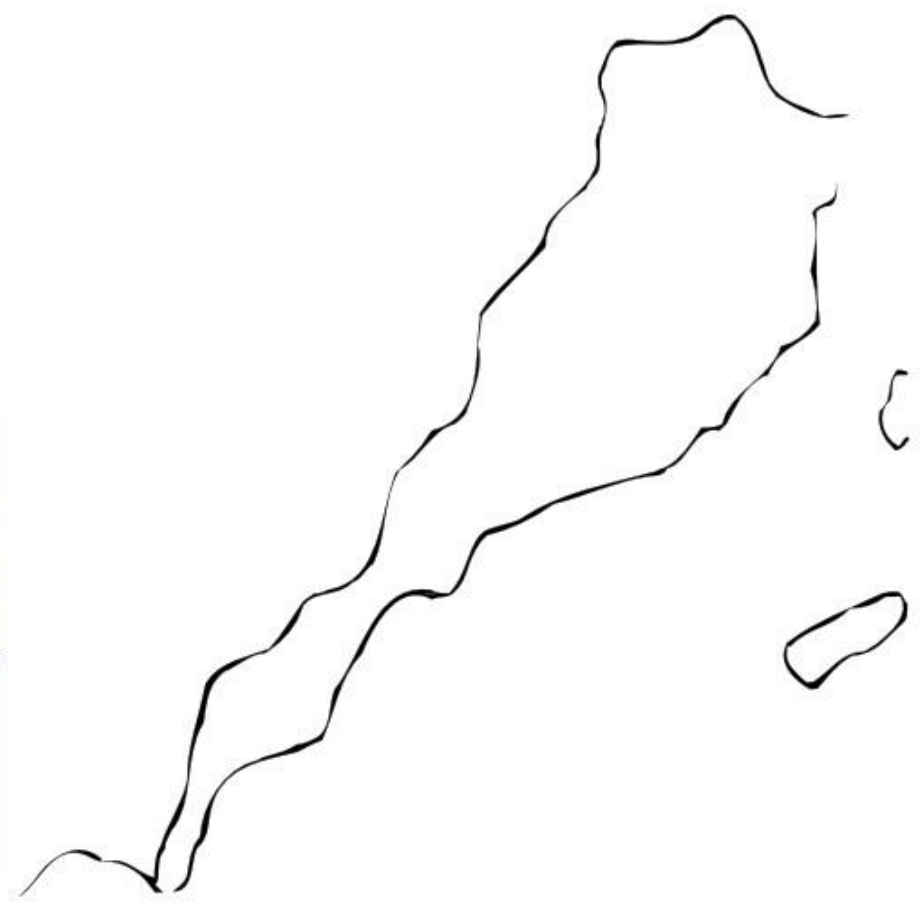
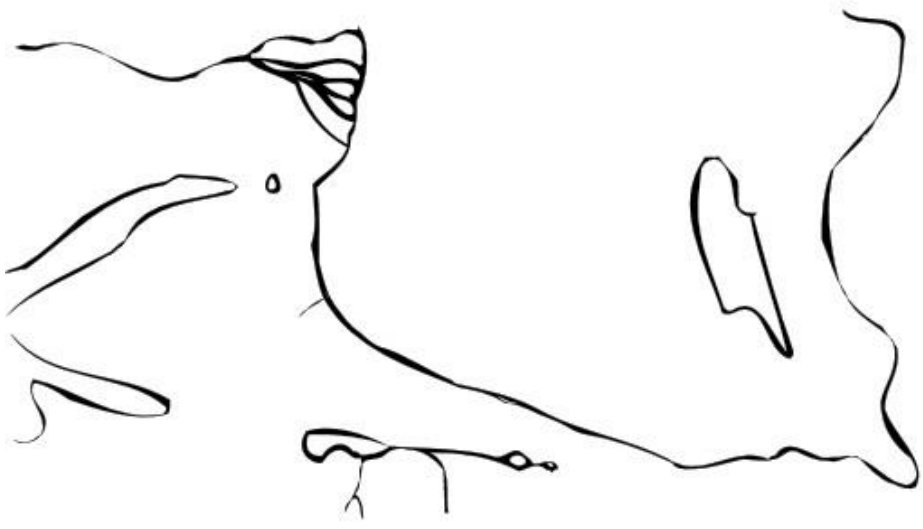
1. Elimelek, 1:2
2. Jesse, 4:22

X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

1. Moab, 1:1
2. Betlejem, 1:2

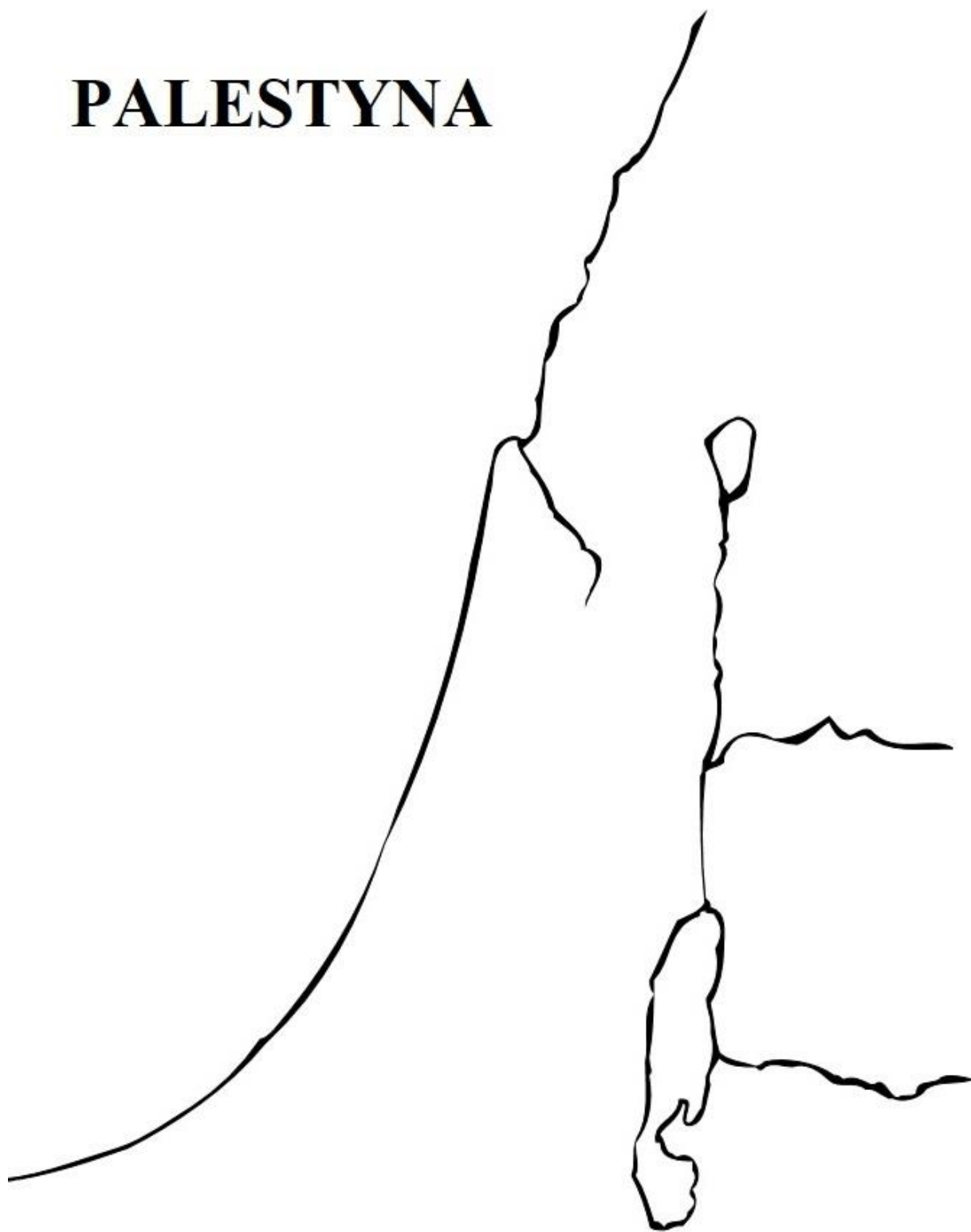
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jaki jest zamysł umieszczenia tej księgi w hebrajskim kanonie?
2. Dlaczego ta rodzina opuściła Izrael?
3. Wyjaśnij, jak określenie *go'el* odnosi się do zwyczajów związanych z małżeństwem lewirackim.
4. Dlaczego księga ta była zawstydzająca dla Dawida?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO 1 i 2 KSIĘGI SAMUELA

I. NAZWA KSIĘGI

A. Nazwa księgi pochodzi od imienia jej pierwszej głównej postaci – Samuela. Jego imię oznacza:

1. „Jego imię to El”, od imienia Sem
2. „Wyproszony od El”, (zob. 1 Sm 1:20)

B. Był on:

1. sędzią – 1 Sm 7:6.15-17
2. prorokiem – 1 Sm 3:20 (prorocy byli początkowo nazywani „Widzącymi”, 1 Sm 9:9; 1 Krn 29:29)
3. kapłanem – 1 Sm 10:8; 16:5

II. KANONICZNOŚĆ

A. Księga ta należy do drugiej części hebrajskiego kanonu, znanej jako „Prorocy”. Dzieli się ona na dwa segmenty:

1. prorocy wcześniejsi, obejmujący księgi od Jozuego po 1 i 2 Królewską (za wyjątkiem Rut)
2. prorocy późniejsi – od Izajasza po Malachiasza (poza Księgą Daniela i Lamentacjami)

B. Pierwotnie 1 i 2 Księga Samuela były w kanonie hebrajskim jedną księgą:

1. *Baba Bathra* 14b (w TM zakończenie występuje tylko w 2 Sm)
2. Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, VII:25:2

C. Septuaginta (LXX) podzieliła ją na dwie części – prawdopodobnie ze względu na jej długość. Nadała także księgom historycznym następujące nazwy:

1. 1 Sm – 1 Księga Królestw (w Wulgacie: 1 Królewska)
2. 2 Sm – 2 Księga Królestw (w Wulgacie: 2 Królewska)
3. 1 Krl - 3 Księga Królestw (w Wulgacie: 3 Królewska)
4. 2 Krl – 4 Księga Królestw (w Wulgacie: 4 Królewska)

III. GATUNEK LITERACKI

A. Jest to narracja historyczna skupiona głównie na biografii.

B. Oznacza to, że opisuje historyczne zwyczaje i wydarzenia, które niekoniecznie zalecane są wszystkim wierzącym!

C. Nie jest to nowoczesna i zachodnia, tylko starożytna i bliskowschodnia historia. Skupia się na wybranych wydarzeniach w celu przekazania prawd teologicznych. Pod tym względem przypomina nowotestamentowe Ewangelie i Dzieje Apostolskie. Należy interpretować ją w świetle: (1) doboru; (2) adaptacji; (3) uporządkowania i (4) natchnienia.

Należy jednak także podkreślić, że Hebrajczycy i Hetyci byli najdokładniejszymi historykami. Inne starożytne ludy raczej wyolbrzymiały zwycięstwa i pomijały porażki milczeniem.

D. Bogactwo bliskowschodniej literatury dostępne obecnie uczonym dzięki współczesnej archeologii dostarcza potencjalnych informacji dotyczących gatunku literackiego Ksiąg Samuela – a w szczególności fragmentu 1 Sm 15 – 2 Sm 8. Przede wszystkim pochodzący z ok. 1200 r. p.n.e. hetycki dokument zwany *Apologią Hattusiliego* ma wiele podobieństw z Księgami Samuela. Zasadniczo

stanowi on obronę nowej dynastii, aby nowemu władcy nie zarzucono, że sięgnął po władzę prawnie należąca się komuś innemu (*Zondervan Pictorial Encyclopedia [Encyklopedia obrazkowa Zondervan]*, tom 5 s. 259-260):

1. napięcia, które doprowadziły do ustanowienia nowego króla
2. często podaje streszczenia wydarzeń zamiast chronologii sensu stricto
3. jasno ukazuje okoliczności dyskwalifikujące poprzednich władców
4. opisuje zwycięstwa militarne nowego władcy
5. ukazuje rosnącą popularność nowego władcy
6. odnotowuje ważne polityczne małżeństwa nowego władcy
7. podkreśla religijną gorliwość i świadomość narodową nowego władcy
8. podsumowanie rządów nowego władcy, towarzyszących mu boskich błogosławieństw i sukcesów administracyjnych

IV. AUTORSTWO

A. Tradycja żydowska zawsze potwierdzała autorstwo Samuela:

1. *Baba Bathra* 14b podaje, że Samuel jest autorem księgi noszącej jego imię, a także Księgi Sędziów i Rut.
2. Sama księga stwierdza, że została napisana przez Samuela – 1 Sm 10:25 (zazwyczaj uważa się jednak, że dotyczy to pierwszych 12-15 rozdziałów).
3. Późniejsi żydowscy uczeni także przyznawali, że podobnie jak Księga Powtórzonego Prawa i Księga Jozuego, księga ta opisuje śmierć swojej głównej postaci (1 Sm 25:1; 28:3), a także wydarzenia, które miały miejsce na długo po jego śmierci. Ze względu na to sugerują, że:
 - a. być może księgę ukończył pisarz Serejasz (2 Sm 8:17)
 - b. być może księgę ukończył kapłan Abiatar
 - c. być może jej opracowania dokonał Zabud, syn kapłana Natana (zob. 1 Krl 4:5)

B. Współcześni uczeni:

1. Uznaje się, że treść księgi pochodzi od naocznych świadków opisywanych w niej wydarzeń (Bright).
2. Uznaje się także, że w jej opracowaniu korzystano z innych źródeł:
 - a. *Księga Sprawiedliwego*, 2 Sm 1:18
 - b. *Dzieje Samuela*, 1 Sm 10:25; 1 Krn 29:29
 - c. *Dzieje proroka Natana i Gada*, 1 Krn 29:29
 - d. *Inne kroniki z tamtych czasów*, 1 Krn 27:24
 - e. Wielu współczesnych uczonych zakłada, że Samuel, Natan i Gad (1 Krn 29:29) byli autorami trzech narracji, których opracowania dokonał Zabud, syn Natana (1 Krl 4:5), który miał także dostęp do dokumentów dworu królewskiego.
3. Sformułowanie „do dnia dzisiejszego” (zob. 1 Sm 5:5; 6:18; 27:6; 30:25; 2 Sm 4:3; 6:8; 18:18) także świadczy o redaktorach późniejszych niż czasy Samuela.
4. Istnieją dowody świadczące o tym, że ten redaktor lub redaktorzy żyli i pracowali po podziale zjednoczonego królestwa w 922 r. p.n.e. (Bright), 930 r. p.n.e. (Harrison i NIV) lub 933 r. p.n.e. (Young) na dziesięć pokoleń północnych, zwanych Izraelem, Efraimem lub Samarią, oraz trzy południowe, zwane Judą (zob. 1 Sm 11:8; 17:52; 18:16; 27:6; 2 Sm 5:5; 24:1).
5. Księga Samuela jest dobrym przykładem tego, co współcześni krytyczni uczeni zaliczają do oznak złożonej literatury:
 - a. Koniec kapłańskiego rodu Heliego:
(1) 1 Sm 2:31ff

- (2) 1 Sm 3:1ff
- b. Namaszczenie Saula:
 - (1) ukryte, 1 Sm 9:26-10:1
 - (2) publiczne (dwukrotne), 1 Sm 13:14; 15:23
 - c. Przedstawienie Dawida Saulowi:
 - (1) 1 Sm 16:21
 - (2) 1 Sm 17:58
 - d. Dawid ucieka z dworu Saula:
 - (1) 1 Sm 24:3
 - (2) 1 Sm 26:5
 - e. Przymierza Dawida i Jonatana:
 - (1) 1 Sm 18:3
 - (2) 1 Sm 20:16.42
 - (3) 1 Sm 23:18
 - f. Dawid w Gat:
 - (1) 1 Sm 21:10
 - (2) 1 Sm 27:1
 - g. Zabójca Goliata:
 - (1) Dawid – 1 Sm 17:51
 - (2) Elchanan – 2 Sm 21:19
 - (3) 1 Krn 20:5 wydaje się pokazywać, że Goliat i jego brat (Lachmi) nazywani byli tak samo
 - h. Oszczędzenie Saula:
 - (1) 1 Sm 24:3ff
 - (2) 1 Sm 26:5ff
 - i. Odnośnie przypuszczalnych paraleli i/lub dubletów, R. K. Harrison pisze: „Należy ponownie zaznaczyć, że wiele rzekomych rozbieżności w narracjach biblijnych jest bezpośrednim skutkiem bezmyślnego odczytywania, a czasem celowo błędnej interpretacji tekstu hebrajskiego (...) i tak naprawdę istnieje tylko w krytycznej wyobraźni” (*Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 703).
6. Musimy przyznać, że autor tych starotestamentowych ksiąg jest nieznany (E. J. Young) – podobnie jak proces ich opracowania. Nadal jednak utrzymujemy, że:
- a. procesem tym kierował Bóg;
 - b. opisywane wydarzenia są rzeczywiście historyczne, a nie fikcyjne;
 - c. za zawartymi w tej księdze wydarzeniami stoi zamysł teologiczny.

V. DATA

A. Opisywanych wydarzeń:

1. 1 Księga Samuela obejmuje okres od narodzin Samuela w 1105 r. p.n.e. (wg angielskiej Biblii NIV) do śmierci Saula (ok. 1011/1010 p.n.e. wg Harrisona i NIV; 1013 wg Younga; 1000 wg Brighta).
2. 2 Księga Samuela obejmuje okres od śmierci Saula ok. 1011 r. p.n.e. do końca rządów Dawida (971/70 wg Harrisona; 973 wg Younga; 961 wg Brighta). Salomon został królem około 969 r. p.n.e.

B. Napisania księgi:

1. Fragmenty 1 Sm 11:8 i 27:6 pokazują, że przynajmniej część księgi została opracowana i przyjęła obecną formę po rozpadzie zjednoczonego królestwa w 922 lub 930 r. p.n.e.
2. Powtarzające się sformułowanie „do dnia dzisiejszego” świadczy o tym, że:
 - a. część księgi napisana została na długo po opisywanych w niej wydarzeniach: 1 Sm 5:5; 6:18; 27:6; 30:25; 2 Sm 4:3; 6:8; 18:18.
 - b. użyte do jej opracowania źródła już zawierały tę frazę.
3. Jednym z problemów związanych z datowaniem tego okresu jest tekst 1 Sm 13:1, podający daty rządów Saula, ale został zniekształcony w przekazie. W oczywisty sposób brakuje jednej z liczb.

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. 1 Księga Samuela stanowi dalszy ciąg opowiadania o anarchii i moralnym zepsuciu okresu Sędziów:
 1. Grzech, najazd, modlitwa o przebaczenie i Boży wybawiciel są charakterystyczne dla Sdz 1-17.
 2. W Sdz 18-21 podano trzy przykłady moralnego zepsucia.
- B. Był to okres, w którym główne imperia (Mezopotamia i Egipt) nie prowadziły ekspansji:
 1. Egipt:
 - a. ostatnim rodowitym egipskim królem z dwudziestej dynastii (1180-1065 p.n.e., Bright) był Ramzes XI.
 - b. Dwudziesta pierwsza dynastia (niepochodzący z Egiptu władcy), zwana „tanicką”, panowała ok. 1065 - 935 r. p.n.e. (Bright).
 2. Asyria podupadła po rządach Tiglat-Pilesera I (1118-1078 p.n.e., Bright).
- C. Filistyni (ludy Morza Egejskiego) w dużej liczbie próbowali najechać Egipt około 1300 r. p.n.e., ale zostali pokonani. Osiedlili się na południowo-zachodnim krańcu Palestyny około 1250 r. p.n.e. Od Hetytów przejęli technologię epoki żelaza i zdołali utwierdzić swoją obecność w kręgu pięciu miast: Aszkelonie, Aszdodzie, Ekronie, Gat i Gazie. Zorganizowani byli tak jak greckie państwa-miasta – każde miasto miało swojego własnego króla. Stali się oni głównymi przeciwnikami Izraelitów w początkowych latach królestwa.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

- A. Krótki zarys ze względu na główne postacie:
 1. Heli i Samuel, 1 Sm 1-7
 2. Samuel i Saul, 1 Sm 8-15
 3. Saul i Dawid, 1 Sm 16 – 2 Sm 1
 4. Rządy Dawida, 2 Sm 2-12
 5. Dawid i następstwo tronu, 2 Sm 13-20
 6. Różne informacje o Dawidzie i jego panowaniu, 2 Sm 21-24
- B. 1 i 2 Księga Samuela wydają się być uporządkowane przez autora lub redaktora za pomocą podsumowań:
 1. 1 Sm 7:15-17
 2. 1 Sm 14:49-51
 3. 2 Sm 8:15-18
 4. 2 Sm 20:23-2
- C. Szczegółowy zarys:

1. R.K. Harrison, *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 695-696
2. E.J. Young, *An Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 180-187
3. NIV Study Bible, s. 373 i 422

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Samuel przygotowuje grunt pod powstanie monarchii – podobnie jak Mojżesz przygotował grunt pod powstanie narodu:

1. Mojżesz przepowiedział, że Izrael będzie miał króla w Pwt 17:14-20, gdzie opisuje, co powinien, a czego nie powinien robić sprawiedliwy król
2. W 1 Sm występuje napięcie w kwestii króla:
 - a. Negatywne aspekty:
 - (1) Odrzucili JHWH jako króla, 1 Sm 8:7; 10:19
 - (2) Poprosili o króla „tak jak to jest u innych narodów”, 1 Sm 8:5; 12:19-20
 - (3) Nie podobało się to Samuelowi; czuł się osobiście odrzucony, 1 Sm 8:6
 - b. Pozytywne aspekty:
 - (1) JHWH spełnił swoje proroctwo z Pwt dając Izraelowi króla, 8:7.9.22, „Wysłuchaj głosu ludu”
 - (2) Nowemu królowi przekazano wskazówki dotyczące pobożności, 1 Sm 8:9 (Pwt 17:14-20)
 - (3) Król wybawi lud, 1 Sm 9:16 (podobnie jak Sędziowie w odpowiedzi na modlitwy ludu, zob. 1 Sm 12:13)

B. Księgi Samuela opisują przeniesienie duchowej władzy z arcykapłana i przybytku na proroczego rzecznika. Może być to skutek:

1. Bożego sądu nad Helim i jego rodziną, 1 Sm 2:22-3:18
2. Potrzeby równowagi pomiędzy formą i rytuałami kapłanów a koncentracji proroków na płynącej z głębi serca, osobistej wierze
3. Ustanowienia zarówno kapłanów, jak i proroków pośrednikami przymierza dla ludu jako całości
4. Aby poznać wolę Bożą, Saul zwracał się do Samuela, a Dawid do Natana i Gada

C. 2 Sm odnotowuje:

1. Bożą dobroć dla Dawida
2. Atuty i słabości Dawida
3. Boży sąd nad Dawidem spowodowany jego grzechem i jego następstwa dla:
 - a. narodu
 - b. rodziny Uriasza
 - c. dziecka Batszeby
 - d. dzieci Dawida

D. 1 i 2 Księga Samuela opisują dalszy ciąg historii Bożego ludu, która rozpoczęła się w Księdze Rodzaju.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. 1 Samuela:
 - a. Lniany efod, 2:18.28

- b. „Wywyższony jest róg mój” (BW), 2:1.10 (inne tłumaczenia: przywrócił mi godność, pomnaża się moja moc, zostałam wywyższona)
 - c. „Od Dan aż do Beer-Szeby”, 3:20
 - d. Pan Zastępów, który zasiada na cherubach, 4:4 (BP: Jahwe Zastępów panujący nad Cherubami)
 - e. „Każdy do swego namiotu”, 4:10
 - f. Złote guzy, 6:4 (inne tłumaczenia: złote wyobrażenia bolesnych wrzodów, złote zadnice, złote podobizny wrzodów odbytnicy, złote guzki krwawnicze)
 - g. Eben-Haezer, 7:12 (inne tłumaczenia: kamień pomocy, Ebenezer)
 - h. „Człowieka według swego serca” 13:14
 - i. „W całej ziemi izraelskiej nie było [wtedy] żadnego kowala”, 13:19
 - j. „Lepsze jest posłuszeństwo od ofiary”, 15:22
 - k. „Pan pożałował” 15:35 (inne tłumaczenia: PAN żałował, Jahwe żałował)
 - l. „Opętał go duch zły, zesłany przez Pana”, 16:14 (inne tłumaczenia: zaczął go trapić, za sprawą PANA, duch zły; trwożył go duch zły od Pana; opanowywał go duch niepokoju zesłany przez Jahwe; zaczął go trapić duch zły, też od Pana)
 - m. „Pozwalał ślinie spływać na brodę”, 21:14
2. 2 Samuela:
- a. *Księga Sprawiedliwego*, 1:18
 - b. Millo, 5:9 (inne tłumaczenia: Mello, Nasyp)
 - c. „Poprzecinał ścięgnię skokowe” (tj. okluawił), 8:4

B. Osoby

1. 1 Samuela

- a. Anna, 1:2
- b. Chofni i Pinchas, 1:3
- c. Ikabod, 4:21
- d. Kisz, 9:1
- e. Jonatan, 14:1; 19:1
- f. Mikal, 14:49
- g. Abner, 14:50
- h. Goliat, 17:4
- i. Doeg, 21:7
- j. Abiatar, 22:20
- k. Kobieta wywołująca duchy, 28:7 (inne tłumaczenia: kobieta potrafiąca radzić się przodków; niewiasta, któraby miała ducha wieszczego; kobieta czarownica)
- l. Abigail, 30:5

2. 2 Samuela

- a. Iszbaal (Iszboszet), 2:8
- b. Joab, 2:13
- c. Amnon, 3:2
- d. Absalom, 3:3
- e. Adoniasz, 3:4
- f. Meribaal (Mefiboszet), 4:4
- g. Uzza, 6:3
- h. Uriasz, 11:3
- i. Tamar, 13:5
- j. Sadok, 15:24

X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

A. 1 Samuela

1. Kiriath-Jearim, 6:21
2. Rama, 7:17
3. Beer-Szeba, 8:2
4. Jabesz w Gileadzie, 11:1
5. Jaskinia Adullam, 22:1
6. Nob, 21:2
7. Engaddi, 24:1
8. Siklag, 30:1
9. Wzgórze Gilboa, 31:8

B. 2 Samuela

1. Aszkelon, 1:20
2. Hebron, 2:3
3. Jizreel, 2:9
4. Gezer, 5:25
5. Damaszek, 8:5
6. Rabba, 12:27
7. Tekoa, 14:2
8. Klepisko Arauny Jebusyty, 24:16 (Jerozolima)

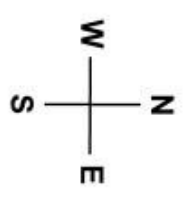
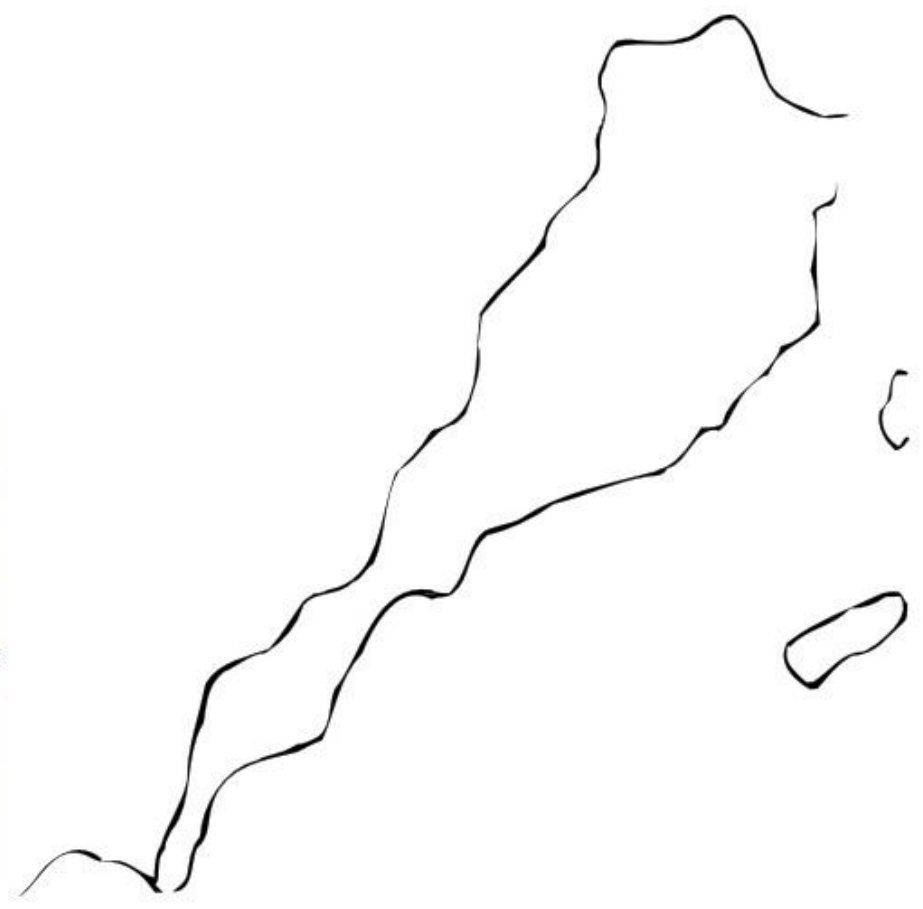
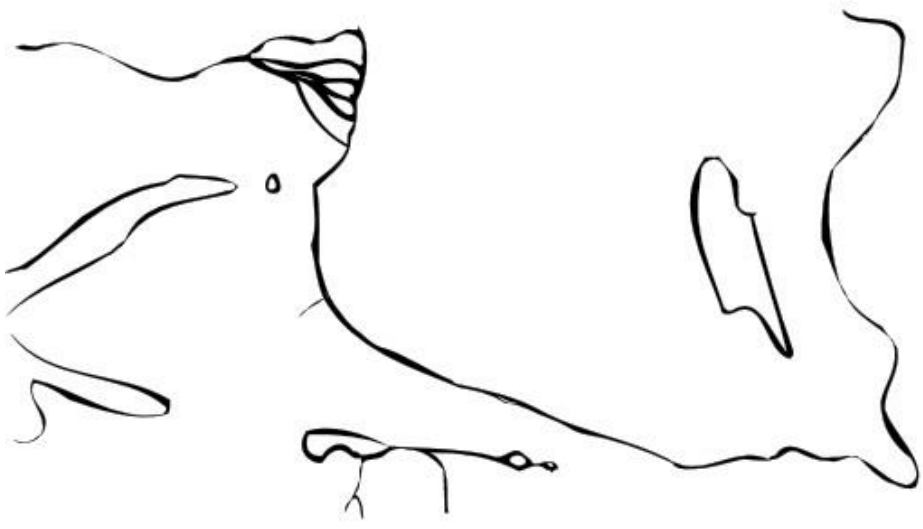
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

A. 1 SAMUELA:

1. Dlaczego opisane są narodziny Samuela, a nie Saula lub Dawida?
2. Dlaczego Bóg odrzucił Heliego i jego ród?
3. Dlaczego Pinchas i Chofni przynieśli arkę przymierza na pole bitwy?
4. Dlaczego Samuel rozgniewał się, że lud prosił o króla?
5. Dlaczego Saul został odrzucony jako król?
6. Wyjaśnij sformułowanie „duch zły, zesłany przez Pana”.
7. Dlaczego Saul próbował zabić Dawida?
8. Jak umarł Saul?

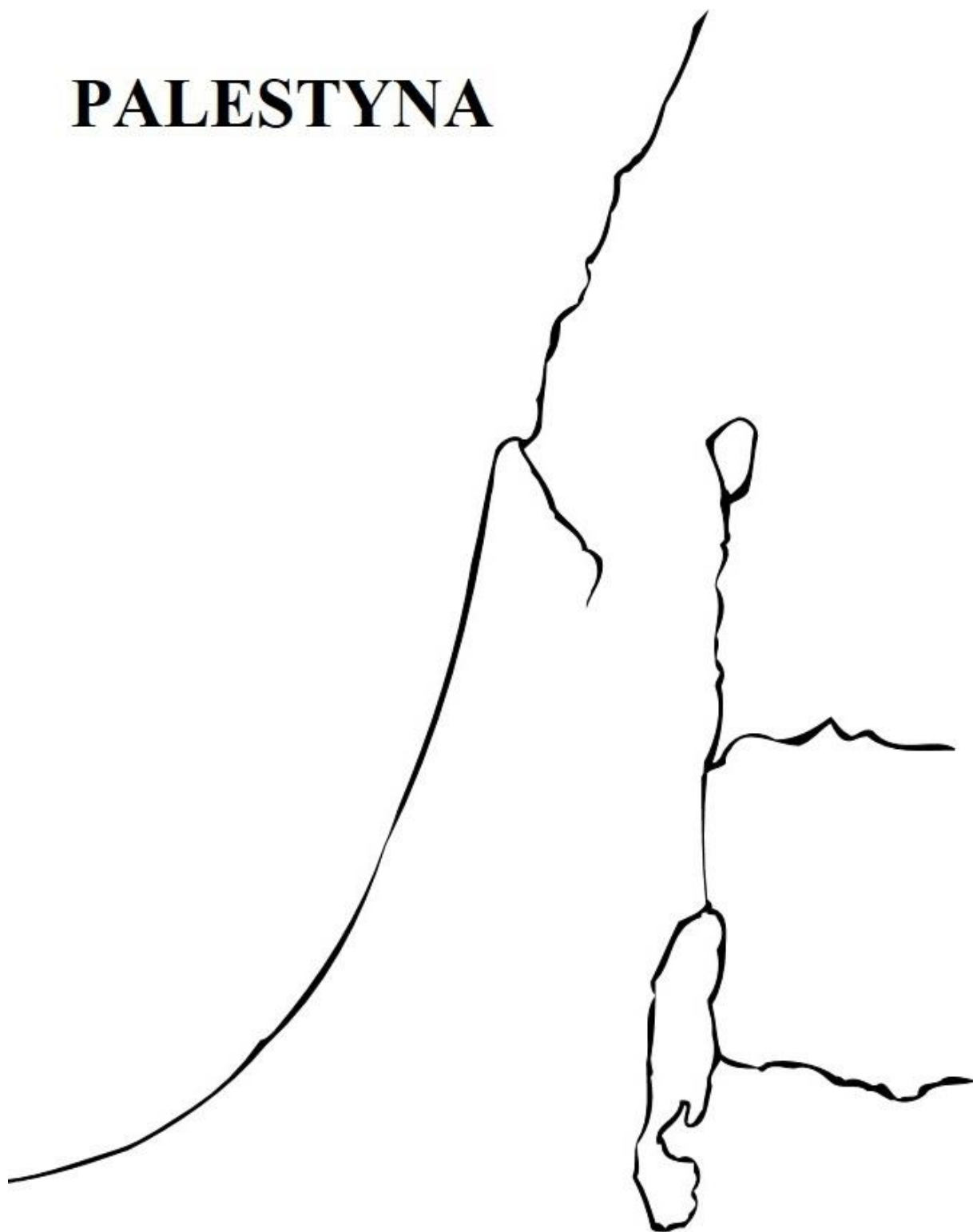
B. 2 SAMUELA:

1. Dlaczego Dawid rozgniewał się na wieść o śmierci Iszboszeta?
2. Dlaczego Dawid rozgniewał się na wieść o śmierci Abnera?
3. Dlaczego Dawid pomagał Mefiboszetowi?
4. Dlaczego Bóg zabił Uzze?
5. Dlaczego Boże obietnice dane Dawidowi w rozdziale 7 są tak istotne?
6. Jak grzech Dawida z Batszebą wpłynął na jego rodzinę?
7. Objasnij różnicę pomiędzy Sadokiem a Abiatarem.
8. Dlaczego Bóg rozgniewał się na Dawida za przeprowadzenie spisu ludności?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO 1 i 2 KSIĘGI KRÓLEWSKIEJ

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Podobnie jak 1 i 2 Księga Samuela oraz 1 i 2 Księga Kronik, 1 i 2 Księga Królewska stanowiły początkowo jedną hebrajską księgę, zwaną *Melakim*, czyli Królewską. Nazwa jej spowodowana jest faktem, że opisuje historię królów Judy i Izraela.
- B. Podobnie jak 1 i 2 Księga Samuela oraz 1 i 2 Księga Kronik, 1 i 2 Księga Królewska podzielone zostały na dwie księgi w LXX. Wydaje się, że zrobiono to ze względu na długość i objętość tych ksiąg. Po prostu nie zmieściłyby się na jednym zwoju pergaminu z powodu wagi i objętości skóry. Pierwszy hebrajski tekst zawierający podział tej księgi pochodzi dopiero z 1448 roku n.e.
- C. Tytuł tych dwóch ksiąg jest następujący:
 - 1. W Biblii hebrajskiej – Królewska
 - 2. W LXX – 4 i 5 Księga Królestw
 - 3. W Wulgacie – 3 i 4 Księga Królewska (1 i 2 Księga Samuela nosiły nazwę 1 i 2 Księgi Królewskiej i Królestw)

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księgi te należą do drugiej części hebrajskiego kanonu, znanej jako „Prorocy”.
- B. Dzieli się ona na dwa segmenty:
 - 1. prorocy wcześniejsi, obejmujący księgi od Jozuego po 1 i 2 Królewską (za wyjątkiem Rut)
 - 2. prorocy późniejsi – od Izajasza po Malachiasza (poza Księgą Daniela i Lamentacjami)
- C. Lista ksiąg wchodzących w skład hebrajskiego ST mogła znajdować się pod wpływem hebrajskiego mistycyzmu. Alfabet hebrajski ma 22 litery. Poprzez połączenie niektórych ksiąg otrzymujemy liczbę 22 ksiąg:
 - 1. Księga Sędziów i Rut
 - 2. Księgi Samuela
 - 3. Księgi Królewskie
 - 4. Księgi Kronik
 - 5. Księga Ezdrasza i Nehemiasza
 - 6. Księga Jeremiasza i Lamentacje
 - 7. Dwunastu proroków mniejszych

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księgi te są zasadniczo narracją historyczną z często występującymi cytatami z:
 - 1. kronik królów
 - 2. proroków
- B. Porównując Księgi Samuela, Królewskie i Kronik wyodrębnić można różne typy narracji historycznej:
 - 1. Księgi Samuela są przede wszystkim biograficzne. Skupiają się na głównych postaciach:
 - a. Samuela
 - b. Saula
 - c. Dawida
 - 2. Księgi Królewskie są zasadniczo opracowaniem:

- a. kronik poszczególnych królów:
 - (1) *Księga Dziejów Salomona*, 1 Krl 11:41
 - (2) *Księga Kronik Królów Judy*, 1 Krl 14:29; 15:7.23
 - (3) *Księga Kronik Królów Izraela*, 1 Krl 14:19; 15:31.
- b. przekazów od proroków:
 - (1) Eliasza
 - (2) Elizeusza
 - (3) Izajasza (rozdziały 36-39)
- 3. Ślady zapisów historycznych i prorockich są dobrze widoczne w Księgach Kronik:
 - a. 1 Krn 29:29
 - b. 2 Krn 9:29
 - c. 2 Krn 12:15
 - d. 2 Krn 13:22
 - e. 2 Krn 26:22
- 4. Księgi Kronik są zasadniczo wybiórczym, teologicznie pozytywnym przedstawieniem królów:
 - a. zjednoczonego królestwa
 - b. Judy

IV. AUTORSTWO

- A. Biblia milczy na temat autorstwa Ksiąg Królewskich – podobnie jak jest to z większością ksiąg zaliczanych do proroków wcześniejszych.
- B. *Baba Bathra* 15a podaje, że Jeremiasz napisał swoją księgę, Księgi Królewskie i Lamentacje:
 - 1. Jest to możliwe, ponieważ końcówka 2 Krl (24:18-25:30) jest bardzo podobna (w języku hebrajskim) do Jr 52.
 - 2. Oczywistym jest, że autor był naocznym świadkiem upadku Jerozolimy.
- C. W rzeczywistości księgi te są dziełem osoby, która opracowała wcześniejsze materiały, a nie jakiegoś autora.
- D. Należy także zwrócić uwagę na to, że redaktor korzystał z wielu źródeł:
 - 1. Pierwszym źródłem było Pismo. Często cytuje lub nawiązuje do Księgi Powtórzonego Prawa i niektórych proroków.
 - 2. Księgi te wymieniają kilka konkretnych źródeł pisemnych:
 - a. *Księga Dziejów Salomona*, 1 Krl 11:41
 - b. *Księga Kronik Królów Judy*, 1 Krl 14:29; 15:7.23
 - c. *Księga Kronik Królów Izraela*, 1 Krl 14:19; 15:31
 - d. 1 Krn 29:29 wspomina także o spisanych opowiadaniach proroków: Samuela, Natana i Gada. Ukazuje to, że ustne tradycje były spisywane.
- E. 1 i 2 Księga Królewska zawiera dodatki redakcyjne – lub redaktor cytuje sformułowanie „do dnia dzisiejszego” zawarte w źródłach, z których korzystał:
 - 1. 1 Krl 8:8
 - 2. 1 Krl 9:21
 - 3. 1 Krl 12:19
 - 4. 2 Krl 8:22

V. DATA

- A. Opisywane w tych księgach wydarzenia obejmują czas:
1. od śmierci Dawida i początków rządów Salomona:
 - a. Bright – 961 r. p.n.e.
 - b. Harrison – 971/970 r. p.n.e.
 - c. Young – 973 r. p.n.e.
 - d. NIV – 970 r. p.n.e.
 2. do panowania babilońskiego króla Ewil Merodaka, znanego także jako Amel-Marduk, 562-560 r. p.n.e. (Bright).
 3. 2 Księga Królewska nie wspomina jednak o medo-perskim królu Cyrusie „Wielkim”, którego armia zniszczyła miasto Babilon w 539 r. p.n.e.
- B. Księgi te napisane zostały (lub zredagowane) w czasie niewoli babilońskiej lub krótko po niej.
- C. Zsumowane lata rządów poszczególnych królów nie mieszczą się w ramach czasowych tych ksiąg. Proponuje się kilka przypuszczalnych rozwiązań tego problemu:
1. Podane liczby nie biorą pod uwagę współrządów.
 2. Korzystano z dwóch kalendarzy:
 - a. kalendarz sakralny rozpoczynał się jesienią
 - b. kalendarz religijny rozpoczynał się wiosną
 3. Przy porównaniu Ksiąg Królewskich i Ksiąg Kronik oczywiste jest, że zaszły pewne pomyłki kopistów.

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

- A. Świadczenia archeologiczne:
1. Stela Meszy, znana także pod nazwą Kamienia Moabickiego lub Kamienia Moabitów, odnotowuje bunt Meszy, króla Moabu, przeciwko Izraelowi tuż po rządach króla Omriego (876-869 r. p.n.e., Bright; 874/3 r. p.n.e., Harrison [zob. 2 Krl 3:4]).
 2. Czarny obelisk asyryjskiego króla Salmanasara III (859-824 r. p.n.e., Bright i Harrison):
 - a. bitwa pod Karkar (853 r. p.n.e.) rozegrała się nad rzeką Orontes. Informacje zawarte na czarnym obelisku Salmanasara III wymieniają Izraelitę Achaba, przypisując mu dużą potęgę militarną (wraz z Syrią, zob. 1 Krl 22:1). ST nie odnotowuje tej bitwy.
 - b. ukazuje kolejnego króla Izraela, Jehu (842-815 r. p.n.e., Bright [zob. 2 Krl 9-10]), składającego hołd i ślubującego poddaństwo Asyrii. ST nie wspomina o tym wydarzeniu.
 3. Jaspisowa pieczęć z czasów Jeroboama II (786-746 r. p.n.e., Bright; 782-753 r. p.n.e., Harrison) znaleziona w Megiddo wspomina o Jeroboamie.
 4. Kroniki z Chorsabadu opisują panowanie Sargona II (722-705 r. p.n.e.) i zdobycie przez niego Samarii w 722 r. p.n.e. (zob. 2 Krl 17).
 5. Opis oblężenia Jerozolimy przez Sennacheryba w 701 r. p.n.e. za rządów Ezechiasza (715-687 r. p.n.e., Bright [zob. 2 Krl 18:13-19:37, Iz 36-39]).
 6. Posługując się potwierdzającymi datami (asyryjskie dokumenty i ST): (1) bitwy pod Karkar (Salmanasar III przeciwko Izraelowi i Syrii) w 853 r. p.n.e.; (2) zaćmienia słońca (wzmianka w listach asyryjskich urzędników eponimatu Bur-Saggile) w 763 r. p.n.e.; (3) złożenia hołdu Salmanasarowi III przez Jehu (841 r. p.n.e.) można udokumentować daty wydarzeń opisanych w Księgach Królewskich.
- B. Krótki historyczny przegląd potęg mezopotamskich (daty podane za *A History of Israel* Johna Brighta, s. 462ff):

1. Imperium asyryjskie (Rdz 10:11)
 - a. Religia i kultura znajdowały się pod silnym wpływem imperium sumeryjskiego/babilońskiego.
 - b. Przepuszczalna lista władców i przybliżone daty ich panowania:
 - (1) 1354-1318 Aszur-uballit I:
 - (a) podbił hetyckie miasto Karkemisz
 - (b) zaczął usuwać wpływy hetyckie, pozwalając rozwinąć się Asyrii
 - (2) 1297-1266 Adad-nirari I (potężny król)
 - (3) 1265-1235 Salmanasar I (potężny król)
 - (4) 1234-1197 Tukulti-Ninurta I
 - (a) pierwszy podbój imperium babilońskiego na południu
 - (5) 1118-1078 Tiglat-Pileser I
 - (a) Asyria staje się znaczącą potęgą w Mezopotamii
 - (6) 1012- 972 Aszur-rabi II
 - (7) 972- 967 Aszur-resza-ishi II
 - (8) 966- 934 Tiglat-Pileser II
 - (9) 934-912 Aszur-dan II
 - (10) 912- 890 Adad-nirari II
 - (11) 890- 884 Tukulti-Ninurta II
 - (12) 883- 859 Aszurnasirpal II
 - (13) 859- 824 Salmanasar III
 - (a) bitwa pod Karkar: 853
 - (14) 824-811 Szamszi-Adad V
 - (15) 811-783 Adad-nirari III
 - (16) 781-772 Salmanasar IV
 - (17) 772-754 Aszur-dan III
 - (18) 754-745 Aszur-nirari V
 - (19) 745-727 Tiglat-Pileser III:
 - (a) w 2 Krl 15:19 nazwany jest swoim babilońskim imieniem tronowym – Pul
 - (b) bardzo potężny król
 - (c) zapoczątkował politykę deportacji podbitych ludów
 - (d) w 735 r. p.n.e. powstała „Liga Syroefraimska”, będąca próbą zjednoczenia dostępnych zasobów wojskowych narodów transjordańskich od górnego biegu Eufratu po Egipt w celu zneutralizowania rosnącej potęgi militarnej Asyrii. Judzki król Achaz odmówił przyłączenia się do niej i został najechany przez Izrael i Syrię. Wbrew radzie Izajasza zwrócił się o pomoc do Tiglat-Pilesera III (zob. 2 Krl 16; Iz 7-12)
 - (e) w 732 Tiglat-Pileser III najeżdża i podbija Syrię i Izrael, a na tronie izraelskim umieszcza króla będącego jego wasalem – Ozeasza (732-722). Tysiące żydów z północnego królestwa zostało uprowadzonych do Medii (zob. 2 Krl 15)
 - (20) 727-722 Salmanasar V
 - (a) Ozeasz sprzymierza się z Egiptem i zostaje najechany przez Asyrię (zob. 2 Krl 17)
 - (b) oblężenie Samarii w 724 r. p.n.e.

- (21) 722-705 Sargon II
 - (a) po trzyletnim oblężeniu rozpoczętym przez Salmanasara V, jego następcę Sargon II podbija stolicę Izraela – Samarię. Do Medii deportowanych zostaje ponad 27 tysięcy osób
 - (b) podbija także imperium hetyckie
 - (c) w latach 714-711 przeciw Asyrii zbuntowała się kolejna koalicja narodów transjordańskich i Egiptu. Koalicja ta znana jest jako „bunt Aszdodu”. Nawet judzki król Ezechiasz był w nią początkowo zaangażowany. Asyria najechała i zniszczyła kilka filistyńskich miast.
- (22) 705-681 Sennacheryb
 - (a) w 705 kolejna koalicja narodów transjordańskich i Egiptu zbuntowała się po śmierci Sargona II. Ezechiasz w pełni popierał ten bunt. Sennacheryb zaatakował w 701. Bunt został stłumiony, ale Jerozolima dzięki Bożej interwencji nie została zdobyta (zob. Iz 36-39 i 2 Krl 18-19)
 - (b) Sennacheryb stłumił także bunt w Elamie i Babilonie
- (23) 681-669 Asarhaddon
 - (a) pierwszy asyryjski władca, który zaatakował i podbił Egipt
 - (b) silnie sympatyzował z Babilonem i odbudował jego stolicę
- (24) 669-663 Aszurbanipal
 - (a) nazwany Asnapparem w Ezd 4:10
 - (b) jego brat Szamasz-szuma-ukin ustanowiony został królem Babilonu. Rezultatem tego były lata pokoju pomiędzy Asyrią a Babilonem, w którym jednak tliły się dążenia do niepodległości, które w 652 przerodziły się w walki pod wodzą jego brata
 - (c) upadek Teb, 663
 - (d) pokonanie Elamu, 653, 645
- (25) 633-629 Aszur-etel-ilani
- (26) 629-612 Sin-szarra-iszkun
- (27) 612-609 Aszur-uballit II
 - (a) koronowany na króla na wygnaniu w Harranie po upadku Aszszuru w 614 i Niniwy w 612

2. Imperium neobabilońskie

- a. 703-? Merodak-Baladan
 - (1) rozpoczął kilka rebelii przeciwko władzy asyryjskiej
- b. 652 Szamasz-szuma-ukin
 - (1) syn Asarhaddona i brat Aszurbanipala
 - (2) zbuntował się przeciwko Asyrii, ale został pokonany
- c. 626-605 Nabopolassar
 - (1) był pierwszym monarchą imperium nowobabilońskiego
 - (2) zaatakował Asyrię od południa, podczas gdy Kyaksares z Medii zaatakował od północnego wschodu
 - (3) stara asyryjska stolica – Aszszur – upadła w 614, a nowa, potężna stolica w Niniwie w 612
 - (4) pozostała asyryjska armia wycofała się do Harranu. Ustanowiono nawet króla
 - (5) W 608 faraon Necho II (zob. 2 Krl 23:29) wyruszył na północ, żeby przyjąć z

pomocą resztkom asyryjskiej armii z zamiarem stworzenia strefy buforowej przeciwko rosnącej potęgze Babilonu. Jozjasz, pobożny król Judy (zob. 2 Krl 23), sprzeciwił się przejściu egipskiej armii przez Palestynę. Rozegrała się drobna potyczka pod Megiddo. Jozjasz został ranny i umarł (2 Krl 23:29-30). Królem ustanowiono jego syna, Joachaza. Faraon Necho II przybył za późno, żeby zapobiec zniszczeniu sił asyryjskich w Harranie. Stoczył bitwę z siłami babilońskimi dowodzonymi przez księcia koronnego Nabuchodonozora II i poniósł dotkliwą klęskę w 605 pod Karkemisz nad rzeką Eufrat.

W drodze powrotnej do Egiptu zatrzymał się pod Jerozolimą i splądrował miasto. Usunął i deportował Joachaza po zaledwie trzech miesiącach. Królem ustanowił innego syna Jozjasza – Jojakima (zob. 2 Krl 23:31-35).

- (6) Nabuchodonozor II udał się w pogoń za egipską armią na południe przez Palestynę, ale otrzymał wiadomość o śmierci swojego ojca i wrócił do Babilonu.

Później, jeszcze w tym samym roku, wrócił do Palestyny. Pozostawił Jojakima na tronie Judy, ale uprowadził kilka tysięcy wiodących obywateli i część członków rodziny królewskiej – w tym Daniela i jego przyjaciół.

d. 605-562 Nabuchodonozor II

- (1) W latach 597-538 Babilon sprawował całkowitą kontrolę nad Palestyną.
- (2) W 597 nastąpiła kolejna deportacja z Jerozolimy, spowodowana sprzymierzeniem Jojakima z Egiptem (2 Krl 24). Jojakim umarł przed przybyciem Nabuchodonozora II. Jego syn, Jojakin, był królem od zaledwie trzech miesięcy, kiedy został uprowadzony do Babilonu. Dziesięć tysięcy osób, łącznie z Ezechielem, przesiedlonych zostało w pobliżu miasta Babilon, nad rzekę Kebar.
- (3) W 586, po dalszych flirtach z Egiptem, Jerozolima została całkowicie zniszczona (2 Krl 25) i nastąpiła masowa deportacja. Sedecjasz, który zastąpił Jojakina, poszedł do niewoli, a rządcą wyznaczono Godoliasza.
- (4) Godoliasz został zabity przez zbuntowane żydowskie siły zbrojne. Ludzie ci uciekli do Egiptu i zmusili Jeremiasza, żeby udał się tam z nimi. Nabuchodonozor najechał Palestynę po raz czwarty (605, 596, 586, 582) i deportował wszystkich pozostałych Żydów, jakich zdołał znaleźć.

e. 562-560 Ewil Merodak, znany także jako Amel-Marduk

- (1) Uwolnił Jojakina z więzienia, ale musiał on pozostać w Babilonie (zob. 2 Krl 25:27-30; Jr 52:31).

f. 560-556 Nergal-szarra-usur (Neriglissar)

- (1) Był generałem Nabuchodonozora, który zniszczył Jerozolimę.

g. 556- Labaszi-Marduk

- (1) Był synem Neriglissara, ale zginął w zamachu po zaledwie dziewięciu miesiącach.

h. 556-539 Nabonid

- (1) Nabonid nie był spokrewniony z rodem królewskim, ożenił się więc z córką Nabuchodonozora II.
- (2) Większość jego rządów zajęła budowa świątyni boga księżycy – Sina w Temie. Był on synem najwyższej kapłanki tego boga. Spowodowało to wrogość kapłanów Marduka – głównego bóstwa Babilonu.
- (3) Przez większość rządów zajmował się usiłowaniami tłumienia buntów i

stabilizowania królestwa.

- (4) Przeniósł się do Temy, pozostawiając sprawy państwowe swojemu synowi, Baltazarowi, w stolicy – Babilonie (zob. Dn 5).
- i. ?-539 Baltazar (współrządy)
 - (1) Miasto Babilon bardzo szybko wpadło w ręce armii perskiej dowodzonej przez Gobryasa (inne warianty imienia: Gobriasz, Gubaru lub Ugbaru) z Gutium dzięki przekierowaniu wód Eufratu i wejściu do miasta bez oporu. Kapłani i mieszkańcy miasta postrzegali Persów jako wyzwolicieli, którzy przywrócą Mardukowi właściwą pozycję. Cyrus II ustanowił Gobryasa namiestnikiem Babilonu. Być może Gobrys to ta sama postać co Dariusz Med z Dn 6:1-2. „Dariusz” oznacza „królewski”.
3. Imperium medo-perskie: skrót wydarzeń poprzedzających dojście do władzy Cyrusa II (Iz 44:28; 45:1-7)
 - a. 625-585 Kyaksares był królem Medii, który pomógł Babilonowi pokonać Asyrię
 - b. 585-550 Astyages był królem Medii. Cyrus był jego wnukiem – synem Mandane.
 - c. 550-530 Cyrus II był wasalnym królem Anszanu, który się zbuntował:
 - (1) Nabonid, król Babilonu, wspierał Cyrusa.
 - (2) Cyrus zdetronizował Astyagesa.
 - (3) Nabonid, aby przywrócić równowagę sił, sprzymierzył się z:
 - (a) Egipcem
 - (b) Krezusem, królem Lidii (Azja Mniejsza)
 - (4) 547- Cyrus II wyruszył przeciwko Sardes (stolicy Lidii).
 - (5) 539- w październiku Gobryas z Gutium z armią Cyrusa zdobył Babilon bez walki. Gobryas ustanowiony został namiestnikiem Babilonu.
 - (6) 539- W listopadzie Cyrus II „Wielki” osobiście wkroczył jako wyzwoliciel. Jego polityka łagodności dla grup narodowościowych była przeciwieństwem narodowej polityki deportacji.
 - (7) 538- Żydzi i inni otrzymali pozwolenie na powrót do domów i odbudowę swoich świątyń.
 - (8) 530- Syn Cyrusa, Kambyzes II, wstępuje na tron.
 - d. 530-522 rządy Kambyzesa II
 - (1) W 525 r. p.n.e. dołączył do imperium medo-perskiego imperium egipskie
 - (2) Panował krótko:
 - (a) Niektórzy twierdzą, że popełnił samobójstwo
 - (b) Herodot podaje, że zranił się swoim własnym mieczem przy wsiadaniu na konia i umarł wskutek infekcji, która się wywiązała
 - (3) krótkie panowanie Pseudo-Smerdisa (Gaumaty-Bardiji) – 522
 - e. 522-486 rządy Dariusza I (Hystaspesa)
 - (1) Nie pochodził z rodu królewskiego, tylko był generałem armii.
 - (2) Zorganizował imperium perskie zgodnie z planem Cyrusa, dzieląc je na satrapie (zob. Ezd 1-6; Ag; Za).
 - (3) wprowadził system monetarny na wzór Lidii.
 - f. 486-465 rządy Kserksesa I
 - (1) Stłumił rewoltę Egiptu
 - (2) Zamierzał najechać Grecję i zrealizować marzenie o poszerzeniu imperium perskiego, ale został pokonany w bitwie pod Termopilami w 480 i Salaminą w 479 r. p.n.e.

- (3) Mąż Estery, zwany w Biblii Aswerusem (inne brzmienie: Achaszwerosz), zginął w zamachu w 465
- g. 465-424 rządy Artakserksesa I Długorękiego (zob. Ezd 7-10; Ne; MI)
 - (1) Grecy posuwali się naprzód, aż zatrzymały ich wojny peloponeskie
 - (2) Podział Grecji (ateńska-peloponeska)
 - (3) Wojny domowe w Grecji trwały około 20 lat
 - (4) W tym okresie społeczność żydowska wzmacniała się
 - (5) Krótkie rządy Kserksesa II i Sogdianosa – 423
- h. 423-404 rządy Dariusza II Ochosa
- i. 404-358 rządy Artakserksesa II Mnemona
- j. 358-338 rządy Artakserksesa III Ochosa
- k. 338-336 rządy Arsesa (Artakserksesa IV)
- l. 336-331 rządy Dariusza II Kodomanosa
- 4. Skrót wydarzeń w Egipcie
 - a. Hyksosi (królowie-pasterze – semiccy władcy) – 1720/10-1550
 - b. Osiemnasta dynastia (1570-1310):
 - (1) 1570-1546 Ahmose
 - (a) ustanowił Teby stolicą
 - (b) najechał na południową część Kanaanu
 - (2) 1546-1525 Amenhotep I
 - (3) 1525-1494 Totmes I
 - (4) 1494-1490 Totmes II (ożenił się z córką Totmesa I, Hatszepsut)
 - (5) 1490-1435 Totmes III (siostrzeniec Hatszepsut)
 - (6) 1435-1414 Amenhotep II
 - (7) 1414-1406 Totmes IV
 - (8) 1406-1370 Amenhotep III
 - (9) 1370-1353 Amenhotep IV (Echnaton)
 - (a) czcił boga słońca – Atona
 - (b) wprowadził pewną formę czci najwyższego boga (monoteizm)
 - (c) z tego okresu pochodzą listy amarneńskie
 - (10) ? Semenechkare
 - (11) ? Tutanchaton (Tutanchamon)
 - (12) ? Aj (Eje)
 - (13) 1340-1310 Horemheb
 - c. Dziewiętnasta dynastia (1310-1200):
 - (1) ? Ramzes I
 - (2) 1309-1290 Seti I
 - (3) 1290-1224 Ramzes II
 - (a) dowody archeologiczne wskazują na to, że najprawdopodobniej to on był faraonem w czasach eksodusu
 - (b) zbudował miasta Awaris, Pitom i Ramses rękami niewolników Habaru (prawdopodobnie semickich lub hebrajskich)
 - (4) 1224-1216 Merenptah
 - (5) ? Amenmes
 - (6) ? Seti II
 - (7) ? Siptah
 - (8) ? Tauseret

- d. Dwudziesta dynastia (1180-1065):
 - (1) 1175-1144 Ramzes III
 - (2) 1144-1065 Ramzes IV-XI
- e. Dwudziesta pierwsza dynastia (1065-935):
 - (1) ? Smendes
 - (2) ? Herhor
- f. Dwudziesta druga dynastia (935-725 – libijska):
 - (1) 935-914 Szeszonk I (Szyszak)
 - (a) chronił Jeroboama I aż do śmierci Salomona
 - (b) podbił Palestynę około roku 925 (zob. 1 Krl 14-25; 2 Krn 12)
 - (2) 914-874 Osorkon I
 - (3) ? Osorkon II
 - (4) ? Szeszonk II
- g. Dwudziesta trzecia dynastia (759-715 – libijska)
- h. Dwudziesta czwarta dynastia (725-709)
- i. Dwudziesta piąta dynastia (716/15-663 – etiopska/nubijska):
 - (1) 710/09-696/95 Szabaka (Szabako)
 - (2) 696/95-685/84 Szabataka (Szebitku, Szebitko)
 - (3) 690/689, 685/84-664 Taharka (Taharko)
 - (4) ? Tanutamon (Tanutamani)
- j. Dwudziesta szósta dynastia (663-525 – saicka):
 - (1) 663-609 Psametych I (Psametik)
 - (2) 609-593 Necho II
 - (3) 593-588 Psametych II
 - (4) 588-569 Apries
 - (5) 569-525 Ahmose II (Amazis, Amasis)
 - (6) ? Psametych III
- k. Dwudziesta siódma dynastia (525-401 – perska):
 - (1) 530-522 Kambyzes II (syn Cyrusa II)
 - (2) 522-486 Dariusz I
 - (3) 486-465 Kserkses I
 - (4) 465-424 Artakserkses I
 - (5) 423-404 Dariusz II

*Inną chronologię znaleźć można w *Zondervan's Pictorial Bible Encyclopedia [Obrazkowej encyklopedii biblijnej Zondervan]*, tom 2, s. 231.

5. Skrót wydarzeń w Grecji

- a. 359-336 Filip II Macedoński
 - (1) stworzył Związek Koryncki
 - (2) zginął w zamachu w 336
- b. 336-323 Aleksander III Wielki (syn Filipa)
 - (1) pokonał króla Persji, Dariusza III, pod Issos
 - (2) umarł w 323 w Babilonie z powodu gorączki w wieku 32/33 lat
 - (3) po śmierci Aleksandra jego generałowie dokonali podziału imperium:
 - (a) Kassander – Macedonia i Grecja
 - (b) Lizymach – Tracja
 - (c) Seleukos – Syria i Babilon

- (d) Ptolemeusz – Egipt i Palestyna
- (e) Antygonos – Azja Mniejsza (nie utrzymał się tam długo)
- c. Seleucydzi vs. Ptolemeusze – władza nad Palestyną
 - (1) Syria (władcy z dynastii Seleucydów)
 - (a) 312-280 Seleukos I Nikator
 - (b) 280-261 Antioch I Soter
 - (c) 261-246 Antioch II Theos
 - (d) 246-226 Seleukos II Kallinikos
 - (e) 226-223 Seleukos III Keraunos
 - (f) 223-187 Antioch III Wielki
 - (g) 187-175 Seleukos IV Filopator
 - (h) 175-163 Antioch IV Epifanes
 - (i) 163-162 Antioch V Eupator
 - (j) 162-150 Demetriusz I Soter
 - (2) Egipt (władcy z dynastii Ptolemeuszy)
 - (a) 327-285 Ptolemeusz I Soter
 - (b) 285-246 Ptolemeusz II Filadelfos
 - (c) 246-221 Ptolemeusz III Euergetes
 - (d) 221-203 Ptolemeusz IV Filopator
 - (e) 203-181 Ptolemeusz V Epifanes
 - (f) 181-146 Ptolemeusz VI Filometor
 - (3) Skróty wydarzeń:
 - (a) 301- Palestyna znajduje się pod rządami Ptolemeuszy przez 181 lat
 - (b) 175-163 Antioch IV Epifanes, ósmy władca z dynastii Seleucydów, chciał zhellenizować Żydów – jeśli trzeba, to siłą:
 - i. budował gimnazja
 - ii. budował pogańskie ołtarze Zeusa Olimpijskiego w świątyni
 - (c) 168- 13 grudnia – świnia zabita na ołtarzu w Jerozolimie przez Antiocha Epifanesa IV. Niektórzy uważają to za „ohydę ziejącą pustką” z Dn 11.
 - (d) 167- buntuje się Matatiasz, kapłan z Modin, oraz jego synowie. Najlepiej znanym z jego synów był Juda Machabeusz, zwany Judą Młotem.
 - (e) 165- 25 grudnia – ponowne poświęcenie świątyni. Dzień ten nosi nazwę Chanuka lub Święto Świąteł.
- 6. Pomocne omówienie problemów, procedur i założeń związanych z datowaniem znaleźć można w książce *Expositor's Bible Commentary [Komentarz do interpretacji Biblii]*, tom 4 s. 10-17.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Autor podaje informacje na temat każdego króla północnego i południowego królestwa posługując się widocznym wzorcem. Przeważnie dane na temat królów Judy są bardziej szczegółowe (na podstawie notatek z zajęć dr. Huey'a na SWBTS):

1. daty panowania królów skoordynowane z ich odpowiednikami z północy lub południa;	6. miejsce jego zamieszkania;
2. imię króla;	7. imię jego matki
3. imię jego ojca;	8. informacje o jego rządach
	9. podsumowanie jego życia

4. jego wiek w momencie wstąpienia na tron;	10. opowiadanie o jego śmierci i pogrzebie
5. czas jego panowania;	11. w przypadku królów Izraela często pomija się punkty #4 i #7

B. Zarys tego obszernego materiału historycznego sporządzić można na kilka sposobów:

1. Według głównych postaci:
 - a. Dawid/Salomon
 - b. Roboam/Jeroboam I
 - c. Achab (Izebel)/Eliasz
 - d. Eliasz/Elizeusz
 - e. Ezechiasz/Izajasz
 - f. Jozjasz/faraon Necho
 - g. Jojakim/Jojakin/Nabuchodonozor
2. Według zaangażowanych narodów:
 - a. zjednoczone królestwo
 - b. Izrael/Juda
 - c. Syria
 - d. Asyria
 - e. Babilon

C. Szczegółowy zarys:

1. E.J. Young, *An Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 190-200
2. R.K. Harrison, *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 720-721
3. NIV Study Bible, s. 468-469

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Nie jest to zachodnia historia, tylko starożytno-bliskowschodnia historia teologiczna:

1. Wszyscy królowie północy zostają potępieni ze względu na złote cielce ustawione przez Jeroboama I, mające przedstawiać JHWH.
2. Dwóch najsilniejszych przywódców Północy, Omri i Jeroboam II, opisanych jest skrótowo, bez wzmianki o ich osiągnięciach politycznych i militarnych.
3. Najszerzej opisanymi dwoma królami południa są Ezechiasz i Jozjasz. Są oni wychwalani za ich wierność przymierzu Mojżeszowemu i próby reform religijnych.
4. Jedynym innym królem, którego panowanie opisane jest tak obszernie, jest Manasses, syn Ezechiasza. Jest tak jednak dlatego, że stanowi on dokładne przeciwieństwo swojego ojca i doprowadza naród do wielkiego grzechu.

B. Księgi Królewskie są kontynuacją tematu Ksiąg Samuela. Razem stanowią one jedną historię tego okresu. Nadal rośnie przewaga proroków nad kapłanami. Eliasz i Elizeusz, prorocy, którzy nie spisywali otrzymywanych objawień, opisywani są przez jedną trzecią 1 i 2 Księgi Królewskiej.

C. Księgi Królewskie ukazują postępujące odejście ludu Bożego od przymierza Mojżeszowego. Ostatecznie skutkuje to upadkiem Samarii (722 r. p.n.e.) oraz zdobyciem Jerozolimy (586 r. p.n.e.). Nie było to spowodowane słabością JHWH, tylko grzechem ludu i jego przywódców! Zasadniczą kwestię stanowiła wierność przymierzu. JHWH był wierny; to Salomon, Juda i Izrael się sprzeniewierzyli!

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. 1 Księga Królewska

1. Terminy i sformułowania

- a. „Na życie Pana”, 1:29
- b. „Posadźcie (...) na moją własną mulicę”, 1:33
- c. „Uchwycił się rogów ołtarza”, 1:50; 2:28
- d. Jakin i Boaz, 7:21
- e. „Wyciągnąwszy ręce”, 8:22
- f. „Mój mały palec jest grubszy niż biodra mego ojca”, 12:10
- g. Złote cielce, 12:28
- h. „Zaczęli więc tańczyć przyklękając przy ołtarzu (...) kaleczyli się” 18:26.28 (PL: „Tańczyli przy ołtarzu (...) robili sobie nacięcia”; BP: „Poczęli tedy wykonywać taniec rytualny wokół ołtarza (...) ranili się”)
- i. „W porze składania ofiary z pokarmów”, 18:36 (BWP: „pora składania wieczornej ofiary pokarmowej”)
- j. „Szmer łagodnego powiewu”, 19:12 (inne tłumaczenia: szmer delikatnego powiewu, cichy łagodny powiew, szmer łagodny i lekki, zaszemrał cichy szept)

2. Osoby

- a. Abiszag, 1:3
- b. Szimei, 2:8
- c. Hiram, 5:15; 7:13
- d. Królowa Saby, 10:10
- e. Asztarta, 11:5
- f. Milkom, 11:7
- g. Szeszonk, 11:40
- h. Omri, 16:16
- i. Nabot, 21:1
- j. Micheasz, 22:24

B. 2 Księga Królewska

1. Terminy i sformułowania

- a. „Wóz ognisty wraz z rumakami ognistymi”, 2:11; 6:17
- b. „Czynił on to, co jest złe w oczach Pańskich”, 3:2 (Biblia Paulistów: „Czynił on to, co nie podobało się PANU”)
- c. „Przepasz biodra”, 4:29 (Biblia Paulistów: „Przygotuj się do drogi!”)
- d. „Ćwiartka kaba dzikiej cebuli”, 6:25 (inne tłumaczenia: ćwieć kawu resztek po gołębiach, czwarta część miary gnoju gołębiego, jedna czwarta kab bulwy, ćwierć kabu gołębiej mierzwy)
- e. „Wąż miedziany, którego sporządził Mojżesz” (Nechusztan), 18:4
- f. „Zbudował sadzawkę i wodociąg”, 20:20 (inne tłumaczenia: uczynił sadzawkę i rury, zrobił sadzawkę i kanał)
- g. „Wojsko niebieskie”, 21:3 (inne tłumaczenia: zastęp nieba, gwiazdy na niebie)
- h. „Księga Prawa”, 22:8
- i. Palenisko-Zgroza, 23:10 (BP: Tofet)
- j. „Morze’ z brązu”, 25:13 (PL: brązowa kadź zwana morzem)

2. Osoby

- a. Gechazi, 4:12

- b. Naaman, 5:1
- c. Atalia, 11:1.3
- d. Pul, 15:19
- e. Sennacheryb, 18:13
- f. Manasses, 21:1
- g. Chulda, 22:14
- h. Neko, 23:29
- i. Jojakin, 24:8
- j. Seracjasz, 25:18
- k. Godoliasz, 25:22

X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

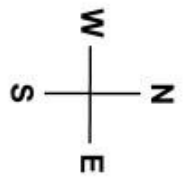
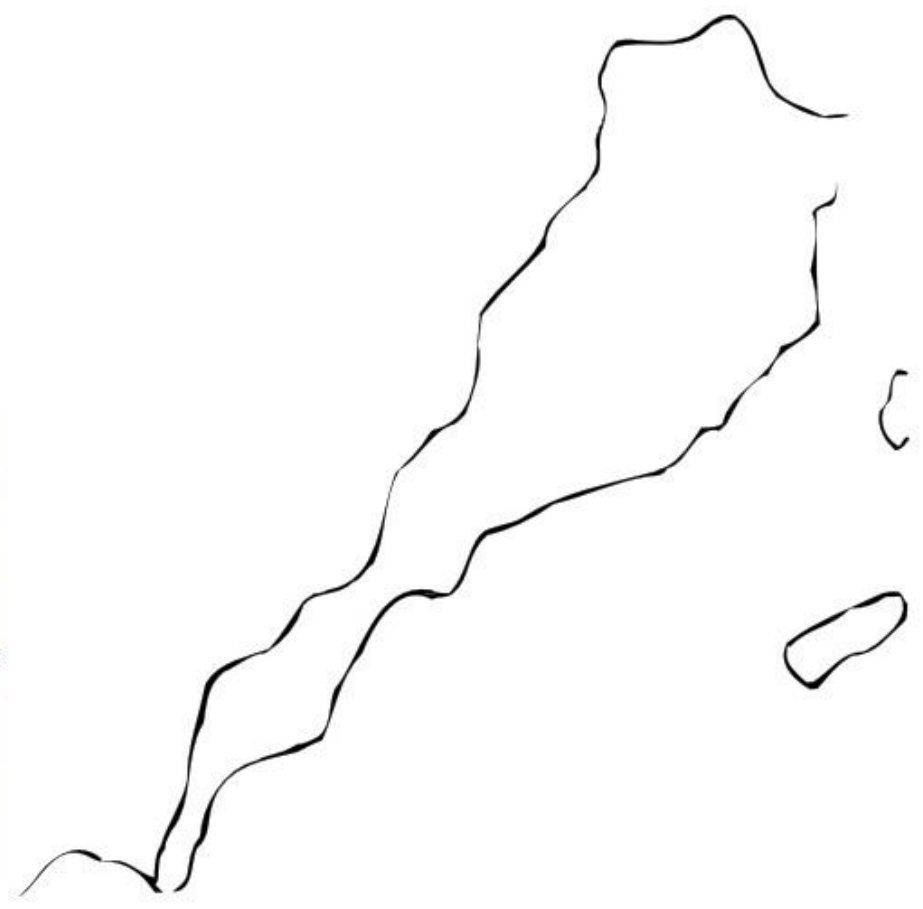
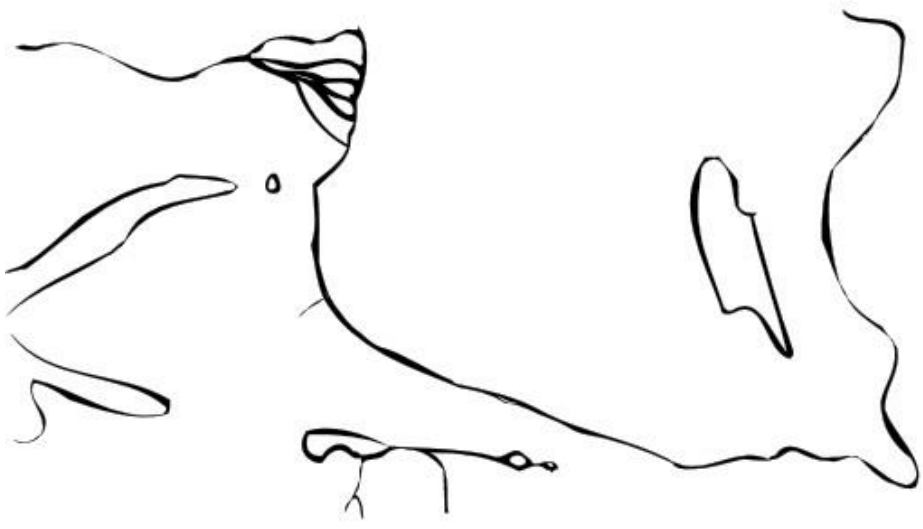
1. 1 Księga Królewska
 1. Źródło Rogel, 1:9 (Jerozolima)
 2. Gichon, 1:33 (Jerozolima)
 3. Anatot, 2:26
 4. Potok Egipski, 8:65 (Biblia Gdańska: rzeka Egipska)
 5. Megiddo, 9:15
 6. Esjon-Geber, 9:26
 7. Sychem, 12:1
 8. Penuel, 12:25
 9. Potok Cedron, 15:13 (inne tłumaczenia: Potok Kidron, dolina Cedron, dolina kidrońska)
 10. Kinerot, 15:20 (inne tłumaczenia: Kineret, Cynnerot, Kinnerot, Kinneret, Kinerot, Cenneroth, Kinnereth)
 11. Samaria, 16:24
 12. Góra Karmel, 18:20
 13. Potok Kiszon, 18:40 (inne tłumaczenia: potok Cyson, potok Cison)
 14. Jizreel, 18:45
2. 2 Księga Królewska
 1. Ekron, 1:2
 2. Rzeki Abana i Parpar, 5:12
 3. Dotan, 6:13
 4. Sela, 14:7
 5. Elat, 14:22
 6. Lakisz, 18:14
 7. Dolina Synów Hinnoma, 23:10 (PL: dolina Ben-Hinom)
 8. Megiddo, 23:30
 9. Ribla, 25:6

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

- A. 1 Księga Królewska:
 1. Wymień niektóre z powodów, dla których w rodzinie Dawida panowało takie zamieszanie.
 2. Dlaczego Salomon miał tak wiele żon? Jak wpłynęły one na niego, kiedy się zestarzał?
 3. Dlaczego świątynia jest opisana tak obszernie i szczegółowo?
 4. Dlaczego zjednoczone królestwo się rozpadło?
 5. Opisz kult Baala/Aszery.
 6. Jakie są teologiczne implikacje fragmentu 22:18-23?

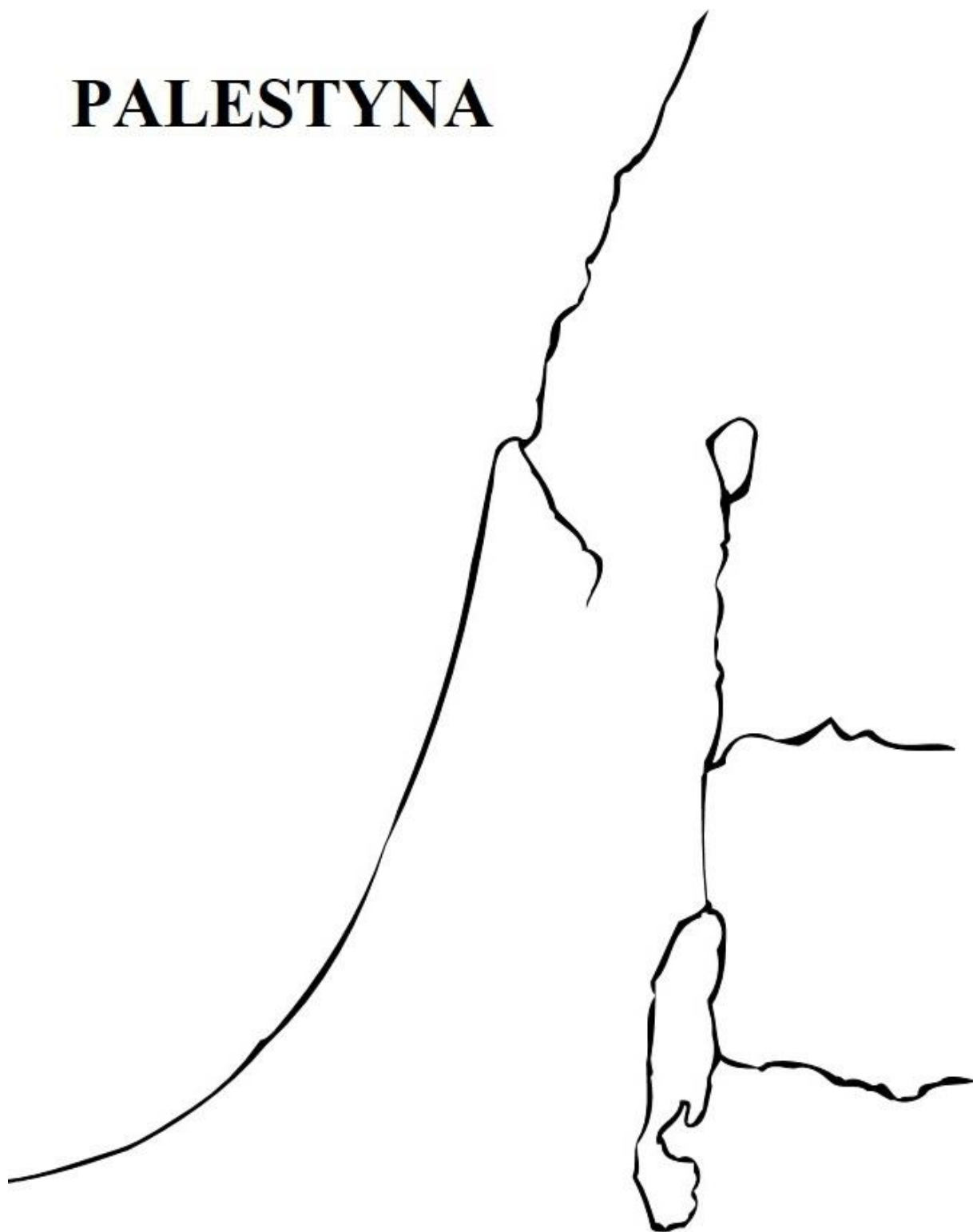
B. 2 Księga Królewska:

1. Wyjaśnij implikacje fragmentu 5:15-18.
2. Wyjaśnij implikacje wersetu 19:19.
3. Wymień atuty Ezechiasza i grzechy Manassesesa.
4. Do czego odnosi się sformułowanie „Znalazłem księgę Prawa” (22:8)?
5. Czy Przymierze JHWH było warunkowe, czy bezwarunkowe?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

KRÓLOWIE PODZIELONEGO KRÓLESTWA

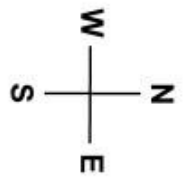
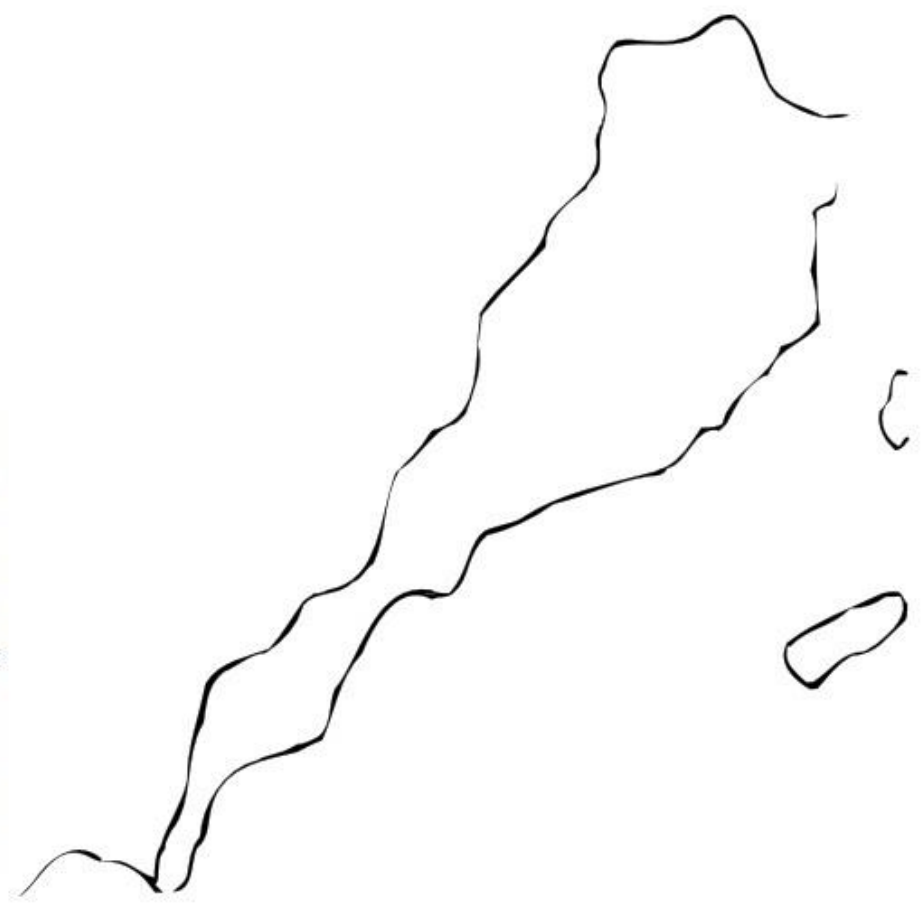
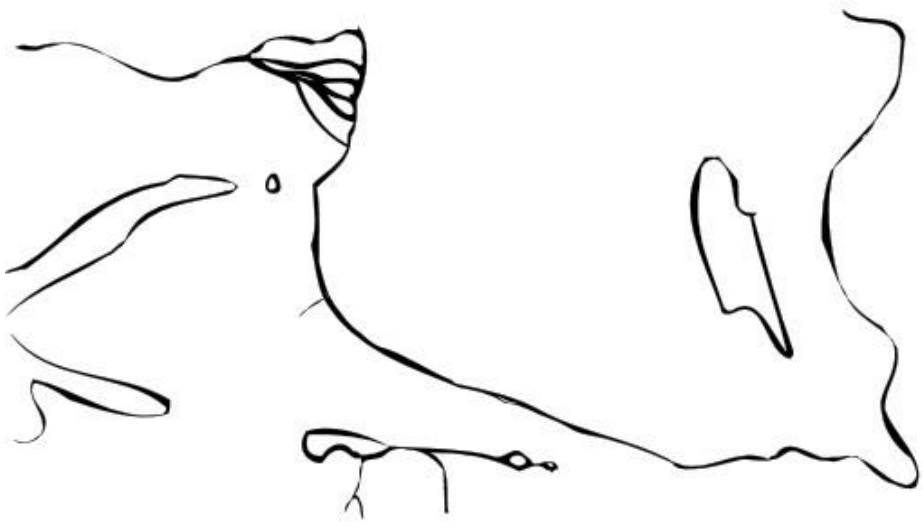
KRÓLOWIE JUDY (1 KRN 3:1-16; MT 1:6-11)					KRÓLOWIE IZRAELA				
IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE	IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE
Roboam (Rechabeam)	922-915	933-917	931/30-913	1 Krl 11:43-12:27; 14:21-31 2 Krn 9:31-12:16	Jeroboam I	922-901	933-912	931/30-910/09	1 Krl 11:26-40; 12:12-14:20
Abijjam	915-914	916-914	913-911/10	1 Krl 14:31-15:8 2 Krn 11:20.22					
Asa	913-873	913-873	911/10-870/69	1 Krl 15:8-30; 16:8.10.23.29; 22:41.43.46 Jr 41:9	Nadab	901-900	912-911	910/09-909/08	1 Krl 14:20; 15:25-31
					Basza	900-877	911-888	909/08-886/85	1 Krl 15:16-16:7 2 Krl 9:9 2 Krn 16:1-6 Jr 41:9
Jozafat (Jehoszafat)	873-849	873-849	870/69-848	1 Krl 15:24; 22:1-51 2 Krl 3:1-12; 8:16-19 1 Krn 3:10 2 Krn 17:1-21:1	Ela	877-876	888-887	886/85-885/84	1 Krl 16:8-14
(współrządy Jorama)	-----	-----	853-848	1 Krl 22:51 2 Krl 1:17; 8:16; 12:19	Zimri (general wojska)	876	887	885/84	1 Krl 16:9-20 2 Krl 9:31
					Omri (general wojska)	876-869	887-877	885/84-874/73	1 Krl 16:15-28 2 Krl 8:26 Mi 6:16
Joram (Jehoram)	849-842	849-842	848-841	2 Krn 21:1-20 Mt 1:8	Achab				
Ochozjasz (Achazjasz)	842	842	-----	2 Krl 8:24-9:29 2 Krn 22:1-9		869-850	876-854	874/73-853	1 Krl 16:29-22:40
					Ochozjasz (Achazjasz)	850-849	854-853	853-852	1 Krl 22:40.41.49.51-53 2 Krn 18:1-3.19
Atalia (królowa)	842-837	842-836	841-835	2 Krl 8:26; 11:1-20 2 Krn 22:2-23:21	Joram (Jehoram)	849-842	853-842	852-841	2 Krl 1:17; 3:1-27; 8:169:29

KRÓLOWIE JUDY (1 KRN 3:1-16; MT 1:6-11)					KRÓLOWIE IZRAELA				
IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE	IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE
Joasz (Jehoasz)	837-800	836-797	835-796	2 Krl 11:2-3; 12:1-21 2 Krn 22:11-12; 24:1-27	Jehu (general wojska)	842-815	842-815	841-814/13	1 Krl 19:16-17 2 Krl 9:1-10:36; 15:12 2 Krn 22:7-9 Oz 1:4
Amazjasz	800-783	797-779	796-767	2 Krl 12:22; 14:1-22 2 Krn 25:1-28	Joachaz (Jehoachaz)	815-801	814-798	814/13-798	2 Krl 10:35; 13:1-9
(współrządy Azariasza)	-----	-----	791/90-767	2 Krl 14:21; 15:1-7					
Azariasz (Ozjasz, Uzjasz)	783-742	779-740	767-740/39	2 Krn 26:1-23 Oz 1:1 Am 1:1 Za 14:5	Joasz (Jehoasz)	801-786	798-783	798-782/81	2 Krl 13:9-13,25 2 Krn 25:17-25 Oz 1:1 Am 1:1
(współrządy Jotama)	750-742	-----	750-740/39	2 Krl 15:7.32-38	(współrządy Jeroboama II)	-----	-----	793/92-782/81	2 Krl 13:13; 14:16.23-29 Oz 1:1
Jotam	742-735	740-736	740/39-732/31	1 Krn 5:17 2 Krn 26:23-27:9 Iz 1:1; 7:1 Oz 1:1 Mi 1:1	Jeroboam II	786-746	783-743	782/81-753	Am 1:1; 7:9-11
(współrządy Achaza)	-----	-----	744/43-732/31	2 Krl 15:30-16:20 2 Krn 27:9-28:27	Szallum	745	743	752	2 Krl 15:10.13-15

KRÓLOWIE JUDY (1 KRN 3:1-16; MT 1:6-11)					KRÓLOWIE IZRAELA				
IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE	IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE
Achaz	735-715	736-728	732/31-716/15	Iz 1:1; 7:1ff; 14:28; 38:8 Oz 1:1 Mi 1:1	Menachem	745-738	743-737	752-742/41	2 Krl 15:14.16-22
(współrządy Ezechiasza)	-----	-----	729-716/15	2 Krl 16:20; 18:1-20.21 2 Krn 28:27-32:33 Prz 25:1	Pekachiasz	738-737	737-736	742/41-740/39	2 Krl 15:23-26
Ezechiasz (Hiskiasz)	715-687	727-699	716/15-687/86	Iz 1:1; 36:1-39:8 Oz 1:1 Mi 1:1 Mt 1:9-10	Pekach	737-732	736-730	740/39-732/31	2 Krl 15:27-31; 16:5 2 Krn 28:6 Iz. 7:1
(współrządy Manasses)	-----	-----	696/95-687/86	2 Krl 20:21-21:18; 23:12.26; 24:2	Ozeasz (Hoszea)	732-724	730-722	732/31-723/22	2 Krl 17:1-18
Manasses	687/86-642	698-643	687/86-642/41	2 Krn 32:33-33:20 Jr 15:4ff 2 Krl 21:18-26	Zdobycie Samarii przez Asyrię	724	722	722	
Amon	642-640	643-641	642/41-640/39	2 Krn 33:20-25 Jr 1:2 So 1:1					
Jozjasz	610-609	640-609	640/39-609	1 Krl 13:2-3 2 Krl 21:24; 22:1-23:30 2 Krn 33:25-35:27 Jr 1:2 So 1:1 Mt 1:10-11					
Joachaz (Jehoachaz)	609 (3 miesiące)	609	609	2 Krl 23:30-34 2 Krn 36:1-4					
Jojakim (Jehojakim)	609-598	609-598	609-597	2 Krl 23:34-24:6.19					

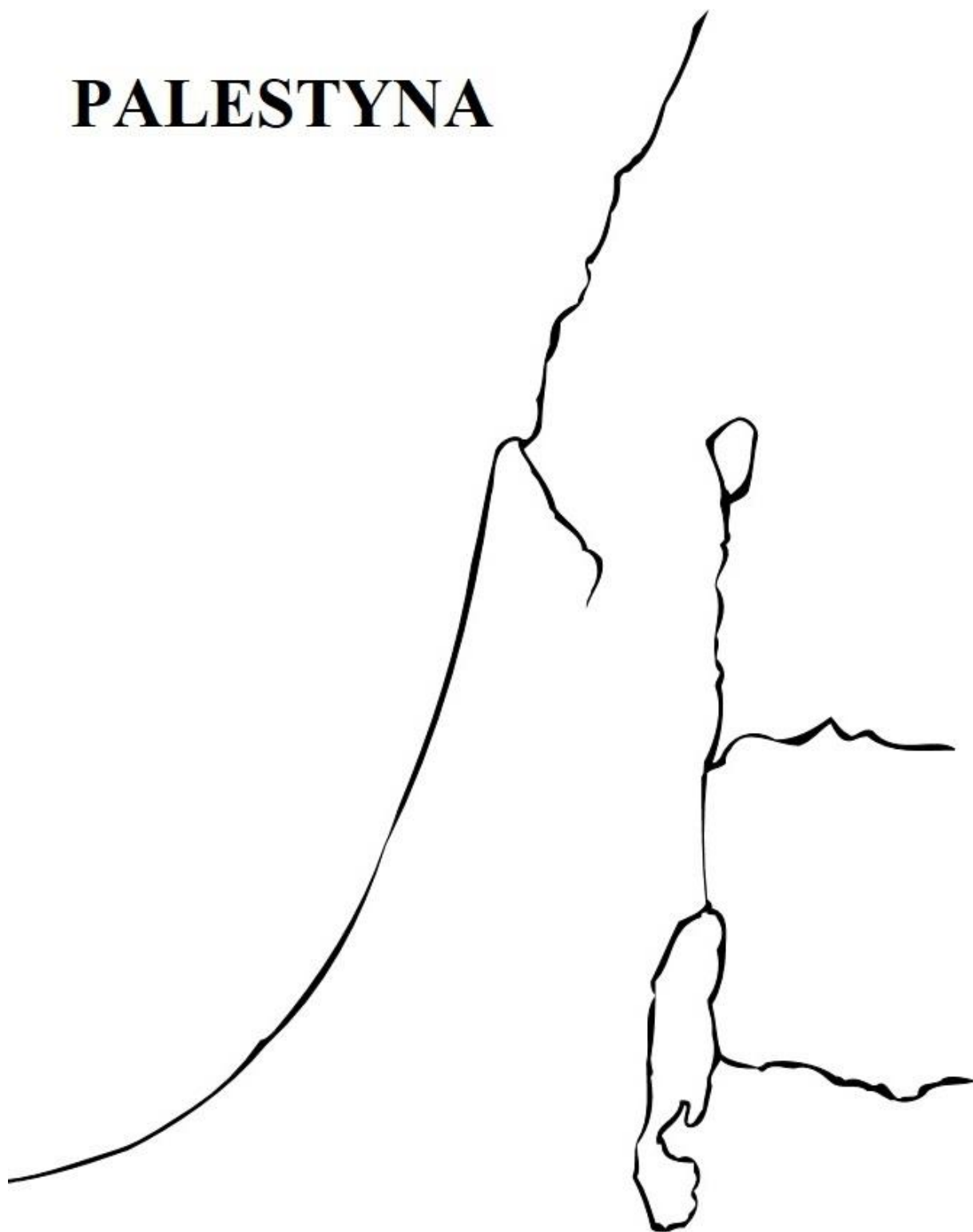
KRÓLOWIE JUDY (1 KRN 3:1-16; MT 1:6-11)					KRÓLOWIE IZRAELA				
IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE	IMIONA I DATY	BRIGHT	YOUNG	HARRISON	TEKSTY BIBLIJNE
Jojakin (Jehojachin)	598/97 (3 miesiące)	598	597	2 Krn 36:4-8 Jr 1:3; 22:18-23; 25:1ff; 26:1ff; 27:1ff; 35:1ff; 36:1ff Dn 1:1-2 2 Krl 24:6.8-17; 25:27-30 2 Krn 36:8-9 Jr 52:31 Ez 1:2					
Sedecjasz (Sedekiasz)	597-586	598-587	597-587	2 Krl 24:17-25:7 2 Krn 36:10-11 Jr 1:3; 21:1-7; 24:8-10; 27:1ff; 32:4-5; 34:1-22; 37:1-39:7; 52:1-11 Lamentacje					
Zdobycie Jerozolimy przez Babilon	586	586	587						

Pomocne omówienie kwestii datowania znaleźć można w książce E. R. Thiele'a *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings [Tajemnicze liczby hebrajskich królów]*.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO 1 i 2 KSIĘGI KRONIK

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi w języku hebrajskim brzmi „słowa (wydarzenia) dni (lat)”. Wydaje się, że został on użyty w znaczeniu kroniki lub rocznika. Te same słowa występują w tytułach kilku ksiąg wymienionych jako pisemne źródła w 1 Krl 14:19.29; 15:7.23.31; 16:5.14.20.27; 22:46. Samo to sformułowanie występuje w obu Księgach Królewskich ponad trzydzieści razy i zazwyczaj tłumaczone jest jako „kroniki”.
- B. W LXX zatytułowana jest ona „rzeczy pominięte (dotyczące królów Judy)”. Wskazuje to na to, że Księgi Kronik pełnią podobną rolę wobec Ksiąg Samuela i Królewskich, co Ewangelia Jana wobec Ewangelii synoptycznych.
- C. W swoim tłumaczeniu na łacinę – Wulgacie – Hieronim ze Strydonu zatytułował tę księgę „Kroniką całej świętej historii”, ponieważ zawarta w niej genealogia sięga Adama, a towarzyszące jej księgi Ezdrasza i Nehemiasza odnoszą się do okresu powygnaniowego.
- D. W hebrajskiej Biblii 1 i 2 Księga Kronik stanowiły pierwotnie jedną księgę, która została podzielona w LXX (podobnie jak Księgi Samuela i Królewskie).

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Jest to ostatnia księga części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”. Oznacza to, że jest ona ostatnią księgą hebrajskiej Biblii.
- B. Jej umiejscowienie w hebrajskim kanonie wskazuje na:
 - 1. późną datę jej powstania;
 - 2. jej podsumowujący charakter;
 - 3. fakt, że postrzegana była jako dodatek
 - 4. to, że późno została przyjęta do kanonu
- C. LXX umieszcza te księgi po Księgach Królewskich i przed Księgą Ezdrasza. Fakt umieszczenia księgi Ezdrasza i Nehemiasza przed Księgą Kronik jest zaskakujący. Być może uczyniono tak ze względu na podsumowujący charakter Księgi Kronik lub fakt, że kończy się ona pozytywnym akcentem.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga ta jest narracją historyczną, ale w szczególnym, wybiórczym znaczeniu teologicznym.
- B. Pomija ona większość negatywnych aspektów rządów:
 - 1. Dawida
 - 2. Salomona
 - 3. „Pobożnych” królów judzkich:
 - a. Asy
 - b. Jozafata
 - c. Azariasza
 - d. Ezechiasza

IV. AUTORSTWO

- A. Biblia milczy na temat autorstwa tej księgi.
- B. *Baba Bathra* 15a podaje, że genealogię Księgi Kronik aż po swoje czasy spisał Ezdrasz. Jest to interpretowane na dwa sposoby:
1. Ezdrasz napisał Księgę Kronik
 2. Ezdrasz dokończył historię rozpoczętą w Księdze Kronik aż po swoje czasy
- C. W języku hebrajskim fragmenty Ez 1:1-4 i 2 Krn 36:22-23 są do siebie bardzo podobne. Zarówno Young, jak i Harrison twierdzą, że Księga Kronik powstała najpierw. Częściowo potwierdza to stosowana przez babilońskich skrybów technika polegająca na łączeniu ze sobą dwóch dzieł za pomocą „linii łączącej” lub kolofonu. Technika ta nie jest obserwowana w pismach rabinicznych. Wskazywałoby to na to, że Ezdrasz użył Księgi Kronik jako historycznego wprowadzenia do swojego dzieła, zawierającego dalszy ciąg historii ludu żydowskiego.
- D. Autor(zy) Księgi Kronik oraz Ezdrasz i Nehemiasz wykazują te same teologiczne zainteresowania oraz perspektywę:
1. Skupiają się na świątyni i kapłaństwie (szczególnie spisy Lewitów)
 2. Często posługują się zapisami statystycznymi i genealogiami
 3. Stosują podobne słownictwo i style literackie
 4. Należy także zaznaczyć różnice pomiędzy nimi:
 - a. różna pisownia imion i nazw
 - b. Księga Kronik skupia się na królewskim rodzie Dawida, podczas gdy Księga Ezdrasza i Nehemiasza koncentruje się na przymierzu Mojżeszowym
- E. William Albright przypisuje autorstwo Ezdraszowi i twierdzi, że księga napisana została pomiędzy 428 a 397 r. p.n.e. Reforma Ezdrasza opisana w Ezd 7-10 przeprowadzona została w latach 458-457 p.n.e. za rządów Artakserksesa I.
- F. Księga Kronik opiera się na wielu źródłach:
1. Wcześniej spisane Pismo Święte:
 - a. Księga Kronik zawiera około połowy Księgi Samuela i Królewskiej – lub przynajmniej korzysta z tych samych źródeł.
 - b. 1 Księga Kronik wydaje się odwoływać do pewnych konkretnych tekstów ST:
 - (1) Rdz 35:22 – 5:1
 - (2) Rdz 38:7 – 2:3
 - (3) Rdz 38:30 – 2:4.6
 - (4) Rdz 46:10 – 4:24
 - (5) Rdz 46:11 – 6:16
 - (6) Rdz 46:13 – 7:1
 - (7) Rdz 46:21 – 7:6.12
 - (8) Rdz 46:24 – 7:13
 - (9) Rt 4:18-21 – 2:11-13
 - (10) 1 Sm 27:10 – 2:9.25-26
 - (11) 1 Sm 31:1-6 – 10:1-12

c. Wprowadzenie do Ksiąg Kronik w NIV Study Bible podaje następujące źródła:

- (1) Pentateuch
- (2) Księga Sędziów
- (3) Księga Rut
- (4) 1 Księga Samuela
- (5) Księga Królewska
- (6) Księga Psalmów
- (7) Księga Izajasza
- (8) Księga Jeremiasza
- (9) Lamentacje
- (10) Księga Zachariasza

2. Pisemne dokumenty historyczne z czasów podzielonego królestwa:

a. być może oficjalne dokumenty z dworu królewskiego:

- (1) Kroniki Króla Dawida, 1 Krn 27:24
- (2) Księga Królów judzkich i izraelskich, 2 Krn 16:11; 25:26; 28:26; 32:32
- (3) Księga Królów Izraela i Judy, 1 Krn 9:1; 2 Krn 27:7; 35:27; 36:8
- (4) Księga Królów Izraela, 1 Krn 9:1 [BW]; 2 Krn 20:34
- (5) Komentarz do Księgi Królów, 2 Krn 24:27
- (6) Dzieje Królów Izraela, 2 Krn 33:18

b. prorocy

- (1) Dzieje króla Dawida, 1 Krn 29:29
 - (a) Dzieje Samuela „Widzącego”
 - (b) Dzieje Natana Proroka
 - (c) Dzieje Gada „Widzącego”
- (2) Dzieje Salomona, 2 Krn 9:29
 - (a) Kronika Proroka Natana
 - (b) Proroctwo Achiasza z Szilo
- (3) Dzieje Jeroboama I w widzeniu „Widzącego” Jeddo, 2 Krn 9:29
- (4) Dzieje Roboama, 2 Krn 12:15
 - (a) Dzieje proroka Szemajasza
 - (b) Dzieje Widzącego Iddo
- (5) Dzieje Abiasza w opowiadaniu proroka Iddo, 2 Krn 13:22
- (6) Czyny Jozafata w dziejach Jehu, syna Chananiego, 2 Krn 20:34
- (7) Czyny Manassesza w Dziejach Chozaja, 2 Krn 33:19 (Biblia Paulistów: „Księżdzę widzających”)

c. plemienne zapisy genealogiczne

- (1) Symeon, 1 Krn 4:33
- (2) Gad, 1 Krn 5:17
- (3) Benjamin, 1 Krn 7:9
- (4) Aser, 1 Krn 7:40
- (5) Cały Izrael, 1 Krn 9:1
- (6) Lewiocy odźwierni, 1 Krn 9:22 (wynika stąd, że każda zmiana Lewitów także miała swoje zapisy [zob. 1 Krn 23:1ff; 28:13; 2 Krn 35:4])

d. źródła zagraniczne

- (1) Listy Sennacheryba, 2 Krn 32:10-17
- (2) Dekret Cyrusa, 2 Krn 36:22-23

- G. Podobnie jak Księga Ezdrasza i Nehemiasza, Księga Kronik zawiera genealogie wielu osób. Niektóre z nich po czterech do pięciu pokoleniach sięgają w przeszłość. Tłumaczy się to na dwa sposoby:
1. Były to dodatki redakcyjne
 2. Są to współczesne sobie rodziny, a nie pokolenia.

V. DATA

- A. Księga Kronik zawiera dwa teksty wskazujące na to, że została napisana po powrocie z niewoli:
1. 1 Krn 3:19-21. Jest to lista potomków Zorobabela:
 - a. niektórzy twierdzą, że sięga ona szóstego pokolenia
 - b. inni są zdania, że są to tylko dwa pokolenia, po których następuje lista czterech wywodzących się od Dawida rodów współczesnych dwóm potomkom Zorobabela – Pelatiaszowi i Izajaszowi (Young i Harrison)
 - c. LXX wydłuża listę potomków Zorobabela do jedenastego pokolenia (wskazuje to na redakcyjną aktualizację)
 2. 1 Krn 3:22-24. Jest to lista potomków Szekanasza, o którym mowa jest w w. 21:
 - a. niektórzy twierdzą, że lista sięga czwartego pokolenia (NIV Study Bible)
 - b. jeśli to prawda, to czas, w którym żył autor (redaktor) wywnioskować można na podstawie genealogii Zorobabela w 3:19-21
 3. 2 Krn 36:22-23
 - a. wymieniony jest tu Cyrus II i jego dekret pozwalający wszystkim podbitym ludom łącznie z Żydami na powrót do domu.
 - b. Cyrus II wydał ten dekret w 538 r. p.n.e. Pierwszą falę powrotu zainicjował od razu judzki książę Szesbassar, który został mianowany namiestnikiem. Zaczął on odbudowywać świątynię, ale nie ukończył jej. Później, za perskiego króla Dariusza I, zaczęli powracać kolejni Żydzi pod wodzą Zorobabela z rodu Dawida oraz Jozuego – potomka arcykapłana. Ukończyli budowę w 516 r. p.n.e., zachęceni przez Aggeusza i Zachariasza.
- B. Na podstawie zawartych w tej księdze genealogii wywnioskować można, że została ona zredagowana około 500-423 r. p.n.e. Końcowa data została uwzględniona, ponieważ wydaje się być ostatnim historycznym nawiązaniem do Starego Testamentu. Dariusz II został ukoronowany około 428 r. p.n.e. Wspomina o nim Ne 12:22. Także tradycja podaje, że w tym czasie nastąpiło zamknięcie kanonu ST.
- C. 1 Księga Kronik obejmuje ten sam okres, co 1 i 2 Księga Samuela, ale jej genealogie sięgają do Adama. 2 Księga Kronik opisuje ten sam okres, co 1 i 2 Księga Królevska, kontynuując jednak relację prawie do czasów Cyrusa II.

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

- A. Przedstawienie historii w Księgach Samuela i Królevskich różni się od jej prezentacji w Księdze Kronik:
1. liczby w Księdze Kronik są większe (Young, s. 394-400)
 - a. ogólnie rzecz biorąc jest to prawda – por. 1 Krn 21:5 z 2 Sm 24:9
 - b. liczby zawarte w Księdze Kronik są często mniejsze – por. 1 Krl 5:6 z 2 Krn 9:25
 - c. większość niejasności związanych z liczbami występuje także w tłumaczeniu LXX, co oznacza, że są one wcześniejsze niż 250 r. p.n.e.
 - d. w swojej przełomowej książce *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings*

[*Tajemnicze liczby hebrajskich królów*] (1954, 1965) E.R. Thiele tłumaczy te różnice:

- (1) dwoma systemami datowania panowań:
 - (a) według roku objęcia panowania
 - (b) niezależnie od roku objęcia panowania
- (2) okresami współrzędów
2. Księga Kronik akcentuje pozytywne aspekty judzkich królów z rodu Dawida.
3. Księga Kronik pomija dużą część negatywnych materiałów o Dawidzie i Salomonie. Jednak, jak zauważa Young (s. 395-398), pomija także większość informacji na temat ich życia prywatnego – nie tylko negatywnych, ale także pewnych pozytywnych aspektów.
4. Księga Kronik pomija także wszelkie odniesienia do północnego królestwa. Przyczyna tego jest nieznana. Wiele osób twierdzi, że powodem tego jest potępienie wszystkich królów północnego królestwa ze względu na złote cielce ustawione w Dan i Betel. Południe uznawane było za jedyny prawdziwy, wierny ród Dawidowy (mesjański).

B. Wiarygodność historii przedstawionej w Księdze Kronik popiera:

1. materiał genealogiczny znajdujący paralele w:
 - a. Księdze Samuela
 - b. Zwojach znad Morza Martwego
 - c. LXX
2. wiarygodność historyczną tej księgi potwierdza także zgodność zawartego w niej materiału genealogicznego z Księgą Rodzaju i Liczb w tekście masoreckim oraz samarytańskim Pentateuchu.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Krótki zarys:

1. Materiał genealogiczny od Adama do Saula, 1 Krn 1:1-9:44
2. Panowanie Dawida, 1 Krn 10:1-29:30
3. Panowanie Salomona, 2 Krn 1:1-9:31
4. Panowanie pozostałych królów judzkich aż po niewolę i rządy Cyrusa, 2 Krn 10:1-36:23

B. Szczegółowy zarys:

4. E.J. Young, *An Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 401-402
5. R.K. Harrison, *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 1152-1153
6. NIV Study Bible, s. 581-582

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Jest to wybiórcza historia teologiczna Judy, bazująca na paralelnych relacjach w 1 i 2 Księdze Królewskiej oraz 1 i 2 Księdze Samuela oraz rozwijająca je.
- B. Księga ta napisana została dla społeczności Żydów, którzy powrócili z niewoli i rozpaczliwie potrzebowali upewnienia, że Bóg przymierza nadal jest ich Bogiem. Ponieważ nie było króla, odnowione Boże przymierze skupiało się na świątyni. Przymierze nadal zależało od posłuszeństwa Bożym wymaganiom przekazanych przez Mojżesza.

- C. Księga ta skupia się przede wszystkim na Bożych obietnicach dla Dawida i jego potomstwa z 2 Sm 7:
1. opisuje tylko potomków Dawida, a ostatecznie – Króla-Mejsasza
 2. przedstawia pozytywny obraz rządów Dawida, Salomona i „pobożnych” królów Judy
 3. odnotowuje przywrócenie Żydom Jerozolimy przez Cyrusa II, 2 Krn 36:22-23
 4. kładzie nacisk na przyszłego Króla z rodu Dawida (Mesjasza). Jednym ze sposobów osiągnięcia tego był zapis „pobożnych” rządów Dawida, Salomona i pobożnych królów Judy. Tę mesjańską nadzieję wyrażają także Zachariasz i Malachiasz.
- D. Księga ta kładzie także nacisk na zjednoczenie całego Bożego ludu. Widoczne jest to w zbiorczym określeniu „wszyscy Izraelici” lub „cały Izrael” (zob. 1 Krn 9:1; 11:1-3.4; 12:39; 16:3; 18:14; 21:1-5; 28:1-8; 29:21.23.25; 2 Krn 1:2; 5:3; 9:30; 10:1.16; 12:1; 18:16; 28:23; 29:24; 30:1.6.25-26; 34:7.9.33).
- E. Genealogie są stosowane:
1. podobnie jak te w Księdze Ezdrasza i Nehemiasza – dla ukazania, że przywrócony Izrael jest naprawdę tym samym Izraelem, co ten z dawnych czasów
 2. dla streszczenia historii Hebrajczyków od Adama

*Ponieważ 1 i 2 Księga Kronik opisuje zasadniczo te same wydarzenia co 1 i 2 Księga Samuela oraz 1 i 2 Księga Królewska, ich omówienie nie zawiera objaśnienia terminów, map ani pytań.

WPROWADZENIE DO KSIĘGI EZDRASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W hebrajskim kanonie (TM) Księgi Ezdrasza i Nehemiasza stanowią jedną całość. *Baba Bathra* 15a nazywa je Księgą Ezdrasza.
1. Jest to niezwykle, ponieważ w oczywisty sposób zawierają one tę samą genealogię: Ezd 2:1ff i Ne 7:6-20
 2. Ponieważ genealogie te, choć zawierają pewne różnice, są zasadniczo takie same, wskazuje to na to, że pierwotnie były to dwie księgi.
 3. Potwierdzają to fragmenty Ezd 7-10 i Ne, gdzie narracja prowadzona jest w pierwszej osobie liczby pojedynczej.
- B. Możliwe, że księgi te połączono ze względu na to, że służba Ezdrasza (Ezd 7-10) kontynuowana jest w Ne 8-10.
- C. Tytuły Księgi Ezdrasza i Nehemiasza w starożytnych tłumaczeniach są różne:

LXX	Wulgata	Wycliffe i Coverdale	Współczesne
Ezdrasz B (Beta)	I Ezdrasza	I Ezdrasza	Ezdrasza
Ezdrasz C (Gamma)	II Ezdrasza	II Ezdrasza	Nehemiasza
Ezdrasz A (Alfa)	III Ezdrasza	----	I Ezdrasza (niekanoniczna)
----	IV Ezdrasza	----	II Ezdrasza (niekanoniczna)

- D. Pierwszym tekstem hebrajskim wprowadzającym podział tych ksiąg jest wydanie TM z 1448 r.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga Ezdrasza należy do trzeciej części hebrajskiego kanonu, znanej jako „Pisma”.
- B. W TM umieszczano ją przed Księgą Kronik, co jest dość niezwykle, ponieważ porządek chronologiczny jest odwrotny – najpierw Księga Kronik, a potem Księga Ezdrasza/Nehemiasza. Powstało kilka teorii wyjaśniających ten fakt (zob. Wprowadzenie do księgi Nehemiasza, II. B).

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Narracja historyczna pisana zwykłą prozą.
- B. Księga ta zawiera wiele cytatów z innych dokumentów:
1. perskich
 2. żydowskich

IV. AUTORSTWO

- A. *Baba Bathra* 15a podaje, że księgę tę napisał Ezdrasz. Nie oznacza to jednak, że był też autorem Księgi Nehemiasza. W rzeczywistości inne źródła żydowskie (Gemara) twierdzą, że Księga Ezdrasza i

Nehemiasza dokonczone zostały przez Nehemiasza. W TM końcowe uwagi zawarte są tylko na końcu Księgi Nehemiasza.

- B. Autorstwo Ezdrasza potwierdza Józef Flawiusz w dziele *Contra Apionem [Przeciw Apionowi]* (1:8) oraz Meliton z Sardes cytowany w *Historia Ecclesiastica [Historii Kościelnej]* (IV:26) Euzebiusza z Cezarei.
- C. Część Księgi Ezdrasza opisująca życie pisarza Ezdrasza (rozdziały 7-10) napisana jest w pierwszej osobie, 7:27-28; 8:1-34; 9:1ff. Ezdrasz był kapłanem z rodu Sadoka oraz pisarzem na dworze perskiego króla Artakserksesa I (465-424 p.n.e.).
- D. Jest wiele podobieństw pomiędzy Księgą Ezdrasza i Nehemiasza a Księgą Kronik:
 - 1. W języku hebrajskim zakończenie 2 Krn 36:22-23 jest prawie identyczne z Ezd 1:1-4
 - 2. Mają wspólną perspektywę teologiczną:
 - a. skupiają się na świątyni i kapłaństwie (w szczególności spisy Lewitów)
 - b. często posługują się zapisami statystycznymi i genealogiami
 - 3. Cechują się podobnym słownictwem i stylem literackim
 - 4. Obie te księgi posługują się językiem późnohebrajskim
 - 5. Należy jednak także zaznaczyć, że występują pomiędzy nimi znaczące różnice:
 - a. w pisowni imion królów;
 - b. Ezdrasz i Nehemiasz skupiają się na przymierzu z Mojżeszem, podczas gdy 1 i 2 Księga Kronik koncentruje się na przymierzu z Dawidem.
- E. Orygenes (185-253 r. n.e.), chrześcijański uczoney z Aleksandrii, jako pierwszy podzielił tę księgę na dwie – Księgę Ezdrasza i Księgę Nehemiasza. To samo zrobił Hieronim w Wulgacie.
- F. Pierwszy hebrajski manuskrypt dokonujący podziału tej księgi pochodzi z roku 1448 n.e. Najwidoczniej pragnienie Żydów, aby mieć 22 księgi ST odpowiadające 22 literom hebrajskiego alfabetu, straciło na znaczeniu.
- G. Autor/redaktor posługiwał się wieloma źródłami
 - 1. Perskie dokumenty
 - 2. Żydowskie zapisy
 - a. lista sprzętów ze świątyni *JHWH*, które znajdowały się w Babilonie, 1:9-11; 7:19-20
 - b. spis powracających wygnańców, 2:1-70; 8:1-20
 - c. genealogia Ezdrasza, 7:1-5
 - d. spis osób, które zawarły mieszane małżeństwa, 10:18-43

V. DATA

- A. Ezdrasz był kapłanem z rodu Sadoka (7:3) i pisarzem za rządów Artakserksesa I (465-424 r. p.n.e.):
 - 1. Ezdrasz przybył do Jerozolimy w siódmym roku Artakserksesa I, czyli 458 r. p.n.e., wraz z trzecią falą powracających z wygnania Żydów.
 - 2. Nehemiasz przybył do Jerozolimy w dwudziestym roku Artakserksesa I, czyli 445 r. p.n.e., jako perski namiestnik.
- B. Wydaje się, że genealogie zawarte w Księgach Ezdrasza i Nehemiasza wskazują na to, że ich autor lub redaktor zebrał je pod koniec V w. p.n.e.:
 - 1. zakładając, że 1 Krn 3:15-24 wymienia cztery pokolenia po Zorobabelu, a nie sześć;

2. zakładając, że Jaddua z Ne 12:10-11:
 - a. to nie ta sama osoba, co Jaddua, którego Józef Flawiusz umieszcza w czasach Aleksandra Wielkiego (336-323 p.n.e.);
 - b. lub że genealogia ta została dodana przez redaktora po napisaniu oryginału w celu uaktualnienia informacji;
 - c. lub że był ona bardzo młody w czasach Nehemiasza i dożył bardzo sędziwego wieku w czasach Aleksandra Wielkiego.

C. Na tej podstawie datę powstania tych powiązanych ze sobą ksiąg określić można jako:

1. 440 r. p.n.e. dla Księgi Ezdrasza
2. 430 r. p.n.e. dla Księgi Nehemiasza
3. 400 r. p.n.e. dla Księgi Kronik

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

A. Forma zawartych w Księdze Ezdrasza dokumentów jest zgodna z wzorcem i stylem oficjalnych dokumentów okresu perskiego:

1. Dekret Cyrusa (hebrajskie tłumaczenie), 1:2-4 (o powrocie do Jerozolimy i świątyni)
2. Pismo Rechuma z doniesieniem do Artakserksesa I, 4:7-16 (dotyczące murów Jerozolimy)
3. Odpowiedź Artakserksesa I, 4:17-22
4. Pismo Tattenaja z doniesieniem do Dariusza I, 5:6-17
5. Odpowiedź Dariusza I (dotycząca świątyni)
 - a. cytat z dekretu Cyrusa, 6:2-5
 - b. osobista odpowiedź Dariusza skierowana do Tattenaja, 6:6-12.13
6. Dekret Artakserksesa I wręczony Ezdraszowi, 7:12-26

B. Papirusy z Elefantyny (408 r. p.n.e.) potwierdziły historyczność Księgi Ezdrasza i Nehemiasza poprzez wzmiankę o Sanballacie (babilońskie Sin-uballit), Ne 2:10.19; 4:1. Są one także przykładem imperialnego stylu aramejskiego.

C. W Sukkot znaleziono srebrne misy z inskrypcją „Kainu, synowi Geszema”, co świadczy o historyczności Araba Geszema, wspomnianego w Księdze Ezdrasza i Nehemiasza. Rządził on królestwem Kedaru (zob. Ne 2:19; 6:1.6).

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

A. Pierwsi repatrianci do Jerozolimy, 1:1-2:70

1. Za rządów Cyrusa (550-530 r. p.n.e.) namiestnikiem ustanowiony został Szeszbassar (5:14). Był on księciem judzkim (1:8), być może synem Jojakina. Powrócił do Jerozolimy ze skarbami świątyni, 1:1-11. Położył fundamenty świątyni, ale nie był w stanie dokończyć budowy, 5:13-17.
2. Za rządów Cyrusa i Dariusza I (4:5; 522-486 r. p.n.e.) namiestnikiem ustanowiono Zorobabela z rodu Dawida. Powrócił on do Jerozolimy razem z Jozuem (lub Jeszua) z rodu arcykapłańskiego (2:1-70).

B. Przywrócenie Mojżeszowego kultu *JHWH* w Jerozolimie przez Zorobabela i Jozuego, 3:1-6:22

1. Obchody Święta Namiotów i zapoczątkowanie regularnego składania ofiar, 3:1-13
2. Problemy polityczne związane z ukończeniem projektów budowlanych, 4:1-24:

- a. świątynia, 4:1-5:24
 - b. mury Jerozolimy, 4:6-23
 - 3. Prorocy zachęcają do odbudowy, trzeba jednak czekać na oficjalną zgodę Persji, 5:1-17
 - 4. Odnalezienie dekretu Cyrusa i wydanie oficjalnego pozwolenia na odbudowę świątyni, 6:1-22
- C. Trzecia fala repatriantów dowodzona przez pisarza Ezdrasza, 7:1-10:44
- 1. Genealogia Ezdrasza i powrót do Jerozolimy, 7:1-10
 - 2. List Artakserksesa I przekazany Ezdraszowi, 7:11-26, oraz jego modlitwa dziękczynna, 7:27-28
 - 3. Powrót, 8:1-36
 - 4. Problem mieszanych małżeństw, 9:1-10:44

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga Ezdrasza i Nehemiasza kontynuuje historię powygnaniową okresu perskiego, podejmując ją tam, gdzie kończy ją 2 Księga Kronik.
- B. Ukazuje ona rasową prawdziwość repatriantów poprzez:
- 1. szczegółowe plemienne genealogie;
 - 2. szczegółowe spisy zmian Lewitów;
 - 3. religijny ekskluzywizm repatriantów wobec otaczających je narodów.
- C. Bóg na nowo ustanowił przymierze z potomkami Jakuba.
- D. Ukazane jest tu kształtowanie się nowego wzorca kultu, skupiającego się na lokalnej synagodze i uczonych w Piśmie. Nie oznaczało to oczywiście wykluczenia kultu sprawowanego w świątyni jerozolimskiej.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

- 1. „Aby się spełniło słowo Pańskie z ust Jeremiasza”, 1:1 (BW: „wypowiedziane przez usta Jeremiasza”)
- 2. „Bóg niebios”, 1:2 (BWP: „Bóg zastępów niebieskich”)
- 3. „Każdy, którego ducha Bóg pobudził”, 1:5 (Biblia Poznańska: „wszyscy, w których Bóg wzbudził natchnienie”)
- 4. „Sprzęty domu Pańskiego”, 1:7 (PL: „sprzęty pochodzące ze świątyni PANA”)
- 5. „Dla urim i tummim”, 2:63 (BW: „przeznaczony do rzucania losów”)
- 6. Transeufratea, 4:16 (Biblia Poznańska: kraj za Eufratem; BWP: po drugiej stronie Rzeki)
- 7. Łokieć, 6:3
- 8. Księga Mojżeszowa, 6:18
- 9. Uczony, 7:6 (Piblia Paulistów: pisarz)
- 10. *Nethinim* (niewolnicy świątynni), 7:24

B. Osoby

- 1. Cyrus, 1:1
- 2. Mitredat, 1:8
- 3. Szeszbassar, 1:8.11; 5:14

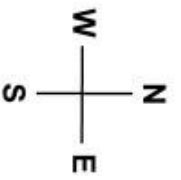
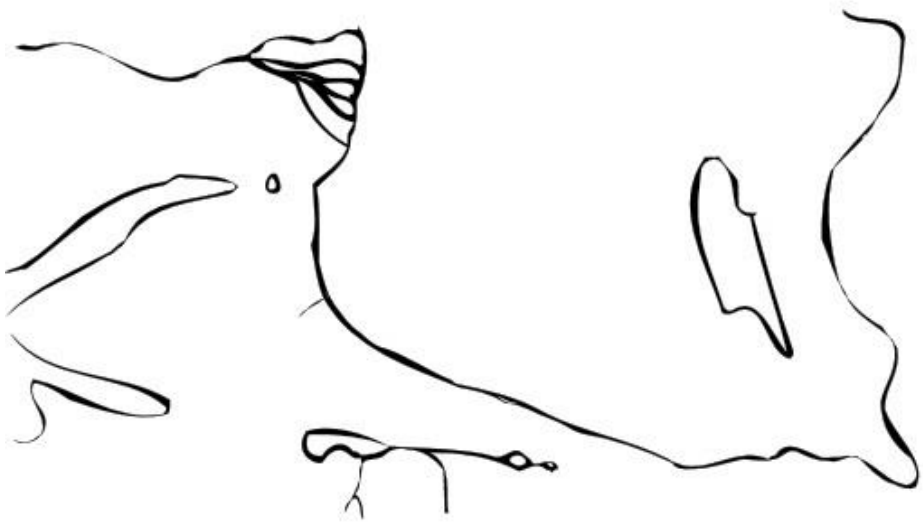
4. Zorobabel, 2:2
5. Jozue, 2:2
6. Kserkses, 4:6 (PL: Achaszwerosz)
7. Asnappar, 4:10 (PL: Aszurbanipal)

X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

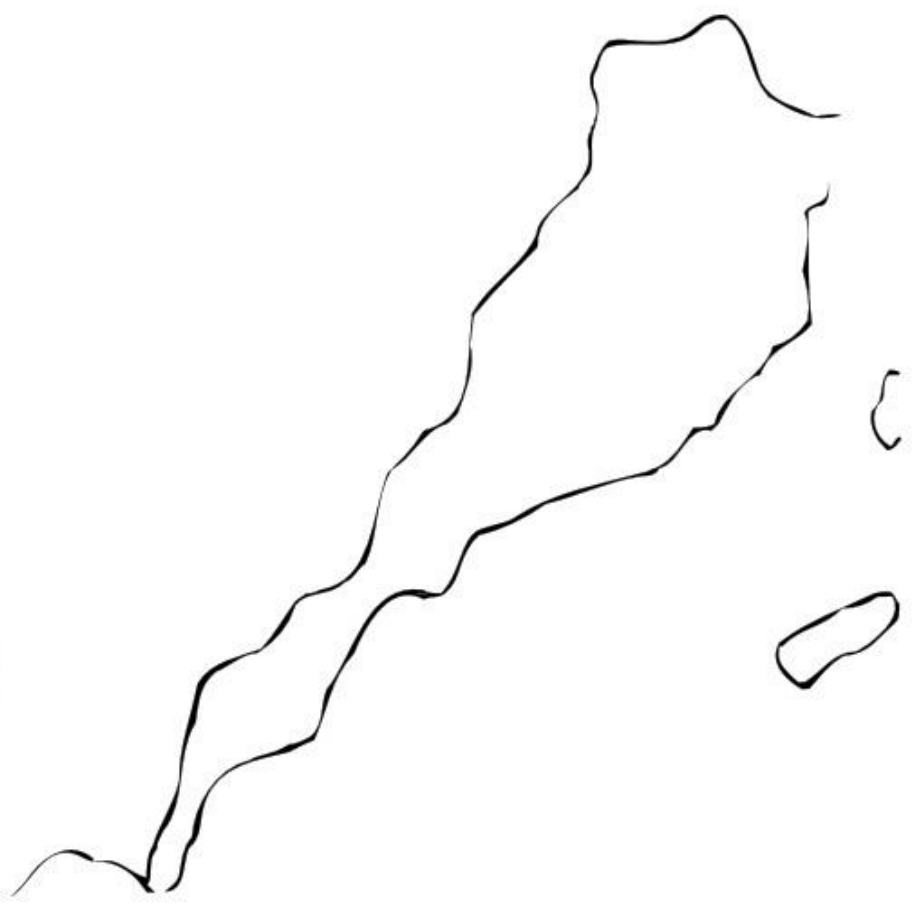
1. Rzeka Eufrat
2. Jerozolima
3. Samaria
4. Ekbatana, 6:2

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

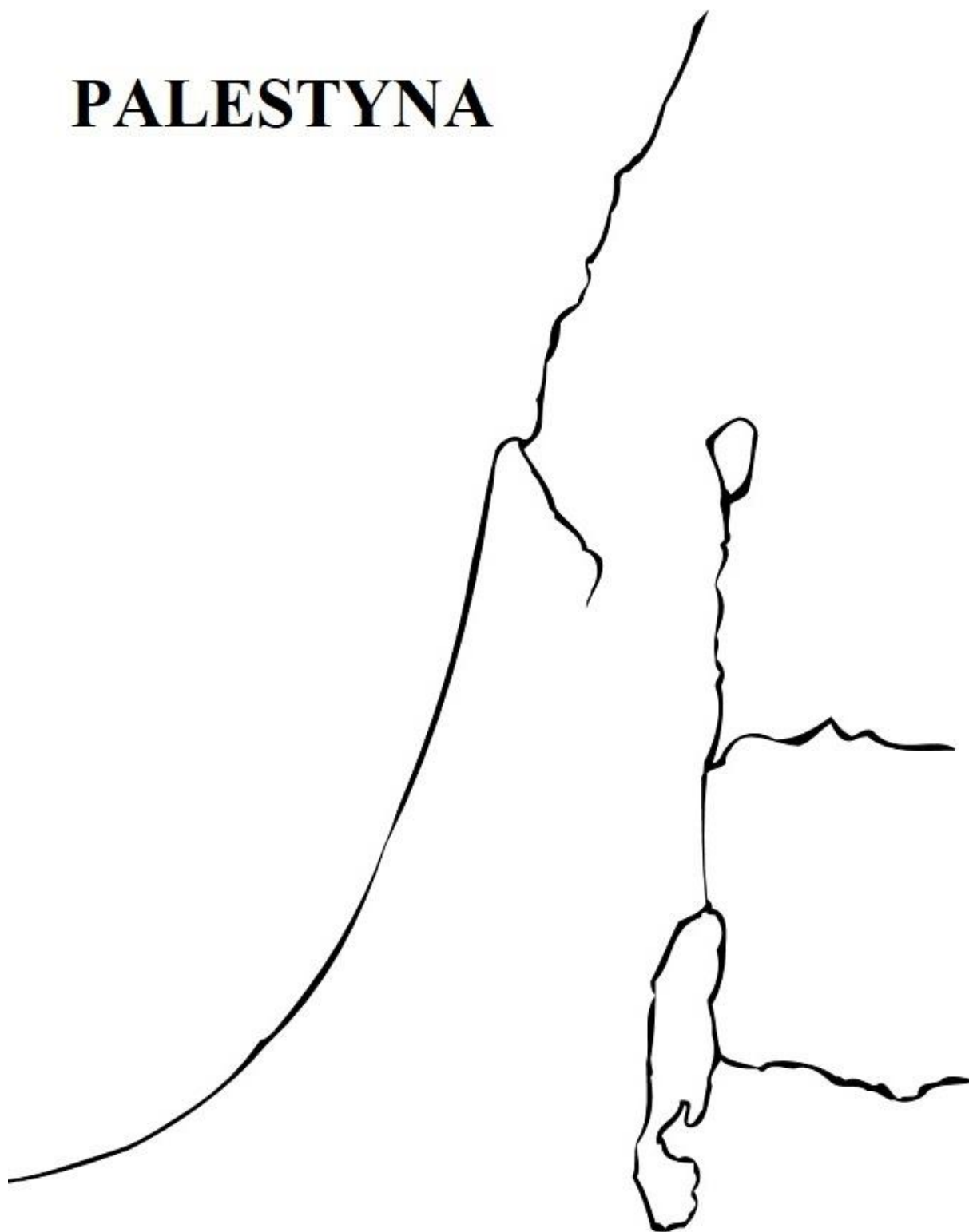
1. Jakie jest pokrewieństwo pomiędzy Szeszbassarem a Zorobabelem?
2. Czy wersety 3:6 i 5:16 są sprzeczne?
3. Dlaczego spis z Ezd 2 powtórzony jest w Ne 7?
4. Jaki jest charakterystyczny perski tytuł bóstwa, używany tak często w powygnaniowych księgach w odniesieniu do *JHWH*?
5. Do czego prorok Aggeusz i Zachariasz, wymienieni w 5:1, zachęcali lud?
6. Dlaczego dekret Cyrusa był tak ważny dla Żydów?
7. Na czym polegały „mieszane małżeństwa”? Dlaczego były one tak istotne dla Ezdrasza i Nehemiasza?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI NEHEMIASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W TM Księgi Ezdrasza i Nehemiasza stanowią jedną księgę, zwaną Księgą Ezdrasza. W TM końcowe uwagi występują tylko na końcu Księgi Nehemiasza.
- B. Szczegółowe omówienie różnych tytułów tych ksiąg w LXX i Wulgacie znajduje się we Wprowadzeniu do Księgi Ezdrasza (punkt I).
- C. Imię Nehemiasz oznacza „JHWH pocieszył”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga Ezdrasza i Nehemiasza należy do trzeciej części hebrajskiego kanonu, znanej jako „Pisma”.
- B. W hebrajskim ST umieszczona jest przed Księgą Kronik, co jest zaskakujące, ponieważ historycznie i chronologicznie następuje po opisywanych w Księdze Kronik wydarzeniach. Niektórzy tłumaczą to następująco:
 - 1. Księga Kronik jest streszczeniem wydarzeń od Adama do Cyrusa.
 - 2. Księga Ezdrasza i Nehemiasza wcześniej została uznana za kanoniczną.
 - 3. Księgę Kronik umieszczono na końcu, ponieważ Żydzi chcieli, aby kanon kończył się pozytywnym akcentem (dekretem Cyrusa).
 - 4. Nikt tak naprawdę nie zna kryteriów racjonalności utworzenia części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”.
- C. Pierwsze hebrajskie wydanie TM, w którym Księga Ezdrasza i Nehemiasza została podzielona, ukazało się w roku 1448 n.e.
- D. Wewnętrzne dowody jasno ukazują jednak, że pierwotnie były to dwie księgi:
 - 1. Szczegółowa genealogia z Ezd 2 jest powtórzona w Ne 7:6-70 z nieco inną pisownią imion.
 - 2. Zarówno Księga Ezdrasza (7:27-28; 8:1-34; 9:1ff), jak i Księga Nehemiasza zawierają fragmenty w pierwszej osobie liczby pojedynczej.
- E. Dlaczego je połączono?
 - 1. Składają się na jedną historię.
 - 2. Niektórzy twierdzą, że powodem, dla którego Księgi Ezdrasza i Nehemiasza zostały połączone w hebrajskim kanonie, było zrównanie liczby ksiąg ST z liczbą spółgłosek hebrajskiego alfabetu. Aby to osiągnąć, połączono ze sobą następujące księgi:
 - a. Sędziów i Rut
 - b. Samuela
 - c. Królewskie
 - d. Kronik
 - e. Ezdrasza i Nehemiasza
 - f. Jeremiasza i Lamentacje
 - g. Dwunastu proroków mniejszych
 - 3. Opis służby Ezdrasza rozpoczyna się w Ezd 7:10 i kontynuowany jest w Ne 8-10.

- F. Pierwsze wydanie TM rozdziałające te księgi pochodzi z roku 1448 n.e.
- G. Co ciekawe, wczesnosyryjski kanon i Teodor z Mopsuestii (przywódca antiocheńskiej szkoły interpretacyjnej) w swoich wykazach natchnionych ksiąg pomijają Księgi Kronik, Ezdrasza i Nehemiasza.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Zob. Wprowadzenie do Księgi Ezdrasza, IV, D (podobieństwo Księgi Ezdrasza, Nehemiasza i Kronik).
- B. Zob. Wprowadzenie do Księgi Ezdrasza, IV, G (dokumenty, którymi się posłużono)

IV. AUTORSTWO

- A. *Baba Bathra* 15a podaje, że Księga Ezdrasza i Nehemiasza napisane zostały przez Ezdrasza.
- B. Gemara twierdzi, że Nehemiasz pomógł w napisaniu Księgi Ezdrasza i Nehemiasza.

V. DATA

- A. Dziewiętnasto- i dwudziestowieczni uczeni uważali, że Księgi Ezdrasza i Nehemiasza oraz Kronik napisane zostały w IV w. p.n.e. ze względu na to, że:
 1. Potomkiem arcykapłana Jozuego, który towarzyszył Zorobabelowi w czasie drugiej fali repatriantów (za Cyrusa) był Jaddua; wymienia go Ne 12:10-11.22.
 2. Twierdzili oni, że tego Jadduę wspomina Józef Flawiusz (*Antiquitates Judaicae* [Starożytności żydowskie] XI:302-7) jako arcykapłana (351-331 r. p.n.e.) w czasie inwazji Aleksandra Wielkiego na Palestynę w 333-332 r. p.n.e.
 3. Łączy się to z sześcioma pokoleniami po Zorobabelu wymienionymi w 1 Krn 3:19-24.
 4. Większość tych uczonych propagowała również pogląd, że Ezdrasz powrócił do Palestyny za rządów Artakserksesa I (465-424 r. p.n.e.).
 5. Ne 12:26.47 wskazuje na późniejszą redakcję/zebranie materiału.
- B. Późniejsi dwudziestowieczni konserwatywni uczeni twierdzili, że te trzy księgi napisane zostały w V w. p.n.e., ponieważ:
 1. Jaddua z Ne 12:10-11.22 prawdopodobnie był:
 - a. bardzo młody, kiedy jego imię zostało wymienione, i żył niezwykle długo. Księga Nehemiasza nie wspomina o nim jako o arcykapłanie;
 - b. kimś innym – wnukiem Jadduy noszącym to samo imię (zob. *Expositor's Bible Commentary* [Komentarz do interpretacji Biblii], tom 4, s. 596-586);
 - c. Józef Flawiusz mylnie skrócił okres perski, ponieważ imiona perskich władców w IV i V w. p.n.e. powtarzają się:
 - (1) Artakserkses
 - (2) Dariusz
 2. Genealogia Zorobabela w 1 Krn 3:19-24 sięga tylko:
 - a. dwóch pokoleń (Young i Hattison)
 - b. czterech pokoleń
 3. Brak historycznych nawiązań do ważnych wydarzeń, które miały wpływ na Palestynę w IV w. p.n.e.:
 - a. najazd Aleksandra Wielkiego (333-332 r. p.n.e.)

- b. bunt, który został stłumiony przez Artakserksesa III (358-338 r. p.n.e.)
- 4. Możliwe, że nawet jeśli Jaddua żył za czasów Aleksandra Wielkiego, ten spis Lewitów został dodany przez późniejszego redaktora księgi, który chciał ją uaktualnić (Young). Sformułowanie „za dni Nehemiasza” w Ne 12:26.47 może świadczyć o późniejszej redakcji.
- 5. Ezdrasz i Nehemiasz przedstawieni są jako przebywający razem w Jerozolimie, a nie rozdzieleni przez rządy różnych władców:
 - a. czytanie Prawa, Ne 8:9
 - b. poświęcenie murów Jerozolimy, Ne 12:26.36

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

- A. Papirusy z Elefantyny (408 r. p.n.e.) wymieniają imiona osób, o których mowa jest w Księdze Ezdrasza i Nehemiasza:
 - 1. Sanballat, namiestnik Samarii, Ne 2:10.19; 4:1;
 - 2. Jochanan, wnuk arcykapłana Eliasziba, Ne 12:10-11.22.23;
 - 3. Wymienienie tych osób z imienia potwierdza, że Ezdrasz i Nehemiasz żyli i działali za rządów Artakserksesa I (464-424 r. p.n.e.)
- B. Papirusy z Samarii zawierają spis namiestników Samarii od Sanballata Choronity aż po zniszczenie miasta przez Aleksandra Wielkiego w 332 r. p.n.e. Świadczą one także o tym, że wydarzenia opisane w Ne 13:28 i podobne wydarzenia, o których donosi Józef Flawiusz za czasów Sanballata III nie są jednymi i tymi samymi.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

- A. Nehemiasz odbudowuje mury Jerozolimy (zmniejszając powierzchnię miasta), 1:1-7:71:
 - 1. wstęp w pierwszej osobie, 1:1-2:20;
 - 2. odbudowa murów w ciągu 52 dni, 3:1-6:19;
 - 3. władza nad Jerozolimą powierzona bratu Nehemiasza, Chananiemu 7:1-71.
- B. Duchowe reformy Ezdrasza (ciąg dalszy Ezd 7-10), 8:1-10:39:
 - 1. Odczytanie Prawa przez Ezdrasza i reakcja ludu, 8:1-9:4;
 - 2. Podsumowanie dzieł *JHWH* na rzecz Żydów, 9:5-31;
 - 3. Lud zobowiązuje się przysięgą do czci *JHWH* i łożenia na Jego świątynię (odnowienie przymierza), 9:32-10:39.
- C. Reformy administracyjne Nehemiasza, 11-13:
 - 1. Pierwszy powrót Nehemiasza do Jerozolimy, 11-12:
 - a. zaludnianie Jerozolimy, 11:1-36;
 - b. spisy kapłanów i Lewitów, 12:1-26.44-47;
 - c. poświęcenie murów Jerozolimy, 12:27-43.
 - 2. Drugi powrót Nehemiasza do Jerozolimy, 13:1-31
 - a. naruszenia przymierza, 13:1-5
 - b. reformy, 13:6-31:
 - (1) Usunięcie Tobiasza z komnat świątynnych, 13:4-5.8-9;
 - (2) Ofiary w świątyni, 13:10-14;
 - (3) Mieszane małżeństwa, 13:1-3.23-29;
 - (4) Zaopatrzenie świątyni, 13:30-31.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga ta stanowi ciąg dalszy historii rozpoczętej w Księdze Ezdrasza. Obie te księgi opisują przywrócenie ludu przymierza do Ziemi Obiecanej.
- B. Podczas gdy Ezdrasz zajmował się duchowym, związanym z przymierzem życiem tej nowej społeczności, Nehemiasz skupił się na:
 - 1. murach obronnych wokół miasta;
 - 2. administracyjnym aspekcie miasta.
- C. Zarówno Ezdraszowi, jak i Nehemiaszowi zależało na wierności przymierzu (Mojżeszowemu). Grzechy Bożego ludu, poza bałwochwalstwem, popełniane są nadal w społeczności, która powróciła z wygnania.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

- 1. Podczaszy, 1:11
- 2. Nisan, 2:1 (inne tłumaczenia: Nizan, Nissan)
- 3. „Skoro wskoczy szakal, rozwali ich mur kamienny”, 3:35 (inne tłumaczenia: „wystarczy, że lis skoczy na ten mur — i rozsypie im się ta budowla z kamieni”; „lis jednym skokiem przewróci cały ten mur kamienny!”; gdy tylko wskoczy na ten mur choćby jeden lis, rozpadnie się ta ich budowla z kamieni")
- 4. „Niektóre z córek naszych są poniżane”, 5:5 (PL: „Niektóre z naszych córek już zostały sprzedane”)
- 5. „Wytrząsałem zanadze swoje”, 5:13 (inne tłumaczenia: „wytrząsałem swoją szatę”; „Potrząsnąwszy przy tym połami swego płaszcza”)
- 6. Słup obłoku, 9:12
- 7. Chleb pokładny, 10:33(34) (inne tłumaczenia: chleby obecności, chleby poświęcone, chleb składany [Bogu], chleby wystawne)
- 8. Ustawiczna ofiara, 10:33(34) (inne tłumaczenia: stałe ofiary, nieustanne ofiary, ustawiczne całopalenie, wieczysta ofiara)
- 9. Pierwociny, 10:35(36) (inne tłumaczenia: pierworodztwa, pierwsze plony)
- 10. „Rzucała losy celem wyznaczenia jednego z dziesięciu, żeby on osiedlił się w świętym mieście Jeruzalem”, 11:1
- 11. Księga Mojżesza, 13:1 (inne tłumaczenia: zwój Mojżesza, księgi mojżeszowe)

B. Osoby

- 1. Chanani, 1:2
- 2. Ammonicki sługa Tobiasz, 2:10.19 (Przekład Nowego Świata: Tobiasz Ammonita)
- 3. Choronita Sanballat, 2:10.19
- 4. Arab Gszem, 2:19
- 5. Asaf, 11:17
- 6. Jedutun, 11:17
- 7. Artakserkses I, 13:6

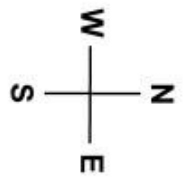
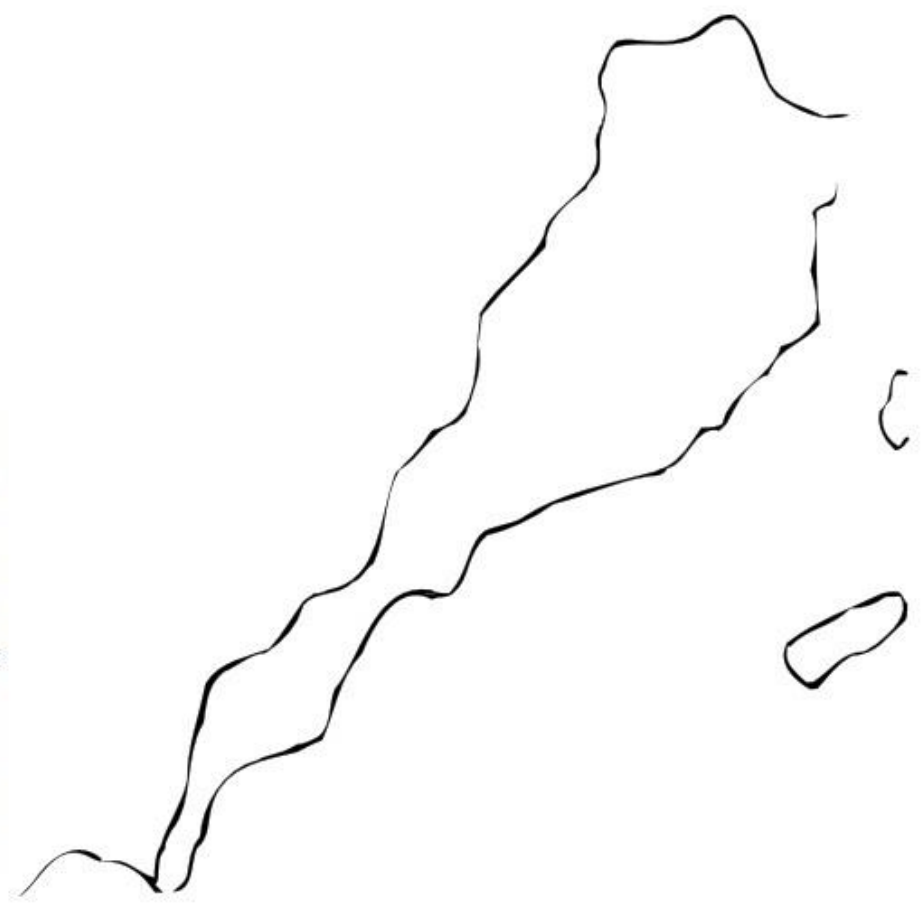
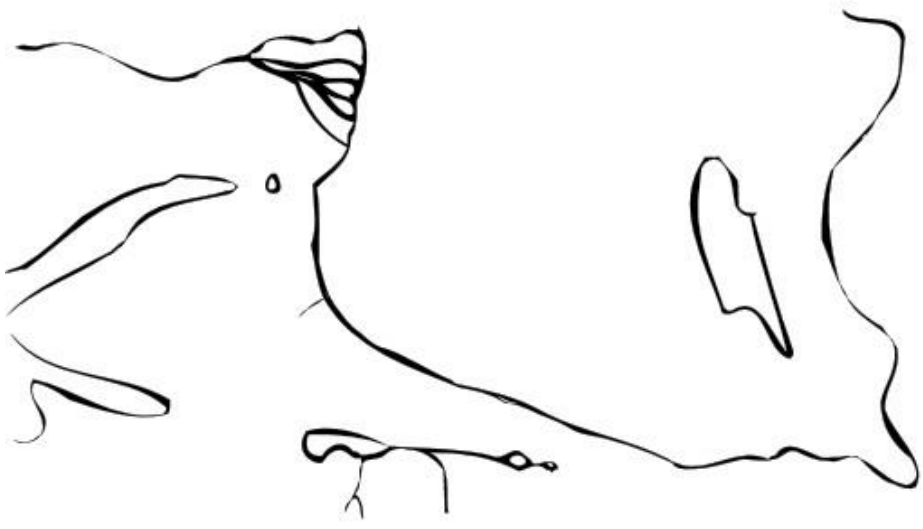
X. MIEJSCA NA MAPACH (zgodnie z numeracją)

- 1. Suza, 1:1

2. Aszdod, 4:1
3. Hakkefirim w dolinie Ono, 6:2 (inne tłumaczenia: Kefirim, w dolinie Ono; we wsiach, które są na polu Ono; Kefirim na równinie Ono)

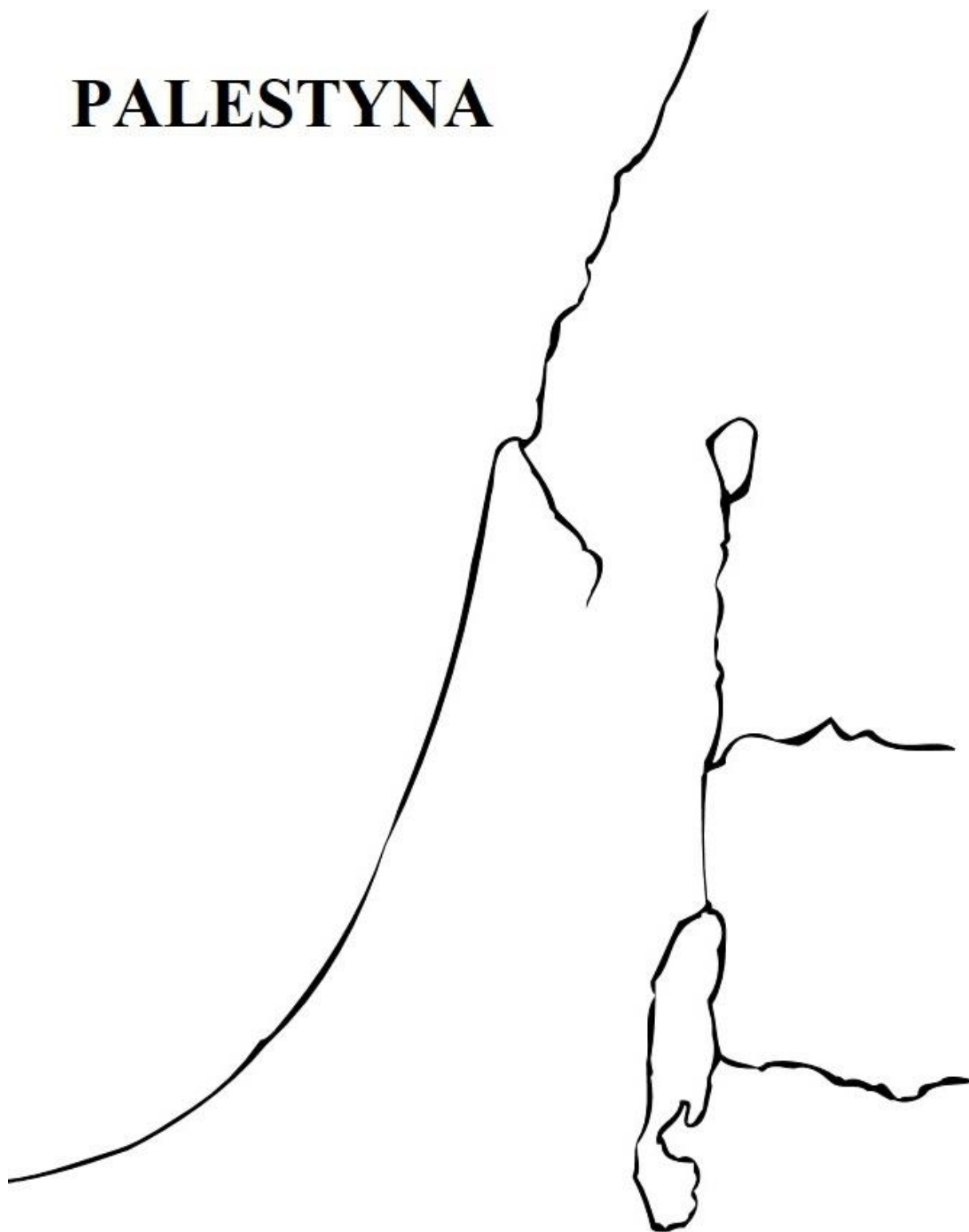
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Co tak zasmuciło Nehemiasza?
2. Jak okazywał swój smutek?
3. Dlaczego Nehemiasz wziął ze sobą perskich żołnierzy (2:9), a Ezdrasz nie?
4. Jakie było główne zadanie Nehemiasza?
5. Dlaczego biedni Żydzi byli rozgniewani na bogatych (rozdział 5)?
6. Wymień Boże dzieła na rzecz ludu żydowskiego z rozdziału 9.
7. Wymień cechy Boga z 9:17 i krótko je wyjaśnij.
8. Dlaczego nikt nie chciał mieszkać w Jerozolimie (rozdział 11)?
9. Dlaczego Nehemiasz tak bardzo zmartwił się mieszanymi małżeństwami?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI ESTERY

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł księgi pochodzi od perskiej królowej.
- B. Jej imię po hebrajsku brzmiało Hadassa, czyli mirt (2:7). Określenie to symbolizuje dla Żydów radość (Za 1:8).
- C. Jej perskie imię oznaczało „gwiazdę”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księgę tę z oporami włączono do hebrajskiego kanonu:
 - 1. Prawdopodobnie dlatego, że nie wymienia:
 - a. żadnego imienia Boga
 - b. świątyni
 - c. Prawa Mojżeszowego
 - d. ofiar
 - e. Jerozolimy
 - f. modlitwy (choć jest ona w niej dorozumiana)
 - 2. Odnalezione w 1947 roku zwoje znad Morza Martwego obejmują kopie (całości lub części) każdej księgi ST poza Księgą Estery
 - 3. Księga Estery, podobnie jak Księga Rut, nie jest cytowana w NT
 - 4. Jest różnie komentowana:
 - a. Talmud jerozolimski (Megilla 7a) podaje, że części hebrajskiego kanonu zwane „Prorokami” oraz „Pismami” mogą się skończyć, ale Tora i Księga Estery – nie. One nigdy nie przeminą (na podst. E.J. Younga);
 - b. Majmonides, średniowieczny żydowski komentator (1204 r. n.e.), powiedział, że ustępuje znaczeniem tylko Prawu Mojżeszowemu;
 - c. Marcin Luter, protestancki reformator, stwierdził, że powinna ona zostać wykluczona z kanonu, ponieważ jest zbyt judaistyczna (podobnie jak, jego zdaniem, List Jakuba i Apokalipsa).
 - 5. Była jedna z dyskusyjnych ksiąg omawianych w Jamni przez faryzeuszy po 70 r. n.e.
 - 6. Autor *Eklezjastyki*, zwanej także *Mądrością Syracha*, napisanej ok. 180 r. p.n.e., nigdzie nie wspomina o Esterze.
 - 7. Wydaje się, że księgę tę włączono do hebrajskiego kanonu w celu wyjaśnienia nie pochodzącego od Mojżesza święta Purim (9:28-31). w 2 *Księdze Machabejskiej* 15:26 święto Purim nazwane jest „dniem Mardocheusza”.
- B. Księga Estery jest częścią szczególnego spisu pięciu zwojów, zwanego *Megilot*. Te pięć ksiąg: Rut,

Estery, Koheleta, Pieśń nad Pieśniami i Lamentacje) należy do części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”. Każda z nich odczytywana jest w inny dzień świąteczny. Księgę Estery czyta się w czasie święta Purim.

- C. Tekst Księgi Estery w TM oraz LXX zawiera wiele różnic. Tekst LXX jest o wiele dłuższy i zawiera modlitwy Mardocheusza i Estery. Mogły one zostać dodane, aby ułatwić przyjęcie tej księgi do hebrajskiego kanonu.
- D. Synody Kościoła w Hipponie (393 r. n.e.) oraz w Kartaginie (397 r. n.e.) potwierdziły miejsce Księgi Estery w chrześcijańskiej Biblii.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Jest to narracja historyczna (w 10:2 czytelnik zachęcany jest, aby sam przeczytał o dokonaniach Mardocheusza w perskich kronikach królewskich).
- B. Niektórzy uważają tekst księgi za fikcję historyczną (powieść) mającą na celu objawienie duchowej prawdy:
 - 1. stosowanie ironii
 - 2. złożona fabuła
 - 3. główne postacie nie są znane z historii

IV. AUTORSTWO

- A. Powstało wiele teorii dotyczących autorstwa tej anonimowej księgi:
 - 1. Rabbi Azariasz twierdził, że napisał ją arcykapłan Jojakim za rządów Dariusza I, pod koniec VI w. p.n.e.
 - 2. *Talmud, Baba Bathra* 15a, podaje, że Księgę Estery napisali mężczyźni z Wielkiej Synagogi. Najprawdopodobniej była to zapoczątkowana przez Ezdrasza grupa przywódców jerozolimskich, która później przekształciła się w Sanhedryn. Chociaż użyto tam słowa „napisali”, wydaje się, że oznacza to „zredagowali” lub „zebrali”.
 - 3. Aben Ezra, Klemens z Aleksandrii i Józef Flawiusz (*Antiquitates [Starożytności]* 11:6:1) twierdzili, że napisał ją Mardocheusz, ale Est 10:3 wydaje się temu zaprzeczać (chyba że jest to dodatek późniejszego redaktora).
 - 4. Izydor i Augustyn byli zdania, że Księgę Estery napisał Ezdrasz.
- B. Oczywiście jest, że nikt nie wie. To, co wydaje się pewne, to to, że był to Żyd na wygnaniu w Persji, który był zaznajomiony z perskim dworem.
- C. Ten nieznan autor posługiwał się następującymi źródłami:
 - 1. Wspomnienia Mardocheusza, 9:20
 - 2. Perskie dokumenty historyczne, 2:23; 3:14; 4:8; 6:1; 8:13; 10:2;
 - 3. Być może tradycje ustne – szczególnie dotyczące tego, co działo się w poszczególnych prowincjach
 - 4. Nie wiadomo, do czego odnosi się „księga” wymieniona w 9:32

V. DATA

- A. Księga ta wymienia perskiego króla Aswerusa, co w języku perskim oznacza „potężnego człowieka”.

Większość uczonych zgadza się co do tego, że był to król znany w historii pod greckim tytułem Kserkses I (486-465 r. p.n.e.).

- B. LXX i Józef Flawiusz nazywają go jednak Artakserksesem. Jest to tytuł następcy Kserksesa – Artakserksesa I (465-424 r. p.n.e.).
- C. Pierwszy rozdział Księgi Estery może być odzwierciedleniem perskiej narady dotyczącej najazdu na Grecję. Od historyka Herodota (2:8) wiemy, że Persja najechała Grecję i została odparta w 480 r. p.n.e. Podaje on, że perski król powrócił do domu i spędził o wiele więcej czasu ze swoim haremem (9:108).
- D. Jeżeli chodzi o chronologię biblijną, oznaczałoby to, że opisywane w tej księdze wydarzenia rozgrywały się pomiędzy 6 a 7 rozdziałem Księgi Ezdrasza. Relacja Ezdrasza pomija w tym momencie 57 lat. Sam Ezdrasz pojawia się dopiero w rozdziale 7.
- E. Est 10:1-3 wskazuje na czasy po śmierci Kserksesa I. Zginął on w zamachu w 465 r. p.n.e.
- F. Data napisania księgi pod koniec V w. p.n.e. wydaje się przekonująca ze względu na następujące fakty:
 - 1. Forma języka hebrajskiego w Księdze Estery przypomina jego formę w Księgach Kronik, Ezdrasza i Nehemiasza.
 - 2. Występowanie w Księdze Estery zapożyczeń z języka perskiego.
 - 3. Zademonstrowana przez autora znajomość perskich zwyczajów i życia dwora królewskiego, np. 1:6-8.10.

VI. ŹRÓDŁA NA POPARCIE TŁA HISTORYCZNEGO

- A. Zapisane pismem klinowym tabliczki z Nippuru, które powstały za rządów Artakserksesa I (465-424 r. p.n.e.) potwierdzają obecność licznej populacji żydowskiej w Mezopotamii po repatriacji, na którą zezwolił Cyrus II w 538 r. p.n.e.
- B. Historia Herodota:
 - 1. Przedstawiona przez Herodota historia Kserksesa I wydaje się pasować do fabuły Księgi Estery:
 - a. zwołał zgromadzenie, aby zaplanować inwazję na Grecję;
 - b. po swojej porażce spędził dużo więcej czasu ze swoim haremem;
 - c. opisuje Kserksesa jako kapryśnego, despotycznego i zapalczywego człowieka.
 - 2. Działa to jednak w dwie strony. Herodot wymienia także i opisuje żonę Kserksesa I. Nazywała się Amestris i musiała pochodzić z „rodziny siedmiu”. Perski król miał siedmiu zaufanych doradców (1:14). Herodot wspomina, że Amestris towarzyszyła Kserksesowi I w jego greckiej kampanii.
- C. Elamickie tabliczki z Persepolis (powstałe za rządów Dariusza I i Kserksesa I) wymieniają imię Mardocheusza jako urzędnika bramy.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (KONTEKST)

- A. Zarys zawarty w tłumaczeniu NIV Study Bible jest bardzo pomocny. Aby śledzić fabułę księgi, posługuje się on trzema występującymi w niej świętami:
 - 1. Święto króla, 1:1-2:18
 - 2. Święto Estery, 2:19-7:10
 - 3. Święto Purim, 8-10

B. Szczegółowy zarys

1. NIV Study Bible, s. 719
2. *Expositor's Bible Commentary [Komentarz do interpretacji Biblii]*, tom 4, s. 796

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. W oczywisty sposób księga ta wyjaśnia pochodzenie nie ustanowionego przez Mojżesza święta Purim (9:28-32). Jedyne inne nie pochodzące od Mojżesza coroczne żydowskie święto jest Chanuka. Na s. 176 NIV Study Bible znajduje się pomocna tabela wyjaśniająca tę kwestię.
- B. Była ona zachętą do wierności Bogu w czasach prześladowań (szczególnie dla tych, którzy pozostali na wygnaniu).
- C. Jasno ukazuje Bożą rękę kierującą historią – nie tylko Izraela, ale także i Persji. Brak jakiegokolwiek Bożego imienia i jakichkolwiek odniesień do zwykłych żydowskich praktyk duchowych (poza postem) był literackim fortelem, mającym podkreślić tajemniczy Boży wpływ i prowadzenie w całej historii ludzkości (4:14).
- D. Niektórzy postrzegają tę księgę jako kolejną podjętą przez szatana próbę zniszczenia społeczności przymierza, a przez to – Mesjasza:
 1. Upadek Adama;
 2. Mieszanie się aniołów z ludźmi (Rdz 6);
 3. Abraham i Izaak oddający swoje żony;
 4. Zniszczenie narodu żydowskiego w Księdze Estery.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Siedmiu eunuchów”, 1:10 (inne tłumaczenia: „komorników”, „rzezańców”, „podkomorzonych”)
2. „Siedmiu książąt perskich i medyjskich”, 1:14
3. „W prawach perskich i medyjskich, i niech będzie nieodwołalne”, 1:19 (Uwspółcześiona Biblia Gdańska: „do praw perskich i medyjskich, które są nieodwołalne”)
4. Nałożnice, 2:14 (Biblia Paulistów: kobiety)
5. Agagita, 3:1.10; 8:5 (inne tłumaczenia: potomek Agaga, Agagejczyk, z rodu Agag)
6. „Pur”, 3:7; 9:24 (Biblia Paulistów: losy)
7. Sygnet, 3:10; 8:2 (BP: pierścień)
8. Satrapowie, 3:12 (inne tłumaczenia: książęta, dowódcy)
9. Złote berło, 4:11; 5:2 (inne tłumaczenia: scepter złoty, laska złota)
10. „Drzewo wielkie na pięćdziesiąt łokci”, 5:14 (PL: „szubienica wysoka na pięćdziesiąt łokci”)
11. „Owe dni Purim”, 9:28-32 (BW: „te Święta ‘Purim’”)

B. Osoby

1. Aswerus, 1:1 (Biblia Paulistów: Artakserkses, NIV: Kserkses)
2. Waszti, 1:9
3. Mardocheusz, 2:5 (BW: Mordochaj)
4. Haman Agigita, 3:1

X. MIEJSCA NA MAPACH – brak mapy

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Dlaczego doradcy króla tak poważnie potraktowali odmowę Waszti (1:16-22)?
2. Dlaczego Mardocheusz nie chciał kłaniać się Hamanowi?
3. Dlaczego Haman chciał zniszczyć wszystkich Żydów ze względu na to, że jeden Żyd mu się nie kłaniał?
4. Jakie powody przemawiające za zniszczeniem Żydów podał Haman królowi (rozdział 3)?
5. Wymień charakterystyczne dla Żydów obrzędy żałobne opisane w 4:1-3.
6. Jak teologiczna doktryna opatrności ma się do wersetu 4:14?
7. Jak werset 8:17 może wpisywać się w zamysł tej księgi?

WPROWADZENIE DO LITERATURY MĄDROŚCIOWEJ

I. GATUNEK LITERACKI

A. Rozpowszechniony rodzaj literatury na starożytnym Bliskim Wschodzie

1. Mezopotamia (1 Krl 5:9; Iz 47:10; Dn 2:2)
 - a. Sumer miał rozwiniętą tradycję mądrościową – zarówno w formie przysłów, jak i eposów (NIPPUR).
 - b. Przysłowiowa mądrość Babilonu związana była z kapłanem/czarownikiem. Nie skupiała się ona na moralności i nie stanowiła rozwiniętego gatunku literackiego tak jak w Izraelu.
 - c. Asyria także miała swoją tradycję mądrościową – nauki Achikara. Był on doradcą Sennacheryba (704-681 r. p.n.e.).
2. Egipt (1 Krl 5:10)
 - a. „Maksymy wezyra Ptahhotepa”, napisane ok. 2450 r. p.n.e. Jego nauki zebrane były w akapity, a nie przysłowia. Ułożone były jakby ojciec przekazywał wiedzę synowi – podobnie jak „Nauki dla króla Merikare” z ok. 2200 r. p.n.e.
 - b. „Napomnienia Amenemopeta”, napisane około 1200 r. p.n.e., bardzo przypominają Prz 22:17-24:22.
3. Fenicja
 - a. Odkrycia w Ugarit ukazały bliski związek pomiędzy mądrością fenicką a hebrajską – w szczególności pod względem metrum. Wiele niezwykłych form i rzadkich słów występujących w biblijnej literaturze mądrościowej stało się zrozumiałych dzięki odkryciom archeologicznym w Ras Szamra (Ugarit).
 - b. Pieśń nad Pieśniami bardzo przypomina fenickie pieśni weselne, spisane około 600 r. p.n.e.
4. Kanaan (Jr 49:7; Ab 1:8) – Albright wykazał podobieństwo pomiędzy hebrajską a kananejską literaturą mądrościową – a w szczególności tekstami z Ras Szamra (Ugarit), spisanyymi około XV w. p.n.e.
 - a. te same słowa często występują w parach
 - b. obecność chiasmów
 - c. obecność dopisków
 - d. obecność notacji muzycznej
5. Biblijna literatura mądrościowa obejmuje pisma kilku nieizraelitów:
 - a. Hiob z Edomu
 - b. Agur z Massa (izraelskiego królestwa w Arabii Saudyjskiej – zob. Rdz 25:14 i 1 Krn 1:30)
 - c. Lemuel z Massa

B. Cechy literackie

1. Dwa główne rodzaje
 - a. przysłowia (pierwotnie ustne)
 - (1) krótkie
 - (2) łatwo zrozumiałe kulturowo (wspólne doświadczenia)
 - (3) skłaniające do refleksji – przykuwające wyrazy prawdy
 - (4) zazwyczaj posługują się kontrastem

- (5) ogólnie prawdziwe, ale nie zawsze możliwe do szczegółowego zastosowania
- b. dłuższe, rozwinięte, dotyczące konkretnego tematu dzieła literackie (zazwyczaj pisane) takie jak *Księga Hioba*, *Mądrość Syracha* i *Księga Jonasza*
- (1) monologi
 - (2) dialogi
 - (3) eseje
 - (4) omawiają najważniejsze życiowe pytania i tajemnice
 - (5) mędrcy byli gotowi podważać teologiczne status quo!
- c. uosobienie mądrości (zawsze jest ona kobietą). Określenie „mądrość” było rodzaju żeńskiego.
- (1) w *Księdze Przysłów* mądrość często przedstawiana jest jako kobieta
 - (a) pozytywnie:
 - 1) 1:20-33
 - 2) 8:1-36
 - 3) 9:1-6
 - (b) negatywnie:
 - 1) 7:6-27
 - 2) 9:13-18
 - (2) w *Prz 8:22-31* mądrość uosobiona jest jako pierwotna stworzenia, przez którą Bóg stworzył wszystko inne (3:19-20). Wydaje się, że jest to źródłem posłużenia się przez Jana terminem „logos” (w *J 1:1*) odnoszącego się do Jezusa-Mesjasza.
 - (3) widoczne jest to także w *Mądrości Syracha 24*
2. Ten rodzaj literatury odróżnia się od *Prawa* i *Proroków* tym, że zwraca się do jednostek, a nie do narodu. Nie nawiązuje do historii ani kultu. Skupia się przede wszystkim na udanym, u radosnym i moralnym życiu codziennym.
 3. Biblijna literatura mądrościowa strukturą przypomina literaturę mądrościową okolicznych narodów – odróżnia się od nich natomiast pod względem treści. Jedyne prawdziwe Bóg jest fundamentem, na którym opiera się wszelka biblijna mądrość (cf. *Hi 12:13*; *28:28*; *Prz 1:7*; *9:10*; *Ps 111:10*). W Babilonie był to Apsu, Ea lub Marduk, a w Egipcie – Tot.
 4. Mądrość hebrajska była bardzo praktyczna. Opierała się na doświadczeniu, a nie szczególnym objawieniu. Skupiała się na udanym życiu jednostki (całym życiu: świętym i świeckim). Jest boskim „zdrowym rozsądkiem”.
 5. Ponieważ literatura mądrościowa posługiwała się ludzkim rozumem, doświadczeniem i obserwacją, była międzynarodowa i wykraczała poza kultury. To właśnie monoteistyczny religijny światopogląd, o którym często się nie wspomina, sprawił, że mądrość Izraela była objawieniem.

II. MOŻLIWE POCHODZENIE

- A. Literatura mądrościowa rozwinęła się w Izraelu jako alternatywa lub równowaga dla innych form objawienia (*Jr 18:18*; *Ez 7:26*).
1. kapłan – prawo – forma (zbiorowość)
 2. prorok – wyrocznia – motyw (zbiorowość)
 3. mędrzec – mądrość – praktyczne i udane życie codzienne (jednostki)
 4. w Izraelu były zarówno prorokinie, jak i kobiety-mędrcy (cf. *2 Sm 14:1-21*; *20:14-22*).

- B. Wydaje się, że ten typ literatury rozwinął się:
1. jako ludowe opowiadania snute przy ognisku
 2. jako tradycje rodzinne przekazywane męskim potomkom
 3. spisowywany i wspierany przez pałac królewski:
 - a. Dawid związany jest z Psalmami
 - b. Salomon związany jest z Księgą Przysłów (1 Krk 4:29-34; Ps 72 i 127)
 - c. Ezechiasz związany jest z redakcją literatury mądrościowej.

III. ZAMYŚL

- A. Zasadniczo skupia się ona na poradach dotyczących szczęścia i sukcesu, zwraca się do jednostek i opiera się na:
1. doświadczeniu poprzednich pokoleń,
 2. związkach przyczynowo skutkowych w życiu.
- B. Był to sposób przekazywania prawdy i instruowania kolejnego pokolenia przywódców i obywateli.
- C. Mądrość ST, chociaż nie zawsze jest to w niej wyrażone, w całym życiu dostrzega Boga przymierza.
- D. Była ona sposobem podważania i równoważenia tradycyjnej teologii. Mędracy byli wolnomyślicielami, nieskrępowanymi podręcznikowymi prawdami. Mieli odwagę pytać „Dlaczego?”, „Jak?”, „Co jeśli...?”.

IV. KLUCZE DO INTERPRETACJI

- A. Krótkie wypowiedzi w formie przysłów
1. szukaj wspólnych elementów życia użytych dla wyrażenia prawdy
 2. wyraż centralną prawdę jednym zdaniem oznajmującym
 3. ponieważ kontekst nie będzie pomocny, szukaj paralelnych fragmentów na ten sam temat
- B. Dłuższe utwory literackie
1. sformułuj centralną prawdę całości
 2. nie wyciągaj wersetów z kontekstu
 3. zapoznaj się z tłem historycznym i powodem napisania danego dzieła
- C. Kilka rozpowszechnionych błędów w interpretacji (Fee i Stuart, *How to Read the Bible for All It Is Worth [Jak czytać Biblię?]*, s. 207)
1. Ludzie nie czytają całej księgi mądrościowej (takiej jak Księga Hioba czy Koheleta) i nie szukają centralnej prawdy, tylko wyciągają z kontekstu części księgi i dosłownie stosują je do współczesnego życia.
 2. Ludzie nie rozumieją wyjątkowości tego gatunku literackiego. Jest to wysoce zwięzła i metaforyczna literatura starożytnego Bliskiego Wschodu.
 3. Przysłowia są wyrazem ogólnej prawdy. Są to szerokie pociągnięcia pędzlem, wyrażające prawdy, które niekoniecznie dotyczą każdego czasu i przypadku.

V. BIBLIJNE PRZYKŁADY

- A. Stary Testament
1. Księga Hioba
 2. Psalm: 1, 19, 32, 34, 37, 49, 73, 104, 107, 110, 112, 127-128, 133, 147, 148

3. Księga Przysłów
4. Księga Koheleta
5. Pieśń nad Pieśniami
6. Lamentacje
7. Księga Jonasza

B. Pozakanoniczne

1. Księga Tobiasza
2. Mądrość Syracha (Eklezjastyka)
3. Księga Mądrości (Mądrość Salomona)
4. 4 Księga Machabejska

C. Nowy Testament

1. Przysłowia i przypowieści Jezusa
2. List Jakuba

POEZJA HEBRAJSKA

I. WPROWADZENIE

- A. Ten rodzaj literatury stanowi 1/3 Starego Testamentu. Szczególnie często występuje w częściach hebrajskiego kanonu zwanych „Prorokami” i „Pismami”.
- B. Różni się ona od poezji polskiej. Poezja polska rozwinęła się z poezji greckiej i łacińskiej, poezja hebrajska natomiast ma wiele cech wspólnych z poezją kananejską. W poezji Bliskiego Wschodu nie ma akcentowania wersów, metrum ani rymów.
- C. Odkrycia archeologiczne w Ugarit (Ras Szamra) na północ od Izraela pomogły uczonym w zrozumieniu starotestamentowej poezji. Odnaleziona tam poezja z XV w. p.n.e. ma oczywiste literackie powiązania z poezją biblijną.

II. OGÓLNE CECHY POEZJI

- A. Jest bardzo zwięzła.
- B. Stara się wyrazić prawdę, uczucia lub przeżycia za pomocą obrazów.
- C. Jest głównie pisana, a nie ustna, i wysoce ustrukturyzowana. Struktura ta wyraża się w:
 - 1. równoważących się wersach (paralelizm)
 - 2. grach słów

III. STRUKTURA

- A. W książce *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews [Wykłady o świętej poezji Hebrajczyków]* (1753) biskup Robert Lowth jako pierwszy scharakteryzował biblijną poezję jako zrównoważone linie rozumowania. Wiele współczesnych polskich i angielskich tłumaczeń Biblii zaznacza poezję za pomocą formatowania.
 - 1. równoznaczna – wersy wyrażają tę samą prawdę innymi słowami:
 - a. Ps 3:2; 49:2; 83:14; 103:3
 - b. Prz 20:1
 - c. Iz 1:3
 - d. Am 5:24
 - 2. przeciwstawna – wersy wyrażają przeciwne myśli posługując się kontrastem – wymieniając pozytywny i negatywny aspekt:
 - a. Ps 1:6; 90:6
 - b. Prz 1:7.29; 10:1.12; 15:1; 19:4
 - 3. syntetyczna – kolejne dwa lub trzy wiersze rozwijają myśl: Ps. 1:1-2; 19:7-9; 29:1-2
- B. W książce *General Introduction to the Study of Holy Scripture [Ogólne wprowadzenie do studiowania Pisma Świętego]* (1899) A. Briggs opisał kolejny etap analizy poezji hebrajskiej:
 - 1. emblematyczna – jedno zdanie jest dosłowne, a drugie metaforyczne, Ps 42:2; 103:3.
 - 2. kulminacyjna lub schodkowa – zdania wyrażają prawdę rosnącą, Ps 19:8-15; 29:1-2; 103:20-22.
 - 3. introwersyjna lub chiastyczna – seria zdań, zazwyczaj co najmniej czterech, połączona jest

wewnętrzną strukturą: wers 1 z 4 i 2 z 3 – Ps 30:9-11a.

C. W książce *The Forms of Hebrew Poetry [Formy poezji hebrajskiej]* (1915) G.B. Gray rozwinął koncepcję zdań równoważnych, wyróżniając:

1. pełną równowagę – kiedy każde słowo w wierszu jest powtórzone lub zrównoważone słowem w drugim wierszu – Ps 83:15 i Iz 1:3
2. niepełną równowagę – kiedy zdania nie są tej samej długości – Ps 59:17; 75:7

D. Typ wzorców dźwiękowych

1. litery alfabetu (akrostych)
2. spółgłoski (aliteracja)
3. samogłoski (asonans)
4. powtórzenia słów (paronomazja)
5. podobnie brzmiące słowa (onomatopeja)
6. szczególne rozpoczęcie i zakończenie (obejmujący)

E. Stary Testament zawiera różne typy poezji. Niektóre z nich związane są z tematem, a inne – z formą:

1. pieśń na poświęcenie – Lb 21:17-18
2. pieśni przy pracy – (dorożumiane w Sdz 9:27); Iz 16:10; Jr 25:30; 48:33
3. ballady – Lb 21:27-30; Iz 23:16
4. pieśni przy winie – negatywne, Iz 5:11-13; Amos 6:4-7 i pozytywne, Iz 22:13
5. wiersze o miłości – Pieśń nad Pieśniami, zagadka weselna – Sdz 14:10-18, pieśń weselna – Ps 45
6. lamentacje/pieśni żałobne – (dorożumiane w 2 Sm 1:17 i 2 Krn 35:25) 2 Sm 3:33; Ps 27 i 28; Jr 9:16-21; Lm; Ez 19:1-14; 26:17-18; Na 3:15-19
7. pieśni wojenne – Rdz 4:23-24; Wj 15:1-18; Lb 16:35-36; Joz 10:13; Sdz 5:1-31; 11:34; 1 Sm 18:6; 2 Sm 1:18; Iz 47:1-15; 37:21
8. szczególne błogosławieństwa przywódcy – Rdz 49; Lb 6:24-26; Pwt 32; 2 Sm 23:1-7
9. teksty magiczne – Balaam, Lb 24:3-9
10. święte poematy – Psalmy
11. wiersze akrostyczne – Ps 9, 34, 37, 119; Prz 31:10ff oraz Lm 1-4
12. przekleństwa – Lb 21:22-30
13. satyry – Iz 14:1-22; 47:1-15; Ez 28:1-23

IV. WSKAZÓWKI DO INTERPRETACJI POEZJI HEBRAJSKIEJ

A. Szukaj centralnej prawdy danej strofy (jest to odpowiednik akapitu w prozie). Angielska Biblia RSV była pierwszym współczesnym tłumaczeniem oddającym poezję w formie strof. Porównaj brzmienie tej strofy w różnych współczesnych tłumaczeniach, aby lepiej zrozumieć jej znaczenie.

B. Zidentyfikuj metaforyczny język i wyraż go prozą. Pamiętaj, że ten rodzaj literatury jest bardzo zwężony i wiele przestrzeni pozostawionej jest czytelnikowi.

C. Odnieś dłuższe wiersze związane z jakimiś konkretnymi wydarzeniami do ich kontekstu literackiego i historycznego.

D. Sdz 4 i 5 to bardzo pomocne rozdziały, ukazujące, w jaki sposób poezja wyraża historię. Sdz 4 to proza, a Sdz 5 – poetycki opis tego samego wydarzenia.

E. Spróbuj określić rodzaj użytego paralelizmu – równoznaczny, przeciwstawny czy syntetyczny. Jest to bardzo istotne.

WPROWADZENIE DO KSIĘGI HIOBA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł księgi pochodzi od jej głównej postaci. Hiob to bardzo popularne imię. Jego znaczenie interpretowane było jako:
1. „gdzie jest Ojciec”
 2. „wróg”
 3. „ten, który pokutuje”
- B. Jest to wymowna, artystyczna i głęboka księga:
1. Luter powiedział, że jest „wspaniała i wzniosła jak żadna inna księga Pisma”.
 2. Tennyson stwierdził, że jest to „najwspanialszy poemat – czy to starożytny, czy współczesny”.
 3. Carlyle uznał: „Nie ma nic napisanego, w Biblii czy poza nią, o podobnym walorze”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta należy do części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”.
- B. W niektórych manuskryptach hebrajskich umiejscowiona jest po Księdze Powtórzonego Prawa, ze względu na to, że zarówno Hiob, jak i Abraham żyli w tym samym okresie historycznym.
- C. Obecne umiejscowienie Księgi Hioba wśród innych poetyckich ksiąg Biblii zapoczątkowane zostało w Wulgacie i zatwierdzone przez sobór trydencki.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga Hioba należy do bardzo rozpowszechnionego na starożytnym Bliskim Wschodzie gatunku literackiego zwanego „literaturą mądrościową”.
- B. Ponieważ księga ta w przeważającej części pisana jest wierszem, ze wstępem (1-2) i zakończeniem (42) napisanym prozą, jej gatunek literacki pozostaje wśród uczonych przedmiotem sporów:
1. narracja historyczna
 2. dramatyczne przedstawienie filozoficznego/teologicznego tematu
 3. przypowieść
- C. Księga Hioba wykazuje pewne literackie (choć nie teologiczne) podobieństwo do:
1. Sumeryjskiego dzieła zwanego „Sumeryjską Księgą Hioba”, datowanego na ok. 2000 r. p.n.e.
 - a. skarga w pierwszej osobie
 - b. dotyczy niezasłużonego cierpienia
 - c. opuszczenie przez bóstwo
 - d. domaganie się wysłuchania w sądzie
 - e. ujawnienie grzechu
 2. Babilońskiego dzieła zatytułowanego „Ludlul bēl nēmeqi”, czyli „Chcę sławić boga mądrości” (inne tytuły: „Poemat o cierpiącym sprawiedliwym”, „Babiloński Job”), datowanego na ok. 1300-1100 r. p.n.e.
 - a. monolog w pierwszej osobie
 - b. opuszczenie przez bogów i porzucenie przez przyjaciół

- c. ostateczne przywrócenie zdrowia i dobrobytu
 - 3. Babilońskiego dzieła zwanego „Dialogiem o ludzkim nieszczęściu”, znanego także jako „Babilońska teodycea”, datowanego na ok. 1000 r. p.n.e.
 - a. akrostyczny dialog na temat cierpienia
 - b. pomiędzy cierpiącym a przyjacielem
 - c. przyjaciel broni tradycyjnych poglądów, a cierpiący wskazuje na oczywiste problemy, takie jak powodzenie niegodziwych
 - d. wszystkie problemy wynikają w jakiś sposób z ludzkiego błędu
 - 4. Egipskiego dzieła zatytułowanego „Skargi biednego wieśniaka” lub „Opowieść o elokwentnym wieśniaku”.
 - 5. Egipskiego dzieła zwanego „Rozmową zrozpaczonego ze swoją duszą”, znanego także jako „Rozmowa o samobójstwie”.
- D. Księga Hioba zawiera kilka typów gatunków literackich. Nie mieści się w żadnej pojedynczej kategorii.
- 1. monolog/soliloquium
 - 2. dialog
 - a. przyjaciele
 - b. JHWH
 - 3. wstęp i zakończenie pisane prozą

IV. AUTORSTWO

- A. Księga ta jest anonimowa.
- B. *Baba Bathra* 14b podaje, że napisał ją Mojżesz. Niektóre hebrajskie manuskrypty oraz tłumaczenie syryjskie – Peszitta – umieszczają ją po Księdze Powtórzonego Prawa.
- C. Możliwe, że żydowski filozof posłużył się historią życia Hioba, zmieniając ją tak, aby przekazać za jej pośrednictwem prawdę filozoficzną i teologiczną.
- D. Niektórzy uczeni twierdzą, że poemat (rozdziały 3-41) stworzony został przez starożytnego autora, podczas gdy napisany prozą prolog (1-2) i epilog (42) dodane zostały przez późniejszego redaktora.
- Należy jednak pamiętać, że jako przedstawiciele współczesnej kultury Zachodu nie jesteśmy w stanie w pełni zrozumieć wzorców i technik piśmienniczych starożytnego Bliskiego Wschodu. Kodeks Hammurabiego rozpoczyna i kończy się poezją, podczas gdy jego zasadnicza treść napisana jest prozą.
- E. Hiob – człowiek
- 1. Jest wczesną postacią historyczną, ponieważ:
 - a. wymienia go Ez 14:14.20 i Jk 5:1
 - b. jego imię (choć nie chodzi o tego samego człowieka) występuje w tekstach z Amarny, egipskich tekstach złorzeczących, tekstach z Mari oraz tekstach z Ugarit
 - c. jednostka monetarna wymieniona w 42:11, *kesita* [PL], występuje tylko w Rdz 33:19 i Joz 24:32
 - 2. Hiob najwyraźniej nie jest Żydem
 - a. używanie przez Hioba i jego przyjaciół w rozmowach ogólnych imion Boga
 - (1) *Elohim* (Bóg) – rozdziały 1-2 oraz 20, 28, 32, 34, 38
 - (2) *El* (Bóg) – wielokrotnie

- (3) *Szaddaj* (Wszechmocny) – wielokrotnie
- b. wydaje się, że był mędrcem z Edomu
 - (1) Us (Rdz 36:28; Jr 25:20; Lm 4:21)
 - (2) Teman (Rdz 36:11)
 - (3) przyrównany do „ludzi wschodu” (Hi 1:3; Sdz 6:3.33; Iz 11:14; Ez 25:4.10)

V. DATA

- A. Tło historyczne tej księgi pasuje do patriarchalnego okresu drugiego tysiąclecia p.n.e. Kilka przykładów:
 - 1. Hiob pełni rolę kapłana swojej rodziny (1:5)
 - 2. Długie życie Hioba – ponad 140 lat (42:16)
 - 3. Półkoczowniczy tryb życia związany z hodowlą stad udomowionych zwierząt
 - 4. Grasujące bandy rabusi – Sabejczyków i Chaldejczyków (1:15.17)
 - 5. Hiob przez część roku mieszkał w mieście, a część ze swoimi stadami
- B. Gatunek literacki tej księgi umieszcza ją w okresie powstawania literatury mądrościowej. Okres ten rozciągał się od czasów Dawida po rządy królów Judy – w szczególności Ezechiasza.
- C. R.K. Harrison uważa, że materiał dowodowy wskazuje na to, że księga ta została napisana nie później niż pod koniec V w. p.n.e.

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. Lokalizacja Us jest niepewna. Powstały dwie główne teorie:
 - 1. W Edomie
 - a. znany ze swoich mędrców, Jr 49:7
 - b. jeden z trzech przyjaciół pochodzi z Temanu – miasta w Edomie, którego nazwa pochodzi od jednego z potomków Ezawa, Rdz 36:15
 - c. Us wymieniony jest jako potomek Seira, Choryty (zob. Rdz 36:20-30). Ludzie ci związani są z terytorium Edomu
 - d. Kraina Us utożsamiona jest z Edomem w Lm 4:21
 - 2. W Aramie
 - a. przewaga aramejskiego stylu i terminów literackich w Księdze Hioba
 - b. obecność chaldejskich rabusiów w 1:17
 - c. Rdz 10:23 łączy imię Us z Aramem, zob. Rdz 22:20-22
 - 3. Możliwe, że nazwa Us obejmowała kilka pokoleń zamieszkujących na wschód od Palestyny od Aramu na północy po Edom na południu.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Prolog pisany prozą (narada w niebie), 1-2
- B. Przyjaciele Hioba, 3-37
 - 1. Skarga Hioba, 3
 - 2. Trzy cykle rozmów, 4-31
 - a. pierwszy cykl, 4-14
 - (1) Elifaz, 4-5
 - (2) Hiob, 6-7

- (3) Bildad, 8
- (4) Hiob, 9-10
- (5) Sofar, 11
- (6) Hiob, 12-14
- b. drugi cykl, 15-21
 - (1) Elifaz, 15
 - (2) Hiob, 16-17
 - (3) Bildad, 18
 - (4) Hiob, 19
 - (5) Sofar, 20
 - (6) Hiob, 21
- c. trzeci cykl, 22-31
 - (1) Elifaz, 22
 - (2) Hiob, 23-24
 - (3) Bildad, 25
 - (4) Hiob, 26
 - (5) Konkluzja Hioba, 27
 - (6) Komentarz autora (pochwała i tajemnica mądrości), 28
 - (7) Monologi Hioba, 29-31
- 3. Mowy Elihu, 32-37
 - a. proza, 32:1-5
 - b. poezja, 32:6-37:24
- C. Bóg odpowiada Hiobowi, 38:1-42:6
 - 1. Bóg odpowiada jako Stwórca, 38-39
 - 2. Bóg odpowiada jako Sędzia, 40:1-2.6-41:34
 - 3. Hiob pokutuje, 40:3-5 i 42:1-6
- D. Epilog napisany prozą, 42:7-17

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga ta została napisana dla zrównoważenia tradycyjnej teologii przymierza (Pwt 27-29), głoszącej, że sprawiedliwi są błogosławieni w tym życiu, a niegodziwi otrzymują w tym życiu karę. Ta tradycyjna żydowska teologia przekazywana jest w mowach trzech przyjaciół Hioba. Ciekawe jest także spostrzeżenie, że konkretne zarzuty wobec tradycji pochodzą od młodego człowieka, Elihu, który publicznie wykazał błąd Hiobowi i jego trzem starszym przyjaciółom.
- B. Księga ta stwierdza, że Bóg jest sprawiedliwy i ostatecznie wszystko naprawi – albo w tym życiu (przywrócenie dobrobytu Hioba, 42:10-17), albo w przyszłym (14:7-17; 19:23-27).
- C. Nie każde cierpienie jest skutkiem osobistego grzechu, jak twierdzili przyjaciele Hioba (zob. 4:7-11; 8:37; 11:13-15; 15:12-16; 22:21-30). Żyjemy w niesprawiedliwym, upadłym świecie. Czasami niegodziwym się powodzi (Ps 73). Sprawiedliwi często cierpią. Szatan oskarżał Hioba o wiarę w zamian za przywileje.
- D. Księga ta daje nam wgląd do sfery duchowej. Istnieje oskarżyciel – zaprzysiężony przeciwnik człowieka. Szatan jest w ST sługą Bożym – aniołem-oskarżycielem (zob. A.B. Davidson, *An Old*

Testament Theology [Teologia Starego Testamentu], wyd. T & T Clark, s. 300-306). Trudno wyjaśnić, dlaczego terminowi „szatan” towarzyszy rodzajnik określony. Być może chodzi bardziej o funkcję niż imię. Mianem „przeciwnika” określani są różni sprawcy:

1. osoby ludzkie
 - a. 1 Sm 29:4
 - b. 2 Sm 19:22
 - c. 1 Krl 5:4
 - d. 1 Krl 11:14-22.23-25
 - e. Ps 71:13
 - f. Ps 109:6.20.29
2. istoty anielskie
 - a. Anioł Pana – Lb 22:22
 - b. Szatan – Hi 1-2; 1 Krn 21:13; Za 3:1-2

E. Bóg nie objawia Hiobowi przyczyny jego cierpień. Życie jest tajemnicą. Zaufanie Bogu jest ważniejsze niż informacje!

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Prawy”, 1:1; 2:3 (inne tłumaczenia: nienaganny, doskonały, nieskazitelny, sprawiedliwy, szlachetny)
2. Synowie Boży, 1:6; 2:1 (NIV: aniołowie)
3. Skorupa, 2:8 (Przekład Nowego Świata: gliniana skorupa; NIV: kawałek potłuczonego naczynia)
4. Szeol 7:9; 11:8 (inne tłumaczenia: świat umarłych, grób, kraina umarłych, zaświaty, piekło)
5. Papiirus, 8:11 (inne tłumaczenia: sitowie, trzcina)
6. Rahab, 9:13; 26:12-13
7. Abaddon, 26:6; 28:22; 31:12 (inne tłumaczenia: kraina zniszczenia, zatracenie, Otchłań, zagłada, przepaść, miejsce zagłady)
8. Okup, 33:24; 36:18 (Biblia Gdańska: ubłaganie)
9. Lewiatan, 3:8; 41:1 (Nowa Biblia Gdańska: potwór)
10. Hipopotam, 40:15 (Uwspółcześniona Biblia Gdańska: behemot)
11. Teodycea

B. Osoby

1. Ludzie Wschodu, 1:3 (inne tłumaczenia: ludzie na wschód słońca, mieszkańcy Wschodu, wschodni)
2. Szatan, 1:3
3. Sabejczycy, 1:15
4. Chaldejczycy, 1:17
5. Wszechmogący (*Szaddaj*) [BT V], 6:4.4; 13:3; 22:3.26
6. Elihu, 32:2

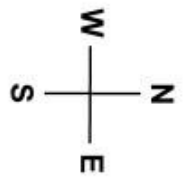
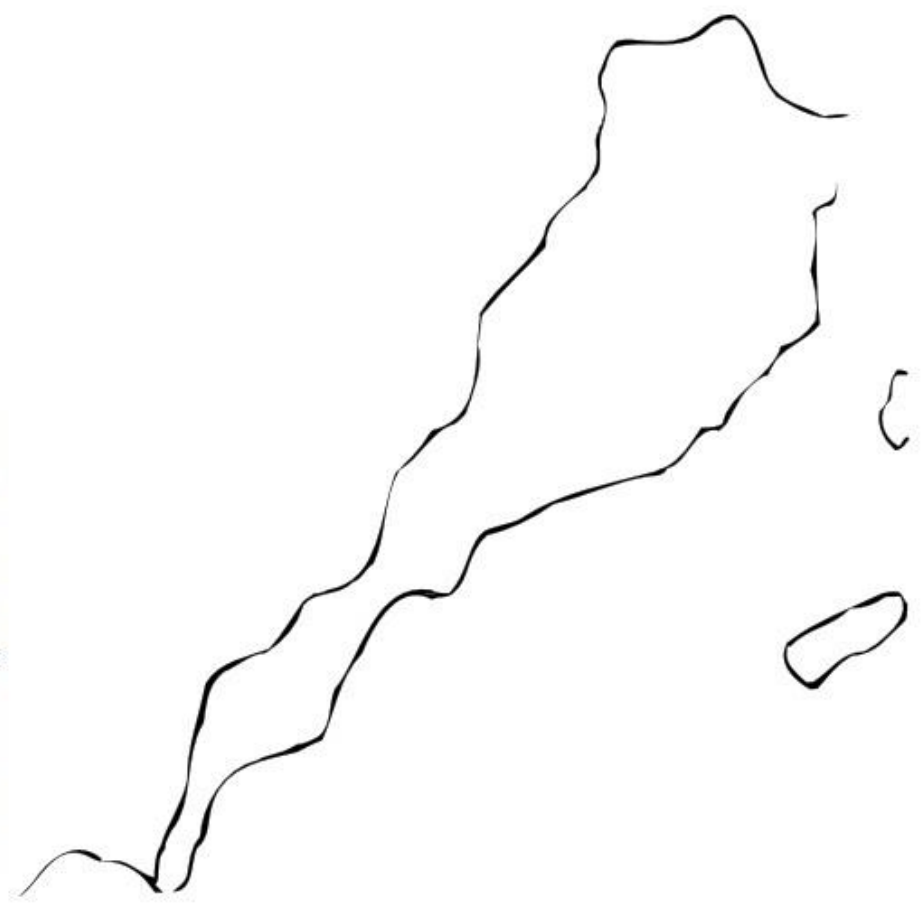
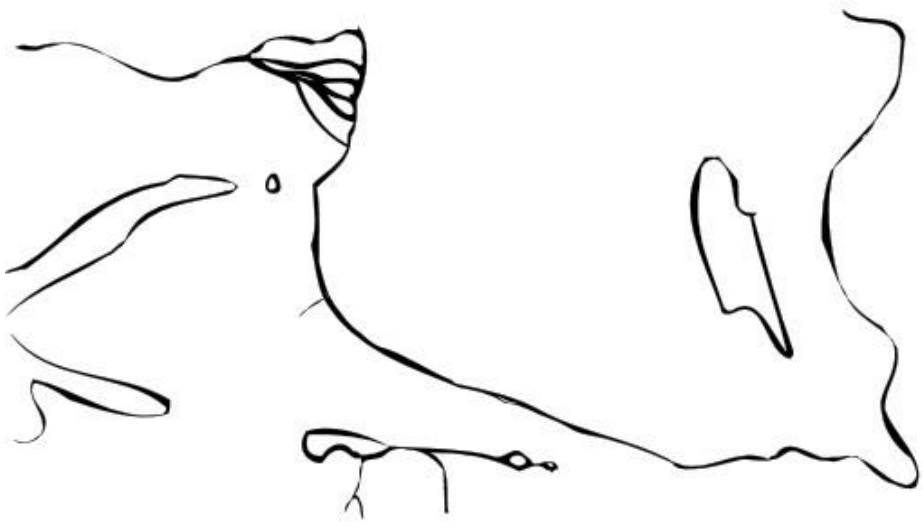
X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Us, 1:1
2. Teman, 4:1

3. Edom

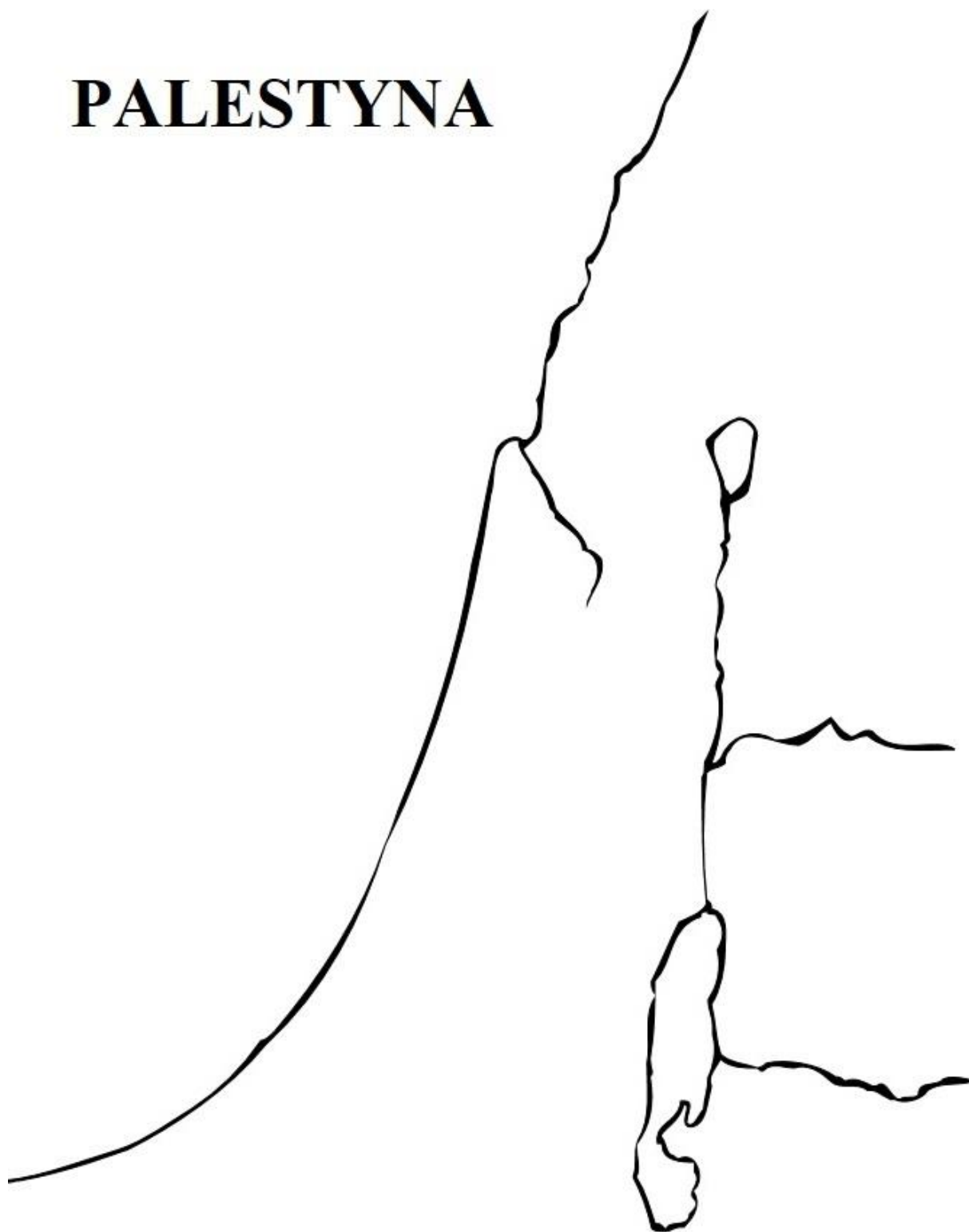
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Co to znaczy bać się Boga? 1:1.9; 28:28
2. Czy Hiob był bezgrzeszny (nienaganny)? 1:1.8.22
3. Kim są „ludzie Wschodu”? 1:1
4. Jak fakt, że Hiob pełnił rolę kapłana swojej rodziny, wpływa na datowanie tej księgi? 1:5
5. Co wynika z tego, że szatan był w niebie, przed Bogiem? 1:6-12
6. Jak szatan oskarża Hioba przed Bogiem? 1:6-12; 2:1-6
7. Czy fragmenty 14:7-17 i 19:23-29 mówią o zmartwychwstaniu ciała? Dlaczego albo dlaczego nie?
8. Czy Bóg odpowiada na którekolwiek z pytań Hioba?
9. Czy Hiob przyznaje gdzieś, że zgrzeszył? 40:3-5; 42:1-6
10. Co nakazuje Bóg trzem przyjaciołom Hioba? 42
11. W jaki sposób to, że Hiob broni swojej niewinności, wpływa na charakter Boga? 40:8

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI PSALMÓW

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W języku hebrajskim tytuł tej księgi to „Pieśni Chwały” lub „Hymny” (*Tehillim*). Jes to zaskakujące, ponieważ duża część Psalmów to skargi i lamentacje.
- B. W LXX tytuł tej księgi brzmi *psalmos*, co oznacza „szarpać”. To greckie określenie zastosowane jest do Psalmów w Łk 20:42; 24:44 i Dz 1:20. Nie wszystkie Psalmi przeznaczone były do śpiewania przy akompaniamencie muzyki, ale w LXX tak właśnie zatytułowano całą tę księgę.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Psalmi należą do części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”. Składa się ona z:
 - 1. literatury mądrościowej
 - a. Księga Hioba
 - b. Księga Psalmów
 - c. Księga Przysłów
 - 2. ksiąg świątecznych (*Megilot*)
 - a. Księga Rut
 - b. Księga Koheleta
 - c. Pieśń nad Pieśniami
 - d. Lamentacje
 - e. Księga Estery
 - 3. ksiąg historycznych
 - a. Księga Daniela
 - b. Księga Ezdrasza
 - c. Księga Nehemiasza
 - d. Księgi Kronik
- B. Psalmi jako zbiór znajdują się w LXX oraz zwojach znad Morza Martwego.
- C. W NT Psalmi cytowane są częściej niż jakakolwiek inna księga ST.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Ta forma literacka była rozpowszechniona na starożytnym Bliskim Wschodzie. Biblijne Psalmi mają taką samą formę, co hymny z Babilonu, Egiptu i Kanaanu. Uczeni dostrzegają bliski związek pomiędzy:
 - 1. Psalmem 104:20-30 a egipskim Hymnem do Atona (XIV w. p.n.e.)
 - 2. Psalm 29 jest prawie identyczny z ugaryckim poematem na cześć Baala – poza imieniem bóstwa.
- B. Archeologiczne odkrycie tekstów z Ras Szamra z miasta Ugarit ukazuje podobieństwo pomiędzy poezją kananejską a Psalmami.
- C. Ta forma literacka jest starożytnym izraelskim gatunkiem literackim:
 - 1. Pieśń Mojżesza, Wj 15:1-17

2. Pieśń Miriam, Wj 15:21
3. Pieśń Izraela, Lb 21:17-18
4. Pieśń Debory, Sdz 5
5. Pieśń Anny, 1 Sm 2:1-10
6. Pieśń łuku z Księgi Sprawiedliwego, 2 Sm 1:17-27

D. Trzy zasadnicze formy:

1. Psalmi pochwalne – charakteryzują się rozpoczęciem od trybu rozkazującego, np. „Chwalcie Pana”, „Śpiewajcie Panu”, itp.
2. Psalmi lamentacyjne – charakteryzują się rozpoczęciem od wołacza, np. „O Panie”, po którym następuje skarga lub prośba
3. Psalmi mądrościowe – przypominające kategorie literatury mądrościowej

IV. AUTORSTWO

A. Tradycyjne autorstwo wielu Psalmów podawane jest w ich tytułach lub dopiskach. Tytuły te można traktować na dwa sposoby:

1. są one częścią hebrajskiego tekstu, a więc są kanoniczne. Jednak Psalmi znalezione wśród zwójów znad Morza Martwego nie zawierają tych tytułów i dopisków.
2. nie są one dziełem natchnionych autorów i należy postrzegać je jako starożytne tradycje, a nie natchnione prawdy. Wydaje się, że przynajmniej dwa z tych tytułów są niezgodne z innymi kanonicznymi tekstami:
 - a. Tytuł Psalmu 34 a 1 Sm 21:10ff
 - b. Tytuł Psalmu 56 a 1 Sm 21:10
3. inny problem polega na tym, że występujący w tych tytułach hebrajski przyimek ל może być rozumiany na różne sposoby:
 - a. „napisany przez”
 - b. „napisany dla”
 - c. „napisany do”
 - d. „należący do czasów”
 - e. „pod kierunkiem”

B. Oznaczenie autorów w tytułach w TM:

1. Dawid (1 Sm 16:16-18), (TM) autor Ps 73; (LXX) autor Ps 84; (Wulgata) autor Ps 53
2. Anonimowe – 50 Psalmów: 1, 2, 10, 33, 43, 71, 91, 93-97, 104-107, 118-119, 135, 137, 146-150
3. Asaf – przełożony chóru za Dawida (1 Krn 15:16-17; 16:5) – 12 Psalmów: 50, 73-83
4. Synowie Koracha – rodzina Lewitów-muzyków (1 Krn 9:19; 15:17) – 11 Psalmów: 42-49 poza 43, 84-88 poza 86
5. Jedutun – Lewita, przełożony chóru (1 Krn 16:41-42; 25:1-3; 2 Krn 5:12) – 3 Psalmi: 39, 62, 77
6. Salomon – 2 Psalmi: 72, 127 („napisany przez”, „napisany dla”, „napisany do”, „w czasach”, „pod kierunkiem”)
7. Mojżesz – 1 Psalm: 90
8. Ezrachita (I Chron. 6:33; 15:17):
 - a. Etan – Ps 89 (niektórzy uważają, że napisał go Abraham), 1 Krn 15:17.19
 - b. Heman – Ps 88 (także syn Koracha), 1 Krl 4:31; 1 Krn 4:31; 15:17

- C. Tradycje autorstwa w pismach żydowskich:
1. Baba Bathra 14b – „Dawid napisał Księgę Psalmów z pomocą dziesięciu starszych, z pomocą Adama, pierwszego, i Melchizedeka, i Abrahama, i Mojżesza, i Hemana, i Jedutuna, i Asafa i trzech synów Koracha”
 2. Sanhedryn 38b (Talmud) przypisuje Ps 139 Adamowi, a Ps 110 Melchizedekowi
- D. LXX przypisuje Psalmi Jeremiaszowi, Ezechielowi, Aggeuszowi i Zachariaszowi (112, 126, 127, 137, 146-149).

V. DATA

- A. Datowanie Psalmów jest trudne z dwóch powodów:
1. poszczególne Psalmi napisane zostały w różnych okolicznościach, które przyczyniły się do ich powstania
 2. Psalmi zostały w procesie redakcyjnym ułożone w pięć ksiąg
- B. Psalmi zawierają poematy z wszystkich okresów życia Izraela:
1. Według tradycji żydowskiej:
 - a. Adam napisał Ps 139
 - b. Melchizedek napisał Ps 110
 - c. Abraham napisał Ps 89
 - d. Mojżesz napisał Ps 90
 2. Współcześni uczeni podzielili Psalmi na trzy główne okresy:
 - a. przedwygnaniowy (księgi I, II i IV)
 - b. wygnaniowy (księga III)
 - c. powygnaniowy (księga V)
- C. Oczywistym jest, że wiele Psalmów przypisuje się Dawidowi:
1. Dawid był kompozytorem, grał na instrumentach i śpiewał, 1 Sm 16:16-18
 2. Utworzył i zorganizował grupy Lewitów zajmujące się muzyką, zwane także śpiewakami świątynnymi, 1 Krn 15:1-16:43, 25:1-31; 2 Krn 29:25-30
 3. Przypisuje się mu pierwsze dwie księgi Psalmów, Ps 72:20
 4. Jego Psalmi występują we wszystkich pięciu księgach Psalterza

VI. STRUKTURA PSALTERZA

- A. Psalmi nie posiadają głównego tematu ani wzorca. Zawierają:
1. Ogólny wstęp (charakterystykę człowieka sprawiedliwego) – Ps 1 i być może Ps 2
 2. Każda z pięciu części tej księgi kończy się także doksologią, 41:14; 72:19-20; 89:53; 106:48
 3. Ogólne zakończenie (doksologia) – Psalm 150
- B. Charakterystyka pięciu ksiąg
1. Księga 1 – Psalmi 1-41
 - a. wszystkie oprócz czterech przypisywane są Dawidowi (wyjątki: 1, 2, 10, 33)
 - b. jako tytuł Boga przeważa wśród nich JHWH – stosunek liczby wystąpień JHWH do Elohim wynosi 273:15
 - c. być może pochodzą one z czasów konfliktu Dawida z Saulem
 2. Księga 2 – Psalmi 42-72 (72:20 wskazuje na redaktora)

- a. Psalm 42-49 (oprócz Ps 43) przypisywane są synom Koracha
- b. jako tytuł Boga przeważa wśród nich Elohim – stosunek liczby wystąpień Elohim do Jahwe wynosi 164:30
- c. być może pochodzą z czasów, kiedy Dawid był królem
- 3. Księga 3 – Psalm 73-89
 - a. Psalm 73-83 – Asaf
 - b. Psalm 84-88 (oprócz Ps 86) – synowie Koracha
 - c. 26 Psalmów przypisanych Dawidowi
 - d. liczba wystąpień tytułów Boga: JHWH 44 razy, Elohim 43 razy
 - e. być może pochodzą z czasów kryzysu asyryjskiego
- 4. Księga 4 – Psalm 90-106
 - a. Psalm 101 i 103 przypisywane są Dawidowi
 - b. Psalm 90 – Mojżesz
 - c. wszystkie pozostałe są anonimowe
 - d. JHWH występuje 104 razy; Elohim 7 razy
 - e. być może pochodzą z czasów kryzysu babilońskiego
- 5. Księga 5 – Psalm 107-150
 - a. Psalm 119 jest długim akrostychem na temat Słowa Bożego
 - b. JHWH występuje 236 razy; Elohim 7 razy
 - c. Psalm 146-150 są Psalmami uwielbieniowymi – wszystkie zaczynają się od różnych form wezwania „Chwalcie Pana”
 - d. być może wyrażają one nadzieję na przyszłe Boże błogosławieństwa

C. Różna numeracja Psalmów

- 1. Manuskrypty TM
 - a. Berachoth 9b – Psalm 1 i 2 liczone jako Ps 1
 - b. Szabbath 16 – łączna liczba Psalmów wynosiła 147 – tyle samo, co lata życia Jakuba
- 2. LXX
 - a. Psalm 9 i 10 są połączone, tworząc jeden akrostyczny Psalm
 - b. Psalm 114 i 115 są połączone, jako że oba są Psalmami Hallelu
 - c. Psalm 116 i 147 są podzielone – każdy na dwa oddzielne Psalm
- 3. Liczba Psalmów może być związana z rocznym cyklem czytań wczesnej synagogi

D. Przykładowe sposoby grupowania Psalmów

- 1. tematycznie
 - a. hymny pochwalne
 - (1) do Boga jako stwórcy, 8, 19, 104, 139, 148
 - (2) ogólnie do Boga, 33, 103, 113, 117, 134-136, 145-147
 - b. hymny dziękczynne, 9-10, 11, 16, 30, 32, 34, 92, 116, 138
 - c. lamentacje/pieśni żałobne/skargi
 - (1) zbiorowe, 12, 14, 44, 53, 58, 60, 74, 49, 80, 83, 85, 89, 90, 94, 106, 123, 126, 137
 - (2) indywidualne, 3-7, 13, 17, 22, 25-28, 31, 35, 38-43, 69-71, 86, 88, 102, 109, 120, 130, 139-143
 - d. hymny królewskie
 - (1) Bóg jako król, 47, 93, 96-99

- (2) król Izraela lub Mesjasz, 2, 18, 20, 21, 45, 72, 89, 101, 110
- e. hymny o Syjonie, 46, 48, 76, 84, 87, 122
- f. hymny liturgiczne
 - (1) odnowienie przymierza, 50, 81
 - (2) kapłańskie błogosławieństwa, 134
 - (3) o świątyni, 15, 24, 68
- g. hymny o mądrości, 36, 37, 49, 73, 111, 112, 127, 128, 133
- h. hymny o wierze w wierność JHWH, 11, 16, 23, 62, 63, 91, 121, 131
- i. potępienie fałszywych bogów i bałwochwalstwa, 82, 115
- 2. według autorów/mówców
 - a. hymny Dawida określające Boga głównie imieniem JHWH, Ps 1-41
 - b. hymny Dawida określające Boga głównie imieniem Elohim, Ps 51-72
 - c. hymny ustanowionych przez Dawida muzykami i śpiewakami Lewitów
 - (1) Korach i jego synowie, Ps 42-49, 84-88
 - (2) Asaf i jego synowie, Ps 73-83
 - d. hymny osób wysławiających Boga, Ps 111-118, 140-150
 - e. hymny pielgrzymów przybywających do Jerozolimy pokłonić się Bogu w święto, Ps 120-134
- 3. według historycznych wydarzeń z dziejów Izraela – w oparciu o treść lub dodatki, Ps 14, 44, 46-48, 53, 66, 68, 74, 76, 79, 80, 83, 85, 87, 108, 122, 124-126 i 129

E. Powiązane Psalmi

- 1. Psalm 14 i 53 są takie same poza użytym imieniem Boga:
 - a. w Psalmie 14 występuje imię JHWH
 - b. w Psalmie 53 występuje imię Elohim
- 2. Psalmi 103 i 104 są powiązane:
 - a. to samo rozpoczęcie i zakończenie
 - b. Ps 103 przedstawia JHWH jako Zbawiciela i Odkupiciela
 - c. Ps 104 przedstawia Elohim jako Stwórcę i Podtrzymującego
- 3. Psalmi 32 i 51 dotyczą grzechu Dawida z Batszebą
- 4. Psalmi 57:8-12 i 60:7-14 połączone są w Ps 108
- 5. Psalm 18 jest powtórzony w 2 Sm 21:1-51

F. Dlaczego 150 Psalmów podzielonych zostało na 5 ksiąg?

- 1. Być może 150 Psalmów odpowiadało 150 fragmentom Prawa, które miały być publicznie odczytywane w szabat w synagogach.
- 2. Być może pięć ksiąg odpowiadało Pięcioksięgowi Mojżesza.

VII. MUZYCZNE TERMINY W PSALTERZU

A. Muzyczne terminy w dopiskach stosowane były do opisanie różnych typów Psalmów:

- 1. *MIZMOR* oznacza „szarpać”. Były to Psalmi, które miały być śpiewane przy akompaniamencie instrumentów muzycznych. Jest 57 takich Psalmów.
- 2. *SZIR* odnosi się do wszelkiego rodzaju pieśni. Jest 30 takich Psalmów.
- 3. *MASCHIL* lub *MASKIL* odnosi się do pieśni wymagających szczególnych umiejętności lub psalmów pouczających. Jest 30 takich Psalmów.
- 4. *MIKHTAM* lub *MIKTAM* – znaczenie tego terminu jest niepewne. Być może pochodzi on od

hebrajskiego rdzenia oznaczającego „złoty” lub „cenny”, od akadyjskiego rdzenia oznaczającego „ukryty” lub „nieujawniony” lub od arabskiego rdzenia oznaczającego „odkupieńczy” lub „przebaczający”. Jest 6 takich Psalmów.

5. *PALAL* oznacza modlitwę. Określenie to opisuje Psalm Dawida w księdze I i II (zob. Ps 72:20). Występuje także w dopiskach do Ps 17, 86, 90, 102, 142 i być może 122.

B. Terminy muzyczne opisujące sposób grania lub śpiewania Psalmu

1. *SELA* występuje 71 razy w 39 Psalmach oraz w Ha 3:3.9.13. Znaczenie tego określenia jest niepewne. Zaproponowano kilka teorii:
 - a. za LXX: „pauza” służąca medytacji lub efektowi dramatycznemu
 - b. z hebrajskiego rdzenia „podnosić” – czyli podniesienie lub forte
 - c. rabini twierdzą, że jest to potwierdzenie, takie jak „Amen”, oznaczające „na zawsze”
2. *SZIGAJON* lub *SZIGONOTH* występuje w Ps 7 i Ha 3. Jest to lamentacja lub pieśń żałobna wyrażająca smutek. Ujęta jest w wysoce emocjonalną formę poetycką.
3. *NEGINOTH* występuje w Psalmach sześciokrotnie – a także w Ha 3:19. Oznacza „na instrumenty strunowe”.
4. *SZEMINITH* występuje dwukrotnie. Może oznaczać „na oktawę” lub „na ósemkę”. Jest przeciwieństwem *Alamoth*, a więc być może chodzi o przeznaczenie na męskie głosy (zob. 1 Krn 15:21).
5. *ALAMOTH* występuje 4 razy. Odnosi się do głosów kobiecych – sopranów (zob. 1 Krn 15:20).
6. *MEKHILOTH* występuje raz. Oznacza „na instrumenty dęte”.
7. *GITTITH* występuje 3 razy. Oznacza „na harfę”.
8. Psalmi zawierają liczne odniesienia do konkretnych melodii, Ps 9, 22, 45, 53, 56, 57-59, 60, 62, 69, 75, 77, 80 i 88.

VIII. ZAMYŚL PSALMÓW

- A. Izraelici wierzyli, że całe życie związane jest przymierzem z Bogiem. Psalmi są sposobem wyrażania Bogu najgłębszych życiowych emocji.
- B. Izraelici wierzyli w jednego, jedyne, osobowego, troszczącego się Boga. Wiara nie była liturgiczna ani wyznaniowa, tylko osobista i codzienna. Poetycka forma Psalmów pomaga nam wyrażać swoje wobec Boga religijne „ja”. Główną postacią ST jest Bóg!
- C. Możliwe, że wszystkie Psalmi miały swój początek jako indywidualne wyrazy osobistej wiary, z których później korzystała wspólnota wiary (zob. Ps 23; 139, itd.).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Odłączył [Biblia Gdańska] (*kadosz*), 4:4 (inne tłumaczenia: odróżni, odznaczył, oddzielił, otacza szczególną troską)
2. „Zaufajcie” [PL] (*emeth*), 4:6 (inne tłumaczenia: ufajcie, miejcie nadzieję)
3. „Wyrównaj przede mną Twoją drogę”, 5:9
4. Miłosierdzie (*hesed*), 6:5 (inne tłumaczenia: łaska, łaskawość, litość, lojalna życzliwość)
5. Nawrócić się, 7:13 (Przekład Nowego Świata: zawrócić; NIV: ustąpić)
6. „Syn człowieczy, 8:5 (inne tłumaczenia: śmiertelnik, Syn Człowieka)
7. Zbawienie [Nowa Biblia Gdańska], 9:15 (inne tłumaczenia: wybawienie, pomoc)

8. Otchłań/czeluść [NASB i NIV], 9:14 (BT, BW, BWP, PL: bramy śmierci)
9. Kielich, 11:6 (PL: udział)
10. Sprawiedliwość, 15:2 (inne tłumaczenia: prawość, przestrzeganie prawa)
11. Cherub, 18:11 (Biblia Wujka: Cherubiny)
12. „Rączość nóg łani”, 18:34 (inne tłumaczenia: „krzepi nogi moje jako jelenie”, „nogom daje szybkość gazeli”)
13. Zbawiciel, 19:15 (inne tłumaczenia: Odkupiciel, Zbawca, Wybawiciel, wybawienie, Wybawca, Wykupiciel)
14. Los, 22:19 (BWP: losy)
15. „Dolina cienia śmierci” [PL], 23:4 (inne tłumaczenia: „ciemny wąwóz”, „ciemna dolina”, „mroczna dolina”, „otchłań bez światła”, „pośród cienia śmierci”, „dolina głębokiego cienia”, „dolina cieni”)
16. „Pod cień Twoich skrzydeł”, 57:2; 91:4
17. Wór, 69:12 (inne tłumaczenia: pokutny wór, włosień)
18. „Księga żyjących”, 69:29 (inne tłumaczenia: „zwój życia”, „księgi żyjących”, „księga życia”)
19. „Śliska droga”, 73:18 (inne tłumaczenia: „śliski grunt”, „miejsca śliskie”, „śliskie ścieżki”)
20. Róg niegodziwych, 75:11 (Biblia Lubelska: rogi grzeszników)
21. Wyżyny, 78:58 (inne tłumaczenia: ołtarze na wzgórzach, bałwochwalstwo, bałwochwalstwo na wzgórzach, pagórki, kopce)
22. Rahab (BT II), 89:10 (inne tłumaczenia: morze, morza, zuchwalec)
23. „Starłem je”, 118:10.11.12 (inne tłumaczenia: odparłem je, wytraciłem ich, trzymałem je z dala, wytępiłem je, odtrąciłem je)
24. „Kamień węgielny”, 118:22 (Biblia Gdańska: „głowa węgielna”)
25. „Rogi ołtarza”, 118:27 (PL: „narożniki ołtarza”)

B. Osoby

1. Pan Zastępów (JHWH Sabbaoth), 24:10 (inne tłumaczenia: Jahwe Zastępów, Bóg zastępów)
2. Jedutun, wstęp do Ps 62
3. Izmaelici, 83:7
4. Melchizedek, 110:4

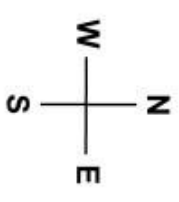
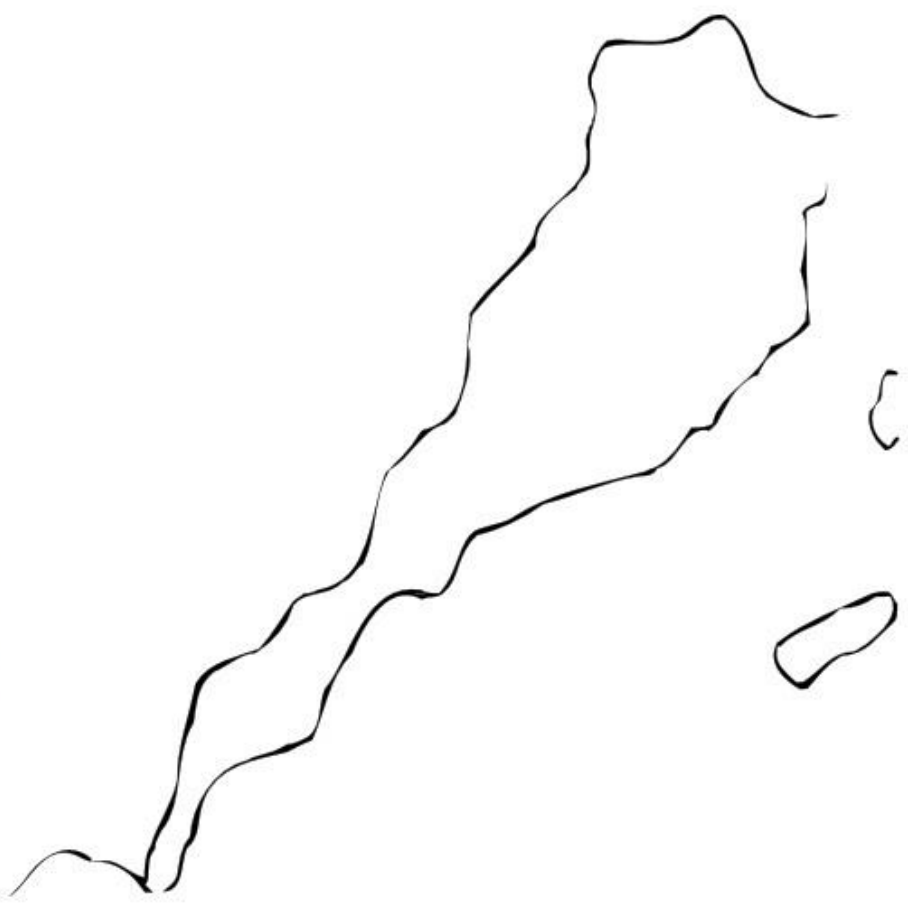
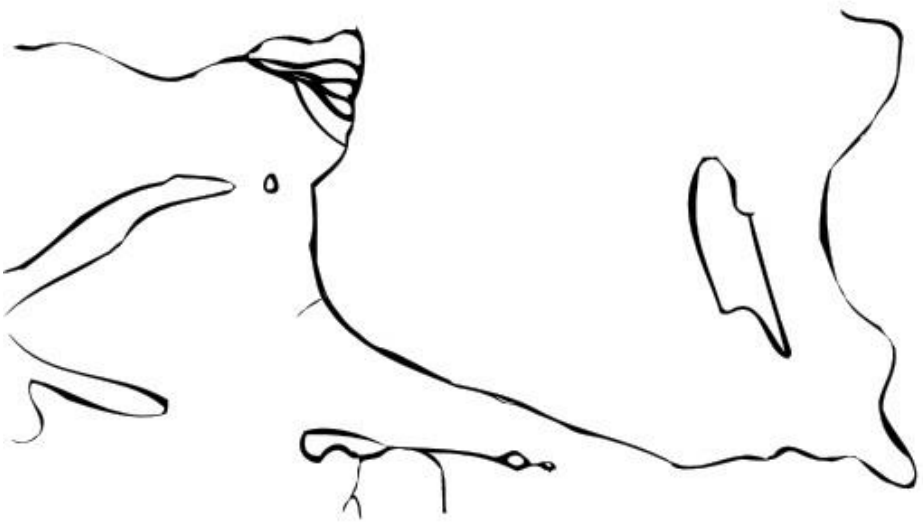
X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Syjon, Ps 2:6
2. Baszan, 22:13
3. Kadesz-Barnea [NASB], 29:8 (BT: Kadesz)
4. Szczyty Hermonu [BW], 42:7 (BT: ziemia Hermonu)
5. Szilo, 78:60
6. Góra Tabor, 89:13
7. Baal-Peor, 106:28 (PL: Baal z Peor)

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

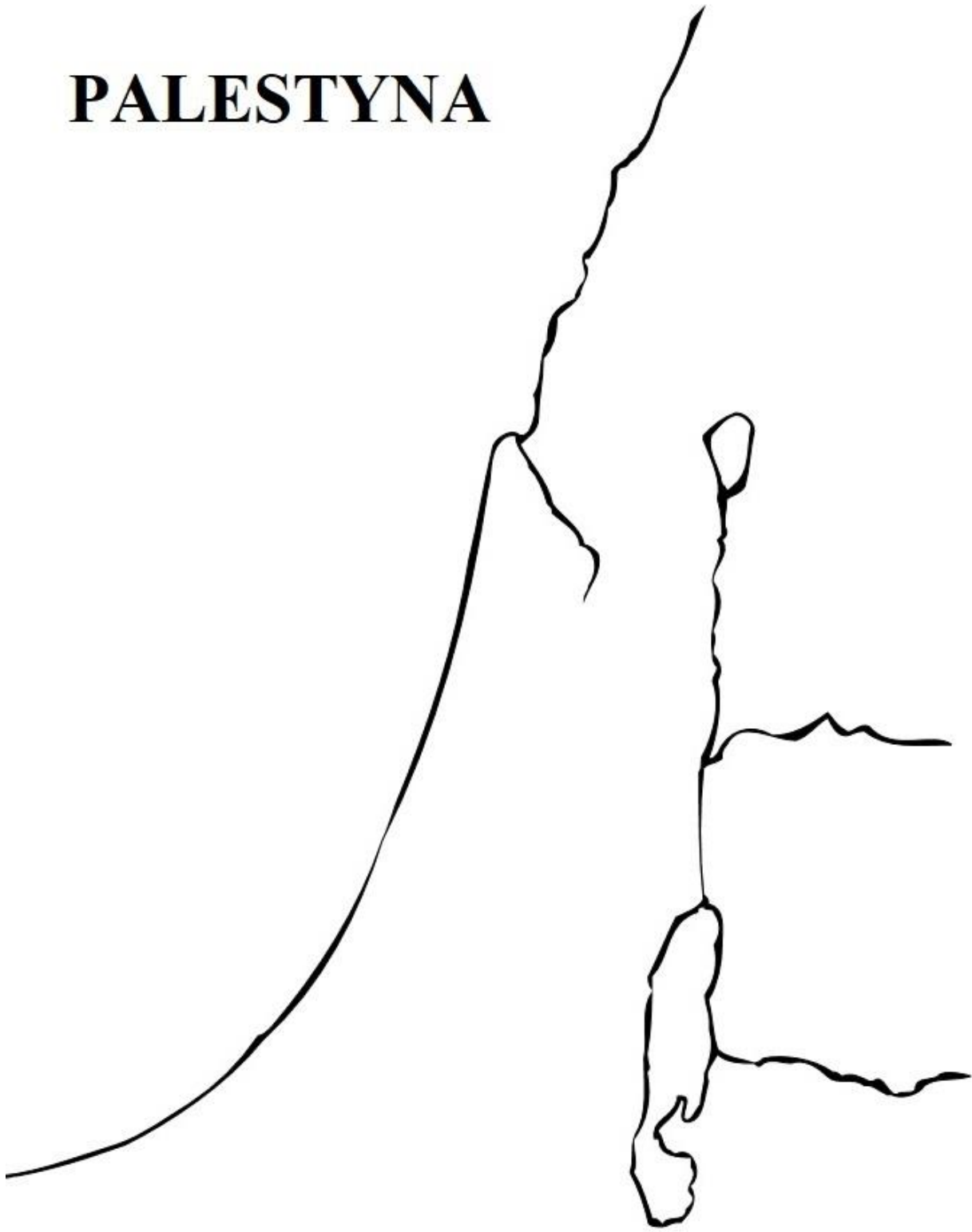
1. Dlaczego Ps 2 uznawany jest za uniwersalny i mesjański Psalm?
2. Wymień różne metafory opisujące Boga w Ps 18:2-3.
3. Wymień dwa rodzaje objawienia opisane w Ps 19 i objaśnij je.
4. Co opisuje Ps 22 w znaczeniu proroczym?
5. Wyjaśnij historyczne tło Ps 32 i 51.

6. Wyjaśnij o czym jest Ps 38 (własnymi słowami).
7. Wyjaśnij metaforę użytą w Ps 42:2.
8. Wyjaśnij o czym jest mowa w Ps 51:13-14.
9. Co to znaczy bać się Boga? 67:8
10. Z jakim życiowym zagadnieniem mierzy się Ps 73?
11. Co jest niezwykłego w strukturze Ps 119? Jaki jest jego ogólny temat?
12. Z jakim życiowym zagadnieniem mierzy się Ps 139?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI PRZYSŁÓW

I. NAZWA KSIĘGI

- A. w języku hebrajskim tytułem tej księgi jest pierwszych siedem wersetów, a jej temat zawarty jest w w. 7.
- B. W LXX nazwana ona została „Przypowieściami Salomona”.
- C. W Wulgacie jej tytuł brzmi „Księga Przysłów”.
- D. Polski tytuł pochodzi od hebrajskiego określenia *maszal*, oznaczającego „być jak”. Przysłowia były krótkimi, zazwyczaj składającymi się z dwóch wersów, pobudzającymi do myślenia wypowiedziami.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta należy do trzeciej części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”.
- B. Talmud (*Baba Bathra* 14b) podaje, że księgi mądrościowe ułożone były w następującym porządku: Psalmy, Księga Hioba i Księga Przysłów. Przypisuje on autorstwo:
 - 1. Księgi Hioba Mojżeszowi
 - 2. Psalmów Dawidowi
 - 3. Księgi Przysłów Ezechiaszowi
- C. Rabini twierdzili, że Salomon, którego mądrość stała się sławna, napisał trzy księgi:
 - 1. Pieśń nad Pieśniami, kiedy był młody
 - 2. Księgę Przysłów, kiedy był w średnim wieku
 - 3. Księgę Koheleta, kiedy był stary i zgorzkniały. Tradycję tę wyraża umieszczenie tych trzech ksiąg obok siebie w LXX.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Przysłowia są szczególnym rodzajem literatury mądrościowej.
- B. Istnieje wiele różnych typów przysłowiowych powiedzeń (zob. Clyde Francisco, *Introducing the Old Testament [Wstęp do Starego Testamentu]*, s. 265).
 - 1. przysłowia historyczne – są to znane i popularne powiedzenia z przeszłości, które przeradzają się w aktualne truizmy
 - 2. przysłowia metaforyczne – są to dwuwersowe wypowiedzi porównujące różne kwestie:
 - a. za pomocą porównań, „tak jak” lub „podobnie jak”
 - b. za pomocą zestawień
 - 3. enigmaty – są to zagadki lub łamigłówki
 - 4. przypowieści – są to dłuższe, bardziej rozwinięte porównania lub zestawienia
 - 5. przysłowia dydaktyczne – są to prawdy przeznaczone do przygotowania młodych mężczyzn do służby państwowej lub przywództwa
- C. Podobnie jak Psalmy, przysłowia zawierają paralelizmy:
 - 1. równoznaczny – Prz 8:1
 - 2. przeciwstawny – Prz 28:1

3. syntetyczny Prz 26:1

IV. AUTORSTWO

- A. Tradycja łączy Przysłowia z Salomonem – podobnie jak Psalmy z Dawidem. Jest tak dlatego, że Salomon znany był z mądrości (zob. 1 Krl 3:12; 4:29-34; 10:1) – a także dlatego, że jego imię wymienione jest w Prz 1:1; 10:1 i 25:1.
- B. Podobnie jak Psalmy, Księga Przysłów powstała w wyniku zebrania i redakcji. Wymienia ona kilku autorów:
1. Salomon - 1:1; 10:1; 25:1
 2. Mędrcy – 22:17; 24:23
 3. 30:1 – Agur
 4. 31:1 – Lemuel
- C. Proces redakcyjny w Księdze Przysłów widoczny jest w 25:1, gdzie zawarta jest informacja, że ludzie z otoczenia Ezechiasza zebrali przysłowia Salomona. Być może wiele z nich było przedtem przekazywanych tylko ustnie.
- D. Rozdziały 30 i 31 napisane są przez ludzi z Massa. Tłumacze mają różne opinie na temat tego określenia. Wiele współczesnych przekładów oddaje je jako „mowa”, „brzemień” lub „wyrocznia”. Amerykańskie Żydowskie Towarzystwo Wydawnicze (The Jewish Publication Society of America) tłumaczy je jako nazwę miejsca. Termin MASSA jest odniesieniem do izmaelickiego królestwa w Arabii Saudyjskiej (zob. Rdz 25:14 i 1 Krn 1:30).
- E. Pomiędzy „Słowami Mędrców” z Prz 22:17-24:22 a „Napomnieniami Amenemopeta” powstałymi w Egipcie i datowanymi na ok. 1200 r. p.n.e. występuje oczywiste podobieństwo. Wyczerpujące omówienie tej kwestii zawiera książka Johna H. Waltona *Ancient Israelite Literature in Its Cultural Context [Literatura starożytnych Izraelitów w jej kontekście kulturowym]*, Grand Rapids: Zondervan, 1990. s. 192-197.

V. DATA

- A. Datowanie tej księgi napotyka na te same trudności co w przypadku Księgi Psalmów. Pod uwagę należy brać dwie daty:
1. datę powstania poszczególnych przysłów,
 2. datę, kiedy zostały zebrane w jedną, kanoniczną księgę.
- B. Wiele przysłów pochodzi z czasów Salomona, szczególnie fragmenty 10:1-22:16 i 25:1-29:27.
- C. Pomiędzy słowami Agura w rozdziale 30 a znalezionymi w Ugarit tekstami z Ras Szamra występuje wiele podobieństw. Teksty te pochodzą z XV w. p.n.e.
- D. Kanoniczna Księga Przysłów, rozdziały 1-29, zredagowana została za rządów Ezechiasza (710-687 p.n.e.). Ostatnie dwa rozdziały dodane zostały później.

VI. TŁO HISTORYCZNE

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Tytuł księgi, 1:1-6

- B. Temat księgi, 1:7
- C. Pochwała mądrości (uosobienie), 1:8-9:18
- D. Przysłowia Salomona (przeciwstawne dwuwiersze), 10:1-22:16
- E. Słowa Mędrców (przypominające egipską mądrość), 22:17-24:22
- F. Więcej słów Mędrców, 24:23-34
- G. Przysłowia Salomona (tematyczne), 25:1-29:27
- H. Słowa Agura (odpowiedź agnostykowi), 30:1-33
- I. Słowa Lemuela (pochodzące od jego matki), 31:1-9
- J. Pochwała pobożnej kobiety (akrostych), 31:10-31

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Choć nie jest to w niej często wspomniane, Księga Przysłów opiera się na założeniu monoteistycznego, osobowego Boga, działającego zarówno w stworzeniu, jak i w życiu poszczególnych wierzących (zob. 1:7; 3:5-6; 9:10; 14:26-27; 19:23).
- B. Ten rodzaj literatury stanowił równowagę dla (zob. Jr 18:18; Ez 7:26):
 1. „Prawa” (kapłani)
 2. „Proroków” (prorocy)
 Nie dotyczy on historii Izraela ani jego kultu, tylko szczęścia, moralności i życiowego powodzenia poszczególnych Izraelitów.
- C. Pierwotnie została ona zredagowana w celu przygotowania bogatych młodzieńców do służby państwowej lub przywództwa w społeczności (zob. 1:8-9).
- D. Są to natchnione wskazówki odnoszące się do codziennego, praktycznego, pobożnego życia. Można scharakteryzować je jako „natchniony zdrowy rozsądek”.
- E. Należy mieć na uwadze, że Przysłowia stwierdzają ogólne prawdy. Nie zawsze wyjaśniają lub biorą pod uwagę jednostkowe problemy lub okoliczności.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 1. Przysłowia (*maszal*), 1:1 (BW: przypowieści)
 2. Mądrość (*hokmah*), 1:2
 3. Bojaźń Pańska, 1:7
 4. „Mądrość woła na ulicach”, 1:20 (BW: „mądrość woła głośno na ulicy”)
 5. „Głupcy (...), szydery (...), nierozumni”, 1:22 (PL: „prości (...), prześmiewcy (...), nierozumni”)
 6. Obca, 2:16 (NIV: „cudzołożnica”)
 7. „Drzewem jest życia”, 3:18
 8. „Pan się brzydzi”, 3:32; 17:15 (BW: „jest obrzydliwością dla Pana”)

9. „Pij wodę z własnej cysterny”, 5:15
10. Ręczyć, 6:1 (PL: dać porękę)
11. Nicpoń (*belial*), 6:12 (Biblia Wujka: mąż nieużyteczny)
12. „PAN mnie posiadał na początku swojej drogi” [PL], 8:22 (BW: „Pan stworzył mnie jako pierwociny swojego stworzenia”)
13. „Szeol i Otchłań są jawne dla Pana”, 15:11; 27:20 (PL: „Świat umarłych i miejsce zniszczenia są przed PANEM otwarte”)
14. Odkupiciel [PL] (*Go'el*), 23:11 (BT: obrońca)
15. Odsetka, 28:8 (BW: lichwiarskie odsetki)
16. Wyrocznia (*massa*) [Biblia Paulistów], 30:1; 31:1

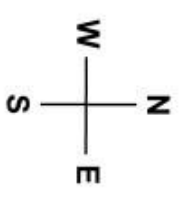
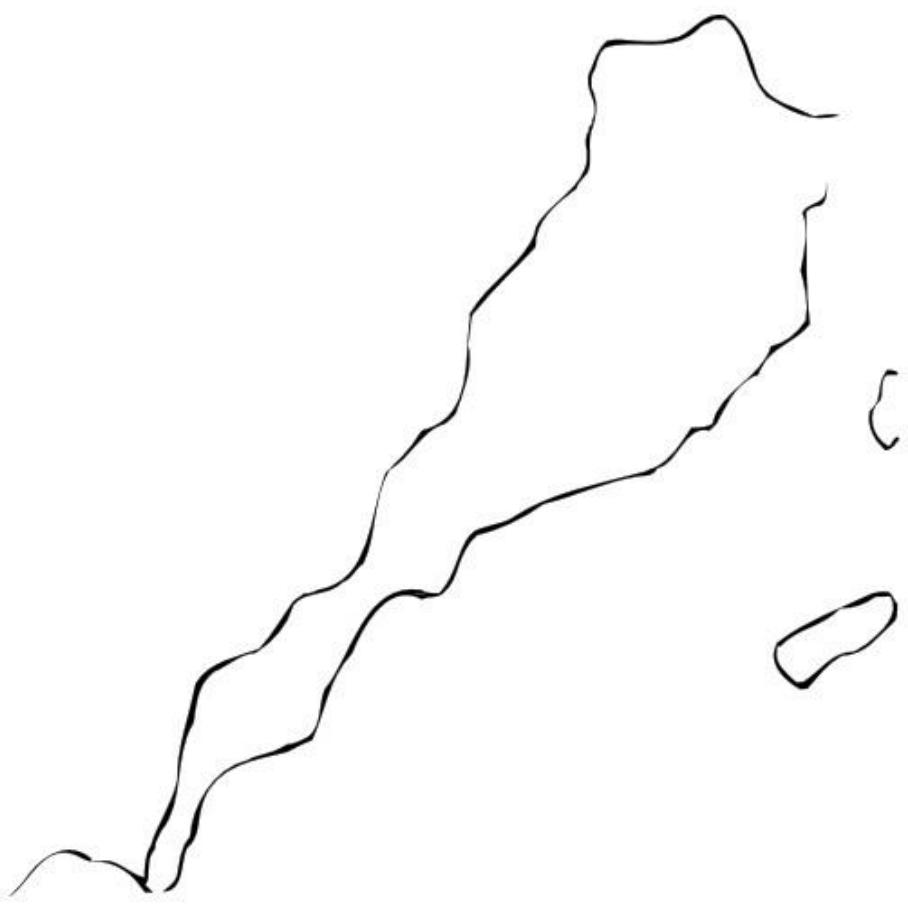
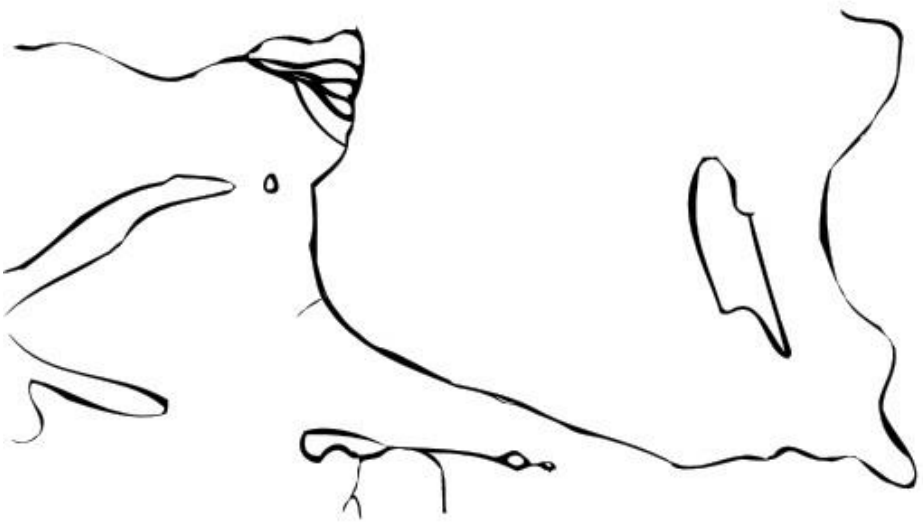
B. Osoby

1. Ludzie Ezechiasza, 25:1
2. Agur, 30:1
3. Itiel, Itiel i Ukal, 30:1
4. Lemuel, 31:1

X. MIEJSCA NA MAPACH – brak mapy

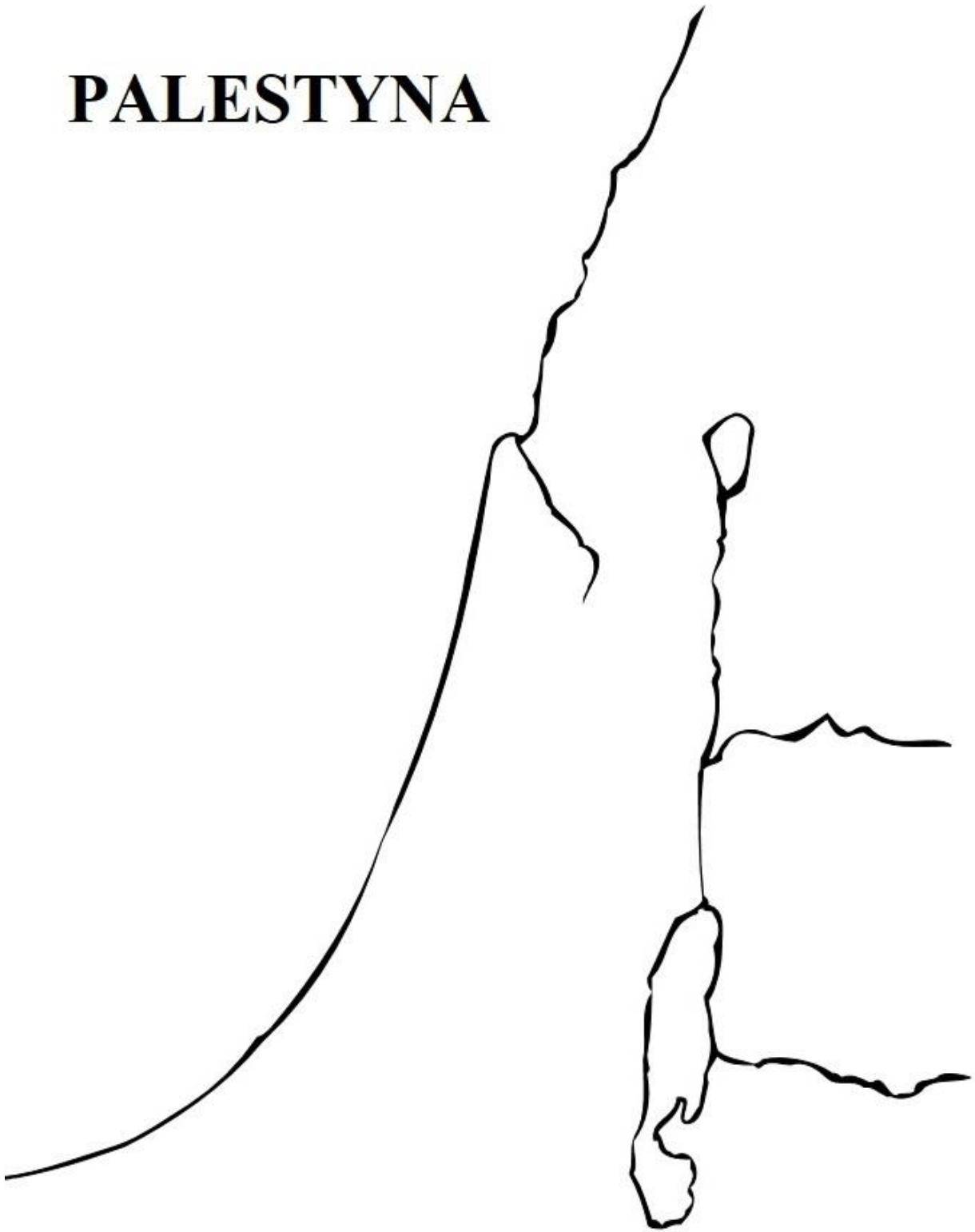
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jaka jest różnica pomiędzy hebrajskimi słowami oznaczającymi „mądrość” i „wiedzę”?
2. Dlaczego werset 1:7 jest taki ważny?
3. Dlaczego mądrość przedstawiona jest jako kobieta?
4. Jaka była rola mądrości w stworzeniu świata? (zob. 3:19; 8:27)
5. Objasnij „dwie drogi” (4:10-19).
6. Wyjaśnij modlitwę zawartą w 30:7-9.
7. Wymień cechy pobożnej żony z 31:10-31.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI KOHELETA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Hebrajskim tytułem księgi była fraza „Słowa Qoheletha, syna Dawida, króla w Jeruzalem” zawarta w 1:1. Jej skrócony tytuł brzmiał „Qoheleth” – słowo to zostało zastosowane w odniesieniu do Salomona w 1 Krl 8:1. Jest to żeński imiesłów utworzony od hebrajskiego rdzenia *Qahal*, oznaczającego „zgromadzenie” lub „zebranie”.
- B. Księga ta nosi także tytuł „Księgi Eklezjastesa” – jest to zlatynizowana forma z LXX. Jest to greckie słowo oznaczające „gromadzącego”, pochodzące od rdzenia „wywoływać”.
- C. Termin *Qoheleth* może oznaczać:
 - 1. kogoś, kto gromadzi słuchaczy – czyli nauczyciela, kaznodzieję, dyskutanta, itp.
 - 2. być może ma on znaczenie metaforyczne – kogoś, kto gromadzi prawdę (filozof lub mędrzec).

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga Koheleta jest przykładem pewnego swoistego typu literatury mądrościowej. Stanowi obszernie omówienie poruszanego tematu – podobnie jak Księga Hioba.
- B. Należy ona do trzeciej części hebrajskiego kanonu, zwanej „Pismami”.
- C. Jest także częścią szczególnej grupy pięciu niezbyt obszernych ksiąg, zwanych Megilot lub „pięcioma zwojami”. Każda z nich była odczytywana podczas jednego z dorocznych świąt. Księgę Koheleta czytano podczas Święta Namiotów lub Kuczek.
- D. Ze względu na radykalną naturę tej księgi została ona odrzucona przez konserwatywną szkołę rabiniczną Szammaja, zalecała ją natomiast liberalna szkoła Hillela. Dyskusja na jej temat trwała aż do czasów Jamni po upadku Jerozolimy (70-90 r. n.e.).
- E. Jest kilka ksiąg ST, których kanoniczność poddawana była w wątpliwość:
 - 1. Księga Koheleta – gorzka, negatywna, nietradycyjna
 - 2. Pieśń nad Pieśniami – afirmacja fizycznej miłości
 - 3. Księga Estery – brak wzmianek o Bogu i świątyni żydowskiej oraz innych miejscach związanych z Izraelem
 - 4. Księga Ezechiela – jego świątynia różniła się od Mojżeszowej
 - 5. oraz w pewnym stopniu Księga Daniela – apokaliptyczne prorocтва w rozdziałach 7-12
- F. Księga Koheleta ostatecznie została włączona do kanonu, ponieważ:
 - 1. przypisywana była Salomonowi,
 - 2. zawierała tradycyjne zakończenie,
 - 3. wydaje się wiernie opisywać życiowe doświadczenia ludzkości i ujawnia dezorientację społeczności żydowskiej po okresie niewoli.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księgę Koheleta, podobnie jak Księgę Hioba, interpretować należy jako całość. Aż do rozdziału 12

posługuje się ona sarkazmem.

- B. Księga ta jest pełnym ironii, sarkastycznym spojrzeniem na życie bez Boga. Kluczową występującą w niej frazą jest „pod słońcem” 1:3.9.14; 2:11.17.18.19.20.22; 3:16; 4:1.3.7.15; 5:13.18; 6:1.5.12; 7:11; 8:9.15.17; 9:3.6.9.11.13; 10:5; 11:7; 12:2 (31 wystąpienie).

IV. AUTORSTWO

- A. Księga ta jest anonimowa.
- B. Tradycja żydowska (Midrasz Szir Haszerem Rabbah I, 1, część 10) podaje, że jest to jedna z trzech ksiąg napisanych przez Salomona:
1. Pieśń nad Pieśniami, kiedy był młody
 2. Księga Przysłów, kiedy był w średnim wieku
 3. Księga Koheleta, kiedy był stary i zgorzkniały.
- C. Salomon bez wątplenia jest postacią literacką opisaną w rozdziałach 1-2 ze względu na jego mądrość, bogactwo i pozycję. Księga ta zawiera jednak wskazówki świadczące o tym, że nie był on jej autorem:
1. 1:2: „byłem królem nad Izraelem w Jeruzalem” – czas przeszły
 2. 1:16: „więcej niż wszyscy, co władali przede mną na Jeruzalem” – przed Salomonem Jeruzolimą władał tylko Dawid
 3. w 4:1-3; 5:8 i 8:9 poruszony jest temat nadużywania władzy, przedstawione jest ono jednak jako beznadziejna sprawa
 4. księga nie wymienia nigdzie imienia Salomon
- D. Argumenty uczonych za autorstwem Salomona przedstawione zostały w książce C.F. Keila *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, tom 1, s. 516-529.
- E. Baba Bathra 15a podaje, że ludzie Ezechiasza napisali Księgę Przysłów, Koheleta i Pieśń nad Pieśniami – jednak w oczywisty sposób oznacza to, że zredagowali oni lub zebrali księgi mądrościowe.
- F. Termin *Qoheleth* może być nazwą własną lub tytułem. Wygląda on na tytuł ze względu na to, że:
1. W 7:27 i 12:8 towarzyszy mu rodzajnik określony
 2. jest to żeńska forma, wskazująca na stanowisko, łączy się jednak z czasownikami w rodzaju męskim
 3. jest to rzadkie słowo, występujące siedem razy tylko w tej księdze.
- G. Jediną częścią Księgi Koheleta wskazującą na autora lub późniejszego redaktora jest fragment 12:9-14. Niewątpliwie osoba ta jest mędrcom i nauczycielem mądrości.
- H. Pozorne paradoksy lub sprzeczności wyjaśniane są następująco:
1. sarkazm – życie bez Boga („pod słońcem”)
 2. tradycyjna żydowska mądrość i jej podważanie (cytaty do obalenia)
 3. nauczyciel mądrości, jego entuzjastyczny młody uczeń i narrator (dialog)
 4. konflikt w sercu upadłego człowieka (wspomnienia z życia)
 5. późniejsi redaktorzy, np. 12:9-12 (pozytywni wobec Koheleta) i 12:13-14 (negatywni wobec Koheleta).

V. DATA

- A. Datowanie tej księgi wiąże się z dwoma kwestiami:
1. kiedy została ona stworzona,
 2. kiedy przyjęła swoją ostateczną, kanoniczną formę.
- B. Księga ta musiała zostać napisana po okresie rządów Salomona, który jest postacią literacką w rozdziałach 1-2.
- C. Ostateczna forma księgi wskazuje na późniejszą datę:
1. forma stylistyczna języka hebrajskiego wskazuje na okres po niewoli, ale przed 400-300 r. p.n.e.
 - a. aramejskie słowa i sformułowania
 - b. forma języka hebrajskiego
 2. ma ona swoje literackie odpowiedniki w fenickiej literaturze mądrościowej z lat 600-400 p.n.e.
 3. nawiązania do Księgi Koheleta występują w pismach Ben Siry, autora *Mądrości Syracha*, która powstała około 180 r. p.n.e.
 4. kilka niewielkich fragmentów Księgi Koheleta odnaleziono wśród zwojów znad Morza Martwego (4Q). Są one datowane na późny II w. p.n.e.

VI. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Sporządzenie zarysu tej księgi nasyca pewnych trudności. Przypomina ona bardziej pamiętnik niż ustrukturyzowane dzieło literackie. Wykazuje podobieństwo do rabinicznego nauczania zwanego „sznurem pereł”. Chociaż jednak brakuje jej jednego głównego tematu, zawiera pewne centralne motywy.
- B. Możliwe, że księgę uzupełniono o dodatki redakcyjne:
1. wstęp, 1:1
 2. 1:2 i 12:8 wskazują na to, że 1:1 i 12:9-14 to dodatki
 3. dwa dodane epilogi:
 - a. 12:9-12 (w trzeciej osobie)
 - b. 12:13-14 (tradycyjna teologia)
- C. Oczywistym jest, że rozdziały 1-2 posługują się Salomonem jako postacią literacką.
- D. Rozdział 3 jest cudownym poematem o wspólnych wszystkim ludziom doświadczeniach życiowych.
- E. Trudno jest sporządzić zarys pozostałej części księgi!

VII. ZAGADNIENIA TEOLOGICZNE

- A. Sam fakt obecności tej księgi w kanonie wydaje się świadczyć o tym, że Bóg nie odrzuca szczerego, ogarniętego wątpliwościami poszukiwacza.
- B. Zadawanie ostatecznych pytań nie jest zabronione.
- C. Księga Koheleta zakłada istnienie Boga i napisana jest w ramach starotestamentowej wiary.
- D. Zło wynika z człowieka, nie Boga (zob. 7:29; 9:3).

- E. Nie da się poznać Bożych dróg. Człowiek musi walczyć o sens życia!
- F. Można zwątpić w ortodoksyjne poglądy na życie pozagrobowe i możliwość zupełnego poznania Boga przez człowieka, ale Bóg nadal pozostaje łaskawy.
- G. Świat, taki jaki jest teraz, jest niesprawiedliwy i okrutny, musi być coś więcej!
- H. Bądź zadowolony z życia – pochodzi ono od Boga. Ciesz się nim wtedy i tam, kiedy i gdzie możesz (2:24).
- I. Upraszczające odpowiedzi nie znajdujące odzwierciedlenia w życiowych doświadczeniach nie są żadnymi odpowiedziami. Jeśli nie ma Boga, musimy stawić czoła bezsensowi życia.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Głównym celem tej księgi było ukazanie marności ludzkiego istnienia bez Boga. Jest to droga do nawrócenia samowystarczalnych materialistów lub intelektualistów. B.H. Carroll powiedział, że w czasach jego niewierności Księga Koheleta i Hioba miały nad nim nieprawdopodobną władzę, wyrażając pustkę życia i wskazując w kierunku Boga.
- B. Szczęście i zadowolenie tkwią w (2:24; 3:12-13.22; 5:18-20; 8:15; 9:7-9; 12:13-14):
 1. wierze i posłuszeństwie wobec Boga,
 2. przyjemnościach związanych z domem i rodziną,
 3. pracy.
- C. Księga ta przyjmuje agnostyczną postawę wobec Boga i życia po śmierci. Nie odpowiada na pytania o ostateczną rzeczywistość – zadaje pytania o obecne realia:
 1. Dla Żydów była ona ukazaniem błędu polegającego na przesadnych uproszczeniach wprowadzanych przez tradycyjnych teologów („dwie drogi”).
 2. Dla pogan ukazuje ruinę ziemskiego życia bez Boga.
 3. Łatwe odpowiedzi na życiowe pytania zazwyczaj są błędne. Tajemnica dotyczy nawet wiary! Objawienie nie objawia wszystkiego!
- D. Autor tej księgi przygląda się życiu przez pryzmat objawienia w przyrodzie, a nie objawienia szczególnego. Nie występuje w niej związane z przymierzem Boże imię JHWH. Podobnie jak w całej literaturze mądrościowej, zazwyczaj pojawia się w niej ogólne imię Boga – *Elohim*.
- E. Księga ta jest przeciwwagą dla zawartych w Księdze Przysłów zgrabnych sentencji oferujących życiowy sukces. Życie, przyroda, człowiek i Bóg – to wszystko wiąże się z tajemnicą. Kluczem jest wiara, a nie wiedza; rodzina, a nie posiadłości; Bóg, a nie człowiek. Proste życiowe przyjemności: rodzina, praca, przyjaźń, jedzenie, zapewniają szczęście w tym życiu. To, co będzie potem, znajduje się za zasłoną, ale jest tam Bóg!

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 1. „Marność nad marnościami”, 1:2
 2. „Pod słońcem”, 1:3
 3. „W wielkiej mądrości - wiele utrapienia”, 1:18 (PL: „gdzie wiele mądrości, tam wiele zmartwienia”)

4. „Ten sam los spotyka wszystkich”, 2:14
5. „Nawet wieczność włożył w ich serca” [BW], 3:11 (BT: „dał im nawet wyobrazenie o dziejach świata”)
6. „Bóg chce ich bowiem doświadczyć”, 3:18
7. „Za szczęśliwego zaś od jednych i drugich uznałem tego, co jeszcze wcale nie istnieje”, 4:2-3 (PL: „za jeszcze lepszy od obu wymienionych uznałem stan tego, który się nie urodził”)
8. „Boga się przeto bój”, 5:7 (PL: „żyj w bojaźni Bożej”)
9. „Kto kocha się w pieniądzach, pieniądzem się nie nasyci”, 5:10
10. „Nie bądź nad miarę sprawiedliwy ani nie przesadzaj w mądrości” [BP], 7:16 (BT: „Nie bądź przesadnie sprawiedliwy i nie uważaj się za zbyt mądrego”)
11. „Kto kopie dół, ten może weń wpaść”, 10:8
12. „Wyrzuć swój chleb na powierzchnię wód - a przecież po wielu dniach odnaleźć go możesz”, 11:1

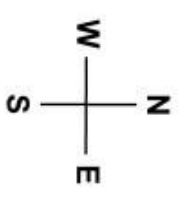
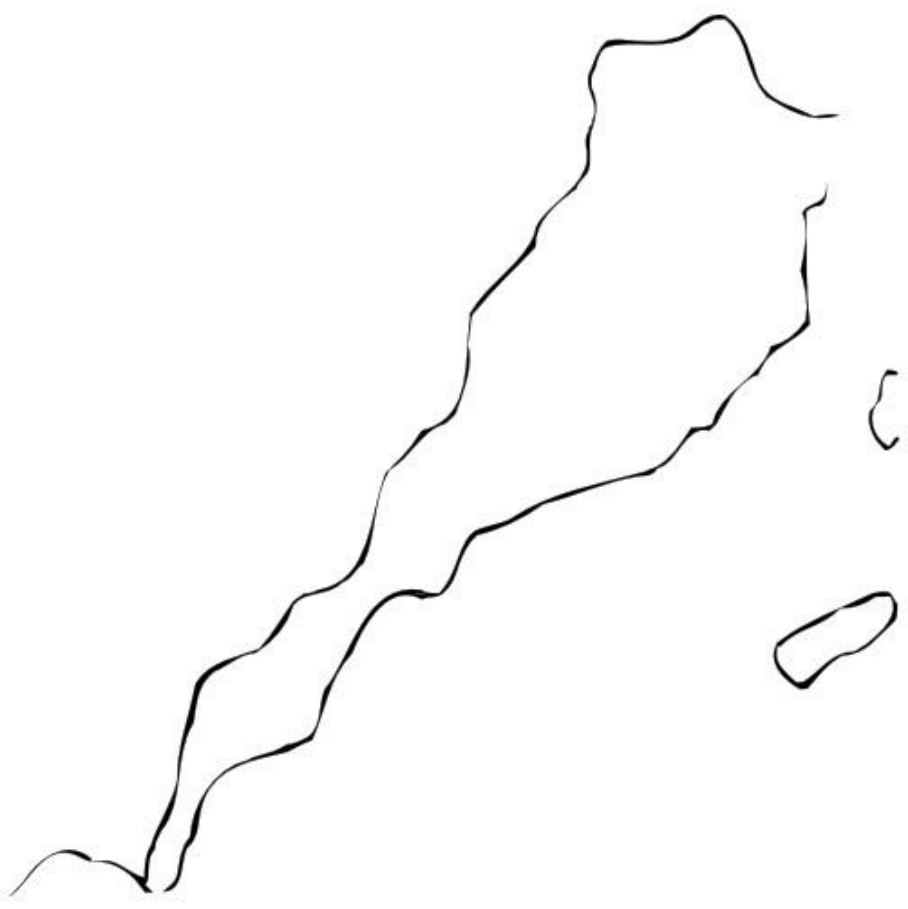
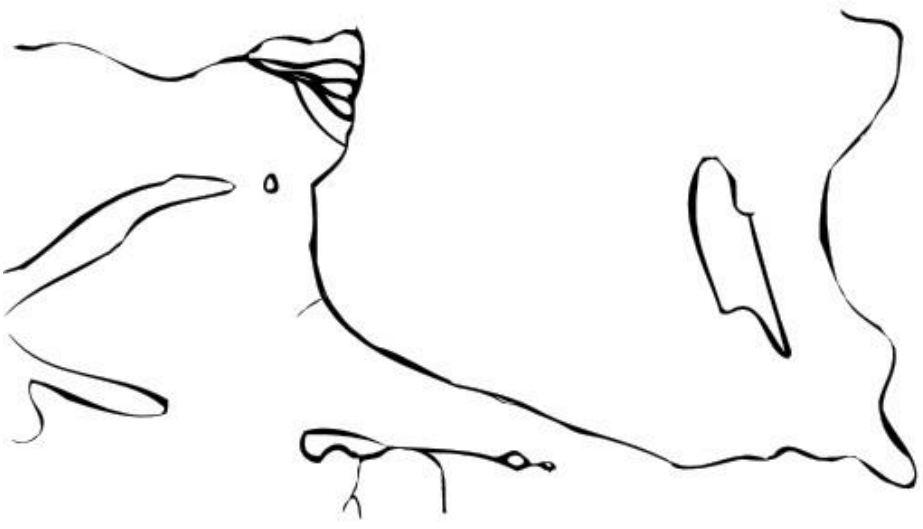
B. Osoby

1. Kohelet, 1:1
2. Stróż [NASB], 12:3-4 (BT: stróże domu)
3. Jeden pasterz, 12:11
4. Mój synu, 12:12

X. MIEJSCA NA MAPACH – brak mapy

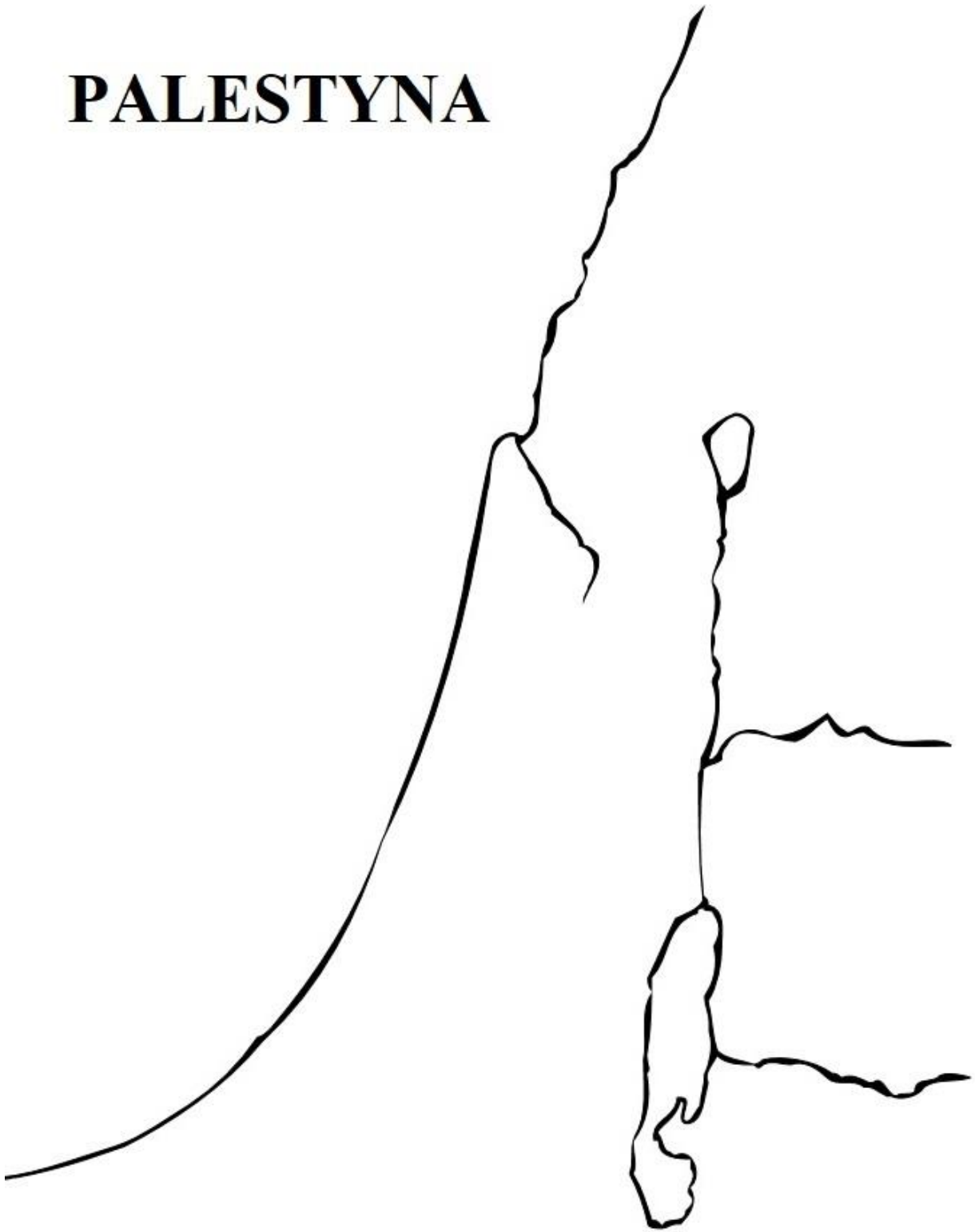
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jaki jest ogólny zamysł tej księgi?
2. Dlaczego Salomon jest postacią literacką w rozdziałach 1-2?
3. W czym człowiek jest podobny do zwierząt, a w czym się od nich różni? 3:12-22
4. Czy możemy poznać Boga?
5. Gdzie znaleźć szczęście?
6. Do kogo skierowana została ta księga i dlaczego?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO PIEŚNI NAD PIEŚNIAMI

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi, podobnie jak wszystkich ksiąg ST, stanowiło pierwotnie jej pierwszych kilka słów. W języku hebrajskim słowa te brzmią „pieśń nad pieśniami Salomona”. Jest to hebrajski stopień najwyższy. Oznaczałoby to najlepszą spośród królewskich pieśni miłosnych.
- B. W Wulgacie znana jest jako Księga Kantyków (*canticum canticorum*).

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Ze względu na nietypową treść tej księgi włączenie jej do kanonu przedstawiało pewne trudności:
1. jej włączeniu sprzeciwiała się konserwatywna szkoła rabiniczna Szammaja
 2. uznawała ją liberalna szkoła Hillela
 3. na rabinicznych synodach w Jamni (90 r. n.e.) nad księgą tą nadal debatowano i podważano jej kanoniczność
 4. za sprawą rabina Akiby ben Jozefa została ona w końcu uznana za kanoniczną. Powiedział on o niej: „cały świat nie jest wart tyle co dzień, w którym Pieśń nad Pieśniami została dana Izraelowi, bo wszystkie księgi są święte, ale Pieśń na Pieśniami jest najświętsza”.
- B. Jest to pierwsza księga spośród specjalnego zbioru *Megilot* (pięciu zwojów), należącego do części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”. Każda z nich odczytywana była w czasie innego dorocznego święta. Pieśń nad Pieśniami odczytywano w czasie święta Paschy:
1. Pieśń nad Pieśniami – Pascha
 2. Księga Rut – Zielone Święta
 3. Księga Koheleta – Święto Namiotów lub Kuczek
 4. Księga Estery – święto Purim
 5. Lamentacje – upadek Jerozolimy i zniszczenie świątyni Salomona
- C. Pisma umieszczają Pieśń nad Pieśniami po Księdze Psalmów, Przysłów i Hioba, a przed Księgą Rut, Lamentacji, Koheleta i Estery. Ich kolejność w polskiej Biblii zgodna jest z LXX.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Gatunek literacki jest głównym zagadnieniem interpretacyjnym tej księgi. Jest on kluczowy, jeżeli chodzi o określenie zamysłu i celu pierwotnego autora. Cała Pieśń nad Pieśniami napisana jest wierszem.
- B. Powstały następujące teorie:
1. Żydowska alegoria – Miszna, Talmud i Targumy twierdzą, że księga ta opisuje historię Żydów w kategoriach Bożej miłości do Izraela. Izrael jest oblubienicą JHWH (zob. Wj 34:15-16; Kpł 17:7; 20:5-6; Lb 14:33).
 2. Chrześcijańska alegoria – Orygenes, Hieronim ze Strydonu, Atanazy Aleksandryjski, Augustyn, Tomasz z Akwinu i Luter twierdzili, że księga ta opisuje Kościół w kategoriach miłości Chrystusa. Jako jej paralelę często podaje się fragment Ef 5:21-31.
 3. Tradycyjne pieśni weselne – występuje duże podobieństwo pomiędzy tą księgą a pochodzącym z Syrii z ok. 600 r. p.n.e. pieśniami miłosnymi zwanymi *wasf*. Panna młoda i

pan młody wymieniają się komplementami, nazywając się wzajemnie „królem” i „królową”. Pieśń nad Pieśniami zawiera również pewne paralele z egipskimi wierszami miłosnymi, w których ukochana nazywana jest „siostrą” (4:9-10.12; 5:1-2). Ten rodzaj literatury, wyrażający pochwałę wiernej ludzkiej miłości w odpowiednim czasie, był dobrze znany na Starożytnym Bliskim Wschodzie.

4. Sztuka teatralna

a. Księga ta jest sztuką teatralną do odegrania przez aktorów:

- (1) król
- (2) wieśniaczka z północy
- (3) miejscowy ukochany z północy
- (4) chór lub harem (córki jerozolimskie)

b. Przykłady ilustrujące tę teorię znaleźć można w rozdziale 1:

- (1) w. 2-4b, oblubienica
- (2) w. 4c-e, chór (zob. 2:7; 3:6-11; 5:9; 6:1.13; 8:5.8)
- (3) w. 5-7, oblubienica
- (4) w. 8, chór
- (5) w. 12-14, oblubienica
- (6) w. 15, oblubieniec
- (7) w. 16-17, oblubienica

c. Teoria ukochanego z północy oparta jest o to, że:

- (1) ukochany nazwany jest pasterzem chodzącym za owcami
- (2) księga kończy się na północ od Jerozolimy
- (3) harem zostaje skrytykowany, 6:8-9

d. Grecki manuskrypt *Sinaiticus* zawiera nagłówki każdego akapitu odnoszącego się do panny młodej i pana młodego.

5. Przypowieść – ta teoria próbuje połączyć dosłowne i alegoryczne rozumienie tej księgi. Poważnie traktuje radość płynącą z ludzkiej seksualności i dorozumianą monogamię, widzi w niej jednak także typologiczny zamysł dotyczący Izraela.

6. Interpretacja dosłowna – ta teoria afirmuje dane przez Boga aspekty ludzkiej seksualności, traktując treść księgi dosłownie. Zwolennikiem tego poglądu był Teodor z Mopsuestii, jeden z najświetlejszych przedstawicieli antiocheńskiej szkoły interpretacyjnej.

C. Księga ta nie jest typowym przykładem literatury mądrościowej, mogła jednak funkcjonować podobnie – w kształceniu młodzieńców. Wydaje się zawierać aspekt moralny związany z monogamią oraz czystością i pięknem ludzkiej seksualności w odpowiednim czasie i z odpowiednią osobą.

IV. AUTORSTWO

A. Baba Bathra 15a podaje, że księgę tę napisał Ezechiasz i jego ludzie. Oczywiście „napisał” oznacza „zebrał” lub „zredagował”, a nie że był jej autorem (zob. Prz 25:1).

B. Tradycja żydowska zawsze twierdziła, że napisał ją Salomon:

1. jego imię występuje w 1:1.5; 3:7.9.11; 8:11.12
2. określenie „król” występuje w 1:4.12; 7:5
3. w 1:9 wspomniane są egipskie konie, co pasuje do rządów Salomona (zob. 1 Krl 10:28)
4. autor wymienia nazwy geograficzne miejsc położonych w całej Palestynie, Syrii i okolicach Transjordanii aż po Arabę. Odzwierciedla to granice królestwa Salomona.

5. rabini podają, że kiedy Salomon był młody, tworzył pieśni miłosne (Pieśń nad Pieśniami), jako dorosły człowiek – przysłowia (Księga Przysłów), a kiedy był stary, pisał o marności wszystkiego (Księga Koheleta).

C. Argumenty przemawiające przeciwko autorstwu Salomona:

1. Tytuł „Pieśń nad Pieśniami Salomona” może oznaczać:
 - a. napisana przez Salomona
 - b. dla Salomona
 - c. o Salomonie
 - d. w czasach Salomona
 - e. na modłę Salomona
2. Księga kończy się na północy Izraela (7:10-13), a nie w haremie w Jerozolimie.
3. Księga ta wydaje się być afirmacją dobroci, wartości i radości monogamicznego seksu. Nie pasuje to do życia Salomona.
4. Salomon może być w Pieśni nad Pieśniami postacią literacką – podobnie jak w Koh 1-2 (E. J. Young, *An Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, s. 268).

V. DATA

A. Podobnie jak w przypadku wielu ksiąg mądrościowych ST, datowanie tej księgi wiąże się z dwoma aspektami:

1. pierwotne okoliczności historyczne,
2. data i forma księgi w jej kanonicznym kształcie.

B. Tło historyczne:

1. Czasy Salomona:
 - a. prawo króla do poślubiania wielu żon,
 - b. obecność haremu jako chóru,
 - c. znajomość geograficznie odległych od siebie miejsc (a także zwierząt i roślin),
 - d. Jerozolima porównana do Tirsy, która była stolicą Izraela przed Samarią (Omri), 6:4.
2. Ostateczna forma księgi:
 - a. forma partykuły względnej rodzaju żeńskiego pojawiła się w języku hebrajskim dość późno (zob. 1:12; 2:7)
 - b. występowanie zapożyczeń z języka aramejskiego i greckiego
 - (1) raj
 - (2) ogród
 - (3) łożo
 - (4) posłanie

C. Brak zgodności pomiędzy współczesnymi uczonymi:

1. E. J. Young – czasy Salomona
2. W. F. Albright – V-IV w. p.n.e.
3. R. K. Harrison – ostateczna forma bezpośrednio przed niewolą

VI. JEDNOSTKI LITERACKIE

A. Księga ta ma kilka trudnych aspektów. Można się zastanawiać, czy zawiera jeden główny temat lub

zamysł, czy jest tylko serią wierszy miłosnych.

B. Przy założeniu głównego tematu trudności interpretacyjnych następują wersety:

1. 2:15
2. 5:7
3. 8:5b-e
4. 8:8-9

C. Jedynym sposobem interpretacji tej księgi przy założeniu głównego tematu jest postulowanie dramatycznego scenariusza na trzy osoby i chór:

1. król
2. wieśniaczka z północy
3. ukochany – wieśniak z północy
4. harem jako chór

D. Księga ta, podobnie jak Księga Estery, nie zawiera żadnego imienia Boga (werset 8:6 oddany jest w tłumaczeniu The Jewish Publication Society of America [Amerykańskiego Żydowskiego Towarzystwa Wydawniczego] jako „gwałtowny płomień”).

VII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Księga ta bez wątpienia stanowi afirmację czystości i piękna ludzkiej seksualności, 8:6-7. Może wydawać się to oczywiste, ale w świetle: (1) grzechu seksualnego Dawida i jego konsekwencji w jego rodzinie oraz (2) bałwochwalstwa Salomona w starości z powodu jego cudzoziemskich żon i ich religii, było to potrzebne.

W świetle greckiego dualizmu religijnego bez wątpienia prawda ta potrzebna jest nam także dzisiaj. Duchowość nie jest uzależniona od ascezy! To, co fizyczne, nie jest w swojej istocie złe.

B. Wiele osób widzi w tej księdze starotestamentową analogię do Boga jako męża i Izraela jako żony (tj. rabiniczna interpretacja eksodusu i Oz 1-3).

C. Trudność w określeniu zarówno gatunku literackiego, jak i głównego zamysłu tej księgi powoduje, że należy wystrzegać się dogmatycznych interpretacji.

D. Księga ta nie zawiera żadnych wzmianek o religii ani narodzie. Jest to bardzo nietypowe jak na kanoniczną księgę.

VIII. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Mirra, 1:13; 3:6; 4:6.14; 5:1.5.13
2. „Małe lisy”, 2:15
3. „Nocne przygody”, 3:8 (inne tłumaczenia: nocne zmyry, strach nocny, nocna zasadzka)
4. „Królowych (...) nałożnic”, 6:8-9
5. Mandragory, 7:14
6. Pieczęć, 8:6
7. „Murem jest”, 8:9 (4:12)

B. Osoby

1. Król, 1:4b.12

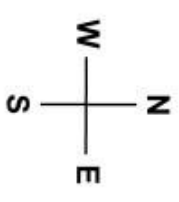
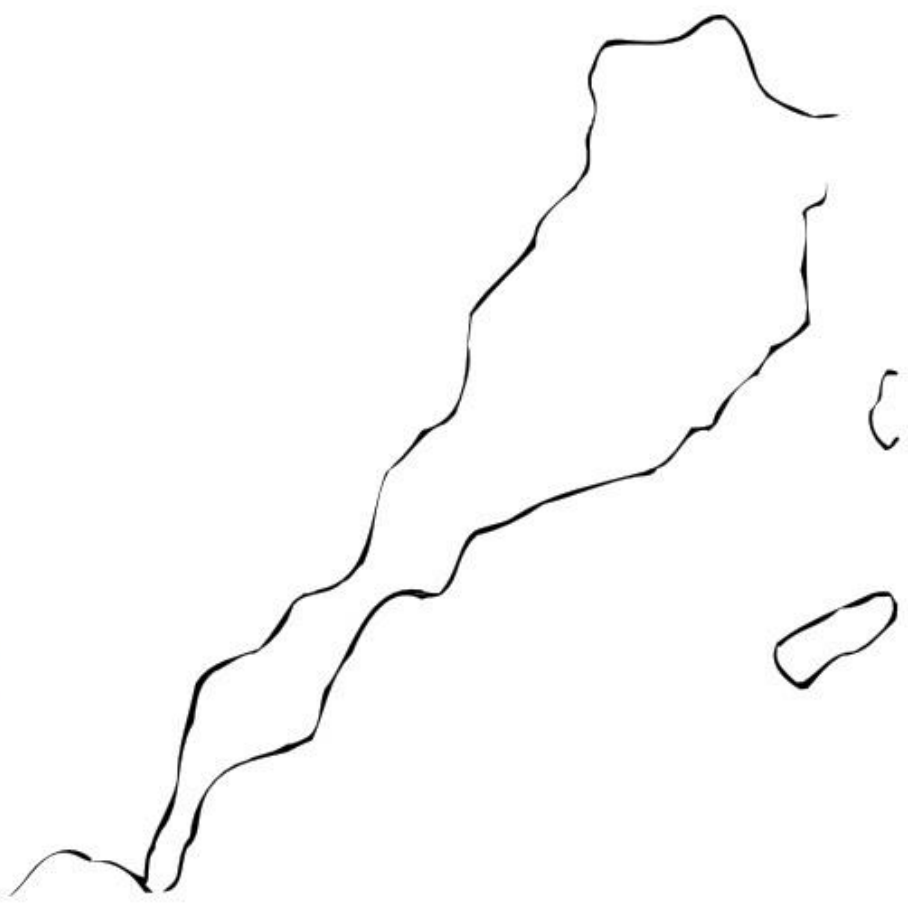
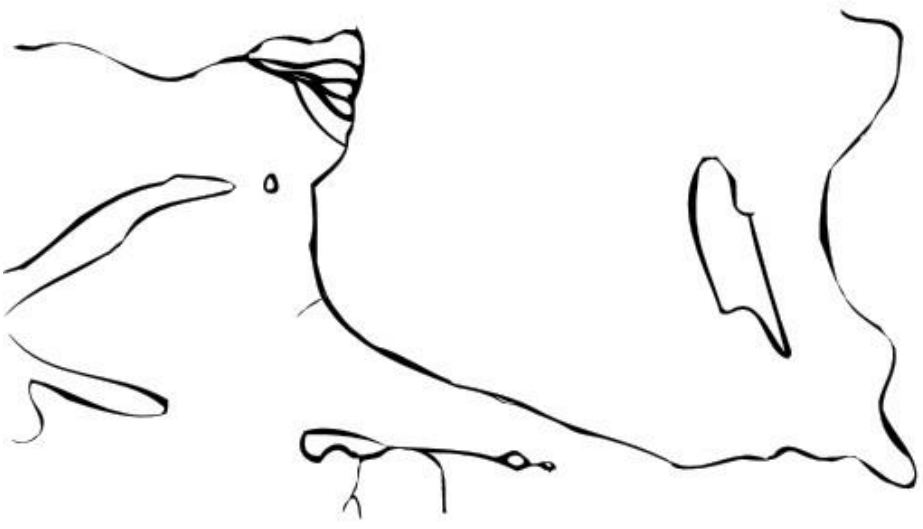
2. „Czarna jestem, lecz piękna” [BP], 1:5 (BT: „Śniada jestem, lecz piękna”)
3. „Gdzie pasiesz swe stada”, 1:7 (Uwspółcześniona Biblia Gdańska: „gdzie wypasasz”)
4. „Ja jestem różą Szaronu, lilią dolin” [PL], 2:1 (BT: „Jam narcyz Saronu, lilia dolin”)
5. „Córki jerozolimskie”, 2:7
6. Strażnik, 3:3; 5:7
7. „Szulamitko”, 7:1

IX. MIEJSCA NA MAPACH

1. Engaddi, 1:14
2. Szaron, 2:1
3. Liban, 4:8
4. Góra Hermon, 4:8
5. Tirsa, 6:4
6. Gilead, 6:5 (góry Gileadu, 4:1)
7. Damaszek, 7:5
8. Góra Karmel, 7:6

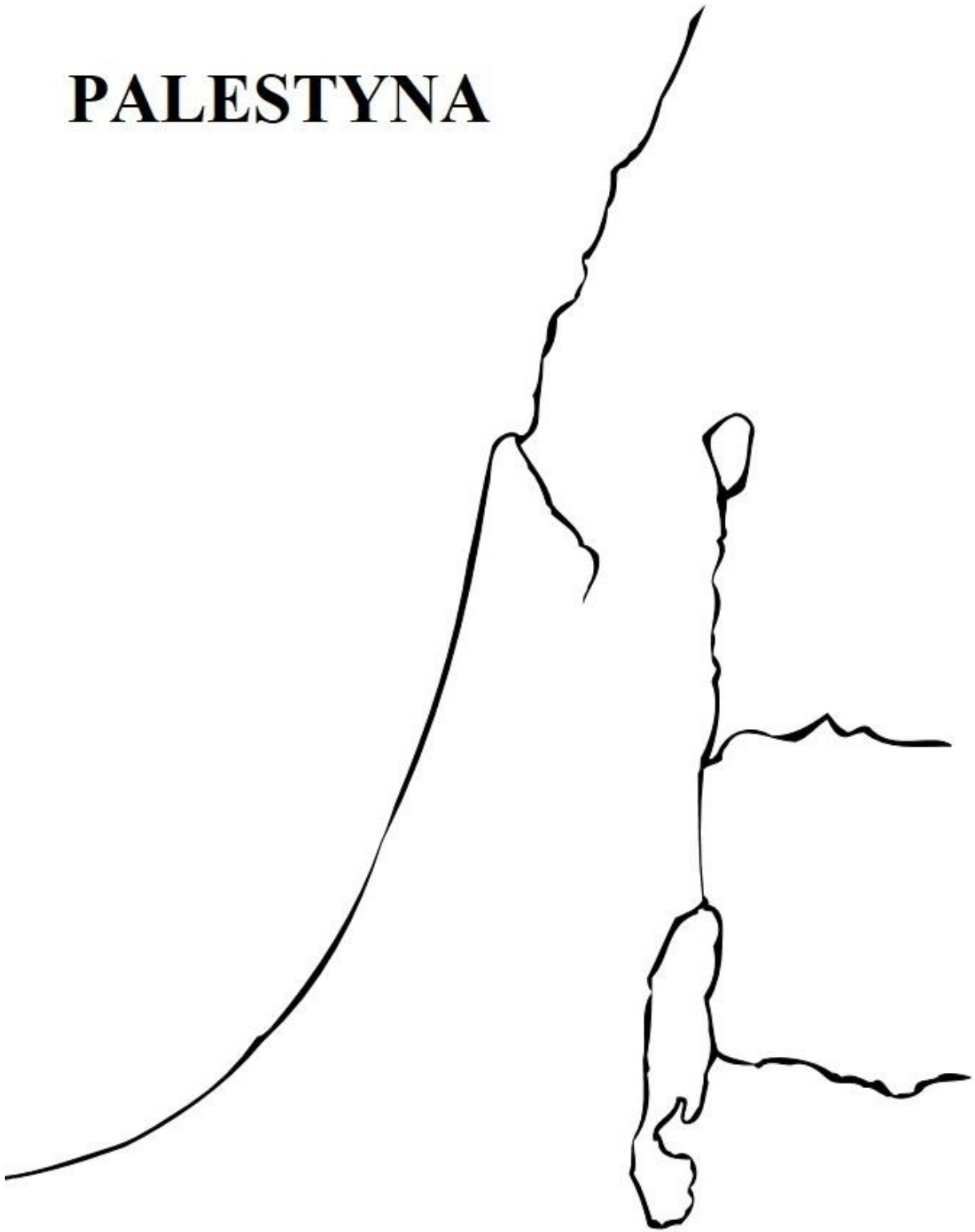
X. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Dlaczego księga ta należy do kanonu ST?
2. Jaka jest dominująca interpretacja tej księgi wśród Żydów? Dlaczego?
3. Jaki rodzaj literacki reprezentuje? Jakie to ma znaczenie?
4. Dlaczego księga ta nie wspomina żadnego Bożego imienia ani historii Izraela?
5. Czy księga ta posiada jakiś jeden ogólny temat?
6. Kim są „córki jerozolimskie”?
7. Wymień różne miejsca, w których rozgrywa się ta historia.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO PROROCTW STAROTESTAMENTOWYCH

I. WPROWADZENIE

A. Uwagi wstępne

1. Wspólnota wierzących nie jest zgodna co do tego, jak interpretować proroctwa. Inne prawdy zostały przez wieki ustalone i powszechnie przyjęte, ale ta kwestia – nie.
2. Istnieje kilka dobrze zdefiniowanych etapów proroctw ST:
 - a. Przedmonarchiczne (przed królem Saulem)
 - 1) Jednostki nazywane prorokami
 - a) Abraham – Rdz 20:7
 - b) Mojżesz – Lb 12:6-8; Pwt 18:15; 34:10
 - c) Aaron – Wj 7:1 (przedstawiciel Mojżesza)
 - d) Miriam – Wj 15:20
 - e) Medad i Eldad – Lb 11:24-30
 - f) Debora – Sdz 4:4
 - g) Bezimienny – Sdz 6:7-10
 - h) Samuel – 1 Sm 3:20
 - 2) Odniesienia do proroków jako grupy – Pwt 13:1-5; 18:20-22
 - 3) Grupa lub bractwo prorockie – 1 Sm 10:5-13; 19:20; 1 Krl 20:35.41; 22:6.10-13; 2 Krl 2:3.7; 4:1.38; 5:22; 6:1, itd.
 - 4) Mesjasz nazwany prorokiem – Pwt 18:15-18
 - b. Niespisane proroctwa monarchiczne (kierowane do królów)
 - 1) Gad – 1 Sm 22:5; 2 Sm 24:11; 1 Krn 29:29
 - 2) Natan – 2 Sm 7:2; 12:25; 1 Krl 1:22
 - 3) Achiasz – 1 Krl 11:29
 - 4) Jehu – 1 Krl 16:1.7.12
 - 5) Bezimienni – 1 Krl 18:4.13; 20:13.22
 - 6) Eliasz – 1 Krl 18-2 Krl 2
 - 7) Micheasz – 1 Krl 22
 - 8) Elizeusz – 2 Krl 2:9.12-13
 - c. Klasyczne spisane proroctwa (zwracają się zarówno do królów, jak i narodu): Izajasz—Malachiasz (oprócz Daniela)

B. Biblijne określenia

1. *Ro'eh* (BDB 909) = widzący, 1 Sm 9:9. Już sam odnośnik wskazuje na przejście do terminu *Nabi*, który oznacza „prorok” i wywodzi się z rdzenia „wzywać”. *Ro'eh* wywodzi się od ogólnego słowa oznaczającego „widzieć”. Była to osoba, która rozumiała Boże drogi i plany. Zwracano się do niej w celu poznania Bożej woli w danej kwestii.
2. *Hozeh* (BDB 302) = widzący, 2 Sm 24:11. Zasadniczo jest to synonim *Ro'eh*, wywodzący się od rzadziej występującego czasownika „widzieć”. Najczęściej w odniesieniu do proroków stosowana jest forma imiesłowowa.
3. *Nabi'* (BDB 611) = prorok, wyraz spokrewniony z akadyjskim czasownikiem *nabu* = „wołać” i arabskim *naba'a* = „ogłaszać”. Jest to najpowszechniejsze określenie proroka w Starym Testamencie – pojawia się ponad 300 razy. Dokładna etymologia jest niepewna, ale na dzień dzisiejszy „wzywać” wydaje się najtrafniejszą opcją. Być może najlepsze zrozumienie tego terminu wynika z tego, jak JHWH opisuje relację Mojżesza z faraonem poprzez Aarona (por. Wj 4:10-16; 7:1; Pwt 5:5). Prorok jest kimś, kto przemawia w imieniu Boga do Jego ludu (Am 3:8; Jr 1:7.17; Ez 3:4).
4. Wszystkie te trzy określenia urzędu prorockiego występują w 1 Krn 29:29; Samuel – *Ro'eh*;

Natan – *Nabi* i Gad – *Hozeh*.

5. Fraza *isz ha- 'elohim*, „mąż Boży”, także stanowi szersze określenie kogoś, kto mówi w imieniu Boga. W ST wyrażenie to zostało użyte 76 razy w znaczeniu „proroka”.
6. Termin „prorok” jest pochodzenia greckiego. Pochodzi od: (1) *pro* = „przed” lub „dla”; (2) *femi* = „mówić”.

II. DEFINICJA PROROCTWA

- A. Określenie „proroctwo” w języku hebrajskim miało szersze pole semantyczne niż w polskim. Historyczne księgi od Jozuego po księgi Królewskie (za wyjątkiem Księgi Rut) są przez Żydów określane mianem „proroków wcześniejszych”. Zarówno Abraham (Rdz 20:7; Ps 105:15), jak i Mojżesz (Pwt 18:18) nazwani są prorokami (a także Miriam – Wj 15:20). Dlatego należy uważać na polską definicję, którą zakładamy słysząc to słowo!
- B. Według *Interpreter's Dictionary of the Bible [Słownika do interpretacji Biblii]*, „profetyzm można słusznie zdefiniować jako rozumienie historii przyjmujące znaczenie jedynie w kategoriach boskich spraw, boskich zamiarów i boskiego udziału” (tom 3, s. 896).
- C. „Prorok nie jest ani filozofem, ani teologiem systematycznym, tylko pośrednikiem przymierza, przekazującym słowo Boże Jego ludowi, aby kształtować jego przyszłość poprzez reformę teraźniejszości” („Prophets and Prophecy” [„Prorocy i proroctwo”], *Encyclopedia Judaica*, tom 13, s. 1152).

III. CEL PROROCTW

- A. Proroctwa są sposobem, w jaki Bóg przemawia do swojego ludu, zapewniając mu prowadzenie w jego aktualnej sytuacji i nadzieję, że On ma władzę nad jego życiem oraz wydarzeniami rozgrywającymi się na świecie. Przesłanie proroctw było zasadniczo kolektywne. Proroctwa miały napominać, zachęcać, budzić wiarę i skruchę oraz informować Boży lud o Nim i Jego planach. Należy tutaj dodać, że proroctwa często jasno objawiały, kogo Bóg wybierał na swojego przedstawiciela (Pwt 13:1-3; 18:20-22). Ostatecznie odnosi się to do Mesjasza.
- B. Prorocy często komentowali współczesne im kryzysy historyczne lub teologiczne, rzutując je na okoliczności eschatologiczne. Takie spojrzenie na historię z perspektywy czasów ostatecznych jest wyłączną cechą Izraela – jak również jego poczucie boskiego wybrania oraz obietnic w ramach przymierza.
- C. Jako sposób poznania woli Bożej urząd prorocki wydaje się równoważyć (Jr 18:18) i przewyższać urząd najwyższego kapłana. Urim i tummim przerażają się w ustny przekaz od Bożego przedstawiciela. Wydaje się także, że urząd prorocki zanikł w Izraelu po śmierci Malachiasza. Powraca dopiero 400 lat później wraz z wystąpieniem Jana Chrzciciela. Nie jest pewne, jak nowotestamentowy dar „proroctwa” ma się do Starego Testamentu. Nowotestamentowi prorocy (Dz 11:27-28; 13:1; 15:32; 1 Kor 12:10.28-29; 14:29.32.37; Ef 4:11) nie przekazują nowego objawienia, tylko zapowiadają i przepowiadają Bożą wolę we współczesnych okolicznościach.
- D. Natura proroctw nie polega wyłącznie ani głównie na przepowiedniach. Przepowiednie przyszłości są jednym ze sposobów potwierdzenia urzędu i przesłania prorockiego, należy jednak zauważyć, że „mniej niż 2% proroctw ST to proroctwa mesjaniczne. Mniej niż 5% dokładnie opisuje erę Nowego Przymierza. Mniej niż 1% dotyczy wydarzeń, które jeszcze nie nastąpiły” (Fee i Stuart, *How to Read the Bible For All Its Worth [Jak czytać Biblię?]*, s. 166).
- E. Prorocy reprezentują Boga przed ludźmi, a kapłani reprezentują ludzi przed Bogiem. Jest to ogólne stwierdzenie, od którego są wyjątki – takie jak Habakuk, który zadaje Bogu pytania.
- F. Jednym z powodów, dla których trudno jest zrozumieć proroków, jest to, że nie wiemy, jaki układ

miały ich księgi. Nie są one chronologiczne. Wydają się tematyczne, ale nie zawsze w sposób, którego byśmy się spodziewali. Często brakuje oczywistego tła historycznego, ram czasowych oraz jasnych podziałów pomiędzy wyroczniami. Księgi te trudno jest: (1) przeczytać za jednym razem; (2) podzielić ze względu na tematy, oraz (3) określić w nich centralną prawdę lub zamysł autora w każdej wyroczni.

IV. CHARAKTERYSTYCZNE CECHY PROROCTW

- A. Wydaje się, że w Starym Testamencie zaobserwować można rozwój koncepcji „proroka” i „proroctwa”. We wczesnym Izraelu wykształciła się wspólnota proroków z silnym, charyzmatycznym przywódcą na czele – takim jak Eliasz czy Elizeusz. Czasami grupa ta nazywana była określeniem „uczniowie proroków” (2 Krl 2). Charakterystyczne dla proroków było to, że wpadali w zachwycenie (1 Sm 10:10-13; 19:18-24).
- B. Ten okres szybko przeszedł jednak w erę indywidualnych proroków. Wśród nich byli tacy (zarówno prawdziwi, jak i fałszywi), którzy identyfikowali się z królem i żyli na jego dworze (Gad, Natan) – a także prorocy niezależni, czasem zupełnie oderwani od status quo izraelskiego społeczeństwa (Amos). Rola ta przypadała zarówno mężczyznom, jak i kobietom (2 Krl 22:14).
- C. Prorok często objawiał przyszłość, uzależnioną od bezpośredniej reakcji człowieka. Często zadaniem proroka było odkrycie przed innymi Bożego uniwersalnego planu dla Jego stworzenia, na który ludzka reakcja nie ma wpływu. Ten uniwersalny, eschatologiczny plan jest czymś wyjątkowym wśród proroków starożytnego Bliskiego Wschodu. Przepowiadanie przyszłości oraz wierność przymierzu to bliźniacze ogniska przesłań prorockich (por. Fee i Stuart, s. 150). Oznacza to, że prococtwa skierowane są głównie do zbiorowości. Zazwyczaj – choć nie zawsze – prorocy zwracali się do narodu izraelskiego.
- D. Większość proroczych treści przekazywana była ustnie. Następnie łączono je na podstawie tematu, chronologii lub innych wzorców literatury Bliskiego Wschodu, które są nam nieznane. Ponieważ był to przekaz ustny, nie posiada struktury charakterystycznej dla pisanej prozy. Sprawia to, że księgi te trudno przeczytać za jednym razem oraz zrozumieć je bez konkretnego tła historycznego.
- E. Dla przekazania swoich treści prorocy posługują się kilkoma wzorcami.
 - 1. Scena w sądzie – Bóg pozywa swój lud; często jest to sprawa rozwodowa, w której JHWH odrzuca swoją żonę (Izrael) za jej niewierność (Oz 4, Mi 6).
 - 2. Pieśń żałobna – specyficzne metrum tego typu przesłania i jego charakterystyczne „biada” wyróżnia je jako szczególną formę (Iz 5, Ha 2).
 - 3. Wypowiedzenie błogosławieństwa w ramach przymierza – podkreśla warunkową naturę przymierza i przedstawia zarówno pozytywne, jak i negatywne przyszłe konsekwencje (Pwt 27-28).

V. BIBLIJNE WSKAZÓWKI DO ROZPOZNAWANIA PRAWDZIWYCH PROROKÓW

- A. Pwt 13:2-6 (przepowiednie/znaki)
- B. Pwt 18:9-22 (fałszywi prorocy/prawdziwi prorocy)
- C. Mt 7 (styl życia)
- D. 1 J 4:1-6 (doktryna)
- E. Zarówno mężczyźni, jak i kobiety powoływani są na proroków i prorokinie oraz nimi nazywani.
 - 1. Miriam – Wj 15
 - 2. Debora – Sdz 4:4-6
 - 3. Chulda – 2 Krl 22:14-20; 2 Krn 34:22-28

- F. W okolicznych kulturach określano, czy ktoś jest prorokiem, na podstawie jego przepowiedni. W Izraelu weryfikacji służył
 1. test teologiczny – używanie imienia JHWH
 2. test historyczny – spełniające się zapowiedzi

VI. WSKAZÓWKI POMOCNE PRZY INTERPRETACJI PROROCTW

- A. Zidentyfikuj zamysł pierwotnego proroka (redaktora) odnotowując tło historyczne oraz kontekst literacki każdej wyroczni. Zazwyczaj będzie on dotyczył Izraela łamiącego w jakiś sposób przymierze Mojżesza.
- B. Przeczytaj i zinterpretuj całą wyrocznię, a nie tylko jej część; sporządź zarys jej treści. Zobacz, jak ma się do wyroczni przed i po niej. Spróbuj stworzyć zarys całej księgi (jej jednostek literackich, a także na poziomie akapitów).
- C. Zakładaj dosłowną interpretację danego fragmentu, dopóki coś w tekście nie naprowadzi cię na znaczenie przenośne; wtedy przełoż język przenośni na prozę.
- D. Analizuj symboliczne akty w świetle tła historycznego i fragmentów paralelnych. Pamiętaj, że starożytna literatura Bliskiego Wschodu to nie literatura zachodnia ani nowożytna.
- E. Zwróć uwagę na przepowiednie:
 1. Czy dotyczą wyłącznie czasów autora?
 2. Czy wypełniły się w historii Izraela?
 3. Czy są to wydarzenia, które spełnią się w przyszłości?
 4. Czy ich spełnienie dotyczy zarówno czasów współczesnych autorowi, jak i przyszłości?
 5. Niech twoimi wnioskami kierują autorzy biblijni, a nie nowożytni.
- F. Szczególne środki ostrożności:
 1. Czy przepowiednia uzależniona jest warunkowo od reakcji?
 2. Czy jest pewne, do kogo to proroctwo jest skierowane (i dlaczego)?
 3. Czy z biblijnego i/lub historycznego punktu widzenia istnieje możliwość wielokrotnego wypełniania się tego proroctwa?
 4. Natchnieni autorzy NT byli w stanie dostrzec Mesjasza w wielu fragmentach ST, w których dla nas nie jest to oczywiste. Wydają się używać typologii lub gier słów. Ponieważ my nie jesteśmy natchnieni, pozostawmy to podejście im.

VII. POMOCNA LITERATURA

- A. *A Guide to Biblical Prophecy [Przewodnik po proroctwach biblijnych]*, Carl E. Armerding i W. Ward Gasque
- B. *How to Read the Bible for All Its Worth [Jak czytać Biblię?]*, Gordon Fee i Douglas Stuart
- C. *My Servants the Prophets [Moi słudzy prorocy]*, Edward J. Young
- D. *The Expositor's Bible Commentary [Komentarz biblijny interpretatora]*, tom 6, „Isaiah – Ezekiel” [„Izajasz – Ezechiel”], Zondervan
- E. *The Prophecies of Isaiah [Proroctwa Izajasza]*, J. A. Alexander, 1976, Zondervan
- F. *Exposition of Isaiah [Interpretacja księgi Izajasza]*, H. C. Leupold, 1971, Baker
- G. *A Study Guide Commentary [Komentarz i przewodnik do studiowania]*, „Isaiah” [„Izajasz”], D. David Garland, 1978, Zondervan

WPROWADZENIE DO KSIĘGI IZAJASZA

I. UWAGI WSTĘPNE

- A. Izajasz jest cytowany w NT częściej niż którykolwiek inny prorok (ponad 411 razy). Jego przesłanie głosiło:
1. jednego Boga,
 2. jeden świat,
 3. jedną wiarę.
- B. Księga Izajasza jest w cudowny sposób mesjaniczna:
1. szczególne dzieci, rozdziały 7-14
 2. Pieśni o Słudze, rozdziały 42:1-9; 49:1-7; 50:4-11; 52:13-53:12
 3. przysłe Królestwo Mesjańskie (Nowa Era), rozdziały 56-66
- C. W książce *An Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]* E.J. Young pisze:
1. „Księga Izajasza słusznie uważana jest za największe ze starotestamentowych prorocत्व” (s. 168).
 2. „Ze wszystkich proroków Izraela Izajasz najpełniej rozumiał Boży zamysł i Jego plan dla wieków” (s. 171).
 3. „W duchowym rozeznaniu jest niezrównany wśród całego ST” (s. 172).

II. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od wypowiedzianego się w niej proroka.
- B. Imię „Izajasz” oznacza „zbawienie JHWH” lub „JHWH zbawia”. Hebrajskie imiona kończące się na „iasz/jasz” są skrótem imienia JHWH – podobnie jak imiona zaczynające się od litery „j” i samogłoski, takie jak Jozue i Joel.

III. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta jest pierwszym z czterech zwojów proroków późniejszych:
1. Izajasz
 2. Jeremiasz
 3. Ezechiel
 4. Dwunastu (proroków mniejszych)
- B. Księga ta została wcześniej i bezspornie przyjęta do świętych pism Izraelitów.

IV. GATUNEK LITERACKI

- A. Pod względem umiejętności literackich Izajasz przewyższa wszystkich pozostałych proroków ST. Stosowane przez niego gry słów oraz poezja, którą się posługuje, są majestatyczne i intrygujące. Księga ta napisana jest w przeważającej części wierszem.
- B. Lektura całej Księgi Izajasza za jednym razem jest trudna. Ciężko jest także sporządzić jej zarys. Jest tak dlatego, że Izajasz był kaznodzieją, a nie autorem czy redaktorem. Jego księga stanowi zbiór

ustnych wypowiedzi proroka. Czasami łączą się one ze sobą:

1. tematycznie,
2. chronologicznie,
3. na podstawie norm kulturowych starożytnego Bliskiego Wschodu, bardzo odmiennych od naszych.

V. AUTORSTWO

A. Żydowskie poglądy na autorstwo

1. Talmud (Baba Bathra 15a) podaje, że Ezechiasz i jego ludzie napisali (tj. zredagowali lub zebrali) Księgę Izajasza, Przysłów, Koheleta i Pieśń nad Pieśniami. Wskazuje to na to, że cała ta księga pochodzi od proroka.
2. W *Mądrości Syracha* 48:17-25, napisanej ok. 185 r. p.n.e., Ben Sira twierdzi, że księga ta napisana została przez „Izajasza, syna Amosa” (1:1; 12:1; 13:1).
3. 2 Krn 32:32 potwierdza widzenie Izajasza – podobnie jak paralelny fragment w 2 Krl 18:19-20:19).
 - a. pochodził z zamożnej, wysoko postawionej rodziny z Jerozolimy – być może była nawet kuzynem króla Ozjasza
 - (1) istnieją dowody przemawiające za tym, że końcówka „iasz/jasz”, będąca skrótem od imienia JHWH, używana była prawie wyłącznie w królewskim rodzie Judy.
 - (2) dostęp Izajasza do króla również przemawia za możliwością koneksji rodzinnych.
 - (3) zob. Talmud, „Meg.” 10b.
 - b. ożenił się z prorokinią (8:3)
 - (1) pierwszy jego syn nazywał się Szezar-Jaszub, co oznacza „reszta powróci”
 - (2) drugi syn nazywał się Maher-Szalal-Chasz-Baz (8:3), co znaczy „Rychły-Łup-Bliska-Zdobycz”
 - c. służba prorocka Izajasza była jedną z najdłuższych spośród wszystkich proroków ST. Był on Bożym rzecznikiem w Judzie od czasu rządów Jotama (742-735 p.n.e.) aż po okres panowania Ezechiasza (715-687 p.n.e.), a być może nawet Manasses (687-642 p.n.e.); możliwe, że Manasses współrządził Judą od 696 r. p.n.e.
 - d. jeśli 2 Krn 26:22 odnosi się do Izajasza, to był on oficjalnym pisarzem oraz kronikarzem króla.
 - e. tradycja podaje, że został przepiłowany na pól za rządów Manasses.
4. Około roku 110 n.e. Mojżesz ben Samuel Ibn Gekatilla stwierdził, że rozdziały 1-39 są autorstwa Izajasza, a rozdziały 40-66 napisane zostały w okresie drugiej świątyni (okres perski, 538-430 p.n.e.)
5. Aben Ezra (1092-1167) poszedł w ślady Gekatilli i zaprzeczył Izajaszowemu autorstwu rozdziałów 40-66.

B. Autorstwo księgi zdaniem współczesnej nauki

1. Pomocny zarys historyczny znaleźć można w książce R.K. Harrisona *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]*, Eerdmans, 1969.
2. Przydatne omówienie technicznych przyczyn postawienia tezy o dwóch autorach znaleźć można w książce S.R. Driversa *Introduction to the Literature of the Old Testament [Wprowadzenie do literatury Starego Testamentu]*, przedruk z 1972.

3. Nie odnaleziono żadnych hebrajskich ani greckich (LXX) manuskryptów, w których zaznaczony byłby jakiś podział między rozdziałami 1-39 a 40-66.
 - a. w Zwójach znad Morza Martwego na końcu rozdziału 33 znajduje się szeroki na dwie linie odstęp. Wskazuje to na podział w tym miejscu, a nie po rozdziale 39.
 - b. wydaje się, że rozdziały 1-33 oraz 34-66 są wobec siebie paralelne. Taka dwoista struktura, oparta o czasy autora, a następnie przyszłość, była rozpowszechniona wśród hebrajskich proroków (zob. Ezechiel, Daniel i Zachariasz).
4. Wśród współczesnych uczonych nie ma konsensusu co do liczby autorów tej księgi ani sposobu jej podziału.

C. Kilka argumentów za jednym autorem Księgi Izajasza

1. W obu częściach Księgi Izajasza znajduje się dwadzieścia pięć określeń nie występujących gdzie indziej w ST (NIV, Intro. to Isaiah [Wprowadzenie do Księgi Izajasza], s. 1014).
2. Tytuł „Święty Izraela” występuje 13 razy w rozdziałach 1-39 oraz 14 razy w rozdziałach 40-66 oraz tylko sześć razy we wszystkich pozostałych księgach ST.
3. W J 12:38,40 Jezus cytuje zarówno Iz 53:1, jak i 6:10, przypisując oba fragmenty Izajaszowi.
4. Fragmenty z Iz 40-66 przypisywane są Izajaszowi w Mt 3:3; 8:17; 12:17; Łk 3:4; 4:17; J 1:23; Dz 8:28 i Rz 10:16-20.
5. Świadectwo manuskryptów nie potwierdza podziału tej księgi po rozdziale 39 (ani TM, ani DSS).
6. Brak historycznych wzmianek o wielkim proroku (Deutero-Izajaszu) w VI w. W książce *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenie do Starego Testamentu]* R.K. Harrison zawarł następujące spostrzeżenia na ten temat:

„Argumenty powołujące się na styl literacki były bardzo modne pod koniec dziewiętnastego wieku, ale w świetle dużo obszerniejszej znajomości języków starożytnego Bliskiego Wschodu ich waga znacznie osłabła. Sama subiektywność względów stylistycznych była bardzo atrakcyjna dla zwolenników teorii analizy literackiej Grafa-Welhausena, którzy twierdzą, że przy studiowaniu materiału przypisywanego autorowi biblijnemu nie może wyjść na jaw żadna niespójność, ale zaprzeczają jego autorstwu tegoż korpusu dlatego, że forma literacka i słownictwo każdego rozdziału nie były ze sobą identyczne. Najwyraźniej tym pierwszym badaczom nie przyszło do głowy, że zdobycie pewnego pojęcia o stylu starożytnego autora możliwe jest jedynie w wyniku uważnego przestudiowania całego przypisywanego mu materiału i że późniejsze odrzucenie części lub całości tego korpusu może być potwierdzone tylko na podstawie jakiejś rygorystycznej zewnętrznej weryfikacji” (s. 776).

D. Kilka argumentów za wieloma autorami Księgi Izajasza

1. Imię „Izajasz” nie występuje w rozdziałach 40-66.
2. Rozdziały 40-66 nie pasują do tła historycznego Izajasza.
3. Wydaje się, że u Izajasza mieszają się odniesienia do:
 - a. inwazji Asyrii, niewoli i sądu nad nią
 - b. inwazji Babilonu, niewoli i sądu nad nim
4. Teorie zakładające wielu autorów tej księgi bez wątpienia mają swoje podstawy:
 - a. zmiana tła historycznego
 - (1) Juda przed najazdem Babilonu, 1-39
 - (2) niewola, 40-55
 - (3) Juda po niewoli, 56-66
 - (4) W Iz 1-39 świątynia nigdy nie upadnie, podczas gdy w 40-66 najwidoczniej

już została zniszczona. Wydaje się, że autor jest na wygnaniu.

b. zmiana określeń opisujących Bożych wybrańców

(1) mesjańskie dziecko

(2) cierpiący Sługa

(3) Izrael jako:

(a) żona (50:1)

(b) słudzy JHWH (54:17)

5. Współcześni konserwatywni uczeni:

a. Pomocna wypowiedź E.J. Younga na temat rozdziałów 56-66: „inna możliwość jest taka, że [są to] natchnione przez Ducha i zebrane przez redaktora proroctwa pochodzące od różnych proroków ze szkoły Izajasza dotyczące zasadniczych tematów tej części” (s. 188).

b. G.R.K. Harrison pisze: „Autor uważa, że Księga Izajasza, podobnie jak większość pozostałych zachowanych pism prorockich, jest antologią słów wypowiedzianych w różnych momentach – i jako takie dzieło to nie powinno być traktowane inaczej niż pozostałe główne proroctwa Starego Testamentu. Warto w związku z tym zaznaczyć, że argumenty opierające się na różnicach stylu lub wyrazu literackiego zostają przez to podejście od razu unieważnione, ponieważ antologia może z powodzeniem być postrzegana jako reprezentacja ogólnego stylu autora w różnych okresach jego twórczej działalności. Uzasadnienia dla uznania tego dzieła za antologię w najlepszym tego słowa znaczeniu dostarcza pierwszy werset proroctwa, stanowiący jego nagłówek. dostarcza on konkretnych informacji o tym, że jest to objawienie, które Izajasz, syn Amosa, otrzymał w widzeniach dotyczących Judy i Jerozolimy za czasów Ozjasza, Jotama, Achaza i Ezechiasza. Jak w przypadku wszystkich antologii, dość oczywiste jest, że księga zawiera jedynie wybór dostępnych prorockich wyroczni oraz kazań i istnieje duże prawdopodobieństwo, że Izajasz pozostawił po sobie znacznie więcej materiału, niż przetrwało w jego księdze. O naturze tego proroctwa jako antologii świadczy także obecność nadtytułów w Iz 2:1 i 13:1, które mogły reprezentować lub wskazywać na istnienie wcześniejszych zbiorów proroczych wypowiedzi” (s. 780).

6. Styl literacki rozdziałów 40-66 jest inny niż rozdziałów 1-39.

E. Końcowe uwagi na temat autorstwa

1. Pobożni uczeni nadal nie zgadzają się co do tego, jak starotestamentowa Księga Izajasza przyjęła swój obecny kształt (zob. DSS i TM). Główny nacisk należy położyć na jej natchnienie i wiarygodność w objawianiu charakteru i zamysłów JHWH.
2. Musimy odrzucić wszelkie założenia zaprzeczające wiernemu Bożemu objawieniu poprzez Izajasza. Obejmuje to także odrzucenie proroctwa *a priori* i zredukowanie ST do wyłącznie ludzkiej, współczesnej relacji historycznej.

VI. DATA

A. Izajasz należy do proroków z VIII w. p.n.e.

1. Jonasz, Amos i Ozeasz na północy, za rządów Jeroboama II (786-640 p.n.e.)
2. Izajasz i Micheasz na południu

B. Urodził się około roku 760 p.n.e. i został powołany na urząd proroka około 742 r. p.n.e., w roku śmierci

króla Ozjasza (6:1), zwanego również Azariaszem (783-742 p.n.e.).

- C. Służba Izajasza był długa – od końcowych lat Ozjasza (783-742 p.n.e.), poprzez Jotama (742-735 p.n.e.), Achaza (735-715 p.n.e.), Ezechiasza (715-687 p.n.e.) i być może Manassesesa (687-642 p.n.e.).
- D. R.K. Harrison twierdzi, że księga ta jest antologią pism i kazań proroka z okresu wielu lat rządów kilku królów Judy. Zostały one ostatecznie zebrane i zredagowane po śmierci proroka około roku 630 p.n.e.

VII. TŁO HISTORYCZNE

A. Prorocy z VIII w. p.n.e.

1. Materiał biblijny znajduje się w:

- a. 2 Krl 14:3-17:6
- b. 2 Krn 25-28
- c. Am
- d. Jon
- e. Oz
- f. Iz
- g. Mi

2. Najprostsze podsumowanie stanu bałwochwalstwa wśród ludu Bożego widoczne jest u Ozeasza:

- a. 2:18, „już nie powie: "Mój Baal"”
- b. 4:12-13, „(...) córki uprawiają nierząd (...)”
- c. 4:17, „Efraim z bożkami związał się przyjaźnią, zostaw go”
- d. 13:2, „ludzie całują cielce” (rytuał)

3. Tło społeczne

- a. Był to czas gospodarczego dobrobytu i militarnej ekspansji – zarówno dla Izraela, jak i Judy. Z dobrobytu tego korzystała jednak tylko klasa zamożnych. Ubodzy byli wykorzystywani i źle traktowani. Wydaje się, jakby dodatkowymi bożkami stały się pieniądze i przemoc.
- b. Stabilność społeczna i gospodarcza Izraela i Judy związana jest z kilkoma przyczynami:
 - (1) długie i pomyślne rządu Jeroboama II (786-746 p.n.e.) na północy i Ozjasza (783-742 p.n.e.) na południu.
 - (2) pokonanie Syrii przez króla Asyrii Adad-Nirariego III w 802 r. p.n.e.
 - (3) brak konfliktu pomiędzy Izraelem a Judą.
 - (4) opodatkowanie i wykorzystywanie szlaków handlowych z północy na południe przez most lądowy Palestyny spowodowały szybki wzrost gospodarczy, a nawet umożliwiły zamożnej klasie życie w luksusie.
- c. Datowane na czas rządów Jeroboama II „Ostraka z Samarii” wydają się wskazywać na organizację administracyjną podobną do tej z okresu panowania Salomona. Wydaje się to potwierdzać rosnącą przepaść pomiędzy tymi, którzy coś mieli, a tymi, którzy nie mieli nic.
- d. Nieuczciwość bogatych jest jasno przedstawiona w Księdze Amosa, który zwany jest „prorokiem sprawiedliwości społecznej”. Łapówkarstwo w sądownictwie i podrabianie używanych w handlu ciężarków to dwa jasne przykłady nadużyć, które najwidoczniej były powszechne i w Izraelu, i w Judzie.

4. Tło religijne
 - a. Był to okres dużej zewnętrznej aktywności religijnej, nie łączącej się jednak z prawdziwą wiarą. Kananejskie kultury płodności zostały wtopione w religię Izraela. Ludzie byli bałwochwalcami, nazywali to jednak JHWHizmem. Dążenie Bożego ludu do sojuszy politycznych spowodowało jego zaangażowanie w pogański kult i praktyki.
 - b. Bałwochwalstwo Izraela przedstawione jest w 2 Krl 17:7-18
 - (1) w. 8 pokazuje, że naśladowali oni praktyki religijne Kananejczyków
 - (a) kult płodności (zob. Kpł 18:22-23)
 - i) wyżyny, w. 9, 10 i 11
 - ii) stele i posągi (na cześć Baala), w. 10 i 16
 - iii) aszery, w. 16 – były to drewniane symbole żeńskiej towarzyszkii Baala albo w formie rzeźbionych słupów, albo żywych drzew
 - (b) wróżbiarstwo, w. 17 – było ono potępione w Kpł 19-20 i Pwt 18
 - (2) w. 16 podaje, że nadal czcili dwa złote cielce, symbolizujące JHWH, ustawione w Dan i Betel przez Jeroboama I (1 Krl 12:28-29).
 - (3) w. 16 świadczy o tym, że czcili astralne bóstwa Babilonu: słońce, księżyc, gwiazdy i gwiazdozbiory.
 - (4) w. 17 ukazuje, że czcili fenickiego boga płodności, Molocha, składając mu w ofierze swoje dzieci (zob. Kpł 18:21; 20:2-5). Praktyka ta zwana jest „*moloch*” – nie było to imię bóstwa.
 - c. Baalizm (zob. W.F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel [Archeologia i religia Izraela]*, s. 82ff)
 - (1) Najlepszym dostępnym nam źródłem archeologicznym jest „Cykl Baala z Ugarit”.
 - (a) Przedstawia Baala jako okresowo umierającego i powstającego z martwych boga. Został pokonany przez Mota i uwięziony w świecie podziemnym. Wszelkie życie na ziemi ustało. Jednak przy pomocy żeńskiej bogini (*Anat*), każdej wiosny Baal zmartwychwstaje i pokonuje *Mota*. Baal był bogiem płodności, którego czczono poprzez magiczne naśladownictwo.
 - (b) Znany był również jako *Hadad*.
 - (2) *El* jest naczelnym bóstwem kananejskiego panteonu, ale popularność Baala spowodowała zajęcie przez niego jego miejsca.
 - (3) Największy wpływ na Izrael miał baalizm tyryjski poprzez Izebel, która była córką króla Tyru. Została wybrana przez króla Omriego na żonę dla jego syna – Achaba.
 - (4) W Izraelu Baal czczony był na lokalnych wyżynach. Symbolizował go postawiony pionowo kamień. Jego towarzyszką była Aszera, którą symbolizował rzeźbiony słup oznaczający drzewo życia.
 - d. Wymienia się kilka źródeł i rodzajów bałwochwalstwa.
 - (1) Złote cielce w Betel i Dan, ustawione przez Jeroboama I, aby czcić JHWH.
 - (2) Kult tyryjskich bogów i bogiń płodności na lokalnych wyżynach.
 - (3) Bałwochwalstwo nieodłącznie związane z ówczesnymi sojuszami politycznymi.
5. Krótkie streszczenie dotyczących Palestyny najazdów asyryjskich i babilońskich z VIII w.

p.n.e.

- a. Działalność czterech proroków z VIII w. p.n.e. pokrywa się z czasem powstania imperium asyryjskiego nad Tygrysem i Eufratem. Bóg posłużył się tym okrutnym narodem, aby osądzić swój lud – szczególnie Izraela.
 - (1) Konkretnym wydarzeniem było utworzenie transjordańskiego sojuszu polityczno-wojskowego znanego jako „Liga Syroefraimska” (735 p.n.e.). Syria i Izrael próbowały zmusić Judę do sprzymierzenia się z nimi przeciwko Asyrii. Zamiast na to przystać, Achaz wysłał do Asyrii list z prośbą o pomoc. Pierwszy potężny, dążący do stworzenia imperium król Asyrii, Tiglat-Pileser III (745-727 p.n.e.) odpowiedział na wyzwanie militarne i najechał Syrię.
 - (2) Później marionetkowy król Izraela na usługach Asyrii, Ozeasz (732-722 p.n.e.), także się zbuntował, prosząc o pomoc Egipt. Salmanasar V (727-722 p.n.e.) po raz kolejny najechał Izrael. Umarł zanim Izrael został podbity, ale jego następcą, Sargon II (722-705 p.n.e.) zdobył stolicę Izraela – Samarię w 722 r. p.n.e. Asyria przesiedliła wtedy ponad 27 000 Izraelitów. Wcześniej – w 732 r. p.n.e. Tiglat-Pileser także uprowadził ich tysiące.
- b. Po śmierci Achaza (735-715 p.n.e.) powstał kolejny sojusz militarny krajów transjordańskich i Egiptu przeciwko Asyrii (714-711 p.n.e.), znany jako „bunt Aszdodu”. Przy kolejnym najeździe asyryjskim zniszczonych zostało wiele judzkich miast. Król Ezechiasz początkowo popierał ten sojusz, później jednak wycofał swoje wsparcie.
- c. Jednak po raz kolejny powstał sojusz, którego celem było wykorzystanie śmierci potężnego króla Asyrii, Sargona II, w 705 r. p.n.e. W imperium asyryjskim wybuchło wtedy wiele innych rebelii.
 - (1) Ezechiasz był w pełni zaangażowany w ten bunt. Wobec tego wyzwania Sennacheryb (705-681 p.n.e.) najechał Palestynę w 701 r. p.n.e., rozbijając obóz w pobliżu Jerozolimy (2 Krl 18-19; Iz 36-39). Jego armia została jednak w cudowny sposób zniszczona przez Boga.
 - (2) Uczeni zastanawiają się nad tym, ile razy Sennacheryb najechał Palestynę (np. John Bright pisze o jednej inwazji w 701 r. p.n.e. i potencjalnej kolejnej w 688 r. p.n.e., zob. s. 270).
 - (3) Ezechiaszowi oszczędzono podbicia przez Asyrię, ale z powodu jego pychy, która sprawiła, że pokazał wszystkie skarby Judy babilońskim posłańcom, Izajasz przepowiedział zdobycie Judy przez Babilon (39:1-8). Jerozolima wpadła w ręce Nabuchodonozora w 587-586 r. p.n.e.
- d. Izajasz przepowiedział także powrót Bożego ludu za Cyrusa II, władcy medo-perskiego (41:2-4; 44:28; 45:1; 56:11). W 612 r. p.n.e. Niniwa została zdobyta przez Babilon, ale w 539 r. p.n.e. miasto Babilon dostało się w ręce Cyrusa. W 538 r. p.n.e. Cyrus wydał dekret, na mocy którego wszystkie wygnane ludy, łącznie z Żydami, mogły powrócić do swoich ziem. Dostarczył nawet środków z własnego skarbcza na odbudowę świątyń poszczególnych narodów.

B. Krótki historyczny przegląd potęg mezopotamskich (daty głównie w oparciu o *A History of Israel [Historię Izraela]* Johna Brighta, s. 462ff):

1. Imperium asyryjskie (Rdz 10:11)

- a. duży wpływ na religię i kulturę miało imperium sumeryjskie/babilońskie

- b. przypuszczalna lista władców i przybliżone daty:
- (1) 1354-1318 Aszur-uballit I:
 - (a) podbił hetyckie miasto Karkemisz
 - (b) zaczął usuwać hetyckie wpływy, pozwalając rozwinąć się Asyrii
 - (2) 1297-1266 Adad-nirari I (potężny król)
 - (3) 1265-1235 Salmanasar I (potężny król)
 - (4) 1234-1197 Tukulti-Ninurta I
 - pierwszy podbój imperium babilońskiego na południu.
 - (5) 1118-1078 Tiglat-Pileser I
 - Asyria staje się znaczącą potęgą w Mezopotamii
 - (6) 1012-972 Aszur-rabi II
 - (7) 972-967 Aszur-resza-iszi II
 - (8) 966-934 Tiglat-Pileser II
 - (9) 934-912 Aszur-dan II
 - (10) 912-890 Adad-nirari II
 - (11) 890-884 Tukulti-Ninurta II
 - (12) 890-859 Aszurnasipal II
 - (13) 859-824 Salmanasar III
 - bitwa pod Karkar w 853 r. p.n.e.
 - (14) 824-811 Szamszi-Adad V
 - (15) 811-783 Adad-nirari III
 - (16) 781-772 Salmanasar IV
 - (17) 772-754 Aszur-dan III
 - (18) 754-745 Aszur-nirari V
 - (19) 745-727 Tiglat-Pileser III:
 - (a) w 2 Krl 15:19 nazwany jest swoim babilońskim imieniem tronowym – Pul
 - (b) bardzo potężny król
 - (c) zapoczątkował politykę deportacji podbitych ludów
 - (d) w 735 r. p.n.e. powstała „Liga Syroefraimska”, będąca próbą zjednoczenia dostępnych zasobów wojskowych narodów transjordańskich od górnego biegu Eufratu po Egipt w celu zneutralizowania rosnącej potęgi militarnej Asyrii. Judzki król Achaz odmówił przyłączenia się do niej i został najechany przez Izrael i Syrię. Wbrew radzie Izajasza (zob. Iz 7-12) zwrócił się o pomoc do Tiglat-Pilesera III.
 - (e) w 732 r. p.n.e. Tiglat-Pileser III najeżdża i podbija Syrię i Izrael, a na tronie izraelskim umieszcza króla będącego jego wasalem – Ozeasza (732-722 p.n.e.). Tysiące Żydów zostało uprowadzonych do Medii (zob. 2 Krl 15-16).
 - (20) 727-722 Salmanasar V
 - Ozeasz sprzymierza się z Egiptem i zostaje najechany przez Asyrię (zob. 2 Krl 17)
 - (21) 722-705 Sargon II
 - (a) po trzyletnim oblężeniu rozpoczętym przez Salmanasara V, jego generał i następca, Sargon II, podbija stolicę Izraela – Samarię. Do

Medii deportowanych zostaje ponad 27 000 osób.

- (b) podbija także imperium hetyckie.
- (c) w latach 714-711 przeciw Asyrii zbuntowała się kolejna koalicja narodów transjordańskich i Egiptu. Koalicja ta znana jest jako „bunt Aszdodu”. Nawet judzki król Ezechiasz był w nią początkowo zaangażowany. Asyria najechała i zniszczyła kilka filistyńskich miast.
- (22) 705- 681 Sennacheryb
 - (a) w 705 r. p.n.e. kolejna koalicja narodów transjordańskich i Egiptu zbuntowała się po śmierci jego ojca – Sargona II. Ezechiasz w pełni popierał ten bunt. Sennacheryb zaatakował w 701 r. p.n.e. Bunt został stłumiony, ale Jerozolima dzięki Bożej interwencji nie została zdobyta (zob. Iz 36-39 i 2 Krl 18-19).
 - (b) Sennacheryb stłumił także bunt w Elamie i Babilonie.
- (23) 681- 669 Asarhaddon
 - (a) pierwszy asyryjski władca, który zaatakował i podbił Egipt.
 - (b) silnie sympatyzował z Babilonem i odbudował jego stolicę.
- (24) 669- 663 Aszurbanipal
 - (a) nazwany Asnapparem w Ezd 4:10
 - (b) jego brat Szamasz-szuma-ukin ustanowiony został królem Babilonu. Rezultatem tego były lata pokoju pomiędzy Asyrią a Babilonem, w którym jednak tliły się dążenia do niepodległości, które w 652 przerodziły się w walki pod wodzą jego brata.
 - (c) upadek Teb, 663
 - (d) pokonanie Elamu, 653, 645
- (25) 633-629 Aszur-etel-ilani
- (26) 629-612 Sin-szarra-iszkun
- (27) 612-609 Aszur-uballit II
 - (a) koronowany na króla na wygnaniu w Harranie po upadku Aszszuru w 614 i Niniwy w 612.

2. Imperium neobabilońskie

- a. 703-? Merodak-Baladan
 - (1) rozpoczął kilka rebelii przeciwko władzy asyryjskiej
- b. 652 Szamasz-szuma-ukin
 - (1) syn Asarhaddona i brat Aszurbanipala
 - (2) zbuntował się przeciwko Asyrii, ale został pokonany
- c. 626-605 Nabopolassar
 - (1) był pierwszym monarchą imperium neobabilońskiego
 - (2) zaatakował Asyrię od południa, podczas gdy Kyaksares z Medii zaatakował od północnego wschodu
 - (3) stara asyryjska stolica – Aszszur – upadła w 614, a nowa, potężna stolica w Niniwie w 612
 - (4) pozostała asyryjska armia wycofała się do Harranu. Ustanowiono nawet króla.
 - (5) W 608 faraon Necho II (zob. 2 Krl 23:29) wyruszył na północ, żeby przyjść z pomocą resztkom asyryjskiej armii z zamiarem stworzenia strefy buforowej przeciwko rosnącej potęgze Babilonu. Jozjasz, pobożny król Judy (zob. 2 Krl 23), sprzeciwił się przejściu egipskiej armii przez Palestynę. Rozegrała się

drobna potyczka pod Megiddo. Jozjasz został ranny i umarł (2 Krl 23:29-30). Królem ustanowiono jego syna, Joachaza. Faraon Necho II przybył za późno, żeby zapobiec zniszczeniu sił asyryjskich w Harranie. Stoczył bitwę z siłami babilońskimi dowodzonymi przez księcia koronnego Nabuchodonozora II i poniósł dotkliwą klęskę w 605 pod Karkemisz nad rzeką Eufrat.

W drodze powrotnej do Egiptu zatrzymał się pod Jerozolimą i splądrował miasto. Usunął i deportował Joachaza po zaledwie trzech miesiącach.

Królem ustanowił innego syna Jozjasza – Jojakima (zob. 2 Krl 23:31-35).

- (6) Nabuchodonozor II udał się w pogoń za egipską armią na południe przez Palestynę, ale otrzymał wiadomość o śmierci swojego ojca i wrócił do Babilonu.

Później, jeszcze w tym samym roku, wrócił do Palestyny. Pozostawił Jojakima na tronie Judy, ale uprowadził kilka tysięcy wiodących obywateli i część członków rodziny królewskiej – w tym Daniela i jego przyjaciół.

d. 605-562 Nabuchodonozor II

- (1) W latach 597-538 Babilon sprawował całkowitą kontrolę nad Palestyną.
- (2) W 597 nastąpiła kolejna deportacja z Jerozolimy, spowodowana sprzymierzeniem Jojakima z Egiptem (2 Krl 24). Jojakim umarł przed przybyciem Nabuchodonozora II. Jego syn, Jojakin, był królem od zaledwie trzech miesięcy, kiedy został uprowadzony do Babilonu. Dziesięć tysięcy osób, łącznie z Ezechielem, przesiedlonych zostało w pobliżu miasta Babilon, nad rzekę Kebar.
- (3) W 586, po dalszych flirtach z Egiptem, Jerozolima została całkowicie zniszczona (2 Krl 25) i nastąpiła masowa deportacja. Sedecjasz, który zastąpił Jojakina, poszedł do niewoli, a rządcą wyznaczono Godoliasza.
- (4) Godoliasz został zabity przez zbuntowane żydowskie siły zbrojne. Ludzie ci uciekli do Egiptu i zmusili Jeremiasza, żeby udał się tam z nimi. Nabuchodonozor najechał Palestynę po raz czwarty (605, 596, 586, 582) i deportował wszystkich pozostałych Żydów, jakich zdołał znaleźć.

e. 562-560 Ewil Merodak, znany także jako Amel-Marduk

- (1) Uwolnił Jojakina z więzienia, ale musiał on pozostać w Babilonie (zob. 2 Krl 25:27-30; Jr 52:31).

f. 560-556 Nergal-szarra-usur (Neriglissar)

- (1) Był generałem Nabuchodonozora, który zniszczył Jerozolimę.

g. 556- Labaszi-Marduk

- (1) Był synem Neriglissara, ale zginął w zamachu po zaledwie dziewięciu miesiącach.

h. 556-539 Nabonid

- (1) Nabonid nie był spokrewniony z rodem królewskim, ożenił się więc z córką Nabuchodonozora II.
- (2) Większość jego rządów zajęła budowa świątyni boga księżycy – Sina w Temie. Był on synem najwyższej kapłanki tego boga. Spowodowało to wrogość kapłanów Marduka – głównego bóstwa Babilonu.
- (3) Przez większość rządów zajmował się usiłowaniami tłumienia buntów i stabilizowania królestwa.
- (4) Przeniósł się do Temy, pozostawiając sprawy państwowe swojemu synowi,

Baltazarowi, w stolicy – Babilonie (zob. Dn 5).

i. ?-539 Baltazar (współrządy)

- (1) Miasto Babilon bardzo szybko wpadło w ręce armii perskiej dowodzonej przez Gobryasa (inne warianty imienia: Gobriasz, Gubaru lub Ugbaru) z Gutium dzięki przekierowaniu wód Eufratu i wejściu do miasta bez oporu. Kapłani i mieszkańcy miasta postrzegali Persów jako wyzwolicieli, którzy przywrócą Mardukowi właściwą pozycję. Cyrus II ustanowił Gobryasa namiestnikiem Babilonu. Być może Gobryas to ta sama postać co Dariusz Med z Dn 6:1-2. „Dariusz” oznacza „królewski”.

3. Imperium medo-perskie: skrót wydarzeń poprzedzających dojście do władzy Cyrusa II (Iz 44:28; 45:1-7)

- a. 625-585 Kyaksares był królem Medii, który pomógł Babilonowi pokonać Asyrię
- b. 585-550 Astyages był królem Medii. Cyrus był jego wnukiem – synem Mandane.
- c. 550-530 Cyrus II był wasalnym królem Anszanu, który się zbuntował:
 - (1) Nabonid, król Babilonu, wspierał Cyrusa.
 - (2) Cyrus zdetronizował Astyagesa.
 - (3) Nabonid, aby przywrócić równowagę sił, sprzymierzył się z:
 - (a) Egipcem
 - (b) Krezusem, królem Lidii (Azja Mniejsza)
 - (4) 547- Cyrus II wyruszył przeciwko Sardes (stolicy Lidii).
 - (5) 539- w październiku Gobryas z Gutium z armią Cyrusa zdobył Babilon bez walki. Gobryas ustanowiony został namiestnikiem Babilonu.
 - (6) 539- W listopadzie Cyrus II „Wielki” osobiście wkroczył jako wyzwoliciel. Jego polityka łagodności dla grup narodowościowych była przeciwieństwem narodowej polityki deportacji.
 - (7) 538- Żydzi i inni otrzymali pozwolenie na powrót do domów i odbudowę swoich świątyń.
 - (8) 530- Syn Cyrusa, Kambyzes II, wstępuje na tron.
- d. 530-522 rządy Kambyzesa II
 - (1) W 525 r. p.n.e. dołączył do imperium medo-perskiego imperium egipskie
 - (2) Panował krótko:
 - (a) Niektórzy twierdzą, że popełnił samobójstwo
- e. 522-486 rządy Dariusza I (Hystaspesa)
 - (1) Nie pochodził z rodu królewskiego, tylko był generałem armii.
 - (2) Zorganizował imperium perskie zgodnie z planem Cyrusa, dzieląc je na satrapie (zob. Ezd 1-6; Ag; Za).
 - (3) wprowadził system monetarny na wzór Lidii.
- f. 486-465 rządy Kserksesa I
 - (1) Stłumił rewoltę Egiptu
 - (2) Zamierzał najechać Grecję i zrealizować marzenie o poszerzeniu imperium perskiego, ale został pokonany w bitwie pod Termopilami w 480 i Salaminą w 479 r. p.n.e.
 - (3) Mąż Estery, zwany w Biblii Aswerusem (inne brzmienie: Achaszwerosz), zginął w zamachu w 465
- g. 465-424 rządy Artakserksesa I Długorękiego (zob. Ezd 7-10; Ne; MI)
 - (1) Grecy posuwali się naprzód, aż zatrzymały ich wojny peloponeskie

- (2) Podział Grecji (ateńska-peloponeska)
- (3) Wojny domowe w Grecji trwały około 20 lat
- (4) W tym okresie społeczność żydowska wzmacniała się
- h. 423-404 rządy Dariusza II Ochosa
- i. 404-358 rządy Artakserksesa II Mnemona
- j. 358-338 rządy Artakserksesa III Ochosa
- k. 338-336 rządy Arsesa (Artakserksesa IV)
- l. 336-331 rządy Dariusza II Kodomanosa
- 4. Skróć wydarzenia w Egipcie
 - a. Hyksosi (królowie-pasterze – semiccy władcy) – 1720/10-1550
 - b. Osiemnasta dynastia (1570-1310):
 - (1) 1570-1546 Ahmose
 - (2) 1546-1525 Amenhotep I
 - (3) 1525-1494 Totmes I
 - (4) ? Totmes II
 - (5) ? Hatszepsut
 - (6) 1490-1435 Totmes III
 - (7) 1435-1414 Amenhotep II
 - (8) 1414-1406 Totmes IV
 - (9) 1406-1370 Amenhotep III
 - (10) 1370-1353 Amenhotep IV (Echnaton)
 - (11) ? Semenechkare
 - (12) ? Tutanchaton (Tutanchamon)
 - (13) ? Aj (Eje)
 - (14) 1340-1310 Horemheb
 - c. Dziewiętnasta dynastia (1310-1200):
 - (1) ? Ramzes I
 - (2) 1309-1290 Seti I
 - (3) 1290-1224 Ramzes II
 - (4) 1224-1216 Merenptah
 - (5) ? Amenmes
 - (6) ? Seti II
 - (7) ? Siptah
 - (8) ? Tauseret
 - d. Dwudziesta dynastia (1180-1065):
 - (1) 1175-1144 Ramzes III
 - (2) 1144-1065 Ramzes IV-XI
 - e. Dwudziesta pierwsza dynastia (1065-935):
 - (1) ? Smendes
 - (2) ? Herhor
 - f. Dwudziesta druga dynastia (935-725 – libijska):
 - (1) 935-914 Szeszonk I (Szyszak)
 - (2) 914-874 Osorkon I
 - (3) ? Osorkon II
 - (4) ? Szeszonk II

- g. Dwudziesta trzecia dynastia (759-715 – libijska)
- h. Dwudziesta czwarta dynastia (725-709)
- i. Dwudziesta piąta dynastia (716/15-663 – etiopska/nubijska):
 - (1) 710/09-696/95 Szabaka (Szabako)
 - (2) 696/95-685/84 Szabataka (Szebitku, Szebitko)
 - (3) 690/689, 685/84-664 Taharka (Taharko)
 - (4) ? Tanutamon (Tanutamani)
- j. Dwudziesta szósta dynastia (663-525 – saicka):
 - (1) 663-609 Psametych I (Psametik)
 - (2) 609-593 Necho II
 - (3) 593-588 Psametych II
 - (4) 588-569 Apries
 - (5) 569-525 Ahmose II (Amazis, Amasis)
 - (6) ? Psametych III
- k. Dwudziesta siódma dynastia (525-401 – perska):
 - (1) 530-522 Kambyzes II (syn Cyrusa II)
 - (2) 522-486 Dariusz I
 - (3) 486-465 Kserkses I
 - (4) 465-424 Artakserkses I
 - (5) 423-404 Dariusz II

*Inną chronologię znaleźć można w *Zondervan's Pictorial Bible Encyclopedia [Obrazkowej encyklopedii biblijnej Zondervan]*, tom 2, s. 231.

5. Skrót wydarzeń w Grecji

- a. 359-336 Filip II Macedoński
 - (3) wzmacniał Grecję
 - (4) zginął w zamachu w 336
- b. 336-323 Aleksander III Wielki (syn Filipa)
 - (1) pokonał króla Persji, Dariusza III, pod Issos
 - (2) umarł w 323 w Babilonie z powodu gorączki w wieku 32/33 lat
 - (3) po śmierci Aleksandra jego generałowie dokonali podziału imperium:
 - (a) Kassander – Macedonia i Grecja
 - (b) Lizymach – Tracja
 - (c) Seleukos – Syria i Babilon
 - (d) Ptolemeusz – Egipt i Palestyna
 - (e) Antygonos – Azja Mniejsza (nie utrzymał się tam długo)
- c. Seleucydzi vs. Ptolemeusze – władza nad Palestyną
 - (1) Syria (władcy z dynastii Seleucydów)
 - (a) 312-280 Seleukos I Nikator
 - (b) 280-261 Antioch I Soter
 - (c) 261-246 Antioch II Theos
 - (d) 246-226 Seleukos II Kallinikos
 - (e) 226-223 Seleukos III Keraunos
 - (f) 223-187 Antioch III Wielki
 - (g) 187-175 Seleukos IV Filopator
 - (h) 175-163 Antioch IV Epifanes
 - (i) 163-162 Antioch V Eupator

- (j) 162-150 Demetriusz I Soter
- (2) Egipt (władcy z dynastii Ptolemeuszy)
 - (a) 327-285 Ptolemeusz I Soter
 - (b) 285-246 Ptolemeusz II Filadelfos
 - (c) 246-221 Ptolemeusz III Euergetes
 - (d) 221-203 Ptolemeusz IV Filopator
 - (e) 203-181 Ptolemeusz V Epifanes
 - (f) 181-146 Ptolemeusz VI Filometor
- (3) Skrót wydarzeń:
 - (a) 301- Palestyna znajduje się pod rządami Ptolemeuszy od wielu lat
 - (b) 175-163 Antioch IV Epifanes, ósmy władca z dynastii Seleucydów, chciał zhellenizować Żydów – jeśli trzeba, to siłą:
 - i) budował gimnazja
 - ii) budował pogańskie ołtarze Zeusa Olimpijskiego w świątyni

VIII. JEDNOSTKI LITERACKIE

A. Krótki zarys

1. Rozdziały 1-39 – prorok i jego czasy
2. Rozdziały 40-66 (lub być może 40-55 i 56-60) – nowa era

B. Rozdziały 1-39, tło historyczne: czasy Izajasza (przed niewolą)

1. Rozdziały 1-6 – rządy króla Ozjasza i Jotama
2. Rozdziały 7-14 – rządy króla Achaza
3. Rozdziały 15-39 – rządu króla Ezechiasza (rozdziały 36-39 są paralełą 2 Krl 18:13-20:19)

C. Rozdziały 40-66 – niewola oraz okres powygnaniowy jako typy przyszłego królestwa.

1. Podczas gdy rozdziały 1-39 są odzwierciedleniem kazań Izajasza i w oczywisty sposób są przekazami ustnymi, rozdziały 40-55 przedstawiają nowe tło. Boży sąd nadszedł i teraz głównym tematem staje się odnowienie. Także styl wskazuje na to, że rozdziały te stanowią treść pisaną, a nie ustną.
2. Rozdziały 1-39 niewątpliwie dotyczą zagrożenia ze strony Asyrii oraz typologicznie ze strony Babilonu – w szczególności rozdziały 13-14, 21 i 39. Rozdziały 40-55 odnoszą się do okresu perskiego i powrotu Bożego ludu do Ziemi Obiecanej.
3. Ostatnie rozdziały Księgi Izajasza (56-66) mają charakter eschatologiczny – posługując się historycznymi metaforami ze starożytnego Bliskiego Wschodu zapowiadają ogólnoświatowy, monoteistyczny kult JHWH.

D. Trudności w stworzeniu zarysu Księgi Izajasza

1. Większość współczesnych uczonych dzieli tę księgę na co najmniej dwie części: rozdziały 1-39 i 40-66. R.K. Harrison proponuje podział na rozdziały 1-33 i 34-66 ze względu na odstęp w tekście DSS. Ze względu na zawarty tam widoczny podział pomiędzy rozdziałem 33 a 34 niektórzy sugerują, że Księga Izajasza napisana została przez jego naśladowców w dwóch tomach. W.H. Brownlee twierdzi, że drugi tom odzwierciedla strukturę pierwszego:

	Tom 1	Tom 2
rozdziały 1-5	– ruina i odnowienie	rozdziały 34-35

rozdziały 6-8	– materiał biograficzny	rozdziały 36-40
rozdziały 9-12	– pośrednicy boskiego błogosławieństwa i sądu	rozdziały 41-45
rozdziały 13-23	– wyrocznie przeciw obcym potęgom	rozdziały 46-48
rozdziały 24-27	– uniwersalne odkupienie i zbawienie Izraela	rozdziały 49-55
rozdziały 28-31	– kazania etyczne	rozdziały 56-59
rozdziały 32-33	– odnowienie narodu	rozdziały 60-66

2. Niektóre zarysy skupiają się na tle historycznym, podczas gdy inne koncentrują się na mesjańskich treściach.

	<u>NIV</u>	<u>Leupold</u>
rozd. 7-12	„Proroctwa dotyczące aramejskiego i izraelskiego zagrożenia wobec Judy”	„Księga Emmanuela”
rozd. 28-33	„Sześć Biada: pięć odnośnie niewiernych w Izraelu i jedno odnośnie Asyrii”	„Księga Syjonu” (kamień węgielny)

3. Kilka przykładów niepewności co do jednostek literackich (rozdziały 1-12)
- a. Zarys rozdziałów 1-12 zaproponowany przez E.J. Younga (s. 211-214):
 - (1) 1:1-12:6 Proroctwa odnośnie Judy i Jerozolimy
 - (a) 1:1-31 wielkie oskarżenie
 - (b) 2:1-4:6 panowanie Mesjasza i Jego sąd nad ludźmi
 - (c) 5:1-30 główne występki Judy
 - (d) 6:1-13 Izajasz i jego wizja Pana
 - (e) 7:1-12:6 proroctwa wypowiedziane za rządów Achaza
 - b. Zarys rozdziałów 1-2 zaproponowany przez R.K. Harrisona (s. 764):
 - (1) Proroctwa o ruinie i odnowieniu Judy, rozdz. 1-5
 - (2) Powołanie Izajasza; materiał biograficzny, rozdz. 6-8
 - (3) Obecne światowe imperia i ich role, rozdz. 9-12
 - c. Zarys rozdziałów 1-12 w angielskim tłumaczeniu NIV Study Bible (s. 1016):
 - (1) rozdziały 1-6
 - (a) Wstęp: zarzuty przeciwko Judzie dotyczące łamania przymierza, rozdz. 1
 - (b) Przyszłe skarcenie i chwała Judy i Jerozolimy, rozdz. 2-4
 - i) przyszłe błogosławieństwa Jerozolimy (2:1-5)
 - ii) skarcenie Judy przez Pana (2:6-4:1)
 - iii) odnowienie Syjonu (4:2-6)
 - (c) Sąd nad narodem i wygnanie, rozdz. 5
 - (d) Wyjątkowe poselstwo Izajasza, rozdz. 6
 - (2) rozdziały 7-12
 - (a) Wezwanie do Achaza, żeby nie bał się sojuszu aramejsko-izraelskiego, rozdz. 7
 - (b) Syn Izajasza i syn Dawida, 8:1-9:7
 - (c) Sąd nad Izraelem, 9:8-10:4
 - (d) Imperium asyryjskie i królestwo Dawida, 10:5-12:6
 - i) Zniszczenie Asyrii (10:5-34)

- ii) Ustanowienie dawidowego króla i jego królestwa (rozd. 11)
 - iii) Pieśni radości z ocalenia (rozd. 12)
- d. Zarys rozdziałów 1-12 zaproponowany przez H.C. Leupolda (s. 38-40):
- (1) Proroctwa odnośnie Judy i Jerozolimy, rozdz. 1-12
 - (a) Wstęp: typowe przesłanie Izajasza, rozdz. 1
 - i) Nagłówek, w. 1
 - ii) Boski akt oskarżenia, w. 2-4
 - iii) Opłakany zewnętrzny stan narodu, w. 5-9
 - iv) Nieskuteczność obecnego sposobu sprawowania kultu jako środka zaradczego, w. 10-15
 - v) Wezwanie do nawrócenia, w. 16-20
 - vi) Wskazanie zepsucia Jerozolimy, w. 21-33
 - vii) Izrael będzie odkupiony przez sąd, w. 24-31
 - (b) Przez sąd do wypełnienia Bożych łaskawych obietnic, rozdz. 2-6
 - i) Chwalebna przyszłość Syjonu w erze mesjańskiej, 2:2-5
 - ii) Haniebny obecny stan Syjonu, 2:6-4:1
 - a) opis obowiązujących błędnych wartości, w. 6-9
 - b) oznajmienie nadchodzącego strasznego sądu, w. 10-11
 - c) co Dzień Pański zrobi z błędnymi wartościami, w. 12-17
 - d) los bożków, w. 18-21
 - e) oskarżenie Pana skierowane do nieodpowiedzialnych przywódców, 2:22-3:15
 - i. stan anarchii będący skutkiem odebrania przez Pana wszelkiego wsparcia, 3:1-12
 - ii. wina przywódców, którzy spowodowali to nieszczęście, 3:13-15
 - f) oskarżenie Pana przeciwko próżnym i frywolnym mieszkańcom Jerozolimy, 3:16-4:1
 - g) Syjon oczyszczony, 4:2-6
 - h) Boży sąd nad Jego winnym ludem, rozdz. 5
 - i. przypowieść o winnicy, w. 1-7
 - ii. kwaśne winogrona, które wydał Izrael, w. 8-23
 - iii. nadchodzący sąd w postaci Asyryjczyków, w. 24-30
 - i) Sąd nad Izraelem przy powołaniu proroka, rozdz. 6
 - i. wizja proroka, w. 1-3
 - ii. reakcja proroka na wizję, w. 4-5
 - iii. jego rozgrzeszenie, w. 6-7
 - iv. jego powołanie, w. 8-9a
 - v. jego przesłanie, w. 9b-13
 - (c) Księga Emmanuela, rozdz. 7-12
 - i) Znak Emmanuela, rozdz. 7
 - a) wydarzenia nad Wyższą Sadowką, w. 1-9

- b) dalszy ciąg tych wydarzeń, Słowo dotyczące Emmanuela, w. 10-17
- c) dalszy ciąg – zapowiedź zniszczenia ziemi, w. 18-25
- ii) Burzliwe czasy (734-732 p.n.e.) i jak się na nie przygotować, rozdz. 8
 - a) splądrowanie Damaszku i Syrii, w. 1-4
 - b) najazd Asyrii na Judę, w. 5-8
 - c) bezpieczeństwo, które może zapewnić Emmanuel, w. 9-10
 - d) kogo i czego się bać, w. 11-15
 - e) cierpliwe oczekiwanie wiary, w. 16-18
 - f) odpowiednie hasło dla tych czasów, w. 19-22
- iii) Dziecko o czterech imionach, 8:23-9:6
 - a) podsumowanie, 8:23
 - b) wielkie szczęście, 9:1-2
 - c) co zostanie zabrane?, 9:3-4
 - d) autor wielkiego szczęścia, 9:5-6
- iv) „ręka Jego - nadal wyciągnięta”, 9:7-10:4
 - a) z powodu grzesznej pychy zostaną pokonani przez wrogów, 9:7-11
 - b) z powodu trwałego braku skruchy zostaną obaleni ich przywódcy, 9:12-16
 - c) z powodu przeważającej niegodziwości wybuchnie wojna domowa, w. 17-20
 - d) z powodu niesprawiedliwości społecznej nadejdzie dzień rozliczenia, 10:1-4
- v) Biada Asyrii, 10:5-34
 - a) chępliwa Asyria opacznie zrozumiała szczególne zadanie wyznaczone jej przez Boga, w. 5-11
 - b) pycha i wyniosłość tego najeźdźcy spotkają się w końcu z sądem, w. 12-14
 - c) za swoją bezczelność Asyria zostanie wypalona jak w pożarze lasu, w. 15-19
 - d) po nieszczęściu spowodowanym Bożym sądem Reszta Izraela powróci do Niego, w. 20-23
 - e) Syjon zostanie ocalony, kiedy Asyria upadnie, w. 24-27
 - f) trasa przemarszu Asyryjczyków, którzy prawie zdobyli Syjon, opisana w formie doniesień z frontu, w. 28-32
 - g) Jahwe wytnie pyszny asyryjski las, w. 33-34
 - h) Mesjasz z rodu Dawida i Jego wielkie dzieło zbawienia, rozdz. 11
 - i. wyposażenie Mesjasza, w. 1-3a
 - ii. sposób, w jaki wykona swoje dzieło, w. 3b-5
 - iii. przemiana, która dokona się nawet w świecie

- przyrody, w. 6-9
- iv. opis Jego dzieła w kategoriach tego, co może zrobić dla Izraela, w. 10-16
- i) pochwała nadchodzącego wielkiego dnia, rozdz. 12
 - i. postanowienie ze strony Izraela, żeby Go chwalić, w. 1-2
 - ii. krótki opis błogosławieństw tego dnia, w. 3
 - iii. wezwanie do uwielbienia, w. 4-6

IX. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Izajasz wzywał Judę do wierności Dawidowemu przymierzu (2 Sm 7), odwoływał się jednak także do pierwotnego zamysłu przymierza z Abrahamem (Rdz 12:1-3), czyli wybrania przez Boga Izraela, aby wybrać świat. To powszechne panowanie JHWH musiało być ogromnym kontrastem! Bóg nie tylko odnowi Izraela, ale rozciągnie swój wpływ na cały świat.
- B. Izajasz szczegółowo zapowiedział, jak będą kształtowały się wydarzenia na świecie w jego czasach i w przyszłości – oraz że doprowadzą one do odnowienia królestwa Dawida poprzez Bożego Mesjasza (podobnie jak Micheasz). To królestwo jest święte i powszechne (podobnie jak u Micheasza). Są to dwa aspekty głoszonego przez Izajasza monoteistycznego, świętego, odkupieńczego Boga.
- C. Izajasz jasno ukazuje daremność zaufania pokładanego przez Boży lud w światowe, upadłe, ludzkie zasoby. Ocalenie przyjdzie jedynie od JHWH!
- D. Izajasz objawia trzy najbardziej znaczące elementy Bożego planu odkupienia:
 - 1. nadchodzący Mesjasz
 - 2. Mesjasz jako cierpiący Sługa
 - 3. powszechne panowanie Mesjasza

X. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 - 1. „Niebiosa, słuchajcie, ziemio, nadstaw uszu”, 1:2
 - 2. „Jak budka w polu ogórkowym” [BW], 1:8 (BT: „jak szałas w ogrodzie warzywnym”)
 - 3. „Co mi po mnóstwie waszych ofiar?” 1:10-15 (BWP: „Po cóż mi wasze niezliczone ofiary”)
 - 4. „Chodźcie i spór ze Mną wieźcie”, 1:18
 - 5. „Na końcu czasów”, 2:2
 - 6. „Wszystkie narody do niej popłyną”, 2:2-4
 - 7. „Kółka do nosa”, 3:21
 - 8. „Obłok”, 4:5
 - 9. „Kto by Nam poszedł?”, 6:8
 - 10. Dziewica [Uwspółcześniona Biblia Gdańska], 7:14 (BT: panna)
 - 11. „Aż się nauczy odrzucać zło, a wybierać dobro”, 7:15-16
 - 12. „Kamień obrazy i skała potknięcia”, 8:14 (28:16)
 - 13. „Wywoływacze duchów i wróżbici, którzy szepcą i mruczą [zaklęcia]”, 8:19
 - 14. „Asyryjczyk, różga mego gniewu”, 10:5

15. „Reszta z niego powróci”, 10:22
16. „Wyrośnie różdżka z pnia Jessego”, 11:1.10 (BWP: „ze szczepu”)
17. Kozły, 13:21; 34:14 (inne tłumaczenia: kosmate istoty, upiory, kosmacze, kozłokształtne demony, kozice)
18. „Na Górze Obrad, na krańcach północy”, 14:13 (BWP: „na wzgórzu zgromadzenia, aż na północnych krańcach”)
19. „Ołtarz Pana pośrodku kraju Egiptu”, 19:19 (NIV: „w sercu Egiptu”)
20. Ariel, 29:1-2.7
21. „Przeznaczył je na zagładę”, 34:2 (PL: „Postanowił je zniszczyć”)
22. „W nozdrza założę me kolce”, 37:29
23. „Poza siebie rzuciłeś wszystkie moje grzechy”, 38:17
24. „Słowo Boga naszego trwa na wieki”, 40:8
25. „Ten, co mieszka nad kręgiem ziemi”, 40:22 (inne tłumaczenia: „On siedzi ponad jej widnokręgiem”, „Ten, co tronuje nad okręgiem ziemi”)
26. „Ja, Pan, jestem pierwszy, z ostatnimi również Ja będę!”, 41:4; 44:6
27. „Nie wspominam twych grzechów”, 43:25
28. „czy jest jaki Bóg oprócz Mnie? albo inna Skała?”, 44:8; 45:5 (PL: „czy jest Bóg oprócz Mnie? Nie ma Opoki, nie znam żadnej!”)
29. „Kto tworzyłby światło i czynił ciemności; kto sprawiałby pomyślność i czynił nieszczęście” [Biblia Lubelska], 45:7 (BT: „Ja tworzę światło i stwarzam ciemności, sprawiam pomyślność i stwarzam niedolę”)
30. „Nawróćcie się do Mnie, by się zbawić, wszystkie krańce świata”, 45:22
31. „Przedemną się zegnije wszelkie kolano, wszelki język na Mnie przysięgać będzie”, 45:23
32. „Ze względu na siebie, na siebie samego, to uczynię” [Uwspółcześniona Biblia Gdańska], 48:11
33. „Czyż może niewiasta zapomnieć o swym niemowlęciu (...)? A nawet, gdyby ona zapomniała, Ja nie zapomnę o tobie”, 49:15
34. „Puchar Jego gniewu”, 51:17 (PL: „kubek z Jego wzburzeniem”)
35. „Chłostanego przez Boga i zdeptanego”, 53:4
36. „Spodobało się Panu zmiażdżyć Go cierpieniem”, 53:10 (PL: „to PAN zechciał Go tak zgnieść i dotknąć słabością”)
37. „Pan będzie ci światłością wieczną”, 60:19-20

B. Osoby

1. Święty Izraela, 1:4; 41:8-9; 42:1.19; 43:10
2. Córa Syjonu, 1:8
3. Pan Zastępów, 1:9 (NIV: Pan Wszechmogący)
4. Odrośl Pana, 4:2
5. Serafiny, 6:2 (PL: serafy)
6. Szear-Jaszub, 7:3
7. Emmanuel, 7:14
8. Maher-Szalal-Chasz-Baz, 8:3
9. Wszechmocny (El Szaddaj), 13:6
10. „Jaśniejący, Synu Jutrzenki”, 14:12
11. „Ktoś ze Wschodu”, 41:2.25 (44:28; 45:1)
12. „Mój sługa”, 41:8.9; 42:1.19; 43:10; 52:13

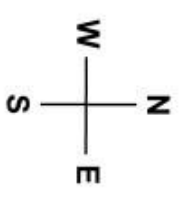
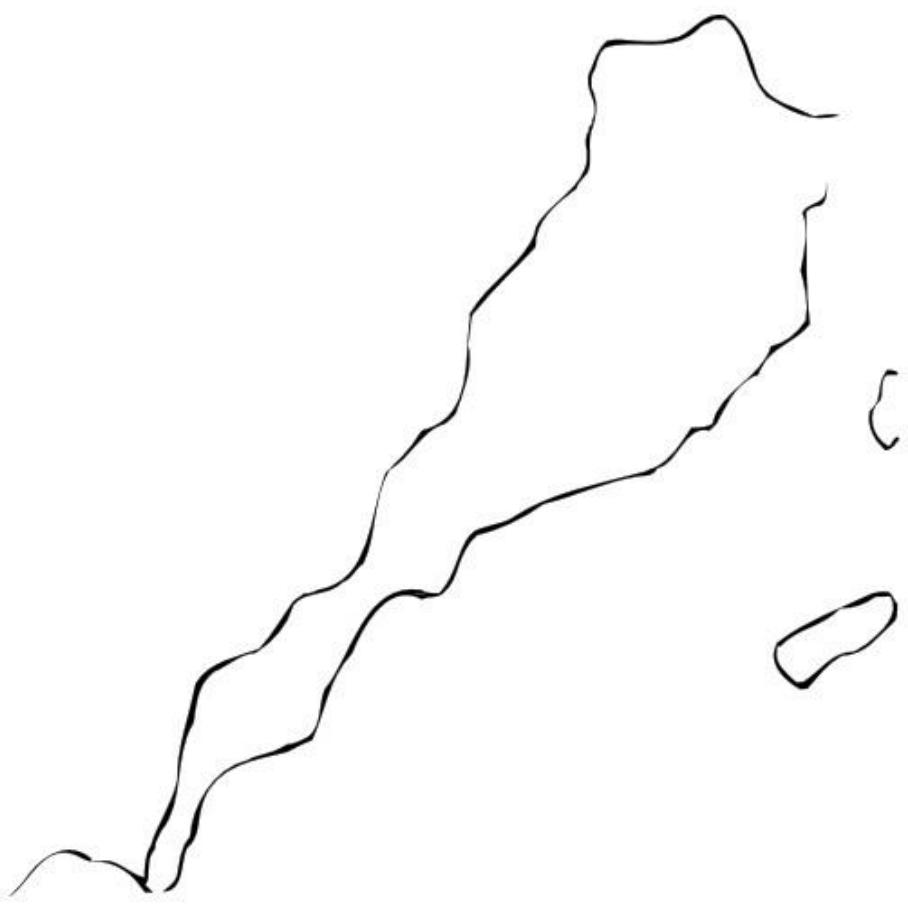
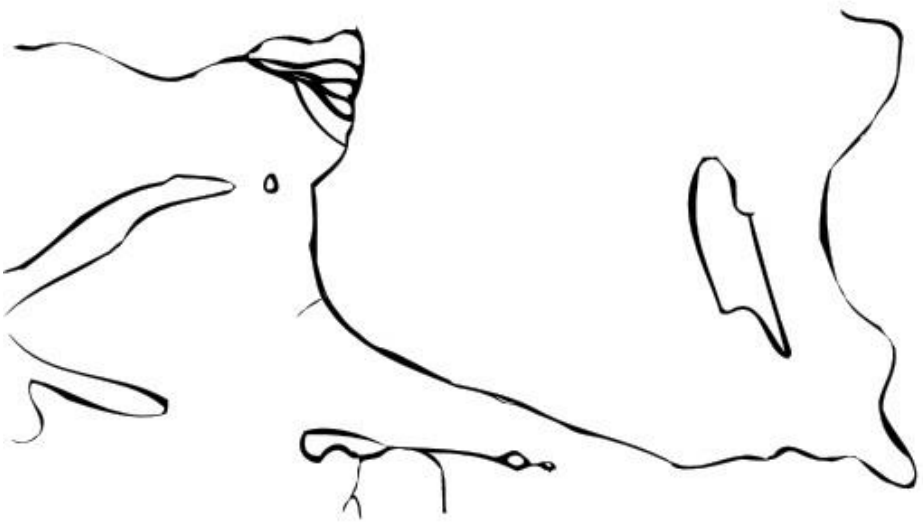
13. „Bel, Nebo”, 46:1
14. Strażnicy, 52:8
15. Rzezaniec, 56:3

XI. MIEJSCA NA MAPACH

1. Tarszis, 2:16 (Biblia Gdańska: okręty morskie)
2. Pokolenie Efraima, 7:2
3. Góra Syjon, 8:18
4. Pokolenie Zabulona, 8:23b
5. Galilea [PL], 8:23
6. Karkemisz, 10:9
7. Sela, [PL], 16:1; 42:11
8. Soan, 19:13
9. Memfis [PL], 19:13
10. Negeb, 21:1
11. Tema, 21:14
12. Tyr, 23:1
13. Sydon, 23:2
14. Araba [NASB], 35:1 (BT: „pustynia”)
15. Góra Karmel, 35:2
16. Saron, 35:2
17. Ararat, 37:38
18. Tubal, 66:19
19. Jawan, 66:19 (Biblia Wujka: Grecja)

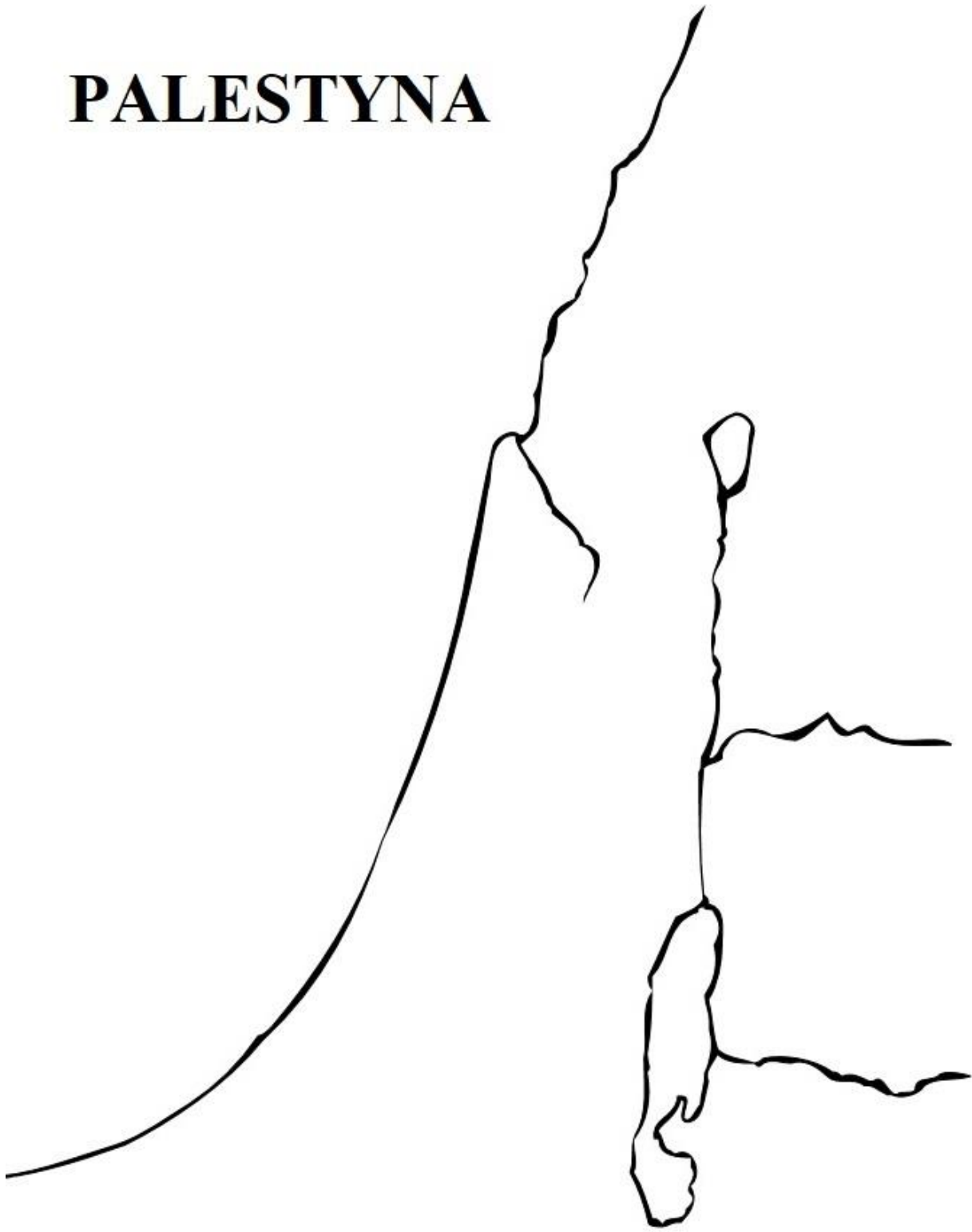
XII. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Dlaczego Bóg sędzi się ze swoim ludem? Czym zawinili?
2. Czy Bóg jest przeciwny składaniu ofiar? (1:10-15)
3. Wyjaśnij, dlaczego fragment 5:1-7 jest tak znaczący i poruszający.
4. Dlaczego powołanie Izajasza opisane jest dopiero w rozdziale 6?
5. Dlaczego w 7:14 Izajasz nie używa hebrajskiego terminu „dziewica”?
6. Wymień fragmenty rozdziałów 7-12, w których dla opisanego nowego ery posłużono się dzieckiem.
7. Objasnij trzy tytuły północnych plemion użyte w 9:7-8.
8. Dlaczego rozdział 13 mówi o upadku Babilonu, chociaż w rozdziale 10 Izajasz pisze o Asyrii?
9. Jak Iz 14 i Ez 28 odnoszą się do szatana?
10. Przedstaw tło historyczne rozdziałów 36-39.
11. Czy 40:1-2 sugeruje, że Boży lud przebywa na wygnaniu? Jeśli tak, to jaki ma to związek z autorstwem tej księgi?
12. Jak Sługa z 42:1 może odnosić się do Jezusa, ale werset 19 już nie?
13. Jak fragment 52:13-53:12 odnosi się do Jezusa? Do Izraela?
14. Jakie jest geograficzne tło rozdziałów 56-66?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI JEREMIASZA

I. NAZWA KSIĘGI

A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka.

B. Jego imię oznaczało:

1. „JHWH rzuca”
2. „JHWH ustanawia”

II. KANONICZNOŚĆ

A. Księga ta należy do części hebrajskiego kanonu zwanej „Prorokami”.

B. W literaturze rabinicznej Jeremiasz był często uważany za pierwszego z proroków (zob. Mt 27:9).

III. GATUNEK LITERACKI

A. Na księgę tę składa się kilka różnych gatunków literackich:

1. klasyczna poezja hebrajska (wyrocznie Jeremiasza)
2. hebrajska proza (fragmenty napisane przez Barucha w trzeciej osobie)
3. streszczenia kazań Jeremiasza – często pisane prozą (także autorstwa przez Barucha)
4. autobiograficzne skargi do Boga w poetyckiej formie (wyznanie Jeremiasza)

B. Księga Jeremiasza w oczywisty sposób zawiera zarówno prorocтва ustne, jak i pisemne. Z rozdziału 36 dowiadujemy się też, że niektóre z nich musiały zostać na nowo podyktowane/przepisane.

IV. AUTORSTWO

A. Jasne jest, że Jeremiasz nie napisał rozdziału 52, ponieważ wersety 31-34 opisują wydarzenia, które miały miejsce w Babilonie. Jeremiasz został siłą zabrany do Egiptu przez zbuntowane żydowskie oddziały wojskowe po śmierci Godoliasza – babilońskiego namiestnika.

B. Możliwi autorzy/redaktorzy:

1. Jeremiasz
2. Baruch – jego pisarz
3. późniejszy redaktor (Ezdrasz lub ludzie z Wielkiej Synagogi)

C. O Jeremiaszu wiemy więcej niż o jakimkolwiek innym proroku:

1. pochodził z kapłańskiego (wygnanego) rodu Abiatar, 1 Krl 2:26-27.
2. wychował się w Anatot, blisko Jerozolimy.
3. został powołany przez Boga jako młody człowiek, 1:2; 25:3 (627 p.n.e.).
4. miała na niego wpływ Księga Ozeasza i Powtórzonego Prawa.
5. żył w tym samym czasie, co:
 - a. Daniel
 - b. Ezechiel
 - c. Habakuk
 - d. Sofoniasz
 - e. Nahum

6. pięć lat po jego powołaniu „Księga Prawa” została odnaleziona w świątyni za czasów reformy Jozjasza. Fakt, że Biblia milczy na temat relacji pomiędzy nimi, jest zaskakujący. Po odnalezieniu Księgi Prawa król zasięgnął rady prorokini zwanej Chuldą, a nie Jeremiasza.
7. jego wyznania i skargi jasno ukazują jego uczucia:
 - a. 11:18-12:6
 - b. 15:10-21
 - c. 17:14-18
 - d. 18:18-23
 - e. 20:7-18
8. został siłą zabrany do Egiptu, gdzie zginął z ręki żydowskich uchodźców, 43:6.

V. DATA

- A. Jeremiasz urodził się w Anatot około 640 r. p.n.e.
- B. Data powstania Księgi Jeremiasza zawarta jest w 1:2 i obejmuje czas od trzynastego roku Jozjasza aż po Godoliasza (627-582 r. p.n.e.). Nie wiadomo, jak długo Jeremiasz mieszkał z uchodźcami w Egipcie.
- C. Ostrakon znaleziony w Lakisz opisuje jego oblężenie w 587 p.n.e. Forma tego hebrajskiego tekstu jest porównywalna z Księgą Jeremiasza.
- D. Przesłania Jeremiasza skupiają się na wydarzeniach od upadku Samarii (722 p.n.e.) do zdobycia Jerozolimy (586 p.n.e.)

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. 686 p.n.e. – Manasses (686-641 p.n.e.) zostaje królem Judy. Był on najniegodziwszym z królów Judy.
- B. 664 p.n.e. – Imperium egipskie zyskuje na potęgę za Psametycha I (664-610 p.n.e.).
- C. 648 p.n.e. – narodziny Jozjasza.
- D. 642 p.n.e. - Amon, król Judy, ginie z rak swoich sług (2 Krl 21:19-26).
- E. 640 p.n.e. – umiera ostatni faktyczny władca asyryjski – Assurbanipal.
- F. 640 p.n.e. – Jozjasz zostaje królem w wieku 8 lat (2 Krl 22:1).
- G. 628 p.n.e. – Jozjasz rozpoczyna reformę (2 Krn 34:3ff; 2 Krl 23).
- H. 626 p.n.e. – powołanie Jeremiasza (Jr 1:2).
- I. 626 p.n.e. - Nabopolassar (626-605 p.n.e.) zostaje królem państwa nowobabilońskiego.
- J. 621 p.n.e. – odnalezienie Księgi Prawa przez robotników odnawiających świątynię (2 Krn 34:8ff; 2 Krl 22).
- K. 614 p.n.e. – regionalna stolica Asyrii, Aszur, zostaje zdobyta przez państwo nowobabilońskie.
- L. 612 p.n.e. – Niniwa, główna stolica Asyrii, zniszczona przez państwo nowobabilońskie i Medię.
- M. 609 p.n.e. – Jozjasz zostaje zabity pod Meggido w potyczce z faraonem Necho II (610-594 p.n.e.), który próbował pomóc uciekającym niedobitkom armii asyryjskiej (2 Krn 35:20-24; 2 Krl 23:28-30).
 - królem w miejsce Jozjasza ustanowiono jego syna, Jehoachaza II (609 p.n.e.), panował jednak tylko trzy miesiące. Faraon Necho deportował go do Egiptu.
 - Jojakim (609-598 p.n.e.) ustanowiony został królem Judy przez faraona Necho. W 605 r. p.n.e. Nabuchodonozor pozostawił go na tronie. Później Jojakim zbuntował się przeciwko niemu, zawierając sojusz z Egipcem. Jego syn, Jojakin, przejął po nim władzę na zaledwie trzy miesiące, po których Nabuchodonozor ustanowił królem w jego miejsce Sedecjasza (597 p.n.e.)
- N. 605 p.n.e. – państwo nowobabilońskie pokonuje Egipcjan i resztę armii asyryjskiej pod Karkemisz.

- O. 605 p.n.e. – Nabuchodonozor II przechodzi przez Palestynę, domagając się płatności daniny (zabierając ze sobą Daniela i pierwszą falę deportowanych). Judę i Jerozolimę dotknęły łącznie cztery najazdy: w 605, 597, 586 i 582 p.n.e.
- P. 601 p.n.e. - Nabuchodonozor II przegrywa bitwę o władzę nad Egiptem (impas).

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Struktura tej księgi jest tematyczna, a nie chronologiczna. Prawdopodobnie stanowi ona zbiór różnych zwojów/wypowiedzi Jeremiasza: 1-25, 30-33 i 46:51.
- B. Jej tekst w LXX i TM zawiera wiele różnic. W LXX brakuje prawie 3000 słów zawartych w TM. Różnią się one także porządkiem narodów wymienionych w rozdziałach 46-51 oraz ich miejscem w księdze po rozdziale 25. Manuskrypty obu tradycji odnaleziono wśród zwojów znad Morza Martwego.
- C. Proponowany zarys (zasadniczo zgodny z tymi proponowanymi przez Harrisona i Younga):
1. rozdział 1 – powołanie i zaopatrzenie Jeremiasza
 2. rozdziały 2-25 – grzech Judy od wczesnych lat służby Jeremiasza
 3. rozdziały 26-29; 34-35 – życie osobiste proroka
 - a. przesłanie JHWH do Sedecjasza i reakcja Chananasza, 26-29
 - b. Rekabici, 34-35
 - c. wydarzenia historyczne z czasów od Jojakima do Sedecjasza, przez Godoliasza aż po ucieczkę do Egiptu, 36-45
 4. rozdziały 30-33 – obietnica odnowienia ludu Bożego:
 - a. fizycznego
 - b. duchowego
 5. rozdziały 46-51 – proroctwa przeciwko okolicznym narodom (także rozdział 25:12-38):
 - a. Egipt – 46 (Iz 19; Ez 29-32)
 - b. Filistea – 47 (Am 1:6-8; Iz 14:29-32; Ez 25:15-17)
 - c. Moab – 48 (Am 2:1-3; Iz 15-16; Ez 25:8-11)
 - d. Ammon – 49:1-6 (Am 1:13-15; Ez 25:1-7)
 - e. Edom – 49:7-22 (Am 1:11-12; Iz 21:11-12; Ez 25:12-14; Abd)
 - f. Syria – 49:23-27 (Am 1:3-5; Iz 17:1-3)
 - g. Arabia – 49:28-33
 - h. Elam – 49:34-38
 - i. Babilon – 50-51 (Iz 13:1-14; Ha 2:6-17)
 6. rozdział 52 – upadek Jerozolimy (zob. 2 Krl 24:18-25:30)
- D. Warto zwrócić uwagę na to, że w rozdziałach 1-25 słowa Jeremiasza poprzedza sformułowanie „Pan skierował do mnie następujące słowo”, podczas gdy w rozdziałach 26-51 są one poprzedzone frazą „Pan skierował następujące słowo do Jeremiasza”.
- E. Tabela proroctw Jeremiasza według panujących królów:

	E. J. Young	R. K. Harrison
1.	Za Jozjasza (640 p.n.e. -) 1:1-19; 2:1-3:5; 3:6-6:30; 7:1-10:25; 11:1-13:27; 14:1-15:21; 16:1-17:27; 18:1-20:18	1:1-19; 2:1-3:5; 3:6-6:30; 7:1-10:25; 18:1-20:18
2.	Za Jehoachaza (609 p.n.e.)	

3.	Za Jojakima (609 p.n.e.) 25; 26; 27; 35; 36; 45; 46-49	11:1-13:14; 14:1-15:21; 16:1-17:27; 22; 23; 25; 26; 35; 36; 45; 46-48
4.	Za Jojakina (598 – 596 p.n.e.)	31:15-27
5.	Za Sedecjasza (597 p.n.e.) 21:1-22:30; 23; 24; 27; 28; 29; 30-31; 32; 34; 37; 38; 39	21:1-22:30; 24:1-10; 27; 28; 29; 30-31; 32; 33; 34; 37; 38; 39; 49; 50:1-51:64
6.	Za Godoliasza 40; 41; 42; 43-44:30; 50-52	40:1-42:22; 43:1-44:30
7.		Dodatek historyczny 52:1-34

VIII. GŁÓWNY TEMAT

- A. Nadszedł czas sądu, ponieważ Juda się nie nawrócił! Jeremiasz podkreśla grzech i sąd oraz następujące później odnowienie, 1:4-10
- B. Liturgiczna lub rytualna religia bez osobistej wiary w Boga wyrażającej się w stylu życia to katastrofa! (rozdz. 7; Iz 29:13).
- C. Juda zagmatwał się i pogubił w rytuałach, bałwochwalstwie i grzechu. Złamał Boże przymierze, które symbolizuje umowa małżeńska (zob. 2:1-3:5).
- D. Osobiste nawrócenie i wiara są podstawą nowego Bożego przymierza (31:31-34) – a nie wiara rodzinna (31:29; Ez 18).
- E. Nowe przymierze jest trwałe (31:35-37), ponieważ nie zależy od tego, jak radzi sobie człowiek, tylko od Bożej łaski i mocy (Ez 36:26-27).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 1. Prorok, 1:5
 2. Migdałowiec [PL], 1:11 (BT: „drzewo ‘czuwające’”)
 3. Północ, 1:13
 4. „Przepasz swoje biodra”, 1:17 (NIV: „przygotuj się”)
 5. List rozwodowy, 3:8 (Biblia Paulistów: dokument rozwodu)
 6. „Dopuszczając się nierządu z kamieniem i drzewem”, 3:9
 7. „Napletki serc waszych”, 4:4 (Biblia Paulistów: „Poddajcie obrzezaniu wasze serca”)
 8. Balsam z Gileadu, 8:22
 9. „Z przystrzyżonymi włosami na skroniach” [BP], 9:26 (BWP: „którzy strzygą włosy, a mieszkają na pustyni”)
 10. Na życie Pana, 12:16 (NASB & NIV)
 11. „Niszczyciela w samo południe”, 15:8 (Przekład Nowego Świata: „Sprowadzę im w południe łupieżcę”)
 12. „Wszystkim zastępom niebieskim”, 19:13 (Biblia Paulistów: „gwiazdom”)
 13. „Zniszczę je doszczętnie” [BW], 25:9 (BT: „Wypełnię na nich klątwę”)
 14. „Naczynia domu Pańskiego”, 27:16 (PL: „sprzęty ze świątyni Pana”)

15. „Czas ucisku Jakuba”, 30:7 (BP: „czas udręki dla Jakuba”)
16. Nowe przymierze, 31:31
17. „Jak z cielcem, którego oni przecięli na dwie części, by przejść między nimi”, 34:18 (Uwspółcześniona Biblia Gdańska: „rozcięli cielca na dwoje i przeszli pomiędzy jego częściami”)

B. Osoby

1. Jozjasz, 1:2.3
2. Jojakim, 1:3
3. Baal, 2:8
4. Manasses, 15:4
5. Nabuchodonozor, 21:2,7
6. Chananiasz, 28:1
7. Baruch, 32:12.13.16
8. Moloch, 32:25
9. Rekabici, 35:2
10. Ebedmelek, 38:7
11. Godoliasz, 39:14 i 40-41
12. Faraon Necho, 46:2 (BP: Neko)
13. Kemosz, 48:7.13.46
14. Ben Hadad, 49:27
15. Bel, 50:2; 51:44
16. Merodak, 50:2 (PL: Marduk)

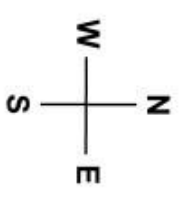
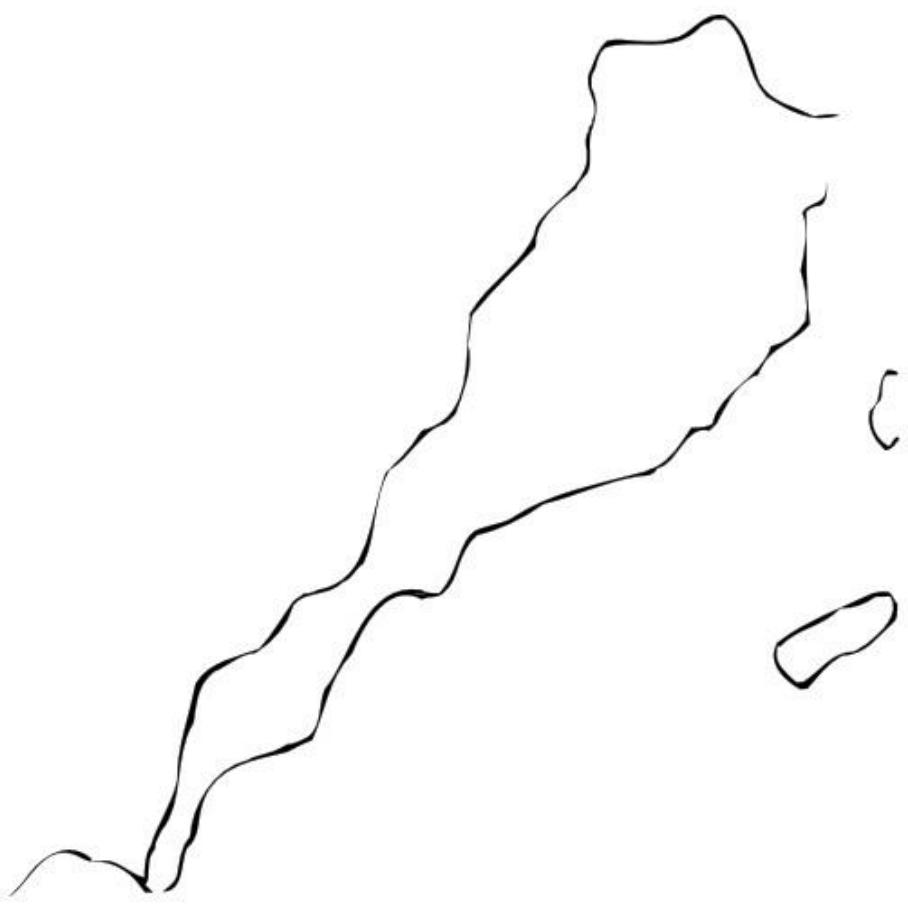
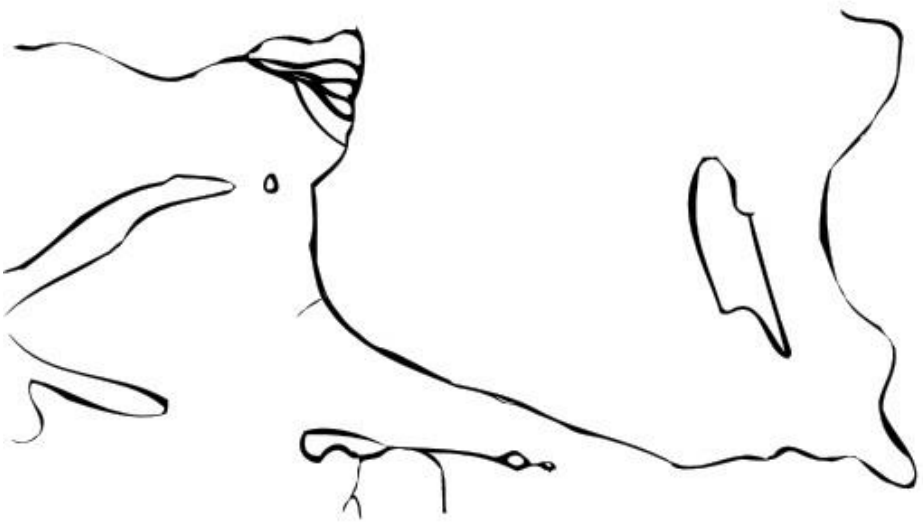
X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Anatot, 1:1
2. Kittim
3. Memfis
4. Szilo, 7:12
5. Dolina Ben-Hinnom (dolina synów Hinnoma), 7:31
6. Sodom i Gomora, 23:14
7. Tyr, 25:22
8. Lakisz, 34:7
9. Mispa, 40:6
10. Gibeon, 41:12
11. Betlejem, 41:17
12. Karkemisz, 46:2
13. Betel, 48:13
14. Chasor, 49:28
15. Elam, 49:34

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

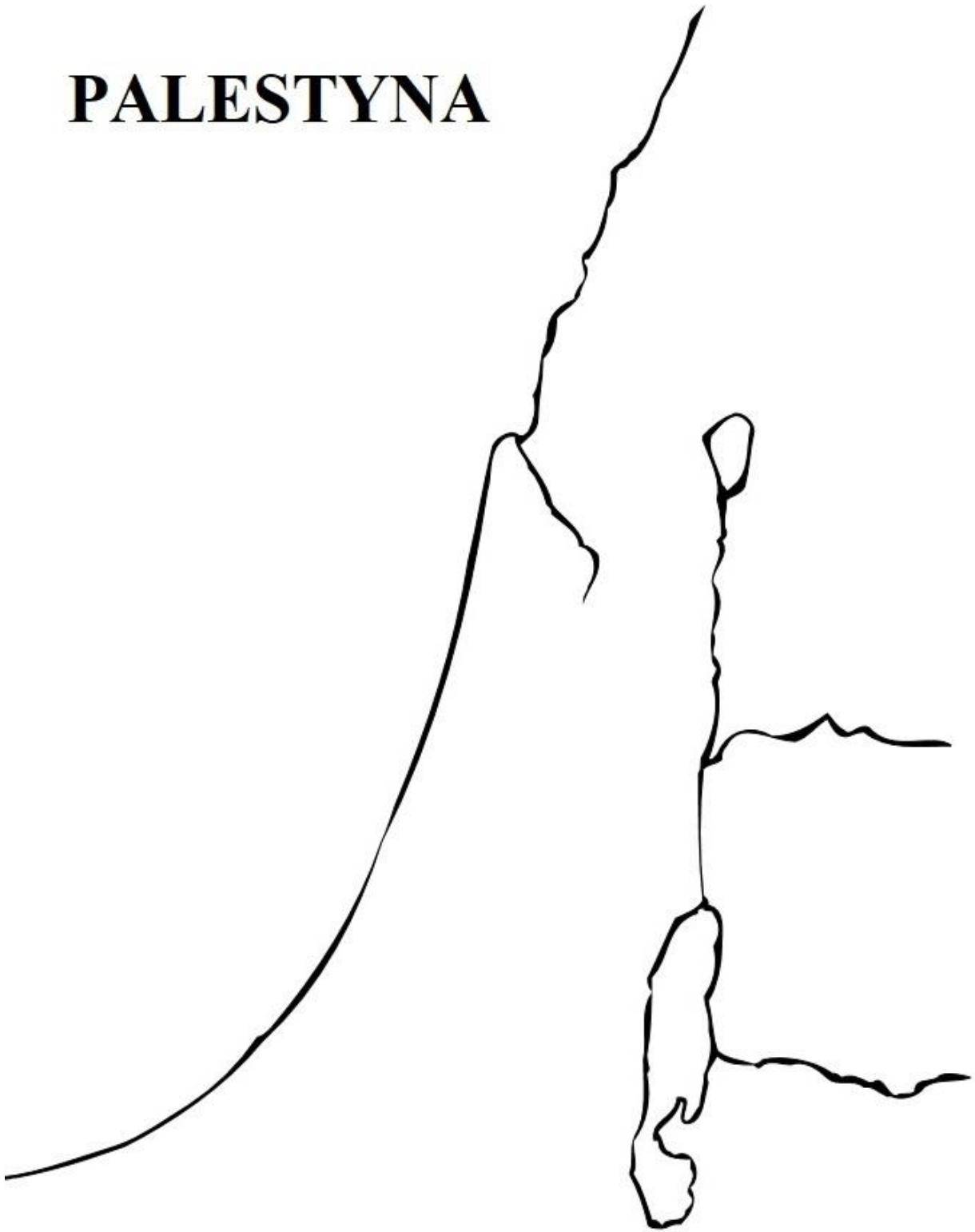
1. Dlaczego tak trudno jest sporządzić zarys tej książki?
2. Jak długo trwała działalność Jeremiasza?
3. Wyjaśnij dwie wizje ukazane w 1:11-16.

4. Dlaczego rozdział 2 przedstawia sprawę sądową? (zob. 4-8.9.29)
5. Dlaczego rozdział 3 przedstawia sprawę rozwodową?
6. Wymień cztery warunki skruchy postawione przez Boga w 4:1-2.
7. Co mają ze sobą wspólnego rozdział 7 i 26?
8. Czy w rozdziale 7 Jeremiasz potępił system ofiarniczy?
9. Dlaczego ludzie z rodzinnego miasta Jeremiasza próbowali go zabić? (rozdziały 11-12)
10. Dlaczego fragmenty 12:14-17 i 16:19-21 są tak istotne?
11. Wyjaśnij związek pomiędzy grzechami zbiorowymi a indywidualnymi w 16:10-13.
12. Jaki jest związek pomiędzy 17:10 a Ga 6:7?
13. Opisz różne sposoby, na które Jeremiasz posłużył się metaforą garncarza w rozdziałach 18 i 19.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO LAMENTACJI

I. NAZWA KSIĘGI

- A. W języku hebrajskim (TM) tytułem tej księgi jest jej pierwsze słowo, czyli „Ach! Jakże” [*'echah*] (zob. 1:1, 2:1, 4:1). Było to określenie stosowane powszechnie na pogrzebach.
- B. W Septuagincie (LXX) zatytułowana była „Zawodzenia” – od greckiego rdzenia „głośno płakać”.
- C. W Talmudzie nazwana została „Lamentacjami”.
- D. Wulgata nadała jej tytuł „Zawiera lamentacje Jeremiasza, Proroka”

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta należy do *Megilot* (pięciu zwojów) – szczególnego zbioru części hebrajskiego kanonu zwanej „Pismami”. Każda z nich odczytywana była podczas jednego dorocznego święta:
 - 1. Pieśń nad Pieśniami – Pascha
 - 2. Księga Rut – Zielone Świąta
 - 3. Księga Koheleta – święto Namiotów lub Kuczek
 - 4. Księga Estery – święto Purim
 - 5. Lamentacje – upadek Jerozolimy i zniszczenie świątyni Salomona
- B. Część hebrajskiego kanonu zwana „Pismami” umieszcza Pieśń nad Pieśniami po Księdze Psalmów, Przysłów i Hioba, a przed Księgą Rut, Lamentacji, Koheleta i Estery. Porządek tych ksiąg w polskiej Biblii zgodny jest z LXX.
- C. Lamentacje odczytywane są dziewiątego dnia miesiąca Aw (przypadającego na połowę lipca) dla upamiętnienia zniszczenia świątyni Salomona przez armię Nabuchodonozora II w roku 586 p.n.e. W późniejszym judaizmie dzień ten upamiętniał także zdobycie Jerozolimy przez rzymskiego generała, Tytusa, w 70 r. n.e.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Każdy z pięciu rozdziałów stanowi oddzielną lamentację/pieśń żałobną. Tego rodzaju poezja jest powszechna na starożytnym Bliskim Wschodzie i wywodzi się z Sumeru. Dla Izraela pieśni te wyrażają smutek z powodu obecnych warunków, ale także nadzieję na przyszłość.
- B. Pierwsze cztery poematy są akrostychami – każdy wers rozpoczyna się od kolejnej litery hebrajskiego alfabetu. Mógł to być symboliczny sposób wyrażenia zupełnej żałoby.
- C. Poezja hebrajska oparta jest o paralelizm myśli, a nie o rymy.
 - 1. Kluczem literackim jest wers, a nie słowa.
 - 2. Paralelizm obejmuje zazwyczaj dwa albo trzy wersy.
 - a. paralelizm równoznaczny – wersy wyrażają tę samą myśl innymi słowami
 - (1) Ps 3:2; 8:4; 83:14; 103:3
 - (2) Prz 20:1
 - (3) Iz 1:3
 - (4) Am 5:24

- b. paralelizm przeciwstawny – wersy wyrażają przeciwne myśli posługując się kontrastem lub wymieniają pozytywny i negatywny aspekt danego zagadnienia
 - (1) Ps 1:6; 90:6
 - (2) Prz 1:29; 10:1.12; 15:1; 19:4
- c. paralelizm syntetyczny – kolejne wersy rozwijają myśl
 - (1) Ps 1:1-2; 19:7-9
 - (2) Lm 1:4

IV. AUTORSTWO

- A. Sama księga nie podaje swojego autora. Oczywistym jest, że napisana została przez naocznego świadka oblężenia i upadku Jerozolimy w 586 p.n.e.
- B. Baba Bathra 15a i Targumy do Jr 1:1 przypisują jej autorstwo Jeremiaszowi.
- C. Septuaginta zawiera następujący wstęp do tej księgi: „i stało się po tym, jak Izrael poszedł do niewoli, a Jerozolima została spustoszona, że Jeremiasz siedział płacząc i skomponował ten lament nad Jerozolimą. I powiedział (...)”. LXX umieszcza Lamentacje po Księdze Jeremiasza.
- D. Wulgata zawiera następujący wstęp: „Zawiera lamentacje Jeremiasza, Proroka”.
- E. Peszitta (syryjskie tłumaczenie z V w. n.e.) nadała tej księdze następujący tytuł: „Księga Lamentacji Jeremiasza, Proroka”.
- F. Dowody na autorstwo:
 - 1. przemawiające za Jeremiaszem:
 - a. Jeremiasza uważa się za autora Lamentacji ze względu na fragment 2 Krn 35:25. Warto jednak zwrócić uwagę, że jest tam mowa o trenie o Jozjaszu, a nie o Jerozolimie.
 - b. Wiele fragmentów Księgi Jeremiasza opisuje jego żal dotyczący sytuacji w jego czasach: 7:29; 8:21; 9:1.10.20 (zob. Lm 3:48-51).
 - c. Słownictwo w obu księgach jest podobne.
 - d. „Jam” z 3:1 może odnosić się do Jeremiasza.
 - e. Autor w oczywisty sposób był naocznym świadkiem upadku Jerozolimy.
 - 2. przemawiające przeciwko Jeremiaszowi:
 - a. Jeremiasz utrzymuje, że Bóg wysłał Babilon, aby przeprowadzić sąd, ale 3:59-66 wydaje się twierdzić inaczej.
 - b. Jeremiasz nie powiedziałby, że prorocze widzenia ustały, 2:9c.
 - c. Jeremiasz nie zalecałby szukania pomocy u Egiptu, 4:17.
 - d. Jeremiasz nie wiązałby nadziei z Sedecjaszem, 4:20.
 - e. Te akrostyczne poematy są wysoce ustrukturyzowane, co bardzo odbiega od spontanicznego stylu Jeremiasza.
 - f. Strukturalny styl każdego z pięciu poematów także jest inny. Niektóre z nich zawierają długie wersy, a inne – krótkie. Liczba wersów zaczynających się od tej samej litery także jest różna. Zmieniają się stosowane w poszczególnych poematach metafory. Wszystko to wskazuje na więcej niż jednego autora.

V. /VI. DATA/ TŁO HISTORYCZNE

- A. Tłem historycznym jest zdobycie Jerozolimy przez armię babilońską w 586 r. p.n.e.

- B. Więcej na ten temat można przeczytać w 2 Krl 25:8-12 i Jr 52.
- C. Niektórzy wiążą tę księgę z Żydami, którzy pozostali w Judzie i co roku wspominali upadek Jerozolimy, Jr 41:4-5.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Jerozolima uosobiona – z żony w niewolnicę, rozdział 1.
- B. Przywileje pociągają za sobą odpowiedzialność, gniew JHWH związany z Jego przymierzem, rozdział 2.
- C. Zindywidualizowany żal, rozdział 3.
- D. Przywileje pociągają za sobą odpowiedzialność, grzech ludu przymierza, rozdział 4.
- E. Zaufanie i nadzieja wobec Boga przymierza, rozdział 5.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Poematy te wyrażają żal i poczucie straty odczuwane przez Boży lud z powodu:
 - 1. utraty Jerozolimy,
 - 2. zniszczenia świątyni,
 - 3. rozwiązania przez JHWH przymierza Mojżeszowego. Odczuwane to było tak dotkliwie ze względu na Boże obietnice w:
 - (a) 2 Sm 7:10-16
 - (b) Iz 37:30-35
- B. Poematy te podkreślają:
 - 1. Bożą suwerenność,
 - 2. Bożą sprawiedliwość,
 - 3. Boży sąd,
 - 4. Boże obietnice odnowienia.
- C. Juda zostaje zniszczona, ponieważ złamała przymierze Mojżeszowe (Pwt 27-28). Zwycięstwo Babilonu nad Judą nie świadczy o słabości JHWH, tylko o grzechu Jego ludu. JHWH w swojej mocy przyniesie zwycięstwo – w przyszłości (3:22-23.25).
- D. Boże obietnice są zarówno warunkowe, jak i bezwarunkowe. Koncepcja przymierza wymaga odpowiedniej reakcji.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 - 1. „Wszyscy jej kochankowie” [BW], 1:2.19 (BT: przyjaciele)
 - 2. „Dziewica, Córa Judy”, 1:15
 - 3. „Podnóżek Jego nóg”, 2:1
 - 4. „Wrogiem stał się dla nas Pan” [BWP], 2:5 (BT: „Pan stał się podobny do wroga”)
 - 5. „W dłonie klaszczą (...), gwiżdżą i kiwają głowami”, 2:15 (Biblia Paulistów: „klaszczą (...); szydzą i potrząsają głowami”)

6. „Podnoś do Niego swe ręce”, 2:19; 3:41
7. „Czy kobiety mają jeść owoc swego łona”, 2:20; 4:10

B. Osoby

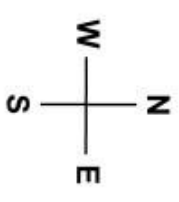
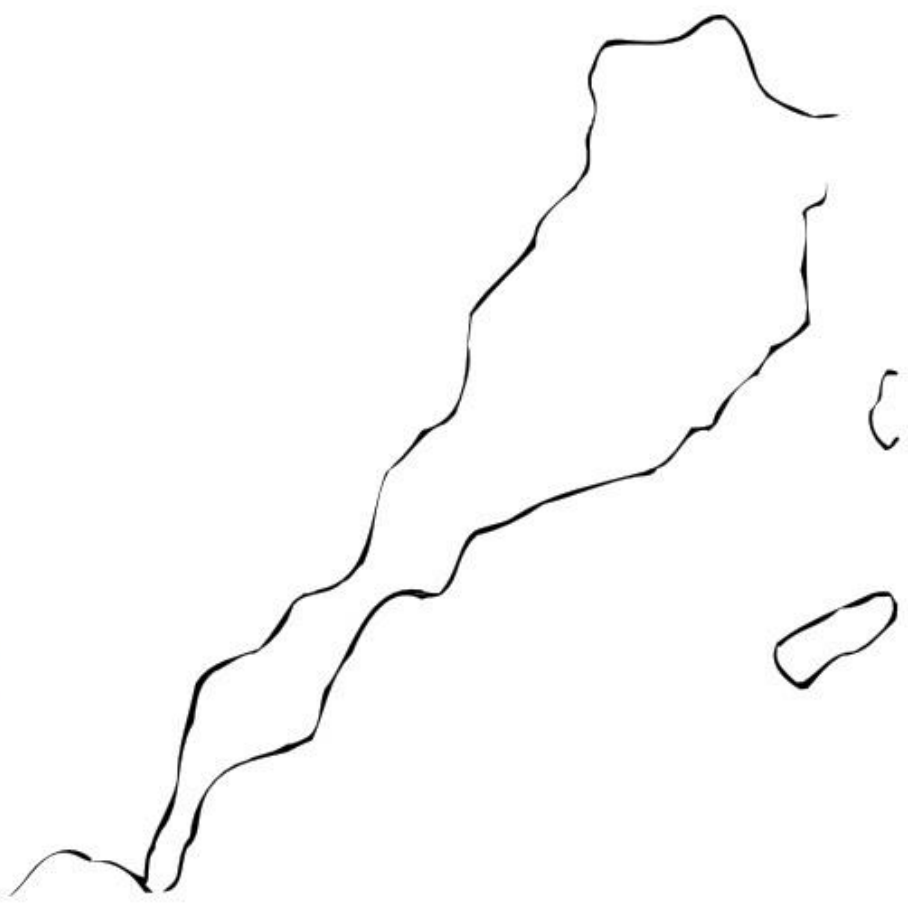
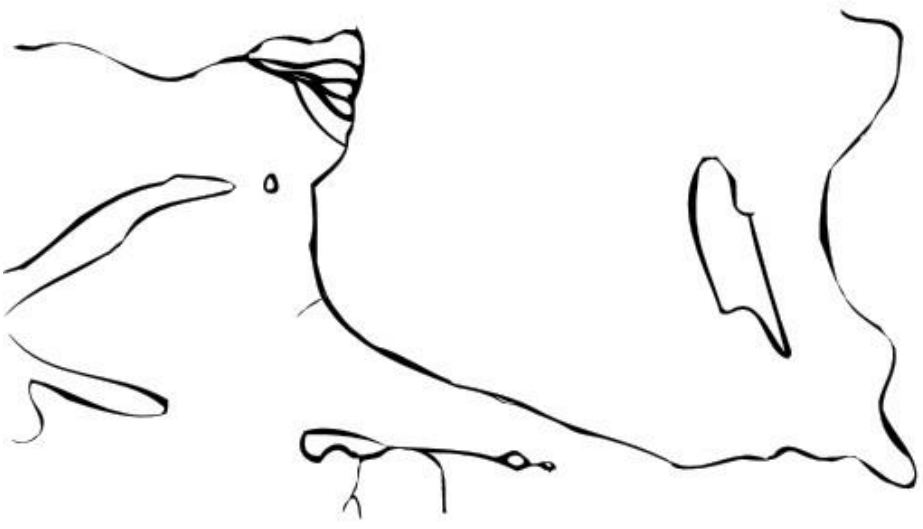
1. „Jam człowiek”, 3:1

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Juda, 1:3
2. Syjon, 1:4
3. Jerozolima, 1:7
4. Us, 4:21

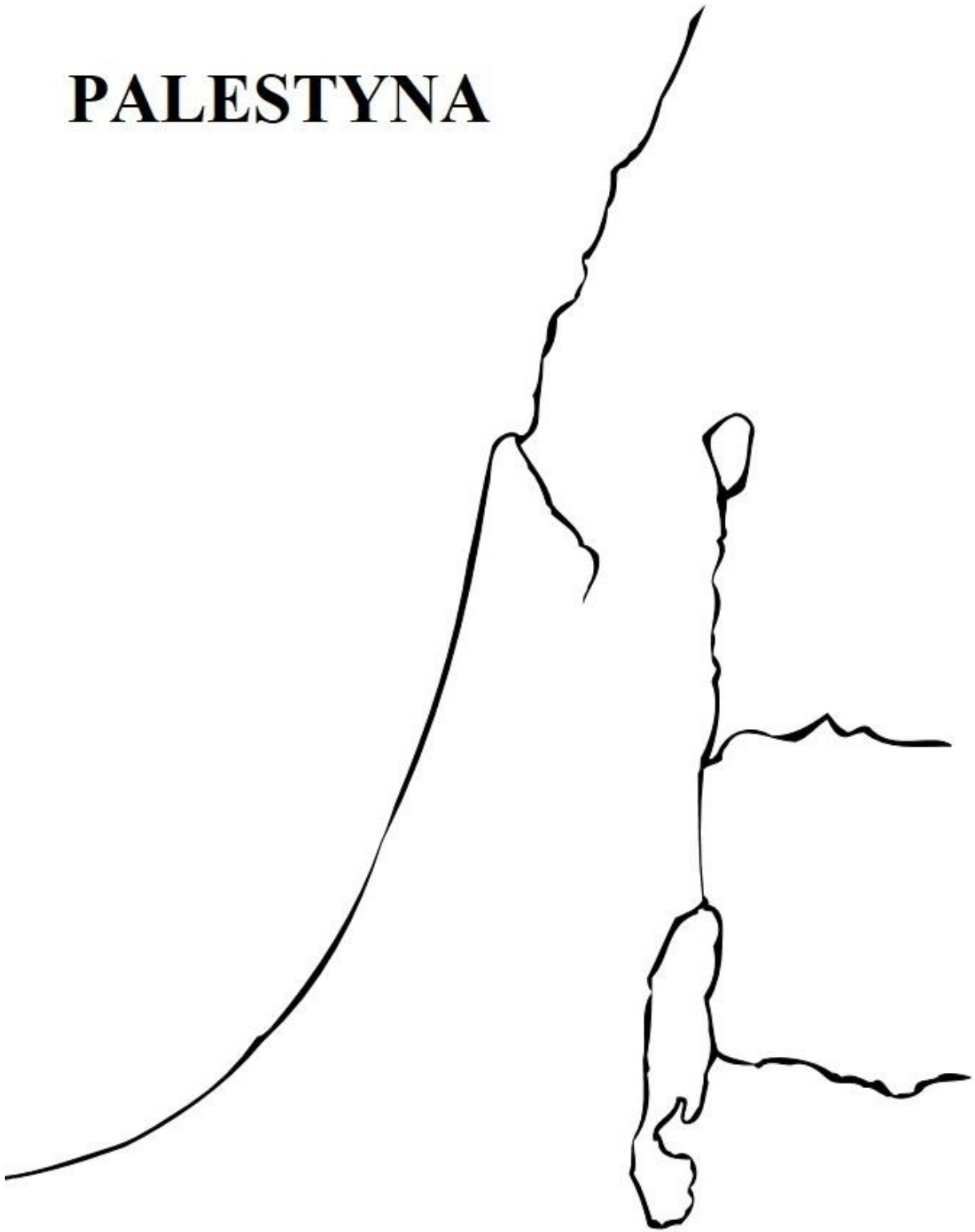
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Objasnij strukturę literacką Lamentacji.
2. Jak ta księga Biblii pomaga nam radzić sobie z cierpieniem i dezorientacją?
3. Jaką przyczynę wygnania podaje ta księga? (1:5.18)
4. Jaki jest związek pomiędzy werselem 2:17 a Pwt 27-28?
5. Dlaczego fragment 3:19-38 jest tak istotny?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI EZECHIELA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od głównej wypowiedzianej się w niej osoby – proroka Ezechiela.
- B. Jego imię oznaczało „Bóg umacnia” albo „niech Bóg umocni”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Przyjęcie tej księgi do hebrajskiego kanonu wiązało się z pewnymi trudnościami:
 - 1. świątynia i związane z nią procedury różnią się od tych opisanych przez Mojżesza.
 - 2. żywy język wizji – szczególnie w rozdziałach 1, 8 i 10.
- B. Podobno rabbi Chananiaś ben Ezechiasz (ang. Hananiah ben Hezekiah) z rabinicznej szkoły Szammaja zużył 300 naczyń z oliwą usiłując pogodzić Ezechiela z Mojżeszem (zob. Shabb. 14b; Menahuth 45a; Hagigah 13a).
- C. Tradycja żydowska podaje, że kiedy Eliasz powróci przed nadejściem Mesjasza, wyjaśni brak spójności pomiędzy Ezechielem a Mojżeszem.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga ta zawiera wiele gatunków literackich:
 - 1. prorocstwo (rozd. 37)
 - 2. literatura apokaliptyczna (rozd. 1, 8-10, 38-39, 40-48)
 - 3. poezja
 - 4. proza
 - 5. dramatyczne przypowieści (rozd. 4-7, 12)
 - 6. typologia (rozd. 16)
- B. Jak interpretować rozdziały 40-48?
 - 1. Uwagi wstępne
 - a. Kontekstem literackim rozdziałów 40-48 jest obietnica odnowienia, o której mowa jest w rozdziałach 33-39.
 - b. Fragment ten przedstawia szczegółowy architektoniczny plan eschatologicznej świątyni – podobnie jak Wj 25-27 opisuje plan przybytku.
 - c. Krótki zarys:
 - 1) Rozdziały 40-43 – przywrócenie świątyni
 - 2) Rozdziały 44-46 – przywrócenie kultu
 - 3) Rozdziały 47-48 – ponowny przydział ziemi
 - d. Prorocstwo to posługuje się starożytnym przymierzem pomiędzy Bogiem a Abrahamem i jego nasieniem dla zobrazowania odnowienia Bożego ludu w czasach ostatecznych.
 - e. Historycznie rozdziały te muszą odnosić się do powrotu z niewoli (43:2), ale pod pewnymi względami są one w oczywisty sposób eschatologiczne, ponieważ nie pasują do okresu powygnaniowego.
 - 2. Kilka możliwych interpretacji:

- a. Nigdy nie miało ono być dosłownie wypełnione;
 - b. Było to warunkowe proroctwo, na które Żydzi nie zareagowali odpowiednio;
 - c. Zostało ono częściowo wypełnione przez powrót z niewoli pod wodzą Zorobabela i Jozuego;
 - d. Zostało ono wypełnione w postaci świątyni Heroda;
 - e. Od początku miało mieć znaczenie symboliczne (zob. *Prophecy Interpreted [Interpretacja proroctw]* autorstwa Johna Milтона);
 - f. Będzie wypełnione w postaci eschatologicznej świątyni.
3. Problemy w interpretacji tego tekstu:
- a. Ani rozdziały 38 i 39, ani 40-48 nie mają konkretnego tła historycznego – ani w tekście, ani w historii. Ze względu na to większość interpretatorów traktuje je eschatologicznie.
 - b. Nowy Testament:
 - (1) wydaje się wykluczać istnienie systemu ofiarniczego w czasach ostatecznych – Hbr 9 i 10;
 - (2) wydaje się obejmować pogan, podczas gdy tekst Ez 40-48 ma bardzo nacjonalistyczny wydźwięk.
 - c. Wydaje się, że Jezus odrzucił Żydów jako narzędzie odkupienia w przypowieści o przewrotnych rolnikach (zob. Mt 21:33-46; Mk 12:1-12; Łk 20:9-19).
 - d. Chociaż wierzę, że Bóg posłuży się narodem izraelskim w czasach ostatecznych (zob. Rz 9-11), jestem także przekonany, że Kościół jest duchowym Izraelem (zob. Rz 2:28-29; Ga 3:1ff; 6:16; Ef 2-3).

C. Ezechiel przekazał większość swojego przesłania w formie pisemnej – nie głosił ustnych kazań, jak Izajasz i Jeremiasz. Jego księga jest wysoce ustrukturyzowana.

IV. AUTORSTWO

- A. Autorstwo tej księgi nigdy nie było poddawane w wątpliwość. Cała księga poza fragmentem 1:2-3 napisana jest w pierwszej osobie liczby pojedynczej (autobiografia).
- B. Tradycja żydowska (Baba Bathra 15a) podaje: „ludzie z Wielkiej Synagogi napisali Księgę Ezechiela i Dwunastu”. Jak już wspomniano, słowo „napisali” oznacza „zredagowali” lub „zebrali”.
- C. Józef Flawiusz (*Antiquitates Judaicae [Starożytności żydowskie]* 10:5:1) twierdził, że Ezechiel był autorem dwóch ksiąg. Informacja ta może odnosić się do charakterystycznej struktury wielu hebrajskich ksiąg prorockich, ponieważ łatwo dzielą się one na pół. Pierwsza część przedstawia tło historyczne jego własnych czasów, w drugiej natomiast tłem jest przyszłość (zob. Iz 1-39 i 40-66; Dn 1-6 i 7-12; Za 1-8 i 9-14 oraz Ez 1-32 i 33-48). Być może jest to powód, dla którego Hieronim wyrażał wątpliwości co do spójności Księgi Izajasza oraz dla którego Józef Flawiusz podał, że Ezechiel napisał dwie księgi.
- D. Wszystko, co wiemy o proroku Ezechielu, pochodzi z jego księgi. Nie wymienia go żadna inna księga ST:
 - 1. był kapłanem z rodu Sadoka, 1:3
 - 2. był żonaty, ale nie miał dzieci, 24:16-18
 - 3. został uprowadzony do niewoli przez Nabuchodonozora II w wieku 25 lat (w 597 r. p.n.e.) razem z królem Jojakinem, 1:1; 1 Krl 24:14-16

4. zabrano go do żydowskiej osady Tell-Abib (3:15) w pobliżu Babilonu, położonej nad sztucznym kanałem irygacyjnym zwanym Kebar, 1:1.3
5. jego działalność trwała co najmniej dwadzieścia dwa lata, 1:1-2; 29:17
6. był silnym, ale pełnym współczucia prorokiem, 9:8; 11:13

V. DATA

- A. Ezechiel urodził się około roku 623 p.n.e. w Jerozolimie.
- B. Wraz z Jeremiaszem, Danielem, Nahumem, Habakukiem i Sofoniaszem należy on do proroków z VII w. p.n.e.
- C. W okresie wzrastania potęgi państwa nowobabilońskiego pod rządami Nabopolassara oraz księcia koronnego Nabuchodonozora II Bóg przemawiał przez tych proroków w różnych miejscach:
 1. Daniel został uprowadzony do niewoli przez Nabuchodonozora w 605 r. p.n.e. i zabrany do pałacu w Babilonie, Dn 1:1.
 2. Ezechiel został uprowadzony do niewoli przez Nabuchodonozora w 597 r. p.n.e. wraz z dziesięcioma tysiącami rzemieślników i królem Jojakinem, 2 Krl 24:14-16.
 3. Jeremiasz pozostał w Jerozolimie aż do śmierci Godoliasza.
- D. Ezechiel opatrywał swoje proroctwa datami, które świadczą o tym, że jego księga nie jest ułożona w porządku chronologicznym:

	Dzień	Miesiąc	Rok wygnania Jojakina
1. wizja, 1:1	5	4	13
2. wizja, 1:2	5	4	5
3. wizja, 8:1	5	6	6
4. pytania starszych, 20:1	10	5	7
5. początek oblężenia Jerozolimy, 24:1	10	10	9
6. wyrocznia przeciw Tyrowi, 26:1	1	?	11
7. wyrocznia przeciw Egiptowi, 29:1	12	10	10
8. wyrocznia przeciw Egiptowi, 29:17	1	1	27
9. wyrocznia przeciw Egiptowi, 30:20	7	1	11
10. wyrocznia przeciw Egiptowi, 31:1	1	3	11
11. wyrocznia przeciw Egiptowi, 32:1	1	12	12
12. wyrocznia przeciw Egiptowi, 32:17	15	(12)	12
13. upadek Jerozolimy, 33:21	5	10	12
14. wizja nowej Jerozolimy, 40:1	10	1	25

- E. Działalność Ezechiela rozpoczęła się więc około roku 592 p.n.e. i trwała aż do 570 p.n.e., a być może dłużej.

VI. TŁO HISTORYCZNE

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

A. Proroctwa Ezechiela podzielić można na dwa diametralnie różne przesłania:

1. Przed upadkiem Jerozolimy w 586 r. p.n.e. jego kazania charakteryzowały się wzywaniem do nawrócenia z powodu nadchodzącego Bożego sądu (1-32).
2. Po upadku Jerozolimy jego wezwania dotyczą nadziei, odnowienia i przebaczenia (33-48).

B. Krótki zarys

1. Jego powołanie do służby, 1-3
2. Grzeszność ludu przymierza i upadek Jerozolimy, 4-24
3. Boży sąd nad okolicznymi narodami, 25-32
4. Boża obietnica odnowienia Jego ludu, miasta i świątyni, 33-37
5. Apokaliptyczna inwazja z Północy, 38-39
6. Wizja przywróconej świątyni, 40-48

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

A. Żydzi cierpieli z powodu swojego własnego grzechu, a nie słabości JHWH.

B. Wiara w ramach przymierza cechuje się zarówno aspektem zbiorowym, jak i indywidualnym. Nowe przymierze, o którym jest mowa w Jr 31:31-34 jest zasadniczo jednostkowe, podobnie jak rozdziały 18 i 33. Jego gwarantem jest także Boże działanie (zob. rozdziały 36-37). Jest to ta sama równowaga pomiędzy Bożą suwerennością a odpowiedzialnością człowieka w ramach przymierza co ta, o której czytamy w Nowym Testamencie.

C. Bóg jest wierny nasieniu Abrahama i Dawida. Przymierze zostanie przywrócone (rozdziały 37 i 40-48). Niewola wypływała z miłości!

D. Nie jest to koniec problemów Żydów – rozdziały 38-39 (zob. Dn 7-12). Pomiędzy Bożym ludem a upadłą, duchową, podległą pokusom ludzkością toczą się ciągle zmagania (Ps 2).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Sykle, 4:10
2. Tarszisz, 10:9 (BW: chryzolit)
3. „Na ich oczach zrób sobie wyłom w murze i wyjdź przez niego”, 12:5
4. Czarodziejskie wstążki [BW], 13:18 (PL: amulety)
5. „Utwórzcie sobie nowe serce i nowego ducha”, 18:31 (PL: „Starajcie się o nowe serce i nowego ducha”)
6. „Przeprowadzali przez ogień”, 20:26 i 31
7. *Bama*, 20:29 (BT wyd. V: Wyżyna)
8. „Przejdziecie pod różgą” [BP], 20:37
9. Bóstwa domowe [BP], 21:26 (PL: bożki)
10. „Odetną ci nos i uszy”, 23:25
11. „Przebywałeś w Edenie, w tym ogrodzie Boga” [PL], 28:13
12. Szerokość jednej dłoni [Biblia Paulistów], 40:43 (BT: piędz)
13. Ofiara ustawiczna, 46:15 (Przekład Nowego Świata: „ranek w ranek jako stale całopalenie”)

B. Osoby

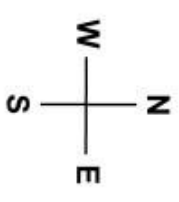
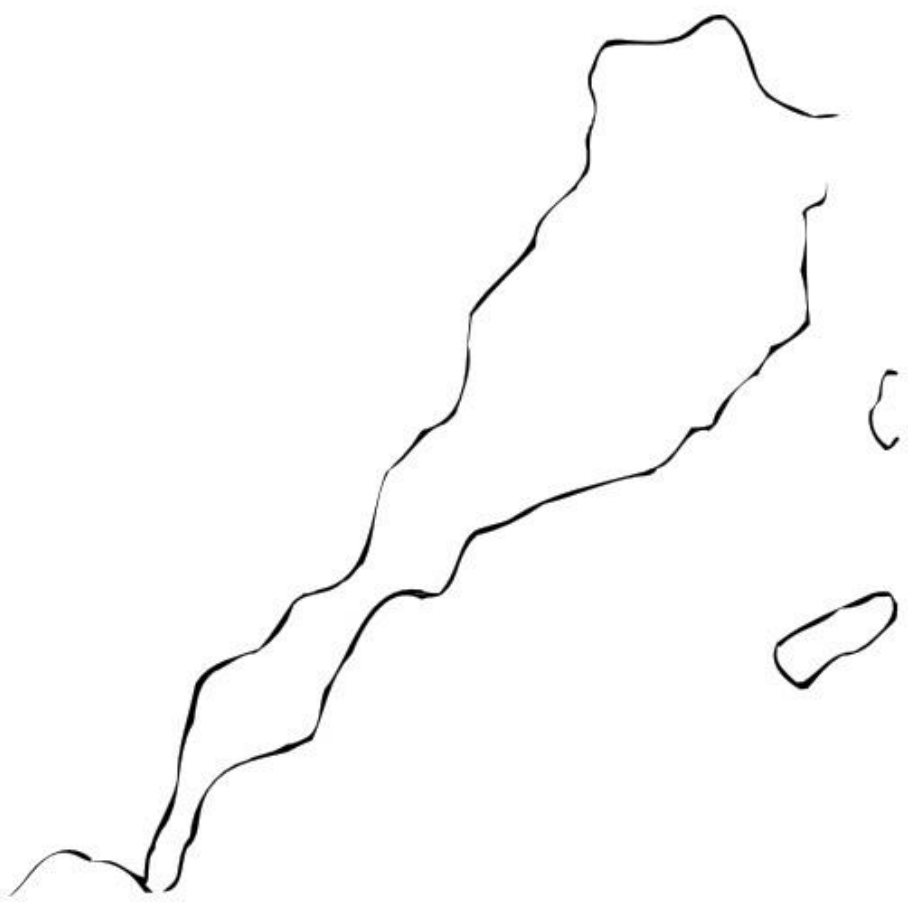
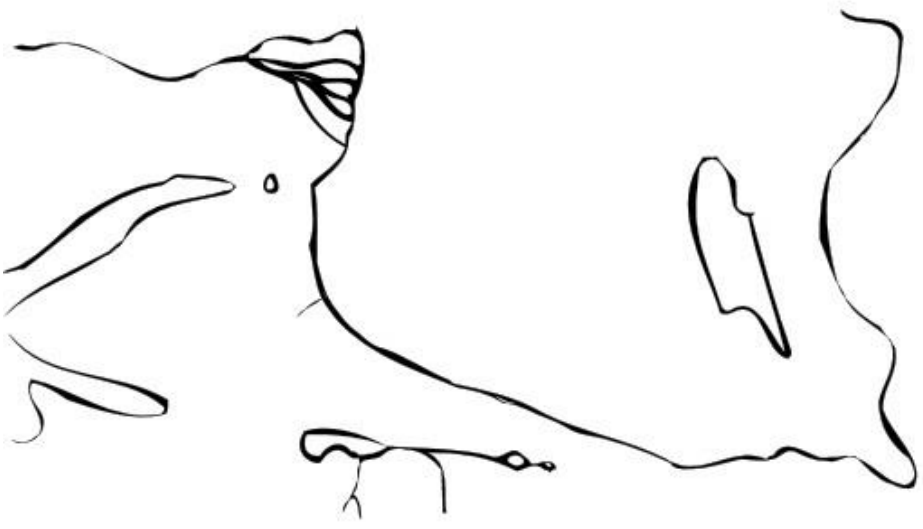
1. „Cztery istoty żyjące”, 1:5 ((Przekład Nowego Świata: „cztery żywe stworzenia”)
2. Syn człowieczy, 2:1
3. Tammuz, 8:14
4. Cheruby, 10:6
5. Daniel [BT wyd. V], 14:14.20 (BT: Danel)
6. Oholá i Oholiba, 23:4
7. Synowie Sadoka, 40:46

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Rzeka Kebar, 1:1 (inne tłumaczenia: Chebar, Chobar)
2. Ziemia Chaldejczyków, 1:3 (NIV: ziemia Babilończyków)
3. Tyr, 26:2
4. Jawan, 27:13 (Biblia Wujka: grecka ziemia)
5. Tubal, 27:13
6. Meszek, 27:13
7. Soan, 30:14

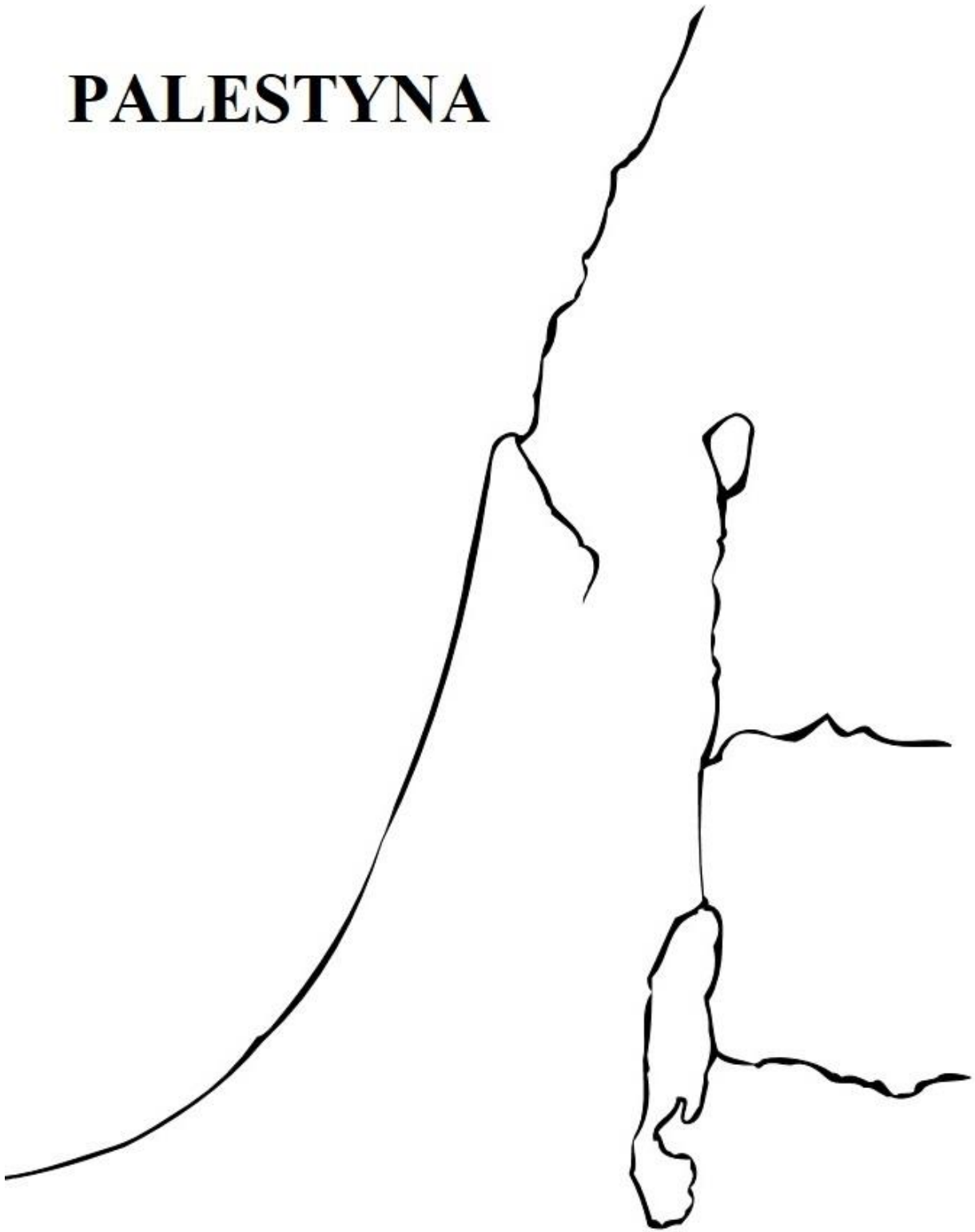
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Co zobaczył Ezechiel w rozdziale 1? Dlaczego było to niezwykle w Babilonie?
2. Co symbolizuje zwój z rozdziału 2?
3. Co oznaczają symboliczne akty opisane w rozdziałach 4 i 5?
4. Dlaczego rozdział 8 jest tak wstrząsający? Czy są to prawdziwe wydarzenia, czy symboliczne?
5. Co łączy rozdział 1 i 11?
6. Dlaczego rozdział 18 jest tak niezwykle na tle całego ST?
7. Co łączy szatana z królem Tyru (28)? Dlaczego rozdział 28 jest opisem szatana?
8. Jak rozdziały 36-39 odnoszą się do czasów Ezechiela?
9. Co łączy fragment 18:30-32 z 36:26-27?
10. Czy świątynia Ezechiela jest symboliczna, czy dosłowna?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI DANIELA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od głównej wypowiedzianej się w niej osoby – proroka Daniela.
- B. Jego imię oznacza „Bóg jest moim sędzią”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga Daniela wchodzi w skład trzeciej i ostatniej części hebrajskiego kanonu, zwanej „Pismami”.
- B. Przyczyny tego są następujące:
 - 1. Był on uważany przez Żydów za męża stanu, a nie proroka.
 - 2. Odzwierciedla to późniejszą datę zebrania (redakcji).
 - 3. Podobnie jak księga Ezdrasza zawiera ona fragmenty w języku aramejskim (2-4b-7:28).

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Podobnie jak wiele innych hebrajskich ksiąg prorockich, księga ta łączy kilka gatunków literackich:
 - 1. Rozdziały 1-6 to narracje historyczne w trzeciej osobie. Odzwierciedlają one życie i czasy Daniela.
 - 2. Rozdziały 7-12 to przyszłe wydarzenia, wyrażane często za pośrednictwem apokaliptycznej symboliki, w pierwszej osobie (zob. 7:1-9; 8:1; 9:2).
- B. Ten konkretny wzorzec, czyli opowiadanie o historii, po której następuje opis przyszłości, jest także charakterystyczny dla:
 - 1. Księgi Izajasza – 1-39 i 40-66
 - 2. Księgi Ezechiela – 1-32 i 33-48
 - 3. Księgi Zachariasza – 1-8 i 9-14
- C. Literatura apokaliptyczna jest wyłącznym dla Żydów gatunkiem literackim. Używano jej w czasach wielkiej presji dla upewnienia wiernych o władzy Boga nad historią oraz o obietnicach przyszłego ratunku i błogosławieństwa.
- D. Charakterystyczne jest dla niej stosowanie wysoce symbolicznego języka:
 - 1. kolory
 - 2. zwierzęta
 - 3. liczby
 - 4. wizje/sny
 - 5. anielskie pośrednictwo
 - 6. sekretne hasła
 - 7. ostro zarysowany dualizm – dobro/zło

IV. AUTORSTWO

- A. Księga ta nie wymienia swojego autora. Rozdziały 1-6 napisane są w trzeciej osobie, a rozdziały 7-12 w pierwszej osobie, 7:1-9; 8:1; 9:1.

B. Tradycja żydowska (Baba Bathra 15a) podaje: „ludzie z Wielkiej Synagogi napisali Księgę Daniela”. Oznacza to, że ją zredagowali lub przepisali. Może to być przyczyna, dla której posiada ona późnohebrajskie cechy.

C. Za wczesną i późną datą powstania Księgi Daniela przytacza się następujące argumenty:

1. Wczesna data (VII-VI w. p.n.e.)

- a. księga twierdzi, że zawiera wizje Daniela, 7:2.4.6ff.28; 8:1.15; 9:1-2; 10:2ff; 12:48.
- b. Jezus mówił o autorstwie Daniela, Mt 24:15.
- c. obecność perskich i greckich słów nie wskazuje na późną datę, ponieważ w czasach Daniela pomiędzy tymi krajami odbywała się wymiana handlowa.
- d. teologię życia pozagrobowego zawiera także Księga Hioba i niektóre Psalmy. Rozwiniętą teologię aniołów zaobserwować można u Zachariasza.
- e. Daniel pasuje do naszego aktualnego archeologicznego rozumienia babilońskiego i perskiego dworu królewskiego.

2. Późna data (II w. p.n.e.)

- a. umiejscowienie w hebrajskim kanonie.
- b. występowanie perskich i greckich terminów.
- c. rozwinięta teologia życia pozagrobowego i aniołów.
- d. szczegółowość przepowiedni – szczególnie rozdziału 11, odnoszącego się do batalii Seleucydów i Ptolemeusza o władzę nad Palestyną.
- e. podobieństwo między Księgą Daniela a innymi apokaliptycznymi księgami z okresu machabejskiego.
- f. kilka przypuszczalnych „błędów” w księdze:
 - (1) posłużenie się terminem „chaldejczyk”
 - (2) Daniel jako chaldejczyk (mędrzec)
 - (3) Baltazar nazwany „królem Babilonu”
 - (4) Nabuchodonozor nazwany ojcem Baltazara
 - (5) wzmianka o „Dariuszu Medzie”
 - (6) posługiwanie się perskim terminem administracyjnym *satrapa*

D. Jedność Księgi Daniela zaobserwować można w:

1. Związku pomiędzy rozdziałami 2, 7 i 8.

<u>rozdz. 2</u>	<u>rozdz. 7</u>	<u>rozdz. 8</u>
złoto (Babilon)	lew	
srebro	niedźwiedź	baran (Persja)
brąz	pantera	koziół (Grecja)
żelazo/glina	bestia	

2. Fragment po aramejsku obejmuje wersety od 2:4b-7:28.

E. Biblia podaje, jakie to imperia:

1. złoto z rozdziału 2 to Babilon, 2:38
2. baran z rozdziału 8 to Persja, 8:20
3. koziół z rozdziału 8 to Grecja, 8:21
4. oznacza to, że czwartym królestwem musi być Rzym. Jest to królestwo, za czasów którego przyjdzie Mesjasz (2:34-35.44; 8:35.)

F. Co wiemy o Danielu jako człowieku:

1. Urowadzony do niewoli w 605 r. p.n.e., 1:1
 2. Pochodził z wpływowej i bogatej jerozolimskiej rodziny, 1:3
 3. Był inteligentny, 1:4
 4. Posiadał szczególny dar wyjaśniania snów oraz wiedzę, 5:12.14
 5. Był lojalnym sługą zarówno:
 - a. Boga, 6:5
 - b. jak i króla, 6:4
- G. Daniel ze starotestamentowej Księgi Daniela to nie ten sam Daniel, co ten wymieniony w Ez 14:14.20 i 28:3. Imiona te różnią się pisownią w języku hebrajskim.

V. DATA

- A. Daniel zostaje urowadzony do niewoli przez Nabuchodonozora II w 605 r. p.n.e. (zob. 1:1).
- B. Daniel jest wykładcem snów i doradcą królów Babilonu i Persji aż do czasów Cyrusa II Wielkiego (zob. 1:21; 6:28; 10:1).
- C. Niektórzy uczeni odrzucający przepowiednie mają problem z dokładnością historycznych szczegółów zawartych w 11 rozdziale Księgi Daniela. Z tego powodu datują jej powstanie na czas zaraz po ostatniej szczegółowej zapowiedzi dotyczącej Antiocha IV Epifanesa (175-164 r. p.n.e.).
- D. Ponieważ w księdze tej tak często pojawia się zaimek pierwszej osoby liczby pojedynczej (zob. 7:1.9; 8:1; 9:1), wskazuje to na to, że Daniel był autorem księgi noszącej jego imię, a więc powstała ona za jego życia.

VI. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Krótki zarys
 1. Życie Daniela, 1-6
 2. Wizje Daniela, 7-12
- B. Zarys według treści
 1. Daniel na dworze Nabuchodonozora, rozdział 1.
 2. Sen Nabuchodonozora i jego wyjaśnienia, rozdział 2.
 3. Złoty posąg Nabuchodonozora i trzech przyjaciele Daniela, rozdział 3.
 4. Drugi sen Nabuchodonozora i jego wyjaśnienie, rozdział 4.
 5. Uczta Baltazara i upadek miasta Babilon, rozdział 5.
 6. Dariusz Med i Daniel w jaskini lwów, rozdział 6.
 7. Wizja czterech zwierząt, rozdział 7.
 8. Wyjaśnienie i rozszerzenie wizji z rozdziału 7, rozdział 8.
 9. Troska Daniela o odnowienie Jerozolimy i ukazanie mu przyszłych problemów Żydów, rozdział 9.
 10. Wprowadzenie do przesłania rozdziałów 11-12, rozdział 10.
 11. Przyszłe zmagania pomiędzy Seleucydami a Ptolemeuszami o władzę nad Palestyną, rozdziały 11-12.

VII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Bóg miał/ma władzę nad historią; ufaj Mu i pozostań mu wierny w trudnych czasach.
- B. Cierpienie ludu Bożego (Żydów) się nie skończyło.
- C. Bóg ustanowi wieczne królestwo za pośrednictwem swojego Mesjasza.
- D. Zarówno sprawiedliwych, jak i niegodziwych czeka zmartwychwstanie.

VIII. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Język chaldejski” (pismo klinowe), 1:4 (NIV: „język i literatura Babilończyków”)
2. „Wygląd czwartego przypomina anioła Bożego”, 3:92 [BW 3:25]
3. „*Mene, mene, tekel ufarsin*”, 5:25 (PL: „(...) *uparsin*”)
4. „Cztery wichry nieba”, 7:2
5. „Cztery ogromne bestie wyszły z morza”, 7:3
6. „Otwarto księgi”, 7:10
7. „Czas, czasy i połowa czasu”, 7:25
8. Siedemdziesiąt tygodni, 9:24 (Nowa Biblia Gdańska: „Siedemdziesiąt będących po siedem”)
9. „Naród księcia” [BP], 9:26 (Biblia Gdańska: „lud wodza”)
10. „Skrzydło rzeczy obrzydliwych” [Przekład Nowego Świata], 9:27 (BT: „Na skrzydle zaś świątyni będzie ohyda ziejąca pustką”)
11. „Ohyda ziejąca pustką”, 11:31 (PL: „obrzydliwość spustoszenia”)

B. Osoby

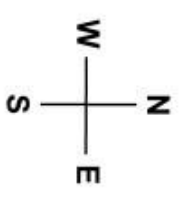
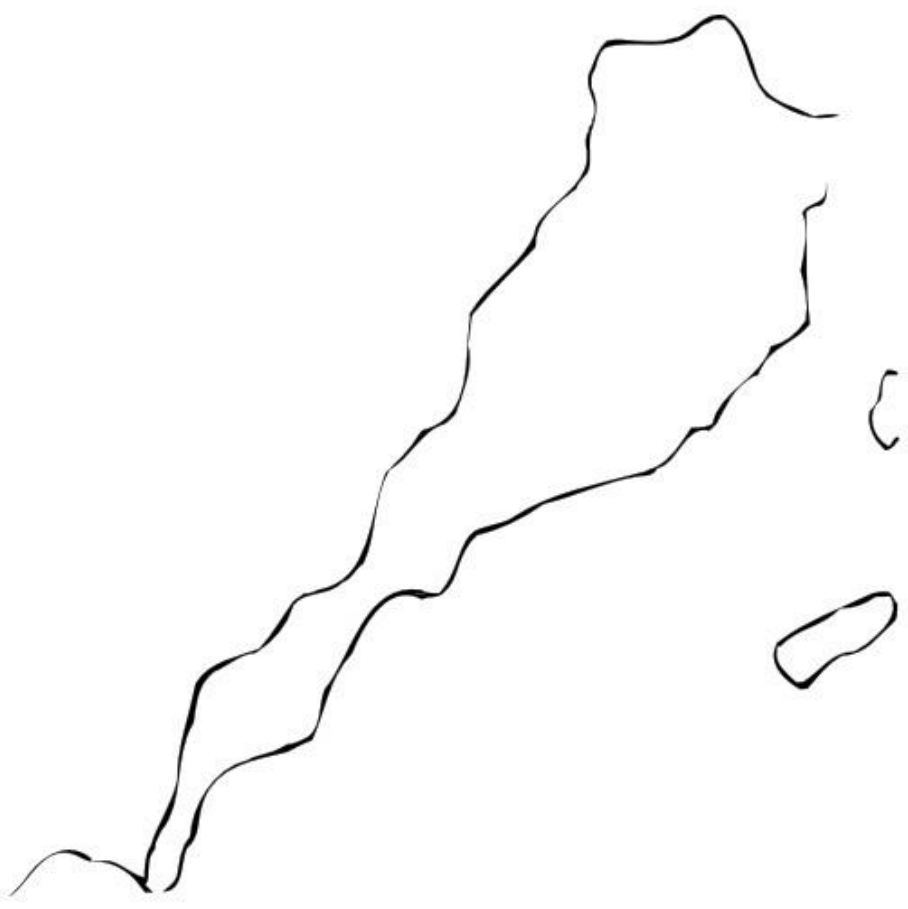
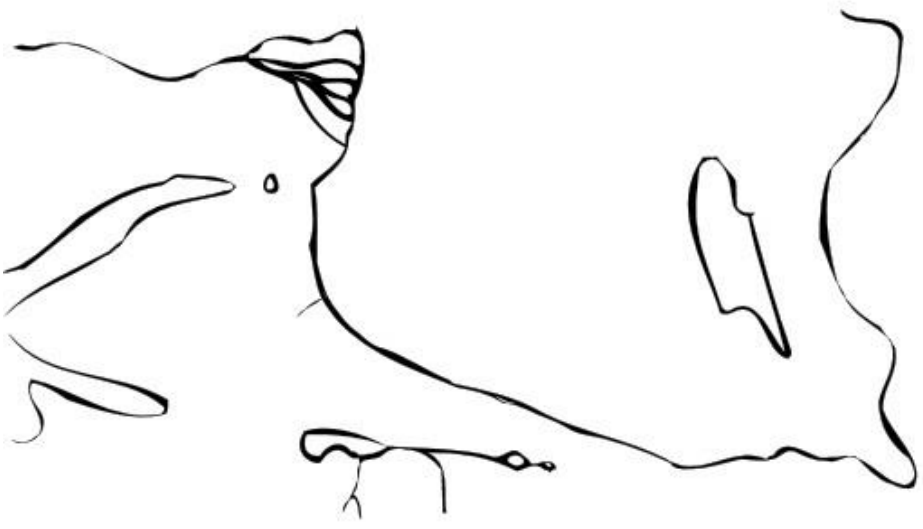
1. Jojakim, 1:1
2. Chaldejczycy, 2:2 (Biblia Lubelska: astrolodzy)
3. Belteszassar, , 2:26
4. Czuwający, 4:10 (PL: strażnik o anielskim wyglądzie)
5. Baltazar, 5:1
6. Dariusz Med, 6:1
7. Mały róg, 7:8
8. Przedwieczny, 7:9
9. Syn Człowieczy, 7:13
10. Mały róg, 8:9
11. Gabriel, 8:16
12. Michał, 10:13
13. „Księżę południa” [NASB, 11:5 (BT: „król z południa”)
14. „Król północy”, 11:6 (NIV: „król Północy”)

IX. MIEJSCA NA MAPACH

1. Szinear, 1:2 (NIV: Babilon)
2. Media, 8:20
3. Suza, 8:2
4. Elam, 8:2
5. Grecja [PL], 8:21 (BT: Jawan)

X. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Na jakie trzy sposoby stosowane jest określenie „Chaldejczyk”?
2. Co łączy ze sobą wizje z rozdziałów 2, 7 i 8?
3. Czym są „księgi”, o których mowa w 7:10 i 12:1?
4. Dlaczego fragment 9:24-27 jest tak trudny do zinterpretowania?
5. O jakich dwóch narodach mówi rozdział 11?
6. Księga Daniela wymienia dwa małe rogi (7:8 i 8:9). Kogo one symbolizują?
7. Gdzie w tej księdze wspomina się o temacie powszechnego zmartwychwstania umarłych?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

WPROWADZENIE DO KSIĘGI OZEASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Ozeasza.
- B. Jego imię oznacza „zbawienie”. Było to także pierwotne imię Jozuego (Lb 13:16) oraz imię króla izraelskiego (1 Krl 17:1; inne brzmienie: Hoszea).
- C. Człowiek:
1. syn Beeriego (1:1),
 2. obywatel Izraela (7:5), nie wiadomo jednak, z którego miasta.
 3. podczas gdy Amos mówił o potrzebie sprawiedliwości społecznej, Ozeasz skupiał się na konieczności wierności przymierzu,
 4. został on nazwany:
 - (a) „Jeremiaszem Izraela”
 - (b) „apostołem Janem Starego Testamentu”
 - (c) „pierwszym ewangelistą Izraela”

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10)
- B. Ozeasz jest pierwszym z Dwunastu – grupy proroków mniejszych (Baba Bathra 14b)
1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Spojrzenie to wiąże się jednak z pewnymi problemami:
1. Kolejność pierwszych sześciu ksiąg różni się pomiędzy TM a LXX:
<u>TM</u>	<u>LXX</u>
Ozeasz	Ozeasz
Joel	Amos
Amos	Micheasz
Abdiasz	Joel
Jonasz	Abdiasz
Micheasz	Jonasz
2. Dowody wewnętrzne wskazują na to, że chronologicznie Amos poprzedza Ozeasza.
 3. Data powstania Księgi Joela pozostaje przedmiotem sporów. Ja wymieniam go wśród wczesnych proroków powygnaniowych razem z Abdiaszem.
- D. Tekst Księgi Ozeasza jest prawdopodobnie najtrudniejszy ze wszystkich ksiąg ST.
1. Po części jest tak z powodu emocjonalnej natury tej księgi.
 2. Po części chodzi o to, jak była przepisywana przez skrybów. TM i LXX różnią się między sobą.
 3. Po części wynika to z różnic w mówionym języku hebrajskim w Izraelu i Judzie.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Jest to narracja historyczna opisująca życie i czasy izraelskiego proroka z VIII w. p.n.e. (szczególnie rozdziały 1-3).
- B. Bóg w analogiczny sposób posłużył się jego życiem dla ukazania swojej miłości:
 - 1. Bóg jako wierny młody kochanek (1-3)
 - 2. Bóg jako kochający rodzic (11)
 - 3. Metafory te oparte były na fakcie, że mówiąc „Baal” Izraelici mieli na myśli „męża” i „pana”.
- C. Księga ta napisana jest pięknym, wymownym i emocjonalnym wierszem, który jednak jest urywany (rozdziały 4-14).

IV. AUTORSTWO

- A. Zawsze zgadzano się co do tego, że autorem tej księgi jest Ozeasz, choć nie wiemy o nim zbyt wiele.
- B. Baba Bathra 15a podaje, że Dwunastu napisali ludzie z Wielkiej Synagogi. Musi to oznaczać, że zebrali lub zredagowali te księgi.
- C. Niektórzy mają wątpliwości co do:
 - 1. odniesień do Judy, 1:1; 4:15; 5:5.10.12-14; 6:4.11; 8:14; 11:12,
 - 2. fragmentów mówiących o przyszłym powrocie i ocaleniu,
 - 3. tego, że małżeństwo Ozeasza opisane jest w trzeciej osobie w rozdziałach 1-2, ale w drugiej osobie w rozdziale 3.
- D. Odpowiedzi na zastrzeżenia:
 - 1. wszyscy prorocy postrzegają rozdział pomiędzy Judą a Izraelem za zły. Juda zawsze uważana jest za prawowitego dziedzica obietnic przymierza danych Abrahamowi i Dawidowi.
 - 2. prorok przeplata ze sobą wyrocznie o sądzie oraz obietnice. Razem stanowią one jedno boskie przesłanie.
 - 3. Księga Ozeasza może być zbiorem jego kazań.

V. DATA

- A. Ozeasz jest prorokiem z VIII w. p.n.e.:
 - 1. Izajasz i Micheasz w Judzie
 - 2. Jonasz, Amos i Ozeasz w Izraelu
- B. Służba Ozeasza pokrywała się z działalnością Amosa i stanowiła jej przedłużenie.
- C. Działalność Ozeasza musiała sięgać czasów królów wymienionych w 1:1:
 - 1. Ozjasza (z Judy)
 - 2. Jotama (z Judy)
 - 3. Achaza (z Judy)
 - 4. Ezechiasza (z Judy)
 - 5. Jeroboama II (z Izraela)
- D. Sugestie kilku uczonych:

1. Keil, 790-725 p.n.e.
 - a. 1:4, rozpoczął działalność przed upadkiem dynastii Jehu
 - b. 10:14, był obecny podczas najazdu Salmanasara V
2. Francisco, 750-735 p.n.e.
 - a. rozpoczął działalność nieco później niż Amos
 - b. ostatnie dni Jeroboama II
 - c. nie później niż 735 p.n.e., ponieważ Assyria przejęła Gilead
3. Harrison, przed 722 p.n.e.
 - a. Jeroboam II umiera w 753 p.n.e.
 - b. hołd złożony przez Menachema Tiglat-Pileserowi III (8:9) około 739 p.n.e.
 - c. wydarzenia wojny syroefraimskiej w latach 735-734 p.n.e. wzmiankowane w 5:8-6:6 (a także Iz 7-14)
 - d. czasy Ozeasza wyjaśniają odniesienia do Egiptu w 7:22, 9:6 i 12:2.
4. La Sor, Hubbard i Bush, 753 – po 722 p.n.e.
 - a. rozpoczął działalność przed śmiercią Jeroboama II, 753 p.n.e.
 - b. jego służba sięga rządów Ezechiasza
 - (1) współrządy od 728 p.n.e.
 - (2) król od 715 p.n.e.
 - c. działał za rządów Tiglat-Pilesera II, 745-727 p.n.e.

VI. TŁO HISTORYCZNE

Zob. punkt „Prorocy z VIII w. p.n.e.” w punkcie „Tło historyczne” wprowadzenia do Księgi Izajasza.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. (Na podstawie *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenia do Starego Testamentu]*, Clyde'a Francisco, s. 150-163)
 1. Wprowadzenie, 1:1
 2. Domowy kryzys Ozeasza, 1:2-3:5
 3. Spór Boga z Izraelem, 4:1-10:15
 4. Ojciec i jego krnąbrny syn, 11:1-12
 5. Znaczenie imienia (Jakub vs. Izrael), 12:1-15
 6. Śmierć narodu, 13:1-16
 7. Alternatywa dla sądu, 14:1-9
- B. (Na podstawie *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenia do Starego Testamentu]* E. J. Younga, s. 252-254)
 1. Relacje Boga z Jego ludem, 1:1-3:5
 2. Różne wypowiedzi proroka, 4:1-14:9
 - a. wina plemion północnych, 4-8
 - b. kara plemion północnych, 9:1-11:11
 - c. przyszłe błogosławieństwa dla nawróconego ludu, 11:12-14:9

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. JHWH jest osobowym Bogiem. Grzech to nie tylko naruszenie zasad przymierza (Amos), ale także sprzeciw wobec kochającego Boga.

- B. Biblijną wiarę najlepiej opisują interpersonalne metafory rodzinne:
 1. mąż (Bóg) – żona (Izrael)
 2. rodzic (Bóg) – dziecko (Izrael)
- C. JHWH postanowił odnosić się do upadłego człowieka za pośrednictwem obietnicy, ofiary i przymierza. Wiązą się one z osobistym zaufaniem i posłuszeństwem przymierzu.
- D. Nieposłuszeństwo przymierzu skutkuje sądem. Celem sądu jest zawsze odnowa. Karcenie jest aktem rodzicielskiej miłości (Hbr 12:5ff). Przyszłe błogosławieństwa Izraela uzależnione są od jego aktualnego posłuszeństwa.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Nierząd, 1:2 (PL: „kobieta skora do nierządu”)
2. Prowadzić spór, 2:4 (BW: oskarżać)
3. Placki z rodzynkami, 3:1 (NIV: „święte (...)”)
4. Chomer, 3:2
5. Stela, 3:4 (inne tłumaczenia: święty słup, święte kamienie, posąg, bałwan, maseba, kamień ofiarny, ołtarz)
6. *Terafim* [BP], 3:4 (Nowa Biblia Gdańska: domowe bożki)
7. „Nie znają Pana”, 5:4, (Przekład Nowego Świata: „nie uznali Jehowy”)
8. „Przesuwać granicę” [BP], (BWP: „(...) graniczne kamienie”)
9. „Z narodami się zmieszał Efraim”, 7:8
10. „Cielca twójego, Samario”, 8:5 (NIV: „Twój cielec-bożek (...)”)
11. „Wiatr sieją, zbierać będą burzę”, 8:7
12. „Chleb żałoby”, 9:4
13. „Ja uczyłem chodzić Efraima”, 11:3
14. Miłość [*hesed*], 4:1; 6:6; 10:12; 12:6 (inne tłumaczenia: miłosierdzie, litość, lojalna życzliwość)

B. Osoby

1. Ozjasz, 1:1
2. Achaz, 1:1
3. Ezechiasz, 1:1
4. Jeroboam, syn Joasza (II)
5. Gomer, 1:3
6. Jizreel, 1:4
7. Lo-Ruchama, 1:6
8. Lo-Ammi, 1:9
9. Mój Baal, 2:18 (NIV: mój mąż)
10. Król Jareb [Biblia Gdańska], 5:13; 10:6 (BT: wielki król)

X. MIEJSCA NA MAPACH

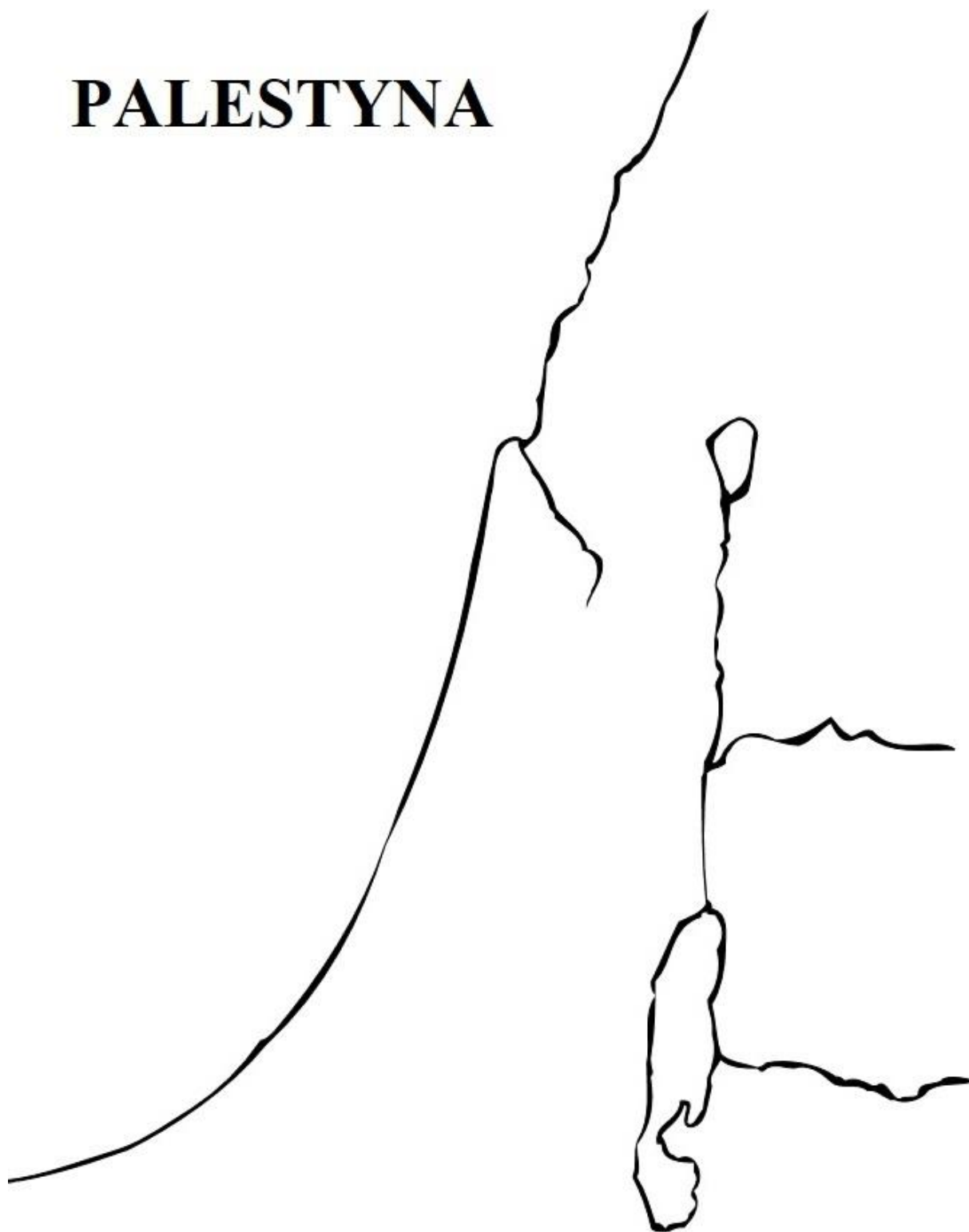
1. Dolina Akor, 2:17 (Joz 7:26)
2. Gilgal, 4:15
3. Bet-Awen, 4:15 (Betel)

4. Mispa, 5:1
5. Góra Tabor, 5:1
6. Gibe'a, 5:8
7. Rama, 5:8
8. Adam, 6:7
9. Gilead, 6:8
10. Baal-Peor, 9:10
11. Liban, 14:7-8

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Czy Ozeasz ożenił się z prostytutką?
2. Czy Boże przymierze z Izraelem jest bezwarunkowe, czy warunkowe?
3. Jak Baal i Gomer odnoszą się do JHWH i Izraela?
4. Dlaczego uważa się, że fragment 6:1-3 opisuje jedynie powierzchowne nawrócenie?
5. Do kogo odnosi się zaimek „oni” w 7:4-6 i 8:4?
6. Czy 8:14 stoi w sprzeczności z 11:5?
7. Czy Izrael pójdzie w niewolę do Egiptu, czy Asyrii? Objasnij werset 11:5 w zestawieniu z 7:10; 8:13 i 9:3.
8. Dlaczego wszyscy prorocy ST potępiali sojusze polityczne?

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI JOELA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Joela.
- B. Jego imię jest połączeniem dwóch imion Boga:
1. JHWH – związane z przymierzem imię Boga
 - a. Każde hebrajskie imię zaczynające się od „J” i samogłoski jest zazwyczaj skrótem od JHWH.
 - b. Każde hebrajskie imię kończące się na „iasz/jasz” także jest skrótem od JHWH (Eliasz).
 2. El – ogólne imię Boga.
 3. Pomiędzy tymi dwoma hebrajskimi imionami dorozumiany jest czasownik: JHWH (jest) El.
- C. Było to bardzo powszechne hebrajskie imię. W księgach historycznych wymienione jest ponad trzysta razy.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład części hebrajskiego kanonu zwanej „Prorokami”.
- B. Należała ona do zwoju zatytułowanego „Dwunastu”. Znani są oni jako prorocy mniejsi ze względu na długość ich dzieł.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga ta w połowie składa się z prozy, a w połowie z klasycznej poezji hebrajskiej.
- B. Joel wydaje się nawiązywać do kilku innych proroków:
1. Jl 1:15c – Am 4:9; Iz 13:6
 2. Jl 2:3 – Iz 51:3 lub Ez 36:35
 3. Jl 2:10 – Iz 13:10
 4. Jl 4:10 – Iz 2:4; Mi 4:3
 5. Jl 4:16 – Am 1:2
 6. Jl 4:18 – Am 9:13
- C. Symbolika czasów ostatecznych wyrażona jest u Joela za pomocą apokaliptycznego określenia „dzień Pański”.
- D. Teorie dotyczące interpretacji plagi szarańczy, 1:4; 2:25
1. symboliczna/alegoryczna
 - a. żydowski Targum do 2:25
 - 1) ludy
 - 2) języki
 - 3) władcy
 - 4) królestwa
 - b. notatka na marginesie manuskryptu LXX z VI w.
 - 1) Egipcjanie
 - 2) Babilończycy
 - 3) Asyryjczycy
 - 4) Grecy
 - c. chrześcijańscy komentatorzy (XVIII w.)
 - 1) Asyria
 - 2) Chaldea
 - 3) Macedonia
 - 4) Rzym

5) Rzymianie

2. przeszła – historyczna
 - a. prorok posługuje się czasem przeszłym hebrajskiego czasownika
 - b. była to charakterystyczna technika prorocka: posłużenie się wydarzeniami z życia proroka i zestawienie ich z przyszłymi okolicznościami. Przyszłość Izraela zależała od jego decyzji związanych z wiarą i nawróceniem w chwili obecnej
3. przyszła – historyczna
 - a. z powodu grzechów Izraela zbliża się dosłowny najazd
 - b. posłużono się szarańczą ze względu na opisujące ją militarystyczne metafory:
 - 1) wyglądają jak konie
 - 2) brzmiały jak rydwany
 - 3) maszerują w szeregach
 - c. Księga Joela być może wiąże się z Ap 9:3-11
4. apokaliptyczna
 - a. ten gatunek literacki sygnalizuje wzmianka o „dniu Pańskim”
 - b. posługiwanie się kolorami i zwierzętami jest charakterystyczne dla tego gatunku literackiego

IV. AUTORSTWO

- A. O autorze nie wiemy nic poza jego imieniem i imieniem jego ojca: Joel, syn Petuela, 1:1.
- B. Są dwie tradycje podające o nim więcej informacji:
 1. pochodził z pokolenia Rubena (Pseudo-Epifaniusz)
 2. pochodził z pokolenia Judy, ponieważ znał przebieg czynności świątynnych

V. DATA

- A. Nie ma sposobu ustalenia dokładnej daty napisania tej księgi (G. Campbell Morgan stwierdził, że był to albo jeden z najwcześniejszych, albo najpóźniejszych proroków):
 1. Na podstawie dowodów wewnętrznych proponuje się dwie daty:
 - a. po niewoli:
 - 1) należy łączyć ją z groźbą najazdu na Judę wyrażoną przez metaforę plagi szarańczy.
 - 2) 4:2 wskazuje na to, że Izrael znajduje się już na wygnaniu. Nazwa „Izrael” stosowana jest teraz do Judy, 2:27; 3:1-2.16.
 - 3) w 4:6 mowa jest o handlu niewolnikami z Grecją, co wskazuje na okres powygnaniowy.
 - 4) 4:1.17 wskazuje na to, że Juda została już uprowadzona do niewoli i grozi jej ponowny najazd, jeśli jej grzech będzie trwał nadal.
 - 5) księga ta nie wspomina o królu, co także wskazuje na okres po niewoli. Joel kierował swoje przesłanie do starszych i kapłanów.
 - 6) najeźdźcy nazwani są „nieprzyjaciółmi z północy”, co wskazuje na najazd mezopotamski (Asyria, Babilon, Persja), 2:20.
 - 7) księga nie wspomina też o kulcie Baala, który był charakterystyczny dla okresu przedwygnaniowego.
 - b. przed niewolą:

- 1) księga wydaje się zawierać odniesienia do świątyni, 1:9.13-14; 2:17.
- 2) nieprzyjaciele wymienieni w 4:4.6.8 (Fenicja, Filistea, Edom, Sabejczycy) to wrogowie z okresu przed niewolą, a nie po niej.

2. Na podstawie dowodów zewnętrznych:
 - a. umiejscowienie tej księgi w hebrajskim kanonie wskazuje na okres przed niewolą.
 - b. mogła ona jednak zostać umieszczona po Księdze Amosa ze względu na to, że obie mówią o „dniu Pańskim” i plagach szarańczy jako o symbolach sądu, a także o nawiedzeniu w sensie pozytywnym – błogosławieństwa, a nie sądu. Pasuje to do okresu powygnaniowego.
3. Autor jest zdania, że materiał dowodowy najlepiej pasuje do okresu tuż po niewoli.

B. Różne teorie dotyczące datowania księgi w oparciu o najazdy na Palestynę:

1. za rządów Joasza (837-800 p.n.e.)
2. za rządów Azariasza (783-742 p.n.e.)
3. za rządów Sedecjasza (598-586 p.n.e.)
4. za czasów Zorobabela (598 p.n.e.)
5. za czasów Malachiasza (430 p.n.e.)
6. futurystyczny, eschatologiczny najazd na Boży lud

C. Widoczne są związki literackie pomiędzy:

1. Jl 2:32 i Ab 1:17. Działalność obu tych proroków przypada na okres tuż po niewoli.
2. Jl 4:16 i Am 1:2. Joel cytuje bardzo wielu proroków – prawdopodobnie także Amosa.

D. Jan Kalwin sformułował słuszną uwagę na temat datowania Księgi Joela: „Ponieważ nie ma pewności, lepiej pozostawić czasy, w których nauczał, nieokreślonymi; jak się przekonamy, nie ma to wielkiego znaczenia. Brak znajomości momentu napisania Księgi Ozeasza byłby dla czytelników wielką stratą, ponieważ jest wiele fragmentów, których nie da się wyjaśnić bez znajomości historii; jeżeli jednak chodzi o Joela, nie ma aż takiej tego potrzeby, ponieważ znaczenie jego doktryny jest jasne pomimo tego, że jego czasy pozostają ukryte i niepewne”.

VI. TŁO HISTORYCZNE – czasopismo National Geographic z grudnia 1915 (XXVIII, Nr 6) opisuje plagę szarańczy w Palestynie. Artykuł ten jest bardzo przydatny w zrozumieniu nawiązań proroka.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Wizja katastrofalnej plagi szarańczy jako symboliczne przedstawienie armii najeźdźców, 1:1-2:27
- B. Dzień Pański będzie błogosławieństwem, a nie przekleństwem dla nawróconego ludu Bożego, 2:28-4:21 (Sofoniasz odmalowuje przeciwny obraz).

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Prorok postrzega współczesne sobie wydarzenia jako zapowiedź tego, co stanie się w przyszłości.
- B. Joel wzywa do ogólnonarodowego dnia pokuty, 1:13-14; 2:12-17.
- C. Jeśli Boży lud się nawróci, Bóg sprowadzi nowy dzień pomyślności – zarówno fizycznej, jak i duchowej (zob. Pwt 27-28).
- D. Bóg osądzi okoliczne narody! 4:1-17

- E. Ten nowy dzień duchowego odnowienia (zob. 3:1-2) dotyczyć będzie:
 1. mężczyzn i kobiet,
 2. starych i młodych,
 3. niewolników i wolnych (zob. Dz 2; Gal 3:28).
- F. „Dzień Pański” jest określeniem charakterystycznym dla Amosa, Joela i Sofoniasza. To, jak teraz reagujemy na Boga, decyduje o tym, czy będzie to dzień błogosławieństwa, czy sądu.
- G. Boży charakter opisuje werseł 2:13 (zob. Wj 34:6; Ps 103:8-13 i Ne 9:17).
- H. Wylanie Ducha w 3:1-5 odzwierciedla erę nowego przymierza (zob. Jr 31:31-34 i Ez 36:26-27).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Gałęzie ich pobielały”, 1:7
2. „Bliski jest dzień Pański”, 1:15
3. „Dmijcie w róg na Syjonie”, 2:1.15
4. „Rozdzierajcie jednak serca wasze, a nie szaty”, 2:13
5. Łaskawość (*chesed*), 2:13 (BP: „pełen dobroci”)
6. „Wyleję potem Ducha mego na wszelkie ciało”, 3:1 (Dz 2:16ff) (NIV: „(...) na wszystkich ludzi”)
7. „Każdy jednak, który wezwie imienia Pańskiego, będzie zbawiony”, 2:32 (Dz 2:21; Rz 10:13)
8. „O lud mój los rzucali”, 3:3
9. „Przekujcie lemiesz wasze na miecze”, 3:10

B. Osoby

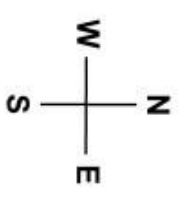
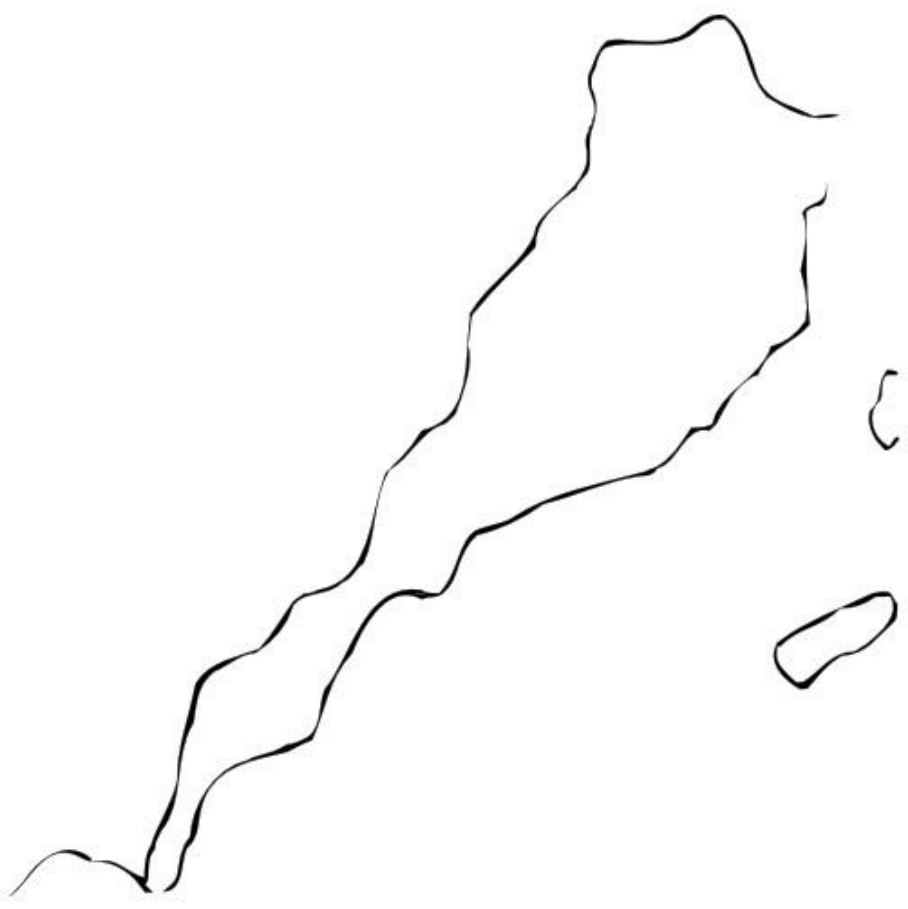
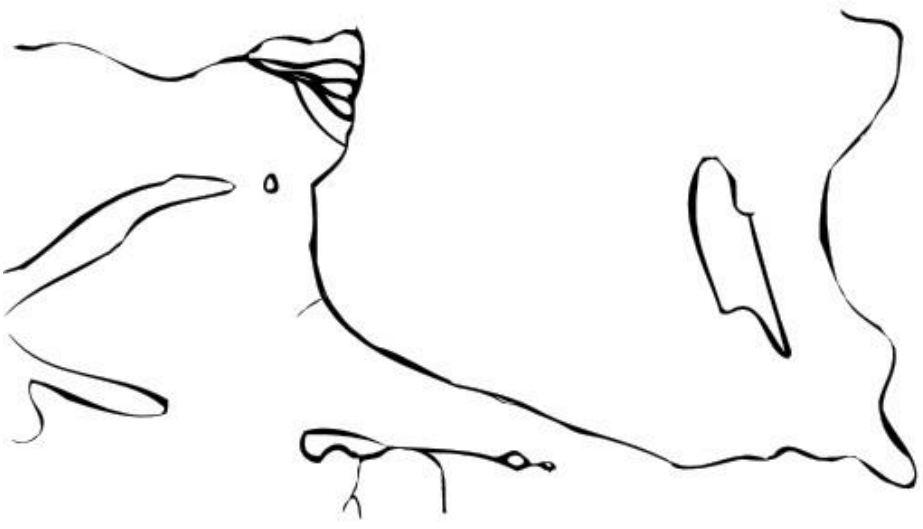
1. Wszechmogący (*El Szaddaj*), 1:15
2. Sabejczycy, 4:8

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Tyr, 4:4
2. Sydon, 4:4
3. Filistea
4. Jawan (Grecja)
5. Edom, 4:19
6. Syjon, 2:1
7. Dolina Szittim [BP], 3:18 (PL: Dolina Akacji)

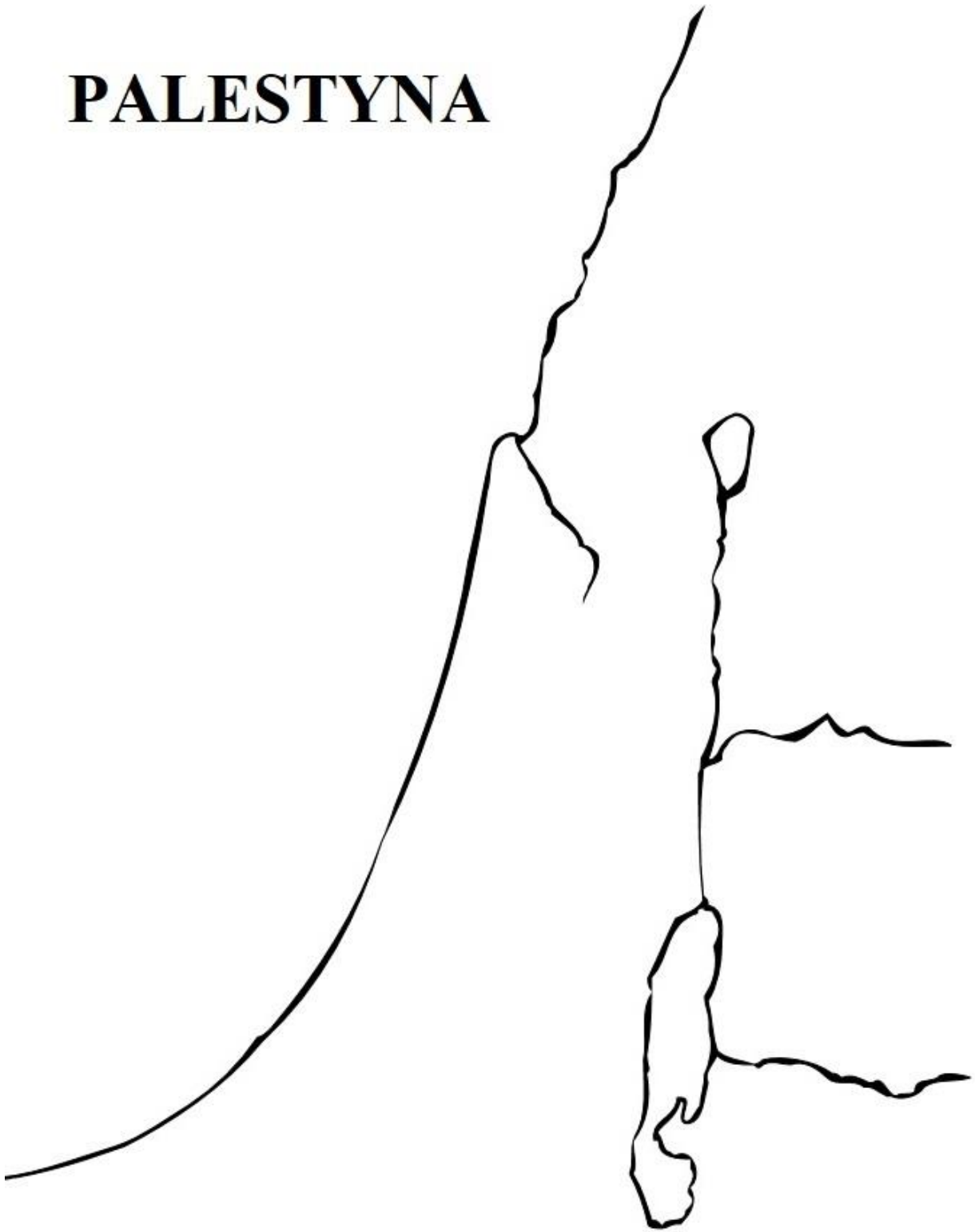
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Czy szarańcza w 1:4 to różne rodzaje szarańczy, czy ta sama szarańcza w różnych cyklach życia?
2. Dlaczego kapłani mają się smucić?
3. Zdefiniuj Boże imię użyte w wersecie 1:15.
4. Które wersety rozdziału 2 cytowane są w NT i przez kogo?
5. Czy werseł 4:15 ma znaczenie dosłowne, czy przenośne? Dlaczego?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI AMOSA

I. NAZWA KSIĘGI

A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Amosa.

B. Imię Amos oznacza:

1. „być ciężarem”
2. „nieść ciężar”
3. „podtrzymywać”
4. jedna z tradycji rabinicznych twierdzi, że był to tytuł nadany prorokowi przez ludzi, którzy się mu sprzeciwiali, wskazujący na to, że mówił niewyraźnie lub się jękał.

C. Jest to jedyne wystąpienie tego imienia w Starym Testamencie.

II. KANONICZNOŚĆ

A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych”.

B. Należy do „Dwunastu” – spisu proroków mniejszych.

C. W TM została ona umieszczona jak trzeci prorok mniejszy, a w LXX – drugi.

III. GATUNEK LITERACKI

A. Jest to pierwszy z piszących proroków.

B. Jest to klasyczny hebrajski profetyzm, przykład wybitnej hebrajskiej poezji i metaforyki.

IV. AUTORSTWO

A. Tradycja żydowska zawsze podawała Amosa z Tekoa jako autora tej księgi.

B. Kim był Amos:

1. Judejczykiem z miejscowości Tekoa, położonej około 8 km na południowy wschód od Betlejem.
2. Nie był prorokiem ani członkiem rodziny czy grupy prorockiej (zob. 7:14). Początkowo prorocy tworzyli społeczności i mieszkali razem. Później niektórzy utożsamiani byli z dworem królewskim.
3. Amos najwidoczniej był hodowcą „małych owiec” (zob. 1:1). Opisujące go tu określenie jest rzadkie, stosowano je jednak do posiadania owiec (2 Krl 3:4).
4. Był: (1) właścicielem drzew owocowych lub (2) „tym, który nacina sykomory” (zob. 7:14). Mogło wiązać się to z corocznymi przenosinami w inne miejsca. Drzewa te nazywane są „figą morwową”. Ich owoce bardzo przypominają figi. Aby prawidłowo dojrzewać, każdy owoc musi zostać nacięty. Dla ludów Bliskiego Wschodu był to bardzo ważny plon. Dawid wyznaczył nawet specjalnego nadzorcę do spraw sykomor (zob. 1 Krn 27:28).
5. Tradycja żydowska podaje, że Amos był zamożnym biznesmenem. Odbiega to od rozpowszechnionego dziś poglądu, że był ubogim wieśniakiem. Wybitność jego poezji i umiejętności literackie wskazują na to, że raczej ma tradycja żydowska. Z 2 Sm 14:2ff wiemy,

że Tekoa najwyraźniej znane było z tego, że zamieszkiwali je mądrzy ludzie. Amos był pierwszym prorokiem Izraela, który zapisał swoje przesłanie. Zwróćmy uwagę na zastosowanie pierwszej osoby liczby pojedynczej w 5:1; 7:1-9; 8:1 i 9:1.

6. Amos przemawiał do północnego królestwa Izraela. Na pewno prowadził swoją działalność w Betel, najprawdopodobniej jednak prorokował w wielu innych miejscach w Izraelu.

C. Kwestia autorstwa jest problematyczna, ponieważ:

1. księga sugeruje, że był on ubogim pracownikiem rolnym.
2. styl i poezja są wybitne, co wskazuje na dobrze wykształconą osobę.
3. mówi się, że wygłaszał swoje kazania ustnie, są one jednak wysoce ustrukturyzowane i zrównoważone, co wskazuje na literaturę pisemną.
4. wiele osób zakłada, że Amos korzystał z pomocy redaktora lub skryby.

V. DATA

A. Dość łatwo jest umiejscowić w czasie to prorocstwo około 750 r. p.n.e. z dokładnością do 10 lat.

B. Pierwszy werset Księgi Amosa jest najdłuższą i najdokładniejszą próbą podania daty jej powstania ze wszystkich ksiąg ST:

1. Azariasz panował w latach ok. 783-742 p.n.e. (Bright)
2. Jeroboam II panował ok. 786-746 p.n.e. (Bright)
3. Informacja o trzęsieniu ziemi także pomaga umiejscowić tę księgę w czasie (zob. 1:1; 8:8; 9:1.5). Józef Flawiusz łączył je z 2 Krn 26:16-21, kiedy Azariasz złożył ofiarę. Badania archeologiczne w Chasor wskazują na datę ok. 760 r. p.n.e. (Yadin, 1964).

C. Wersety 5:8 i 8:9 wspominają także o zaćmieniu. Może to być to samo zaćmienie, co to odnotowane w asyryjskich dokumentach 15 czerwca 763 r. p.n.e. Kolejne całkowite zaćmienie miało miejsce 9 lutego 784 p.n.e.

D. Spotkanie Amosa z Amazjaszem, głównym kapłanem w Betel za rządów Jeroboama II, także jest pomocne w datowaniu tej księgi (7:10-17).

VI. TŁO HISTORYCZNE

A. Paralelny materiał biblijny znajduje się w:

1. 2 Krl 14:3-17:6
2. 2 Krn 25-28
3. Księżdzę Ozeasza
4. Księżdzę Izajasza
5. Księżdzę Micheasza

B. Najprostsze podsumowanie stanu bałwochwalstwa wśród ludu Bożego podaje Ozeasz:

1. „już nie powie: „Mój Baal””, 2:16
2. „(...) córki uprawiają nierząd (...)”, 4:12-13
3. „Efraim z bożkami związał się przyjaźnią, zostaw go”, 4:17
4. „ludzie całują cielce” (rytuał), 13:2

C. Tło społeczne

1. Był to czas gospodarczego dobrobytu i militarnej ekspansji – zarówno dla Izraela, jak i Judy.

Z dobrobytu tego korzystała jednak tylko klasa zamożnych. Ubodzy byli wykorzystywani i źle traktowani. Wydaje się, jakby dodatkowymi bożkami stały się pieniądze i przemoc.

2. Stabilność społeczna i gospodarcza Izraela i Judy związana jest z kilkoma przyczynami:
 - a. długie i pomyślne rządy Jeroboama II (786-746 p.n.e.) na północy i Ozjasza (783-742 p.n.e.) na południu.
 - b. czasowy upadek Egiptu i Mezopotamii
 - c. pokonanie Syrii przez króla Asyrii Adad-Nirariego III w 802 r. p.n.e.
 - d. brak konfliktu pomiędzy Izraelem a Judą.
 - e. opodatkowanie i wykorzystywanie szlaków handlowych z północy na południe przez most lądowy Palestyny spowodowały szybki wzrost gospodarczy, a nawet umożliwiły zamożnej klasie życie w luksusie.
3. Datowane na czas rządów Jeroboama II „Ostraka z Samarii” wydają się wskazywać na organizację administracyjną podobną do tej z okresu panowania Salomona. Wydaje się to potwierdzać rosnącą przepaść pomiędzy tymi, którzy coś mieli, a tymi, którzy nie mieli nic.
4. Nieuczciwość bogatych jest jasno przedstawiona w Księdze Amosa, który zwany jest „prorokiem sprawiedliwości społecznej”. Łapówkarstwo w sądownictwie i podrabianie używanych w handlu ciężarków to dwa jasne przykłady nadużyć, które najwidoczniej były powszechne i w Izraelu, i w Judzie.

D. Tło religijne

1. Był to okres dużej zewnętrznej aktywności religijnej, nie łączącej się jednak z prawdziwą wiarą. Kananejskie kultury płodności zostały wtopione w religię Izraela. Ludzie byli bałwochwalcami, nazywali to jednak JHWHizmem. Dążenie Bożego ludu do sojuszy politycznych spowodowało jego zaangażowanie w pogański kult i praktyki.
2. Bałwochwalstwo Izraela przedstawione jest w 2 Krl 17:7-18
 - a. w. 8 pokazuje, że naśladowali oni praktyki religijne Kananejczyków
 - 1) kult płodności (zob. Kpł 18:22-23)
 - (a) wyżyny, w. 9, 10 i 11
 - (b) stele i posągi (na cześć Baala), w. 10 i 16
 - (c) aszery, w. 16 – były to drewniane symbole żeńskiej towarzyszkii Baala albo w formie rzeźbionych słupów, albo żywych drzew
 - 2) wróżbiarstwo, w. 17 – było ono potępione w Kpł 19-20 i Pwt 18
 - b. w. 16 podaje, że nadal czcili dwa złote cielce, symbolizujące JHWH, ustawione w Dan i Betel przez Jeroboama I (1 Krl 12:28-29).
 - c. w. 16 świadczy o tym, że czcili astralne bóstwa Babilonu: słońce, księżyc, gwiazdy i gwiazdozbiory.
 - d. w. 17 ukazuje, że czcili fenickiego boga płodności i ognia, Molocha (zob. Kpł 18:21; 20:2-5).
3. Baalizm (zob. W.F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel [Archeologia i religia Izraela]*, s. 82ff)
 - a. Najlepszym dostępnym nam źródłem archeologicznym jest „Cykl Baala z Ugarit”.
 - 1) Przedstawia Baala jako okresowo umierającego i powstającego z martwych boga. Został pokonany przez Mota i uwięziony w świecie podziemnym. Wszelkie życie na ziemi ustało. Jednak przy pomocy żeńskiej bogini (Anat), każdej wiosny Baal zmartwychwstaje i pokonuje Mota. Baal był bogiem płodności, którego czczono poprzez magiczne naśladownictwo.

- 2) Znany był również jako Hadad.
 - b. El jest naczelnym bóstwem kananejskiego panteonu, ale popularność Baala spowodowała zajęcie przez niego jego miejsca.
 - c. Największy wpływ na Izrael miał baalizm tyryjski poprzez Izebel, która była córką króla Tyru. Została wybrana przez króla Omriego na żonę dla jego syna – Achaba.
 - d. W Izraelu Baal czczony był na lokalnych wyżynach. Symbolizował go postawiony pionowo kamień. Jego towarzyszką była Aszera, którą symbolizował rzeźbiony słup oznaczający drzewo życia.
4. Wymienia się kilka źródeł i rodzajów bałwochwalstwa.
 - a. Złote cielce w Betel i Dan, ustawione przez Jeroboama I, aby czcić JHWH.
 - b. Kult tyryjskich bogów i bogiń płodności na lokalnych wyżynach.
 - c. Bałwochwalstwo nieodłącznie związane z ówczesnymi sojuszami politycznymi.
- E. Tło polityczne – część północna
1. Jeroboam II był ostatnim silnym królem Izraela. Był czwartym władcą z rodu Jehu – i ostatnim, który zgodnie z Bożą zapowiedzią miał zasiadać na jego tronie (zob. 2 Krl 10:30). Jego rządy były długie i naznaczone politycznymi sukcesami (786-746 p.n.e.).
 2. Po śmierci Jeroboama II na przestrzeni dwudziestu pięciu lat rządziło sześciu królów:
 - a. Zachariasz (2 Krl 15:8-12). Zginął w zamachu po zaledwie sześciu miesiącach.
 - b. Szallum (2 Krl 15:13-15). Zginął w zamachu po miesiącu.
 - c. Menachem (2 Krl 15:16-22). Panował dziesięć lat, ale płacił wysoką daninę Tiglat-Pileserowi III.
 - d. Pekachiasz (2 Krl 15:23-26). Panował dwa lata i zginął w zamachu.
 - e. Pekach (2 Krl 15:27-21). Panował pięć lat i zginął w zamachu. Stracił kilka miast na rzecz Asyrii.
 - f. Ozeasz (2 Krl 15:30, 17:1-6). Panował dziewięć lat i został uprowadzony do Asyrii w 722 r. p.n.e. po upadku Samarii.
 3. Krótkie streszczenie dotyczących Palestyny najazdów asyryjskich i babilońskich z VIII w. p.n.e.
 - a. Działalność czterech proroków z VIII w. p.n.e. pokrywa się z czasem powstania imperium asyryjskiego nad Tygrysem i Eufratem. Bóg posłużył się tym okrutnym narodem, aby osądzić swój lud – szczególnie Izraela.
 - (1) Konkretnym wydarzeniem było utworzenie transjordańskiego sojuszu polityczno-wojskowego znanego jako „Liga Syroefraimska” (735 p.n.e.). Syria i Izrael próbowały zmusić Judę do sprzymierzenia się z nimi przeciwko Asyrii. Zamiast na to przystać, Achaz wysłał do Asyrii list z prośbą o pomoc. Pierwszy potężny, dążący do stworzenia imperium król Asyrii, Tiglat-Pileser III (745-727 p.n.e.) odpowiedział na wyzwanie militarne i najechał Syrię.
 - (2) Później marionetkowy król Izraela na usługach Asyrii, Ozeasz (732-722 p.n.e.), także się zbuntował, prosząc o pomoc Egipt. Salmanasar V (727-722 p.n.e.) po raz kolejny najechał Izrael. Umarł zanim Izrael został podbity, ale jego następca, Sargon II (722-705 p.n.e.) zdobył stolicę Izraela – Samarię w 722 r. p.n.e. Asyria przesiedliła wtedy ponad 27 000 Izraelitów. Wcześniej – w 732 r. p.n.e. Tiglat-Pileser także uprowadził ich tysiące.
 - b. Po śmierci Achaza (735-715 p.n.e.) powstał kolejny sojusz militarny krajów transjordańskich i Egiptu przeciwko Asyrii (714-711 p.n.e.), znany jako „bunt

Aszdodu”. Przy kolejnym najeździe asyryjskim zniszczonych zostało wiele judzkich miast. Król Ezechiasz początkowo popierał ten sojusz, później jednak wycofał swoje wsparcie.

- c. Jednak po raz kolejny powstał sojusz, którego celem było wykorzystanie śmierci potężnego króla Asyrii, Sargona II, w 705 r. p.n.e. W imperium asyryjskim wybuchło wtedy wiele innych rebelii.
 - (1) Ezechiasz był w pełni zaangażowany w ten bunt. Wobec tego wyzwania Sennacheryb (705-681 p.n.e.) najechał Palestynę w 701 r. p.n.e., rozbijając obóz w pobliżu Jerozolimy (2 Krl 18-19; Iz 36-39). Jego armia została jednak w cudowny sposób zniszczona przez Boga.
 - (2) Uczni zastanawiają się nad tym, ile razy Sennacheryb najechał Palestynę (np. John Bright pisze o jednej inwazji w 701 r. p.n.e. i potencjalnej kolejnej w 688 r. p.n.e., zob. s. 270).
 - (3) Ezechiaszowi oszczędzono podbicia przez Asyrię, ale z powodu jego pychy, która sprawiła, że pokazał wszystkie skarby Judy babilońskim posłańcom, Izajasz przepowiedział zdobycie Judy przez Babilon (39:1-8). Jerozolima wpadła w ręce Nabuchodonozora w 587-586 r. p.n.e.
- d. Izajasz przepowiadał także powrót Bożego ludu za Cyrusa II, władcy medo-perskiego (41:2-4; 44:28; 45:1; 56:11). W 612 r. p.n.e. Niniwa została zdobyta przez Babilon, ale w 539 r. p.n.e. miasto Babilon dostało się w ręce Cyrusa. W 538 r. p.n.e. Cyrus wydał dekret, na mocy którego wszystkie wygnane ludy, łącznie z Żydami, mogły powrócić do swoich ziem. Dostarczył nawet środków z własnego skarbcza na odbudowę świątyń poszczególnych narodów.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

A. Zarzuty wobec narodów, 1:1-2:3 (być może do 2:16)

- 1. Syria (Damaszek), 1:3-5
- 2. Filistea (Gaza), 1:6-8
- 3. Fenicja (Tyr), 1:9-10
- 4. Edom, 1:11-12
- 5. Ammon, 1:13-15
- 6. Moab, 2:1-3

B. Szczególne zarzuty wobec ludu Bożego, 2:4-6:14

- 1. Juda, 2:4-5
- 2. Izrael, 2:6-6:14 (kontekst sądu nad Izraelem do 6:14)

C. Wizje sądu, 7:1-9:10

- 1. Szarańcza, 7:1-3
- 2. Ogień, 7:4-6
- 3. Pion, 7:7-17
- 4. Dojrzałe owoce, 8:1-14
- 5. Zniszczenie świątyni, 9:1-10

D. Mesjańska nadzieja, 9:11-15

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Amos łączy Boży gniew na Izrael z łamaniem przez lud przymierza Mojżeszowego. Musimy uświadomić sobie, jaki jest związek pomiędzy starotestamentową odpowiedzialnością zbiorową a naszą indywidualną wiarą. Podobnie jak Izrael mamy problem z grzechem społecznym, ale często myślimy, że istnieją dwa standardy:
1. nasze indywidualne, prywatne życie i wiara,
 2. nasze zbiorowe, publiczne życie społeczne.
- B. Boża suwerenność nad całą ziemią jest tłem dla sądu JHWH nad narodami nieobjętymi przymierzem Izraela. Stanowi to podstawę izraelskiego rozumienia monoteizmu.
- C. We fragmencie 2:9-12 Boży sąd nad Izraelem postrzegać należy w świetle Jego łaskawych dzieł w historii. Wybranie Izraela przez Boga i zawarcie z nim przymierza przygotowuje grunt pod Jego surowy sąd. Należy pamiętać, że „Komu wiele dano, od tego wiele wymagać się będzie” (zob. Łk 12:48).
- D. Rozdział 5 nierozdzielnie łączy wiarę z życiem. Amos potępia wyzysk ubogich przez bogatych.
- E. Izrael pokładał fałszywą ufność w:
1. swojej religii (zob. 4:4-5; 5:21-23).
 2. swoim powodzeniu gospodarczym (zob. 6:1ff).
 3. swojej potędze militarnej (zob. 2:14-16; 6:1b.13).
- F. Nawet wśród niewierności Izraela jest nadzieja w Bożym przymierzu i Bożym Mesjaszu, 9:8b-15.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. Trzęsienie ziemi, 1:1
2. Mury, 1:7 (NIV: umocnienia)
3. Berło, 1:8
4. „Spalił kości króla Edomu na wapno”, 2:1
5. „Ubogiego za parę sandałów”, 2:6; 8:6
6. „Rogi ołtarza”, 3:14
7. „Domy z kości słoniowej”, 3:15 (Biblia Paulistów: „komnaty zdobione kością słoniową”)
8. „Nienawidzę, brzydzę się waszymi świętami”, 5:21
9. „Tuczny wół”, 5:22 (Biblia Paulistów: „ofiary wspólnotowe z tuczonych wołów”)
10. Pion, 7:7 (NASB & NIV)
11. „Wina Samarii”, 8:14 (NIV: „wstyd Samarii”)

B. Osoby

1. Nazirejczycy, 2:12
2. Krowy Baszanu, 4:1
3. Śpiewacy pieśni żałobnych [BWP], 5:16 (BT: umiejący jęczeć)
4. *Sikkut*, 5:26 (NIV: „świętynka”)
5. *Kijjun*, 5:26 (NIV: piedestał)
6. Amazjasz, 7:10
7. Jeroboam II, 7:10

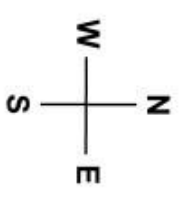
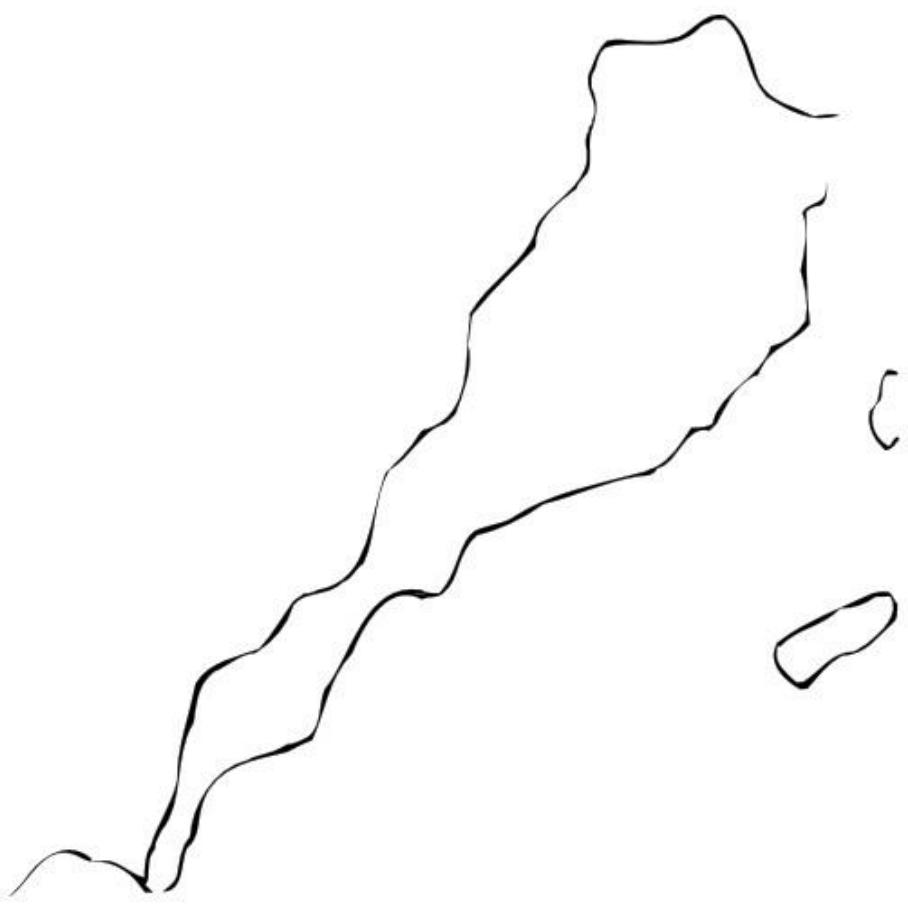
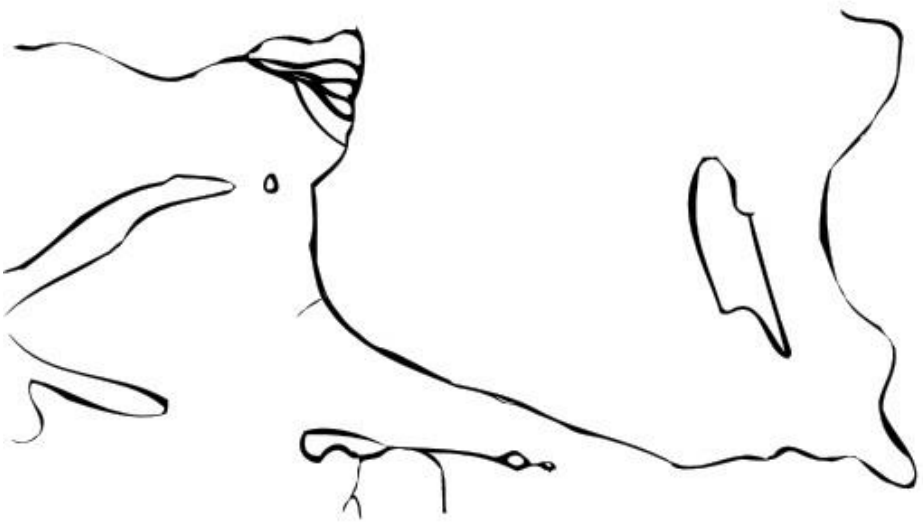
8. „Widzący”, 7:12

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Tekoa, 1:1
2. Karmel, 1:2
3. Gilead, 1:3
4. Gaza, 1:6
5. Aszdod, 1:8
6. Aszkelon, 1:8
7. Ekron, 1:8
8. Teman, 1:12
9. Bosra, 1:12
10. Rabba, 1:14
11. Betel, 4:4
12. Gilgal, 4:4
13. Sodom, 4:11
14. Beer-Szeba, 5:5
15. Chama, 6:14
16. Dan, 8:14

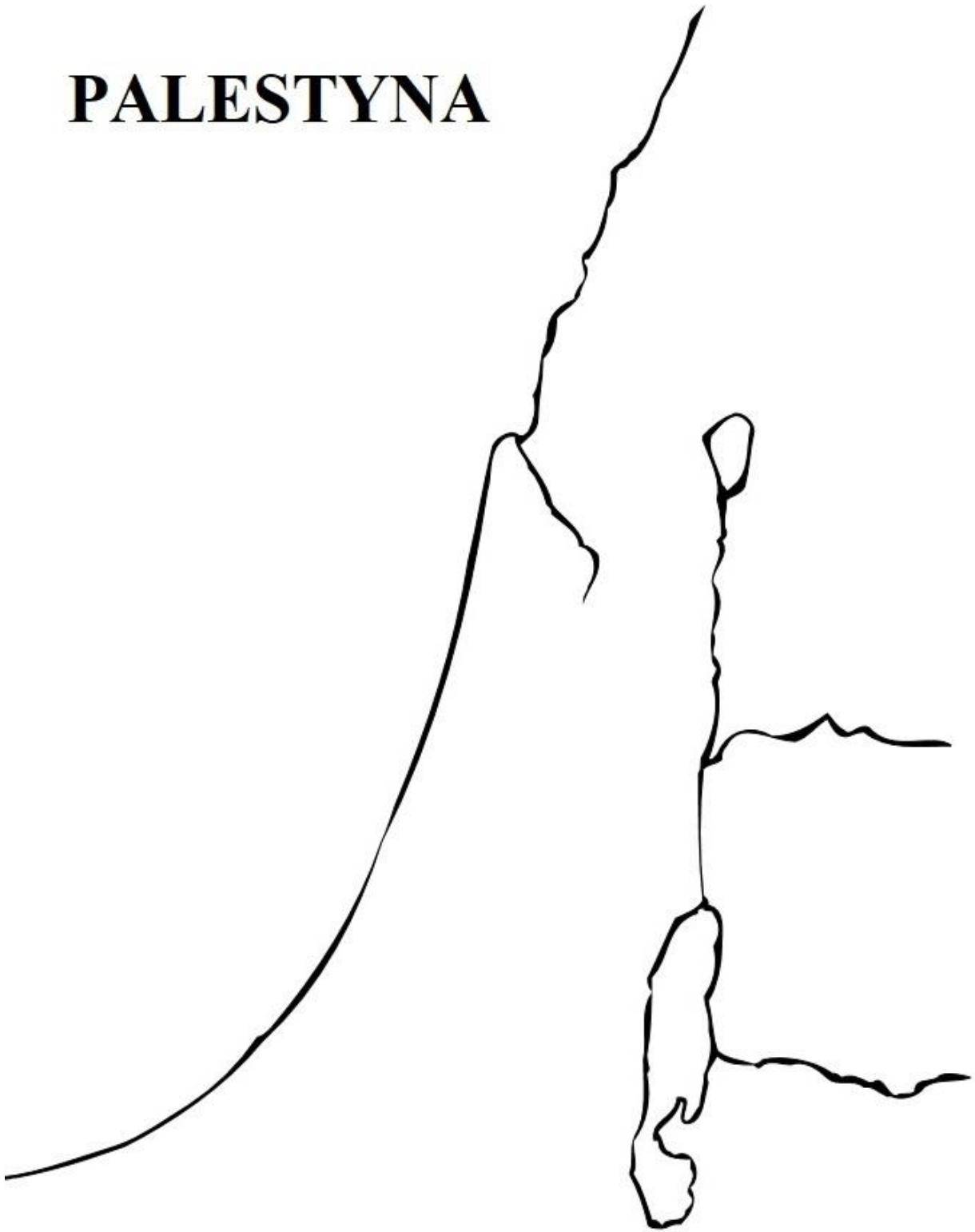
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Czy Amos był ubogim wieśniakiem, czy zamożnym biznesmenem?
2. Czy jesteśmy odpowiedzialni za swoje indywidualne grzechy, czy za zbiorowy grzech naszego społeczeństwa?
3. Na co kładzie nacisk fragment 3:2-8?
4. Dlaczego Betel i Gilgal zostają potępione? Dlaczego potępione są czynności religijne opisane w 4:4-5?
5. Dlaczego Bóg odrzucił ofiary Izraela?
6. Dlaczego fragment 5:25-26 nastęcza takich trudności w interpretacji?
7. Czy Amos potępiał system ofiarniczy?
8. Czy Bóg zmienia zdanie?
9. Jak nawrócenie wiąże się z przebaczeniem? (rozdział 7)
10. Czy Boży sąd jest eschatologiczny, czy czasowy?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI ABDIASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Abdiasza.
- B. Jego imię oznacza „sługę JHWH”.
- C. Było to powszechne imię w Izraelu (zob. 1 Krl 18:3; 1 Krm 3:12; 7:3; 8:38; 9:16.44; 12:9; 27:19; 2 Krm 17:7; 34:12; Ezd 8:9; Ne 10:5; 12:25).

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Należy do „Dwunastu” – spisu proroków mniejszych (Baba Bathra 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Spojrzenie to wiąże się jednak z pewnymi problemami:
 - 1. Kolejność pierwszych sześciu ksiąg różni się pomiędzy TM a LXX:

<u>TM</u>	<u>LXX</u>
Ozeasz	Ozeasz
Joel	Amos
Amos	Micheasz
Abdiasz	Joel
Jonasz	Abdiasz
Micheasz	Jonasz

- 2. Dowody wewnętrzne wskazują na to, że chronologicznie Amos poprzedza Ozeasza.
- 3. Data powstania Księgi Joela pozostaje przedmiotem sporów. Ja wymieniam go wśród wczesnych proroków powygnaniowych razem z Abdiaszem.

III. GATUNEK LITERACKI – klasyczna hebrajska poezja profetyczna.

IV. AUTORSTWO

- A. Nic nie wiadomo o tym proroku.
- B. Powstało na jego temat kilka teorii:
 - 1. Sanh. 39b (Talmud) twierdzi, że był on sługą króla Achaba z 1 Krl 18:3-16.
 - 2. W swoim dziele „Żywoty proroków” Pseudo-Epifaniusz (przedstawiciel wczesnego Kościoła) twierdzi, że był on wysokim urzędnikiem wojskowym króla Ochozjasza (842 p.n.e.) w 2 Krl 1:12ff.
 - 3. Jan Kalwin twierdzi, że był on naocznym świadkiem zniszczenia Jerozolimy (586 p.n.e., Nabuchodonozor II – Babilon).
- C. Imię to mogło być tytułem.

V. DATA

- A. Pod względem lingwistycznym księga ta łączy się z Jr 49:7-12 (Ab 1:1-9) i Jl 2:32 (Ab 1:10):
1. E. J. Young umieszcza je w następującej kolejności: Abdiasz, Jeremiasz
 2. R. K Harrison umieszcza je w następującej kolejności: Jeremiasz, Abdiasz (450 p.n.e.) i Joel (400 p.n.e.). Oznaczałoby to, że Księga Abdiasza napisana została niedługo po niewoli.
 3. Keil umieszcza je w następującej kolejności: Abdiasz, Joel, Jeremiasz
- B. Księga ta w dość oczywisty sposób dotyczy najazdu na Judę i nękania Jerozolimy przez Edom. Kilka możliwych dat napisania tej księgi to:
1. Jerozolima zdobyta przez Sziszaka (Szeszonka), egipskiego faraona, w piątym roku króla Roboama, 922-915 p.n.e. (zob. 1 Krl 14:25-28; 2 Krn 12:2-10).
 2. Jerozolima zdobyta przez ligę arabską i Filistynów za rządów Jorama, 849-842 p.n.e. (zob. 2 Krl 8:20ff; 2 Krn 21:16-17; 22:1).
 3. Jerozolima zdobyta przez Syrię za rządów Joasza, 837-800 p.n.e. (zob. 2 Krn 24:23-24).
 4. Jerozolima zdobyta przez Izrael (król Joasz) po porażce Edomu za rządów Amazjasza (zob. 2 Krl 14:7-14 (842 p.n.e.)).
 5. Juda najechna przez Edom (zob. 2 Krn 28:17; 19:8-9; 2 Krl 16:1-20).
 6. Jerozolima kilkakrotnie zdobyta przez Nabuchodonozora, 605, 597, 586, 582 p.n.e.:
 - a. 605 p.n.e. – za rządów Jojakima (zob. Dn 1:1-2)
 - b. 597 p.n.e. – za rządów Jojakina (zob. 2 Krl 24:8-17; 2 Krn 36:9-10; Ez)
 - c. 586 p.n.e. – za rządów Sedecjasza (zob. 2 Krl 24:18-25:21; 2 Krn 36:11-21; Lm; Ps 137:7)
 - d. 582 p.n.e. – Godoliasz rządcą babilońskim (zob. 2 Krl 25:22-26)
- C. Uczeni argumentują za dwoma datami:
1. Wcześniejsza – za rządów Jorama (849-842 p.n.e.) ze względu na:
 - a. usytuowanie tej księgi pośród „Dwunastu”
 - (1) grupa z VIII w.: Amoz, Ozeasz, Micheasz, (Joel?) i Abdiasz
 - (2) grupa z VII w.: Nahum, Habakuk i Sofoniasz
 - (3) grupa z okresu powygnaniowego: Aggeusz, Zachariasz i Malachiasz
 - b. Abdiasz nie wspomina o zniszczeniu świątyni
 - c. wymieniane narody to narody sprzed niewoli
 - d. grzechy przypominają te, o których mówili prorocy z VIII w.
 - e. brak aramejskich słów, idiomów i wyrażeń
 2. Późniejsza – związana z najazdem Nabuchodonozora II na Jerozolimę:
 - a. wersety 11-14 wydają się pasować do upadku Jerozolimy w 586 p.n.e.
 - b. w najeździe tym uczestniczył Edom
 - (1) cieszył się z upadku Judy
 - (a) Ps 137:7
 - (b) Lm 2:15-17; 4:21
 - (c) Ez 36:2
 - (d) *I Ezdrasza* 4:45.50
 - (2) przyczynił się do upadku Judy
 - (a) Ez 25:12-14
 - (b) Ez 35:1-15

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. Edom, przedmiot proroctwa, w. 1-9.18.21
1. Edomici to lud pochodzący od Ezawa, brata Jakuba, zamieszkujący tereny na wschód od Morza Martwego (zob. Rdz 25-29; 32-33). Edom oznacza „czerwony”, a Ezaw „włochaty” (zob. Rdz 25:25.30).
 2. Izrael otrzymał nakaz, aby szanować Edomitów (zob. Pwt 23:8).
 3. Izrael i Edom nieustannie miały ze sobą problemy:
 - a. Lb 20:14-21
 - b. Sdz 11:16-17
 - c. 1 Sm 14:47-48
 - d. 2 Sm 8:14
 - e. 1 Krl 11:14-25
 - f. 2 Krl 14:22; 16:5-6
 - g. 2 Krn 20:10-30; 21:8ff
 - h. Am 1:6.9
 4. Inne proroctwa przeciw Edomowi:
 - a. Iz 34:5ff; 63:1ff
 - b. Jr 49:7-22
 - c. Lm 4:21-22
 - d. Ez 26:12ff; 35:1ff; 36:2-6
 - e. Am 1:11-12
 5. Edom został potępiony z powodu:
 - a. jego pychy, w. 3-4
 - (1) czerpanej z bezpieczeństwa geograficznego
 - (2) wypływającej z sojuszy politycznych i potęgi militarnej
 - (3) związanej z zamożnością gospodarczą
 - (4) wynikającej z tradycyjnej mądrości
 - b. gwałtu zadanego Judzie, jego krewnemu, w. 10-14
 - (1) cieszył się z upadku Jerozolimy (Lm 2:15-17; 4:21)
 - (2) odmówił pomocy (w. 15)
 - (3) aktywnie wspierał nieprzyjaciela (w. 14)
 - (4) sięgnął po własność Judy (Jr 13:19)
 - c. odrzucenia przez niego JHWH i lekceważenia dla Niego (w. 16)
- B. Edom jest symbolem wszystkich narodów, które zbuntowały się przeciwko Bogu i Jego ludowi, w. 15-21 (zob. Ps 2).
- C. Możliwe historyczne wypełnienia proroctwa:
1. Zniszczenie Edomu przez państwo nowobabilońskie ok. 5 lat po upadku Jerozolimy, w 580 r. p.n.e.
 2. Wypędzenie Edomitów z Petry przez Arabów – Nabatejczyków ok. 550-449 p.n.e. (zob. MI 1:2-5). Wykaz okolicznych wrogów sporządzony przez Nehemiasza nie wymienia wśród nich Edomu, tylko plemiona arabskie. Edom przeniósł się do Negebu.
 3. Pokonanie Edomu przez jednego z generałów Aleksandra Wielkiego, Antygona, w 312 r. p.n.e. (odnotowane przez Diodora Sycylijskiego).
 4. Pokonanie Edomu w Negebie przez Judę Machabeusza ok. 175 r. p.n.e. (zob. *1 Księga*

Machabejska 5:3.15; 2 *Księga Machabejska* 10:15; Józef Flawiusz, *Antiquitates Judaicae* [*Starożytności żydowskie*] 12:8:1; 13:9:1.

5. Zmuszenie Edomu do przyjęcia judaizmu przez Jana Hirkana w 125 r. p.n.e. Od tej pory Edomitów nazywano Idumejczykami.
6. Rzymski generał Tytus całkowicie zniszczył wpływy idumejskie w 70 r. n.e.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

Krótki zarys na podstawie serii *New International Commentary* [*Nowego Międzynarodowego Komentarza*] na temat Joela, Abdiasza, Jonasza i Micheasza, Allen, s. 142.

- A. Zniszczenie Edomu (2-9)
 1. Upadek Edomu (2-4)
 2. Zupełność obalenia Edomu (5-6)
 3. Zdrada sojuszników Edomu (7)
 4. Utrata mądrości i wojowników przez Edom (8-9)
- B. Przesłstwo Edomu (10-14.15b)
 1. Niegodne postępowanie Edomu wobec brata (10-11)
 2. Drwiny Edomu (12)
 3. Przewiny Edomu (13)
 4. Kolaboracja Edomu i nadchodząca odpłata (14.15b)
- C. Edom w dniu Jahwe (15a.16-21)
 1. dzień Jahwe (15a.16)
 2. rola reszty (17.21)
 3. Judejski ogień i Edomicka słoma (18)
 4. Odzyskanie ziemi (19-20)

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Wrogowie Boga i ludu Bożego zostaną ukarani. Edom jako typ buntującego się, niewierzącego narodu (zob. w. 15).
- B. Bóg otoczy chwałą swój lud zgodnie ze swoimi obietnicami w ramach przymierza. Świętość jest celem JHWH dla Jego ludu.
- C. Okoliczności historyczne ulegną odwróceniu: Edom zostanie zniszczony, a Boży lud będzie cieszył się błogosławieństwem.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 1. „Choćbyś wznosił się jak orzeł i choćbyś nawet między gwiazdami założył swoje gniazdo”, 1:4
 2. „Z powodu gwałtu wobec brata twego”, 1:10
 3. „O Jerozolimę los rzucali”, 1:11
 4. „Bliski jest dzień Pański”, 1:15

B. Osoby

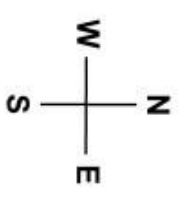
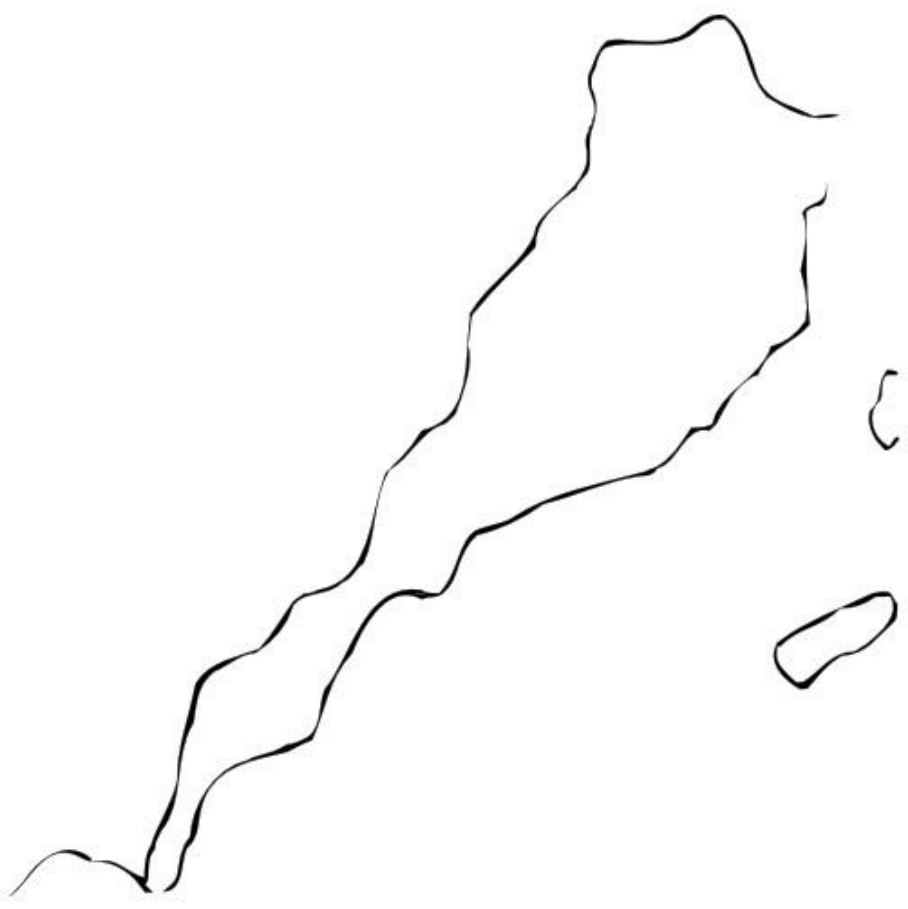
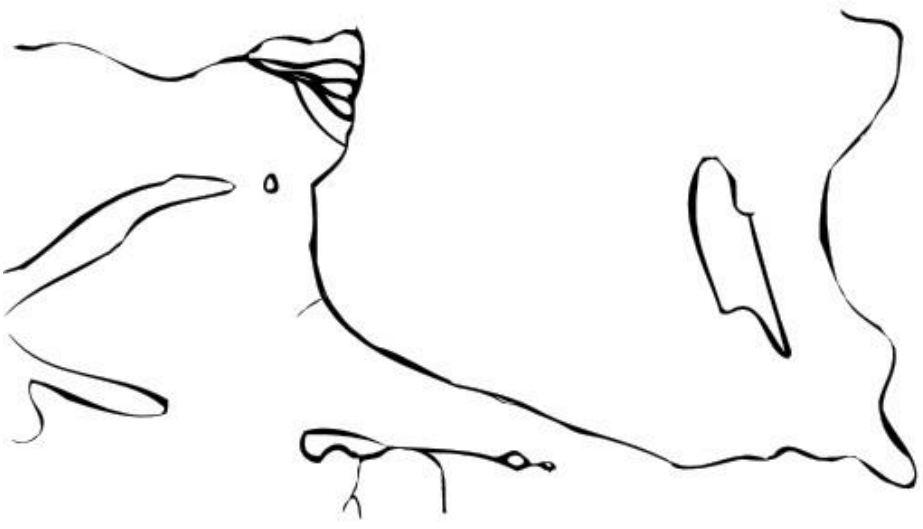
1. Ezaw, 1:8

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Edom, 1:1
2. Teman, 1:9
3. Góra Syjon, 1:17
4. Negeb, 1:19.20
5. Szefela, 1:19 (BP: kraj nizinny)
6. Gilead, 1:19

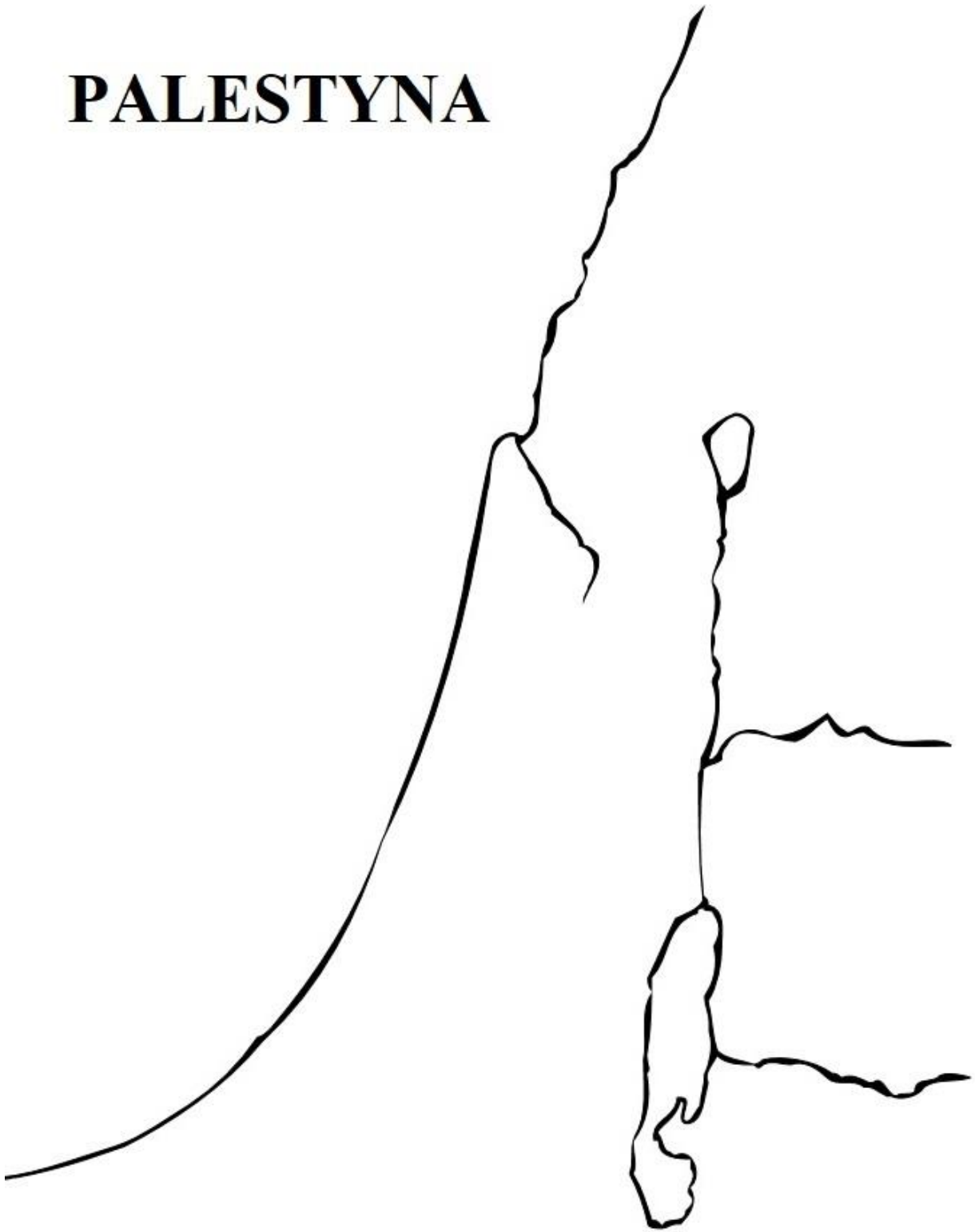
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jaki jest centralny temat Księgi Abdiasza?
2. Dlaczego Edom został tak surowo osądzony?
3. Dlaczego Edomu użyto jako symbolu wszystkich narodów?
4. Czy NT cytuje albo nawiązuje do Abdiasza?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI JONASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Jonasza.
- B. Znaczenie jego imienia to „gołąb”. Gołąb był symbolem narodu izraelskiego:
 - 1. użyte przez psalmistę w pozytywnym znaczeniu: Ps 68:14; 74:19,
 - 2. użyte przez Ozeasa w negatywnym znaczeniu, Oz 7:11,
 - 3. użyte w Pieśni nad Pieśniami jako czuła metafora, PnP 2:14; 5:2; 6:9.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Należy do „Dwunastu” – spisu proroków mniejszych (Baba Bathra 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Spojrzenie to wiąże się jednak z pewnymi problemami:
 - 1. Kolejność pierwszych sześciu ksiąg różni się pomiędzy TM a LXX:

<u>TM</u>	<u>LXX</u>
Ozeasz	Ozeasz
Joel	Amos
Amos	Micheasz
Abdiasz	Joel
Jonasz	Abdiasz
Micheasz	Jonasz

- 2. Dowody wewnętrzne wskazują na to, że chronologicznie Amos poprzedza Ozeasa.
- 3. Data powstania Księgi Joela pozostaje przedmiotem sporów. Ja wymieniam go wśród wczesnych proroków powygnaniowych razem z Abdiaszem.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga Jonasza różni się od pozostałych mniejszych proroków. Poza fragmentem 2:2-9 napisana jest prozą.
- B. Gatunek literacki Księgi Jonasza pozostaje przedmiotem sporów. Wielu uczonych niepokoją jej aspekty związane z cudami, przepowiedniami i teologią. Niektórzy uważają ją za:
 - 1. alegorię
 - 2. przypowieść (posługującą się humorem)
 - 3. typologię
- C. Imię Jonasza, podobnie jak imię jego ojca, jest rzadkie w języku hebrajskim. Człowiek i jego ojciec o tych imionach wymienieni są w 2 Krl 14:25. Jonasz żył za czasów panowania Jeroboama II (783-743 p.n.e.). Jezus mówił o Jonaszu jako o historycznej osobie, Mt 12:39-40; 16:4 i Łk 11:29.

- D. Możliwe, że podobnie jak Księga Hioba, Księga Jonasza została napisana i/lub poszerzona przez mędrca dla przekazania prawdy teologicznej. Większość ksiąg prorockich jest zapisem przesłania proroków, ale w Księdze Jonasza jedynym proroczym przesłaniem jest siedem słów z 3:4.

IV. AUTORSTWO

- A. Autorem jest prorok. Jest to stwierdzone w 1:1 – podobnie jak w przypadku pozostałych proroków mniejszych.
- B. Zarówno imię Jonasza, jak i jego ojca – Amittaja, były rzadkie w Izraelu. Oba występują w 2 Krl 14:25. Był on prorokiem za rządów Jeroboama II i pochodził z Gat-ha-Chefer w pobliżu Nazaretu.
- C. Możliwe, że hebrajski mędrzec posłużył się opowiadaniem o życiu historycznej postaci, takiej jak Hiob, i poszerzył je, aby przedstawić prawdę teologiczną. Być może Jonasz został wezwany przez króla Izraela, aby wytłumaczył się z tego, że przekazał poselstwo wrogom Izraela. Jonasz był skrybą/prorokiem północnego królestwa. Może to wyjaśniać dlaczego wydaje się on w tej księdze tak antagonistyczny. Mędrzec mógł usłyszeć jego obronę, dostrzec jej uniwersalne następstwa i opisać doświadczenie Jonasza (John Harris, ETBU, 1998).

V. DATA

- A. Jeśli autorem jest Jonasz z 2 Krl 14:25, wskazuje to na datę przed upadkiem Niniwy w 612 r. p.n.e. i za rządów Jeroboama II (783-743 p.n.e.).
- B. Wiele osób opowiada się za późną datą napisania Księgi Jonasza, zazwyczaj jednak twierdzenia takie wynikają z:
1. odrzucenia proroctw przepowiadających przyszłość,
 2. odrzucenia historyczności nadprzyrodzonych elementów księgi,
 3. założenia, że odnosi się ona do powygnaniowej narodowej dumy i ekskluzywizmu.

VI. TŁO HISTORYCZNE – Historia Asyrii obejmuje dwie daty, które mogły być okazjami do nawrócenia Niniwy:

1. tendencja w kierunku monoteizmu za rządów Adad-nirariego III (810-783 p.n.e.)
2. wielka zaraza w Asyrii za rządów Aszur-dana III (771-754 p.n.e.)

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Podział na rozdziały ukazuje kolejność wydarzeń.
- B. Krótki zarys
1. rozdział 1 – Boża wola odrzucona i zastąpiona wołą Jonasza. Bóg zwycięża!
 2. rozdział 2 – Jonasz się nawraca (poemat napisany w czasie przeszłym, opisujący kult w świątyni jerozolimskiej)
 3. rozdział 3 – Boża wola przyjęta. Niniwa pokutuje.
 4. rozdział 4 – Boży charakter objawiony w zestawieniu z postawą i działaniami Jonasza.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. W tej księdze poganie są pobożni, a prorok – zbuntowany:
1. żeglarze

2. mieszkańcy Niniwy
- B. Boża miłość do pogan jest jasno widoczna w 3:10 i 4:11. Bóg kocha nie tylko ludzi, ale także zwierzęta, 4:11.
 - C. Znienawidzeni, okrutni Asyryjczycy zostają przyjęci przez JHWH na podstawie ich nawrócenia i wiary w Niego, 3:5-9. Nie wymaga się od nich, aby zostali Żydami.
 - D. Jonasz symbolizuje Boże wezwanie, aby Izrael był dla świata królestwem kapłanów (zob. Rdz 12:3; Wj 19:4-6). Wpływ Izraela miał być ewangelizacyjny i odkupieńczy, a stał się nacjonalistyczny, ekskluzywistyczny i pełen pychy.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Pan zesłał wielką rybę”, 2:1 (BW: „Pan wyznaczył wielką rybę”)
2. Szeol, 2:3 (Biblia Gdańska: grób)
3. Przepaść, 2:7
4. „Ulitował się Bóg”, 3:10 (BW: „użalił się Bóg”)
5. „Łaskawość” (chesed), 4:2 (inne tłumaczenia: miłość, miłosierdzie, dobroć, łaska)
6. „Bóg sprawił, że krzew rycynusowy wyrósł”, 4:6; „zesłał robaczka”, 4:7; „zesłał (...) wiatr”, 4:8 (PL: „wyznaczył”)
7. „Ludzie, którzy nie odróżniają swej prawej ręki od lewej”, 4:11
8. „A nadto mnóstwo zwierząt”, 4:11 (PL: „oraz wiele bydła”)

B. Osoby

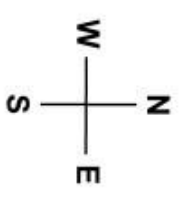
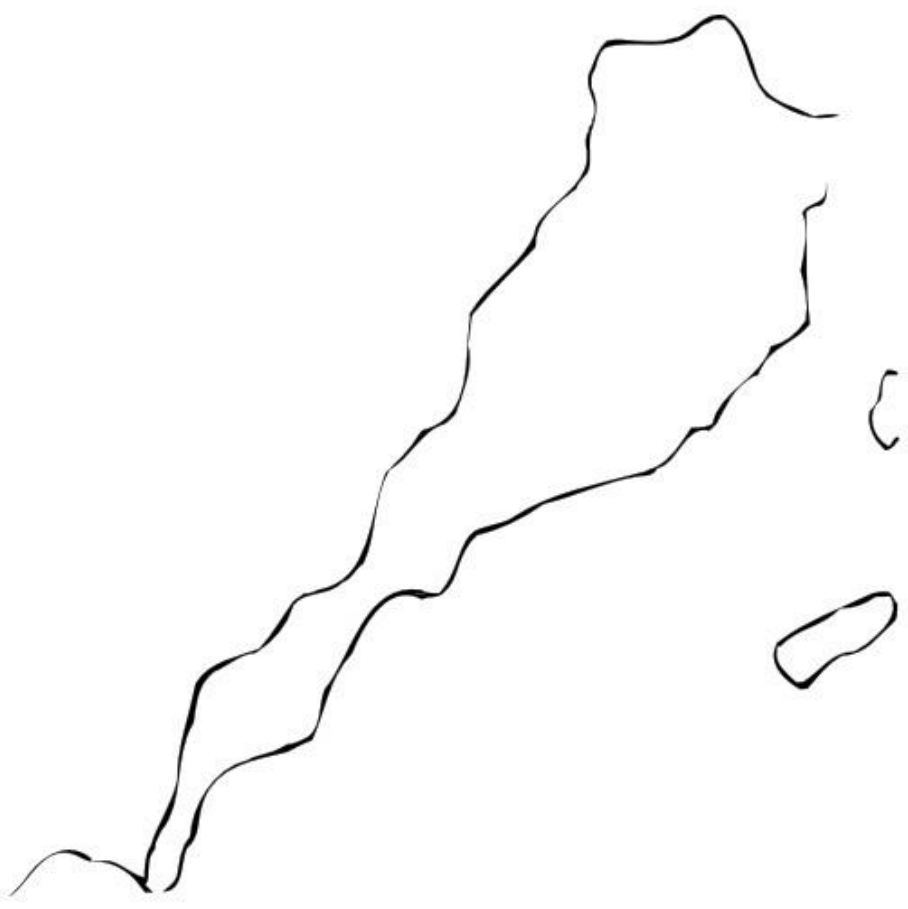
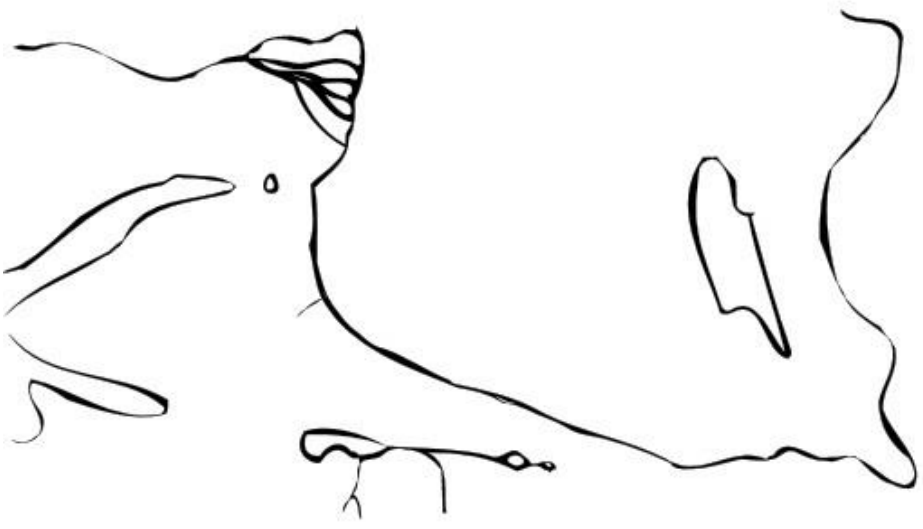
1. Amittaj, 1:1
2. „Bóg nieba”, 1:9

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Niniwa, 1:2
2. Tarszisz, 1:3
3. Jafa, 1:3

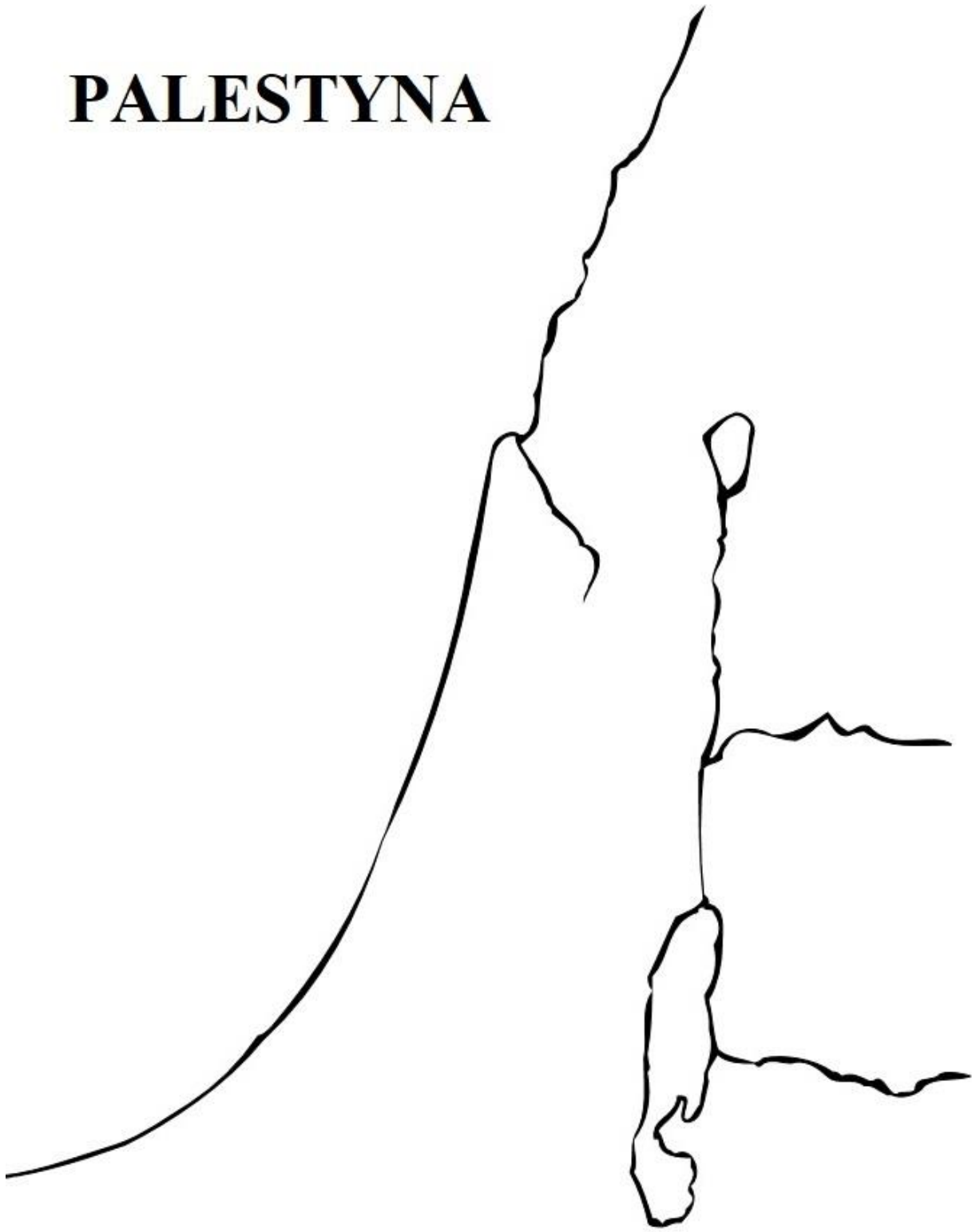
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Czy Jonasz jest postacią historyczną?
2. Dlaczego Jonasz nie chciał iść do Niniwy?
3. Czy wielka ryba jest główną kwestią interpretacyjną tej księgi? Dlaczego lub dlaczego nie?
4. Opisz Bożą naturę. (1:9; 4:2)
5. Czy główną postacią tej księgi jest Jonasz, czy Bóg? Dlaczego?
6. Jakie było przesłanie tej księgi dla Izraela? W jaki sposób Jonasz przypomina Izrael?
7. Jak Jezus posługuje się tą księgą? (zob. Mt 12:38-45)

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI MICHEASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Micheasza.
- B. Jest to to samo imię, co Mikajehu/Mika (Sdz 17:1.4; 1 Krl 22:13) oraz Michał i oznacza ono „któż jest jak JHWH”.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Należy do „Dwunastu” – spisu proroków mniejszych (Baba Bathra 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Spojrzenie to wiąże się jednak z pewnymi problemami:

- 1. Kolejność pierwszych sześciu ksiąg różni się pomiędzy TM a LXX:

<u>TM</u>	<u>LXX</u>
Ozeasz	Ozeasz
Joel	Amos
Amos	Micheasz
Abdiasz	Joel
Jonasz	Abdiasz
Micheasz	Jonasz

- 2. Dowody wewnętrzne wskazują na to, że chronologicznie Amos poprzedza Ozeasza.
- 3. Data powstania Księgi Joela pozostaje przedmiotem sporów. Ja wymieniam go wśród wczesnych proroków powygnaniowych razem z Abdiaszem.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Choć teologicznie przypomina Księgę Amosa, jej styl jest jednak zupełnie inny. Choć Księga Micheasza nie zawiera tak pięknie rozwiniętej poezji jak Księga Amosa, jest wymownym wyrazem prawdy.
- B. Charakterystyczną są dla niej przesłania sądu i odnowienia umieszczone obok siebie bez żadnych przejść. Prawda odmalowana jest w dwóch kolorach – czarnym i białym.
- C. Prorok przekazuje pełne mocy, pasji i wnikliwości wiadomości od Boga przymierza.
- D. Micheasz jest prorokiem przepowiedni:
 - 1. zdobycie Samarii przez Asyrię, 1:5-7; 6:9-16
 - 2. zdobycie Jerozolimy przez Babilon, 1:9-16; 3:12; 4:10-12; 6:9-16
 - 3. powrót Żydów z wygnania, 2:12-13; 5:5b-9; 7:7-20

4. miejsce urodzenia Mesjasza, 5:2, oraz Jego powszechne królestwo, 5:4
5. zapowiedź wiary pogańskich narodów, 4:1-5

IV. AUTORSTWO

- A. Tradycja podaje, że autorem całego proroctwa jest prorok Micheasz z Moreszet.
- B. Współcześni uczeni próbowali podzielić Księgę Micheasza pomiędzy kilku autorów – podobnie jak zrobili to z pismami Mojżesza. Dowody wewnętrzne przemawiają jednak za jej jednością:
 1. Kilka rozdziałów zaczyna się od hebrajskiego określenia „słuchajcie” (*szema*, zob. Pwt 6:4), 1:2; 3:1; 6:1.
 2. Metafora pasterzy i owiec przewija się przez całą księgę, 2:12, 3:2-3; 4:6; 5:1ff; 7:14.
 3. W całej księdze zawarte są nawiązania do słów innych proroków z VIII w. p.n.e. (por. Mi 4:1-3 z Iz 1:2-4).
- C. Pod wieloma względami Micheasz przypomina Amosa – między innymi jeżeli chodzi o osobowość i przesłanie. Ich ojczyzny położone są zaledwie 32 km od siebie. Obaj byli ludźmi ze wsi, niezaangażowanymi w walki polityczne oraz dążenia do władzy dworów królewskich, jak było to w przypadku Izajasza.

V. DATA

- A. Pierwszy werset pierwszego rozdziału podaje długość i czas służby Micheasza: „za czasów Jotama, Achaza i Ezechiasza”.
- B. Jr 26:18 podaje, że Micheasz prorokował za rządów Ezechiasza.
- C. Ponieważ 1:1 odnosi się zarówno do Jerozolimy, jak i Samarii, a fragment 6:1-16 opisuje sprawę sądową zapowiadającą upadek Izraela, działalność prorocka Micheasza musiała mieć miejsce przed upadkiem Samarii w 722 p.n.e.
- D. Jego służba sięgała także poza upadek Samarii. Księga ta wydaje się być zbiorem z całego okresu jego działalności prorockiej.

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. Micheasz jest prorokiem z VIII w. p.n.e., który pełnił służbę w południowym królestwie wraz ze współczesnym sobie Izajaszem.
- B. Był to czas powodzenia i ekspansji militarnej, a także dużej aktywności religijnej, która jednak była kananejskim kultem płodności posługującym się imieniem JHWH.
- C. Rosnące imperium asyryjskie pod dynamicznym przywództwem Tiglat-Pilesera III szykowało się do ataku.
- D. Szczegółowe tło historyczne przedstawione zostało we wprowadzeniu do Księgi Izajasza.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Księga ta charakteryzuje się gwałtownymi zwrotami: 2:5.12; 3:1; 6:6-8; 7:14-15. Autor przechodzi od wyroczni mówiących o sędzie do tych dotyczących zbawienia – por. 2:10-11 z 2:12-13.

B. Krótki zarys

1. Nadchodzący sąd nad ludem Bożym, 1:1-16
 - a. wygnanie północy, 1:5-7
 - b. wygnanie południa, 1:9-16 (3:12)
2. Ukaranie i odnowienie ludu Bożego, 2:1-13
 - a. grzechy społeczne bogatych, 2:1-11
 - b. przyszła nadzieja, 3:12-13
3. Potępienie przywódców ludu Bożego, 3:1-12
 - a. przywódcy społeczni, 1-4, 9, 11
 - b. prorocy, 5-7, (prawdziwy prorok, w. 8), 11
 - c. kapłani, 11
 - d. konsekwencje, 12 (4:10)
4. Przyszłe przywrócenie chwały ludowi Bożemu, 4-5
 - a. uniwersalne zaproszenie dla wszystkich narodów, 4:1-5
 - b. zaproszenie dla chromych, wyrzutków i słabych, 4:6-8
 - c. społeczność wierzących: atakowana, lecz zwycięska, 4:9-13
 - d. przyjście Mesjasza, 4:14-5:5
 - e. przyszłe zwycięstwo nad Asyrią, 5:6-9
 - f. obecny sąd nad ludem Bożym, 5:1.9-15
5. Bóg pozywa swój lud do sądu, 6
 - a. prorok wypowiada się w imieniu Boga, 1-5
 - b. odpowiedź ludu Bożego, 6-7
 - c. odpowiedź proroka w imieniu Boga, 8
 - d. Boży sąd spada na miasto Jego ludu: Jerozolimę i/lub Samarię, 9-16
6. Dalsze słowa potępienia i obietnice błogosławieństwa dla Bożego ludu, 7
 - a. grzechy społeczne, w których trwa Boży lud, 1-6
 - b. przyszły przywódca ludu Bożego będzie jak Bóg, 14-20

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Micheasz, podobnie jak Amos, potępiał grzechy społeczne ludzi posiadających pieniądze i władzę.
- B. Micheasz, podobnie jak Ozeasz, potępiał religijną apostazję proroków i kapłanów (3:11).
- C. Micheasz zapowiedział upadek i wygnanie zarówno Izraela, jak i Judy, z powodu ich bałwochwalstwa i niewierności przymierzu.
- D. Bóg jest sprawiedliwy. Jego lud zostanie ukarany. Bóg jest też łaskawy i wierny swojemu przymierzu, Jego lud (reszta) zostanie odkupiony i odnowiony.
- E. Bóg chce, żeby Jego lud odzwierciedlał Jego charakter (6:8), a nie wykonywał pozbawione wiary rytuały (6:6-7).
- F. Izrael, Juda i wierzący poganie otrzymają błogosławieństwo poprzez nadchodzącego Mesjasza, który ma się narodzić w Betlejem (5:2). Ten nowy przywódca będzie jak JHWH (7:18-20).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Stopnieją pod Nim góry”, 1:4
2. „Rana jej jest nieuleczalna”, 1:9
3. Satyra, 2:4
4. „Którzy jedzą ciało mego ludu”, 3:3
5. Wieszczba, 3:6
6. „Syjon będzie jak pole zorany”, 3:12
7. „Popłyną do niej ludy (...), liczne narody, 4:1-2
8. „Przekują miecze swe na lemieszce”, 4:3
9. „Pochodzenie Jego od początku, od dni wieczności” (BW: „Początki jego od prawieku, od dni zamierzchłych”)
10. „Czy trzeba, bym wydał (...) owoc łona mego za grzech mojej duszy?”, 6:7
11. Szale niegodziwe, 6:11 (PL: oszukańcze szale)
12. „Wrzuci w głębokości morskie wszystkie nasze grzechy”, 7:19 (BWP: „W głębokości morskie wrzuci wszystkie przewinienia nasze”)

B. Osoby

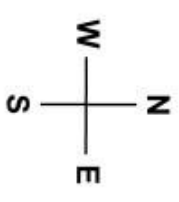
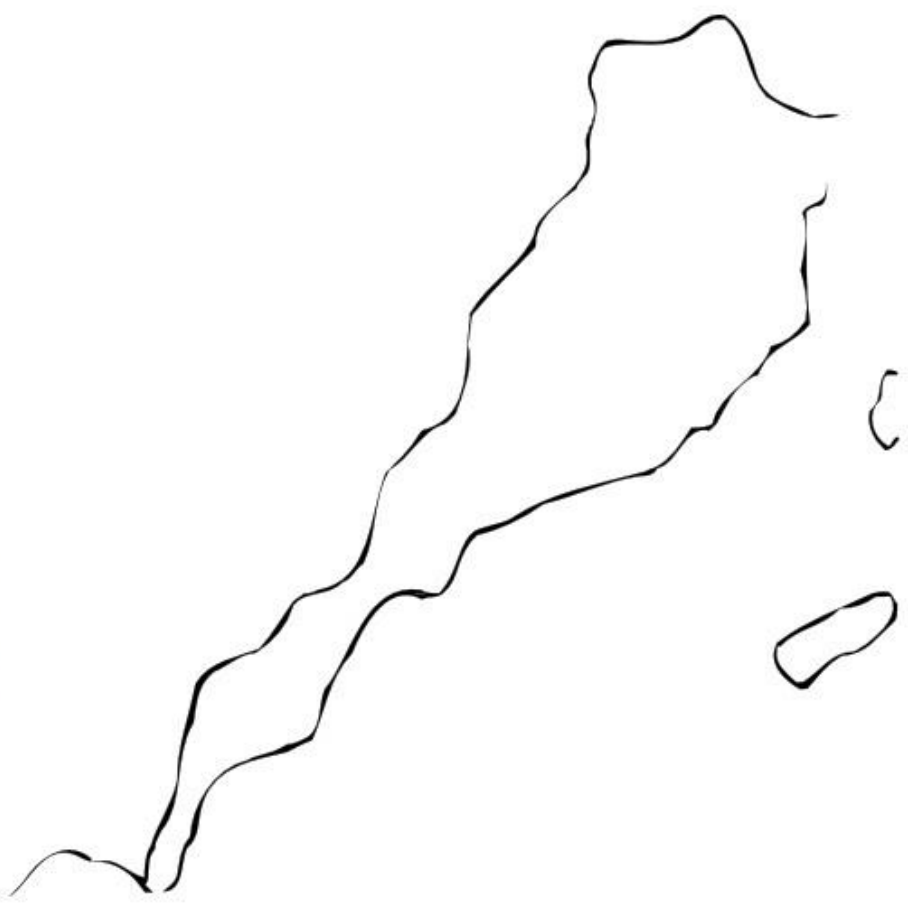
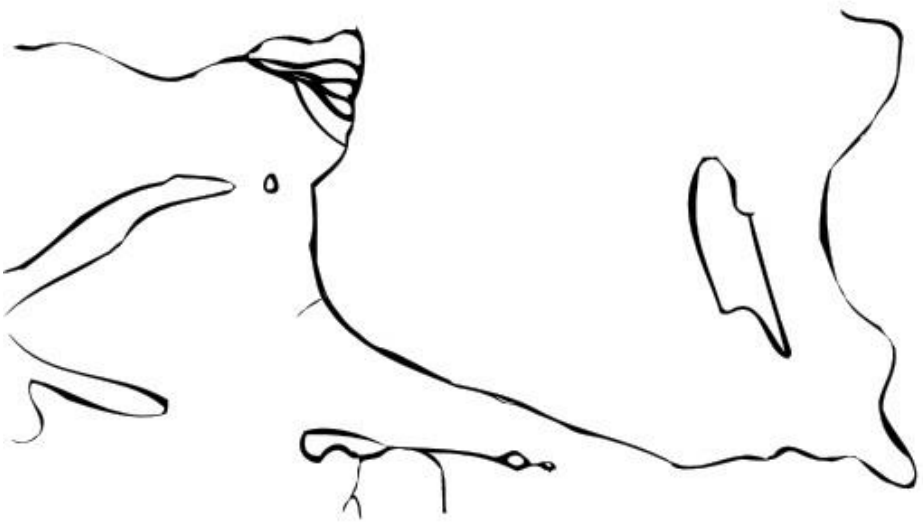
1. Nimrod, 5:5
2. Balak, 6:5
3. Balaam, 6:5
4. Omri, 6:16

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Samaria, 1:5
2. Jeruzalem, 1:5
3. Lakisz, 1:13
4. Moreszet-Gat, 1:14
5. Góra Syjon, 4:7
6. Betlejem Efrata, 5:1
7. Kraj Nimroda, 5:5
8. Szittim, 6:5
9. Gilgal, 6:5
10. Baszan, 7:14
11. Gilead, 7:14

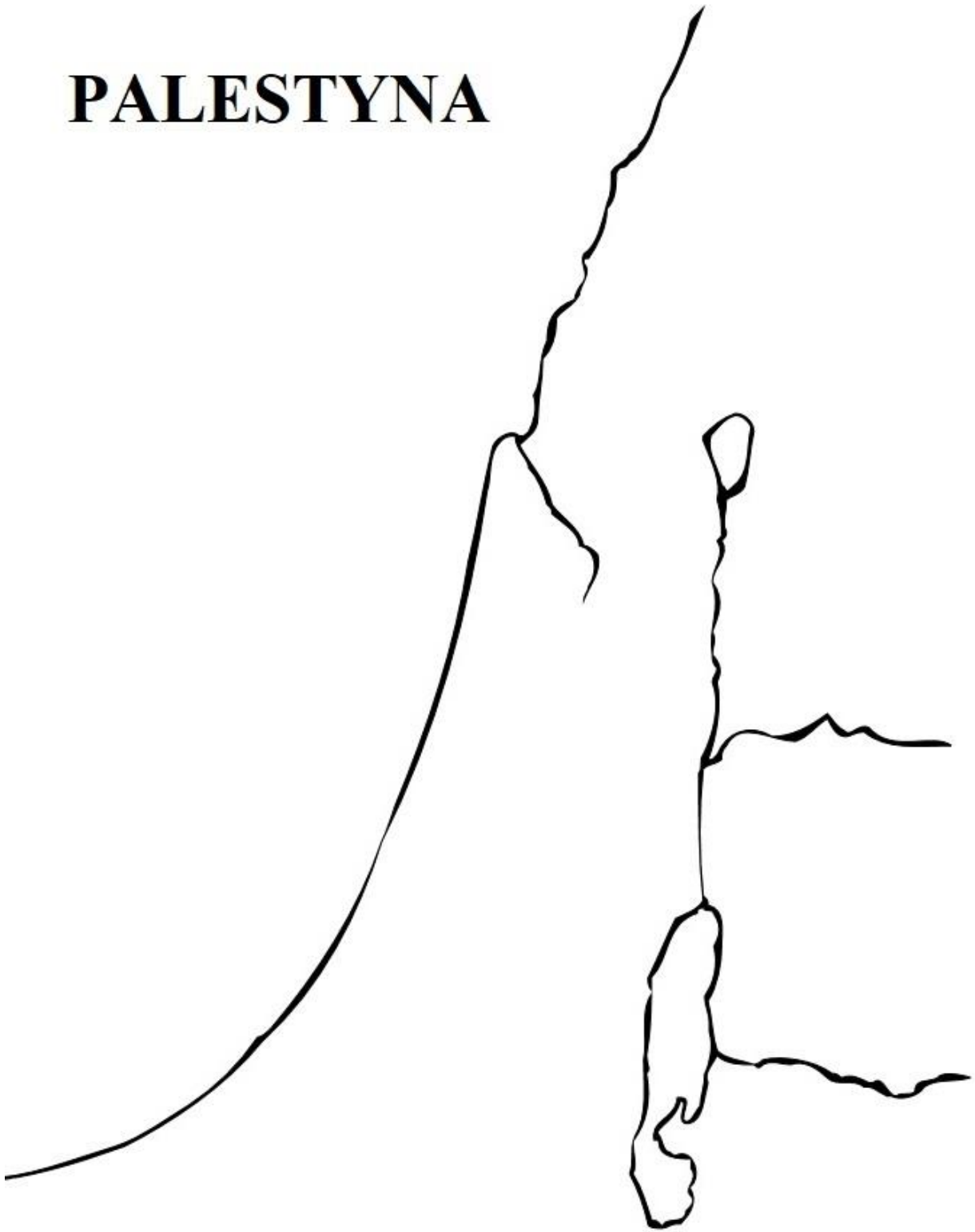
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Wymień obrzędy żałobne z 1:8-16.
2. Księga Micheasza zawiera wszystkie trzy formy profetyczne (wyrocznia będąca obietnicą, scena w sądzie i lamentacja/tren). Podaj przykłady.
3. W czym Micheasz przypomina Amosa?
4. Dlaczego Jr 26:18 cytuje Księgę Micheasza?
5. Do kogo adresowany jest fragment 5:9-14?
6. Wymień, co Bóg zrobi dla swojego ludu na podstawie 7:18-20.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI NAHUMA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Nahuma.
- B. Jego imię oznacza „pocieszenie” lub „współczucie” (zob. Iz 57:18).

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta jest częścią zbioru proroków mniejszych, nazwanych tak ze względu na objętość ich pism.
- B. Nazywany on jest też „Dwunastoma” – prawdopodobnie ich dzieła zostały umieszczone razem, ponieważ mieściły się na jednym zwoju.
- C. Należą do drugiej części hebrajskiego kanonu zwanej „Prorokami”.
- D. Żydzi chcieli, aby liczba ksiąg w ich kanonie odpowiadała liczbie samogłosek ich alfabetu. Żeby to osiągnąć, łączyli ze sobą niektóre księgi.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Jest to klasyczny hebrajski profetyzm (poezja). To jeden z najwymowniejszych poematów w ST.
- B. Nahum cechował się wyjątkowością i artyzmem jeżeli chodzi o dobór słów i idiomów. Wraz z Izajaszem uważani są za największych poetów wśród proroków. Występują pomiędzy nimi literackie powiązania:
 - 1. Na 1:4 i Iz 33:19,
 - 2. Na 1:15 i Iz 52:7.
- C. Fragment Na 1:28 to akrostyczny psalm. Spośród proroków mniejszych tylko Nahum rozpoczyna swoją księgę od psalmu.

IV. AUTORSTWO

- A. Niewiele wiemy o proroku Nahumie. Jest to jedyne wystąpienie jego imienia w ST.
- B. Nazwany jest Elkosztą (Nowa Biblia Gdańska) – prawdopodobnie była to nazwa miejsca. Powstało na ten temat kilka teorii:
 - 1. Hieronim ze Strydonu i Euzebiusz z Cezarei twierdzą, że było to miasto Elkosz w Galilei.
 - 2. Inni utrzymują, że chodzi tu o Kafarnaum, czyli „dom Nahuma”, brak jednak na to jakichkolwiek dowodów.
 - 3. Pseudo-Epifaniusz umieszcza je w południowej Judei (*Żywoty proroków XVII*) – miasto Elkosz w pobliżu domu Micheasza.
 - 4. Arabska tradycja z XVI w. n.e. umieszcza je w Iraku (co czyniłoby Nahuma dzieckiem rodziców będących w niewoli). Miasto Elkosz leży ok. 38 km na północ od Niniwy.

V. DATA

- A. Księga ta musiała zostać napisana przed upadkiem Niniwy w 612 r. p.n.e.
- B. Powstała po zdobyciu Teb (No-Amon) przez Assurbanipala w 663 p.n.e. (zob. 3:8ff), ponieważ posłużono się nimi jako przykładem posiadającego wodne fortyfikacje miasta, które zostało zdobyte.
- C. Możliwe, że napisana została niedługo po śmierci Assurbanipala w 627 r. p.n.e. Był on ostatnim silnym królem Asyrii i w 626 p.n.e. niepodległość zdobyło państwo neobabilońskie rządzone przez Nabopolassara.

VI. KRÓTKI ZARYS HISTORII ASYRII I PALESTYNY

- A. Nahum odnosi się do upadku Asyrii, której stolicą była Niniwa. Bóg posłużył się tym okrutnym narodem jako narzędziem swojego sądu nad Izraelem (zob. Iz 10:5).
- B. Pierwszy odnotowany incydent miał miejsce za rządów Jehu (842-815 p.n.e.). W 841 p.n.e. asyryjski król Salmanasar II (858-824 p.n.e.) zmusił go do płacenia daniny.
- C. Danina ta płacona była dalej za Adad-nirariego III (810-782 p.n.e.). Damaszek został zdobyty, a Joasz zmuszony do płacenia daniny.
- D. Pierwszy duży najazd i przesiedlenie miało miejsce za rządów Menachema (752-732 p.n.e.) – inwazji dokonał Tiglat-Pileser III (745-727 p.n.e.) w 732 p.n.e. Wydaje się, że na miejsce Pekacha (740-732 p.n.e.) ustanowił Ozeasza (732-722 p.n.e.) (zob. 2 Krl 15:29; 1 Krn 5:6; 2 Krn 30:6.10; Iz 9:1). Dominacja Asyrii nad Palestyną miała także wpływ na Judę, ponieważ Achaz (735-715 p.n.e.) również płacił daninę.
- E. Ozeasz próbował sprzymierzyć Izrael z Egiptem i został najechny przez Salmanasara V (727-722 p.n.e.). Samaria, stolica, upadła po trzyletnim oblężeniu, zdobyta przez Sargona II (721-705 p.n.e.). Izraelici zostali uprowadzeni do kraju Medów (zob. 2 Krl 17:3-20; 18:20-21; Iz 7:8; 8:4; 10:11; 36:20; Oz 9:3; 10:6.14; 11:5). Sargon II najechnął Judę i zmusił ją do płacenia daniny w 720 p.n.e. i 712 p.n.e.
- F. W Judzie następcą Achaza został Ezechiasz (728-687 p.n.e.). Początkowo płacił daninę Sargonowi II, ale potem odmówił składania hołdu Asyrii (zob. 2 Krl 18). Juda została najechna przez Sennacheryba (704-681 p.n.e.) w 701 p.n.e., ale do wycofania zmusiła go zaraza sprowadzona przez anioła Pańskiego, która zabiła 185 tysięcy asyryjskich żołnierzy (zob. Iz 10:16; 36:1-37:38; 2 Krl 18:13-19:37; 2 Krn 32:1-31).
- G. Później Manasses zmuszony został do oddania hołdu Asarhaddonowi (681-669 p.n.e.) (zob. 2 Krn 33:1-11).
- H. Syn Asarhaddona, Assurbanipal (638-633 p.n.e.), był ostatnim silnym królem Asyrii. Po jego śmierci, w okresie szybkiego rozpadu:
 - 1. Nabopolassar (625-605 p.n.e.) ustanowił niepodległe państwo nowobabilońskie.
 - 2. Psametych I (664-609 p.n.e.) przywrócił niepodległość Egiptowi.
 - 3. Jozjasz (640-609 p.n.e.) przywrócił niepodległość Judzie.
 - 4. Kyaksares (625-585 p.n.e.) ustanowił niepodległe państwo Medów.

- I. Niniwa, stolica Asyrii, upadła w 612 r. p.n.e., zdobyta przez Nabopolassara i Kyaksaresa. Aszur, stara stolica, upadła już w 614 p.n.e.
- J. Niniwa miała powierzchnię ok. 7,5 kilometrów kwadratowych i miała prawie 13 km umocnionych murów.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Tytuł, 1:1
- B. Psalm o surowości i łaskawości JHWH, 1:2-8 (częściowy akrostych).
- C. Rzeczywistość Bożego charakteru, sądu nad Niniwą i ocalenia Judy, 1:9-2:2.
- D. Obrazowy poetycki opis oblężenia i upadku Niniwy, wielkiego miasta, 2:3-3:19.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga ta skupia się na zniszczeniu Ninniwy, stolicy okrutnego imperium asyryjskiego. Została ona ustanowiona stolicą przez Sennacheryba około roku 700 p.n.e. Położona była na wschodnim brzegu rzeki Tygrys i bardzo dobrze ufortyfikowana.
- B. Miasto zostało całkowicie zniszczone przez Babilończyków i Medów w 612 r. p.n.e. – podobnie jak Aszur w 614 p.n.e. Najeźdźcy posłużyli się opływającą mury rzeką. Przekierowali bieg wody do zbiorników, a następnie uwolnili całą na raz. Siła wody zrobiła duży wyłom w murach, 2:6.
- C. Bóg posłużył się okrutnymi Asyryjczykami, aby osądzić swój lud (Iz 10:5), ale teraz wywiera sąd nad Asyrią. Zbieramy to, co zasialiśmy, Ga 6:8.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 - 1. Wyrok, 1:1 (BW: Wyrocznia)
 - 2. Widzenie, 1:1
 - 3. „Pan jest cierpliwy”, 1:3
 - 4. „Obroną”, 1:7 (inne tłumaczenia: schronieniem, ostoją, ucieczką)
 - 5. „Dach oblężniczy”, 2:6 (inne tłumaczenia: osłona, dach ochronny, potężne zapory)
 - 6. „Otwarto śluzy rzek — i pałac zatopiony” (PL), 2:7 (BWP: „Zostały już otwarte wszystkie śluzy rzeczne, chwieje się także już cały pałac”)
 - 7. „Podniosę twe szaty na oblicze twoje”, 3:5
 - 8. „Niemowlęta jego roztrzaskiwano na rogach wszystkich ulic”, 3:10
- B. Osoby
 - 1. Belial (Biblia Wujka), 1:15 (inne tłumaczenia: mało warty, nikczemny)
 - 2. Pan Zastępów, 2:14 (NIV: Pan Wszechmogący)

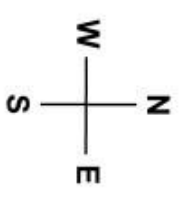
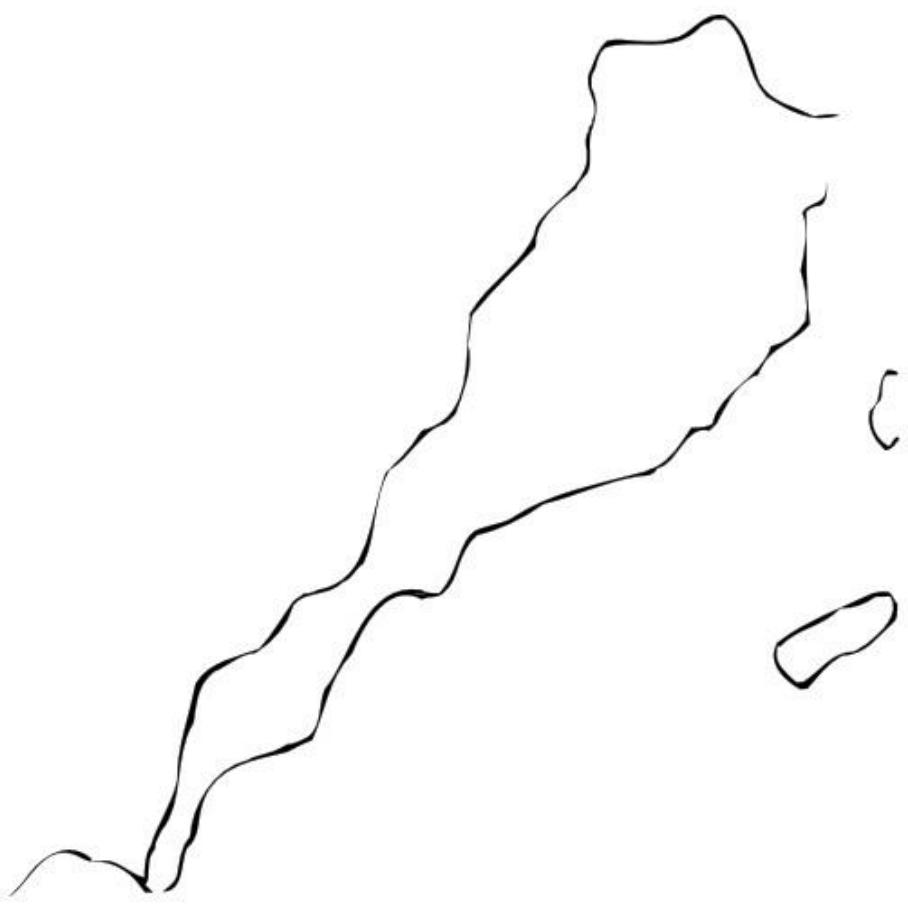
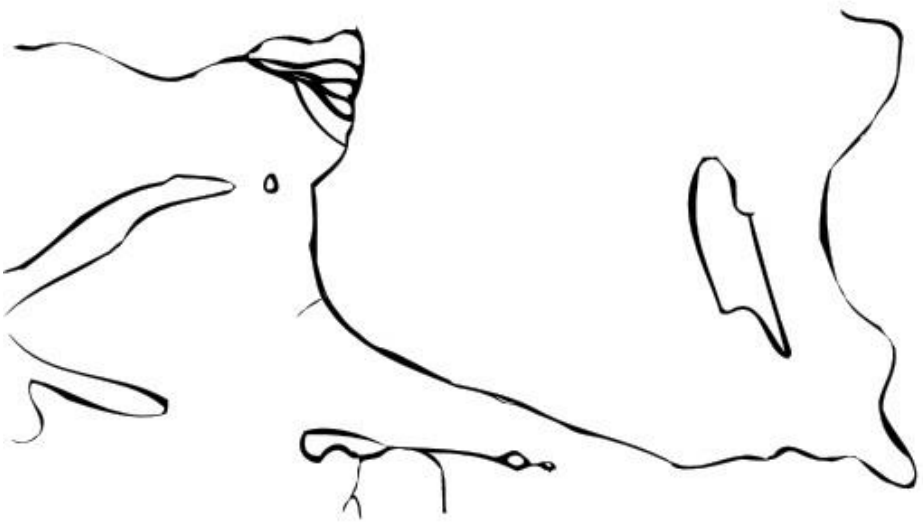
X. MIEJSCA NA MAPACH

- 1. Baszan, 1:4
- 2. Karmel, 1:4
- 3. Liban, 1:4
- 4. No-Amon (Teby), 3:8

5. Niniwa, 1:1

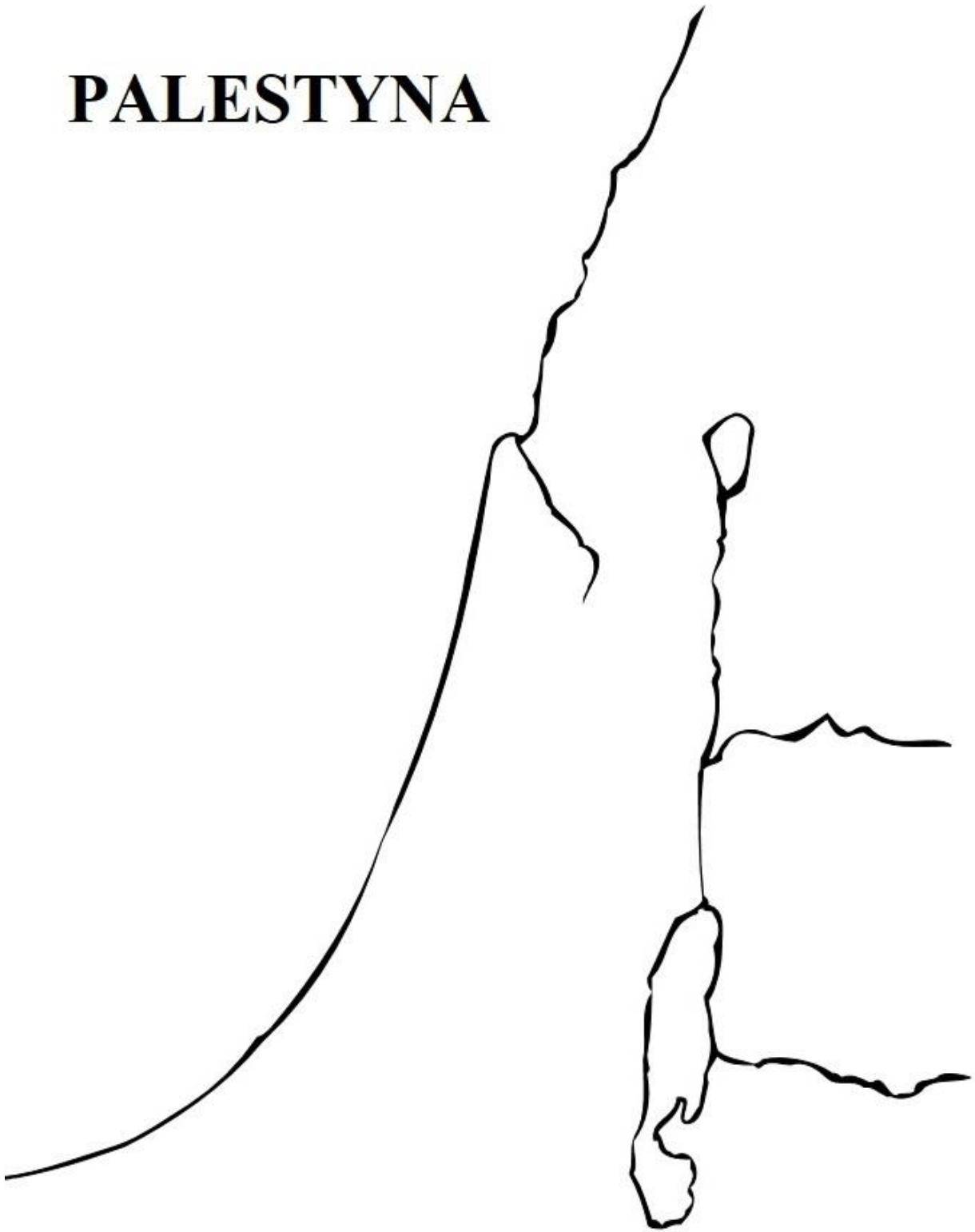
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jaki jest główny zamysł tej księgi?
2. Jak łączą się ze sobą wersety 1:3 i 1:7?
3. Jaki jest związek pomiędzy Jonaszem a Nahumem?
4. Dlaczego Nahuma uważano za wielkiego poetę?
5. Jak werset 2:6 odnosi się do historycznego upadku Niniwy?
6. Dlaczego fragment 3:8-10 wspomina o egipskim mieście?
7. Wymień sarkastyczne nakazy z 3:14-15.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI HABAKUKA

- I. NAZWA KSIĘGI
 - A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Habakuka.
 - B. Jego imię oznacza „pieścić” lub „obejmować”.
 - C. W Septuagincie jego imię brzmi „Hambakoum”. Jest to asyryjski termin oznaczający „warzywo”.
- II. KANONICZNOŚĆ
 - A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
 - B. Jest jedną z „Dwunastu” ksiąg – spisu proroków mniejszych (Baba Bathra 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
 - C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Oczywiście jest, że Księgi Nahuma, Habakuka i Sofoniasza tworzą jedną całość.
- III. GATUNEK LITERACKI – bardzo rzadko spotykane jest, żeby prorok przemawiał do Boga w imieniu ludzi. Pierwszy rozdział jest diatrybą – przekazuje prawdę za pośrednictwem hipotetycznego dialogu.
- IV. AUTORSTWO
 - A. Prorok rozmawia z JHWH o Judzie. Wszyscy inni prorocy przemawiają do ludzi w imieniu Boga.
 - B. Prorok ten wpisuje się w ten sam ogólny okres co Daniel, Jeremiasz, Ezechiel, Nahum i Sofoniasz. Ludzi tych określa się jako proroków z VII w. p.n.e.
 - C. Być może jest on muzykiem związanym z chórem świątynnym, ponieważ:
 - 1. W 3:1 zawarty jest termin „szigionoth”. Przypis w angielskiej Biblii NASB wyjaśnia to sformułowanie jako „wysoco emocjonalną formę poetycką”. Jest to określenie muzyczne o nieznanym znaczeniu – prawdopodobnie chodzi o pauzę lub crescendo.
 - 2. W 3:3.9.13 zastosowano kolejny termin związany być może z muzyką: „sela”.
 - 3. W 3:19 zastosowano frazę „Kierownikowi chóru. Na instrumenty strunowe”.
- V. DATA (Powstały dwie główne teorie)
 - A. Panowanie Manassesesa (687-642 p.n.e.). Zazwyczaj wniosek ten wyciągany jest z miejsca Księgi Habakuka w kanonie oraz rosnącej potęgi Chaldejczyków – imperium nowobabilońskiego (zob. Ha 1:5).
 - B. Panowanie Jojakima (609-598 p.n.e.). Oznaczałoby to, że działalność proroka przypadła na czasy złupienia miasta przez faraona Necho II oraz późniejszego podbicia całej okolicy przez Nabuchodonozora po pokonaniu resztki armii asyryjskiej i Egipcjan pod Karkemisz w 605 p.n.e.
 - C. W dziele *Żywoty proroków* Pseudo-Epifaniusz podaje, że Habakuk pochodził z pokolenia Symeona.

Uciekł przed najazdem Nabuchodonozora II w 586 p.n.e. i powrócił po upadku miasta. Umarł dwa lata przed powrotem z wygnania. Źródło to jest jednak późne i mało wiarygodne.

VI. TŁO HISTORYCZNE

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Księga ta dzieli się na dwie główne części:
1. rozdziały 1 i 2 – dialog pomiędzy prorokiem a Bogiem
 2. rozdział 3 – poemat wychwalający Boga za Jego panowanie nad historią
- B. Dialog pomiędzy Bogiem a Jego prorokiem, 1:2-2:20
1. Skarga Habakuka na opóźnianie się Bożej kary, 1:2-4
 2. Pierwsza odpowiedź Boga, 1:5-11
 3. Zastrzeżenia moralne Habakuka wobec Bożej odpowiedzi, 1:12-2:1
 4. Druga odpowiedź Boga, 2:2-5
 - a. Boży plan jest pewny, zapisz to, 2:2
 - 1) błogosławieństwo dla wiary, 2:4.14.20
 - 2) sąd nad złem, 2:5.6-20
 - b. Boży lud zobowiązany jest do wierności przymierzu, 2:4-5 (3:16-19)
 - c. Bóg ukarze agresję i bezbożność pogan, 2:6-20 (pięć „biada”)
 - 1) 2:6-8, gwałt i agresja
 - 2) 2:9-11, gwałt i agresja
 - 3) 2:12-14, gwałt i agresja
 - 4) 2:15-17, gwałt i agresja
 - 5) 2:18-20, bałwochwalstwo
- C. Psalm błogosławiący wierne Boże dzieła ocalenia w przeszłości i wyrażający nadzieję przyszłego ratunku, 3:1-19
1. Boże dzieła ocalenia w przeszłości wyrażone w wysoce poetyckiej formie, z zastosowaniem metafor odnoszących się do (3:1-15):
 - a. eksodusu
 - b. stworzenia
 - c. podboju
 2. wiara proroka i jego cierpliwość odnośnie Bożego ocalenia pomimo braku jego zewnętrznych przejawów (2:4; 3:16-19)

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Żyjemy w moralnym wszechświecie. Grzech zostanie osądzony. Nawet wybrany Boży lud odpowiedzialny jest za swoje czyny (Ga 6:7).
- B. Nawet w tym upadłym świecie Bóg nadal panuje nad tym, co się dzieje. Posługuje się złem do realizacji swoich celów, ale ono także zostanie osądzone.
- C. Zadawanie Bogu pytań i kwestionowanie tego, co robi, nie jest zakazane. Często ulgę przynosi jednak Boża obecność, a nie racjonalne odpowiedzi.
- D. Ta księga jest źródłem słynnego paulińskiego tematu teologicznego, którym jest „usprawiedliwienie

z wiary” (zob. 2:4). Ostatecznie zło zniszczy samo siebie. Boży lud musi żyć wiarą w złych czasach!
Wiara nie może opierać się na aktualnych okolicznościach, 3:17-19.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Sam stanowi prawo i narzuca władzę” (PL), 1:7 (zob. 1:11c) (BT V: „on sam ustala prawo i panowanie”)
2. „O Panie, Boże mój Święty”, 1:12
3. „Skało”, 1:12
4. „Ofiarę składa swojej sieci”, 1:15-17 (Biblia Gdańska: „ofiaruje niewodowi swemu”)
5. „Lecz sprawiedliwy dzięki swej wierze żyć będzie” (PL), 2:4
6. Szeol, 2:5 (PL: świat umarłych)
7. Pieśni pełne drwiny (Biblia Paulistów), 2:6 (BT: szyderstwo)
8. „Kielich [podany] przez prawicę Pańską”, 2:16
9. „Szigonoth”, 3:1
10. Sela, 3:3.9.13
11. „Twego pomazańca”, 3:13
12. „On uczynił moje nogi jak u łani” (PL), 3:19 (BT: „uczyni nogi moje podobne jelenim”)

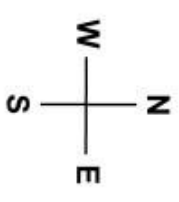
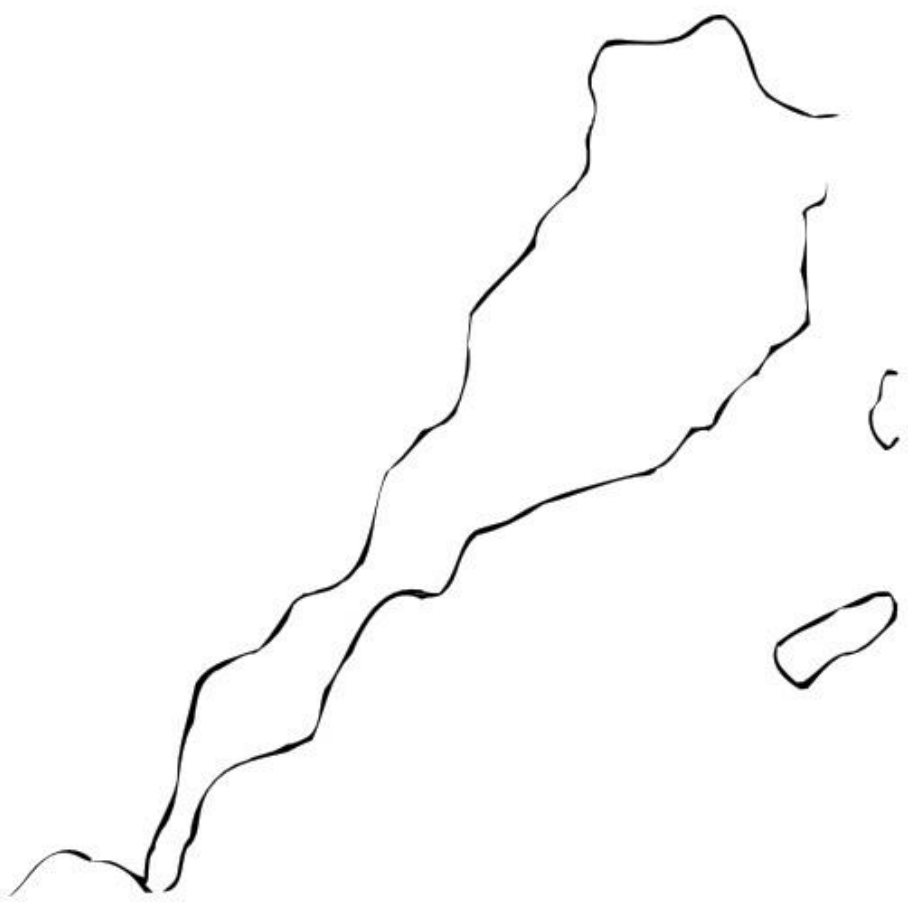
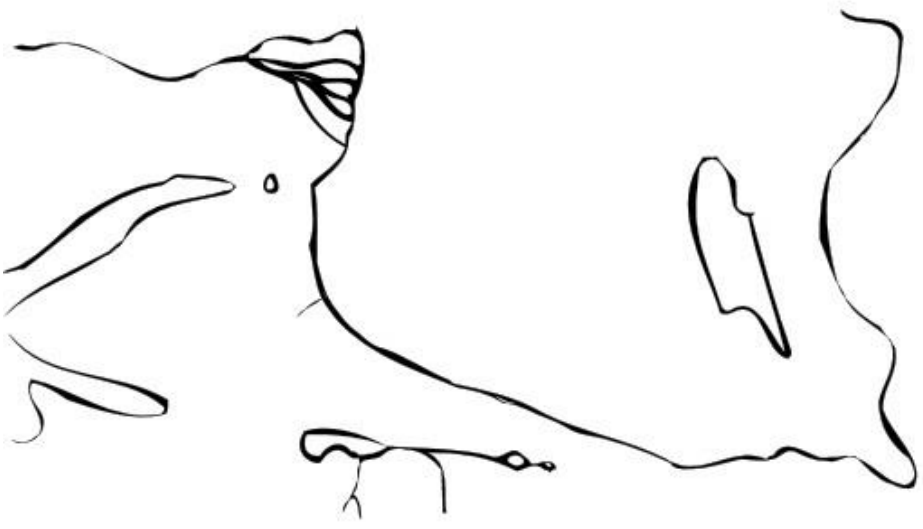
B. Osoby – brak

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Kraj Chaldejczyków, 1:6 (NIV: Babilończyków)
2. Teman, 3:3
3. Góra Paran, 3:3
4. Madian, 3:7

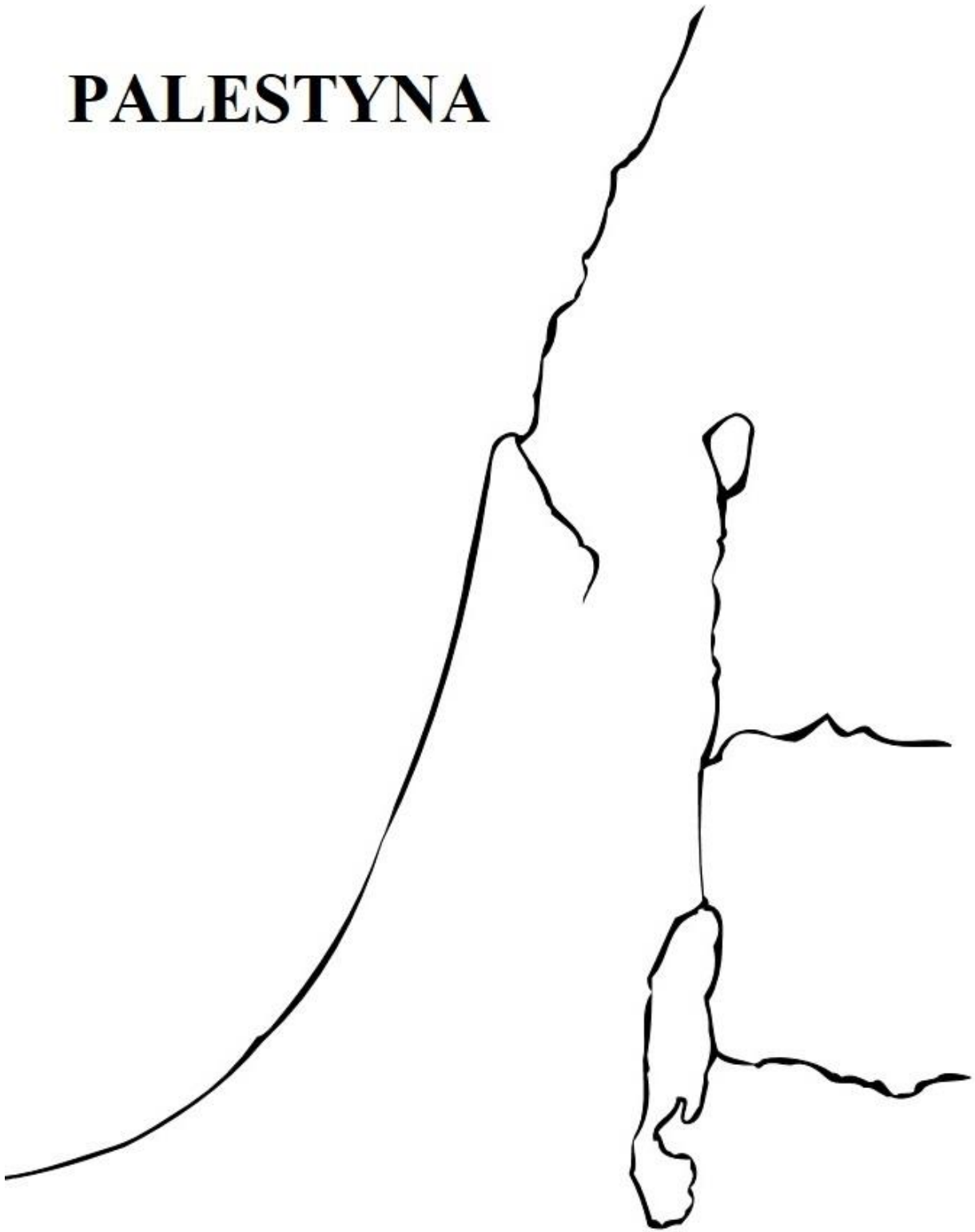
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Co odróżnia tę księgę od wszystkich pozostałych proroków mniejszych?
2. Sporządź zarys dialogu pomiędzy Bogiem a prorokiem w rozdziałach 1-2.
3. Dlaczego uważa się, że Habakuk był muzykiem?
4. Wyjaśnij symbolikę fragmentu 1:16-17.
5. Co werset 2:4 oznacza w swoim kontekście? Jak Paweł posłużył się nim w Rz 1:17 i Ga 3:11?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI SOFONIASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Sofoniasza.
- B. Jego imię oznacza:
 - 1. „JHWH ukrył” lub
 - 2. „JHWH czuwa”

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Jest jedną z „Dwunastu” ksiąg – spisu proroków mniejszych (*Baba Bathra* 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Oczywiście jest, że Księgi Nahuma, Habakuka i Sofoniasza tworzą jedną całość.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Jest to klasyczne hebrajskie proroctwo (poezja) skupiające się na temacie grzechu, sądu i odnowienia.
- B. Fragment 3:14-20 może być starożytnym hymnem.

IV. AUTORSTWO

- A. Księga ta zawiera niezwykle długą genealogię: „(...) syna Kuszego, syna Gedaliasza, syna Amariasza, syna Ezechiasza”, 1:1.
 - 1. Wskazuje to na to, że Sofoniasz pochodził z judzkiego rodu królewskiego. Jeśli wymieniony w genealogii Ezechiasz to król Judy (715-687 p.n.e.), wydaje się, że właśnie to jest powodem, dla którego jest ona taka długa.
 - 2. Być może jej długość ma być dowodem na żydowskie pochodzenie, ponieważ jego ojciec miał na imię Kuszi (co wskazuje na to, że był Etiopczykiem).
- B. Wiele osób jest zdania, że Sofoniasz był kuzynem Jozjasza i być może wychowywali go ci sami nauczyciele, co ci, którzy dbali o wykształcenie pobożnego króla.
- C. Imię to noszą w ST jeszcze trzy osoby: 1 Krn 6:36-38; Jr 21:1; 2 Krl 25:18-21; 29:25; 37:3; 52:24-27; Za 6:10.14.

V. DATA

- A. Sofoniasz przemawiał za rządów króla Jozjasza (640-609 p.n.e.).
- B. Ze względu na wewnętrzne napięcia w Judzie, o których wspomina ta księga (1:4-6.8-9.12; 3:1-3) wydaje się, że jej odbiorcami byli Judejczycy przed wprowadzeniem reformy Jozjasza (621 p.n.e.).

VI. TŁO HISTORYCZNE

- A. Niektórzy za Boże narzędzie najazdu uważają scytyjskie hordy (NIV podaje datę 626 p.n.e.), które wcześniej zaatakowały Asyrię. Herodot (I:103-106) podaje, że Scytowie najechali Palestynę i dotarli aż do Egiptu, aż zostali zawróceni darami i prośbami przez faraona Psametycha I (663-609 p.n.e.).
- B. Choć najazd scytyjski jest możliwy, prawdopodobnie to Babilon najechał Judę. Za tą teorią opowiada się większość uczonych.

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (na podstawie *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenia do Starego Testamentu]* R.K. Harrisona, s. 939-940)

- A. Dzień Pański, 1:1-2:3
 - 1. Groźba spustoszenia skierowana do czcicieli Ba'ala, 1:2-6
 - 2. Następstwa Dnia Pańskiego, 1:7-13
 - 3. Nadchodzący sąd, 1:14-18
 - 4. Sposób uniknięcia sądu, 2:1-3
- B. Sąd nad obcymi narodami, 2:4-15
 - 1. Filistea, 2:4-7
 - 2. Moab i Ammon, 2:8-11
 - 3. Egipt, 2:12
 - 4. Asyria, 2:13-15
- C. Biada i błogosławieństwo, 3:1-20
 - 1. Groźba kary dla Jerozolimy, 3:1-7
 - 2. Zapewnienie o błogosławieństwie dla wiernej reszty, 3:8-20

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Prorok ostrzega przed zbliżającym się najazdem na Judę. Powodem tego aktu sądu było wybudane bałwochwalstwo w Jerozolimie, zapoczątkowane przez Manassesa. Sofoniasz posługuje się koncepcją „dnia Pańskiego”. Prorocy często za pośrednictwem kryzysu mającego miejsce w ich czasach ukazywali wydarzenia z przyszłości i czasów ostatecznych.
- B. Werset 2:3 zawiera wezwanie do nawrócenia. Jedyłą nadzieją Judy była miłość (3:17) i obecność Mesjasza (3:15.17).
- C. Oczywistym jest, że Bóg posłużył się Asyrią, aby ukarać Izrael, i że to umiejscowione na terenach żywnego półksiężyca imperium także podlega teraz sądowi – podobnie jak Juda!

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 - 1. „Bałwochwalczy kapłani” (BWP), 1:4 (BT: „sług bałwochwalczych wraz z kapłanami”)
 - 2. „Wojsko niebieskie”, 1:5 (BP: „ciała niebieskie”)
 - 3. „Bliski jest dzień Pański”, 1:7
 - 4. „Każdego, który przeskakuje próg” (BT V), 1:9 (NIV: „wszystkich, którzy unikają postawienia nogi na progu”)
 - 5. „Moździerz”, 1:11 (NIV: „dzielnica targowa”)

6. „I będą się wylegiwać w jej obrębie stada, wszelkie rodzaje zwierząt”, 2:14
7. „Każdy, kto obok niego przechodzić będzie, zagwiżdże i ręką potrząśnie”, 2:15 (Nowa Biblia Gdańska: „(...) syknie oraz potrząśnie ręką”)
8. „Na świętej mej górze”, 3:11 (NIV: „na moim świętym wzgórzu”)

B. Osoby

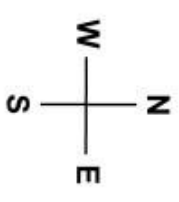
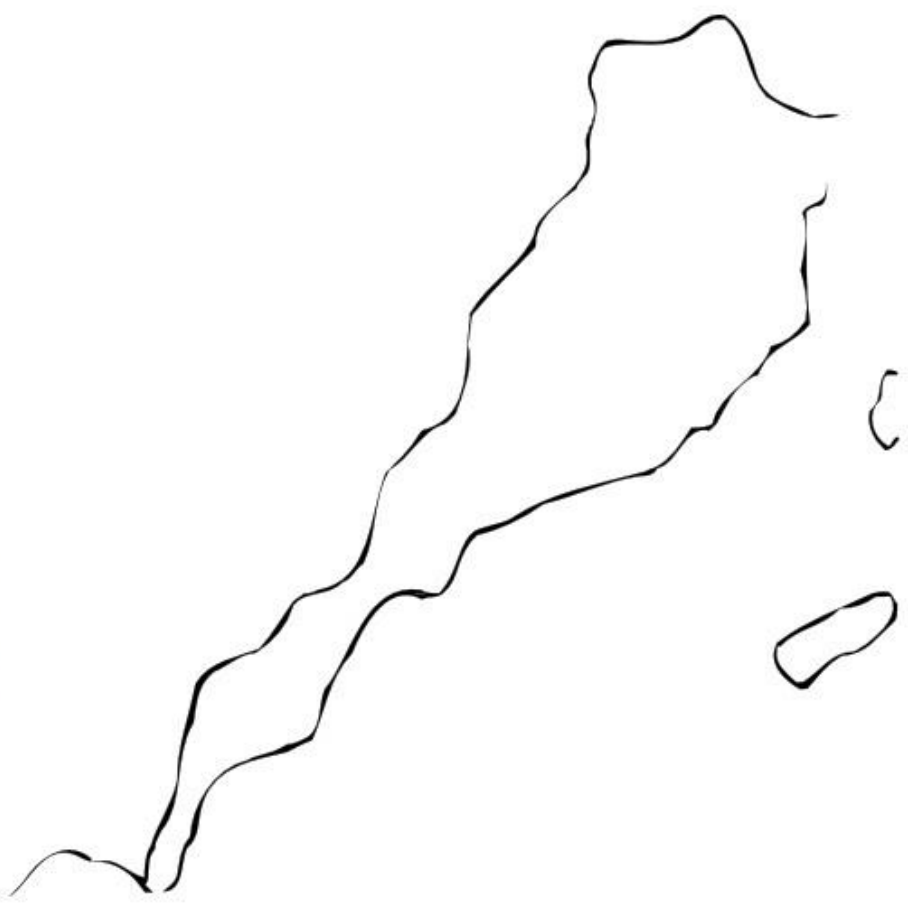
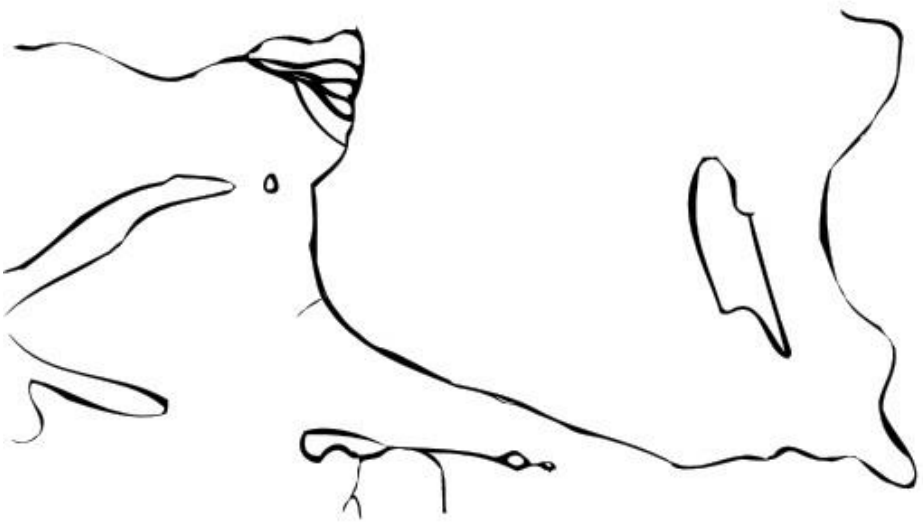
1. Kuszi, 1:1
2. Milkom, 1:5 (Biblia Gdańska: Moloch)
3. Kreteńczycy, 2:5 (inne tłumaczenia: Ceretejczycy, Keretyci)

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Gaza, 2:4
2. Aszkelon, 2:4
3. Aszdod, 2:4
4. Ekron, 2:4
5. Sodom i Gomora, 2:9
6. Etiopia [Przekład Nowego Świata], 2:12 (BT: Kuszyci)

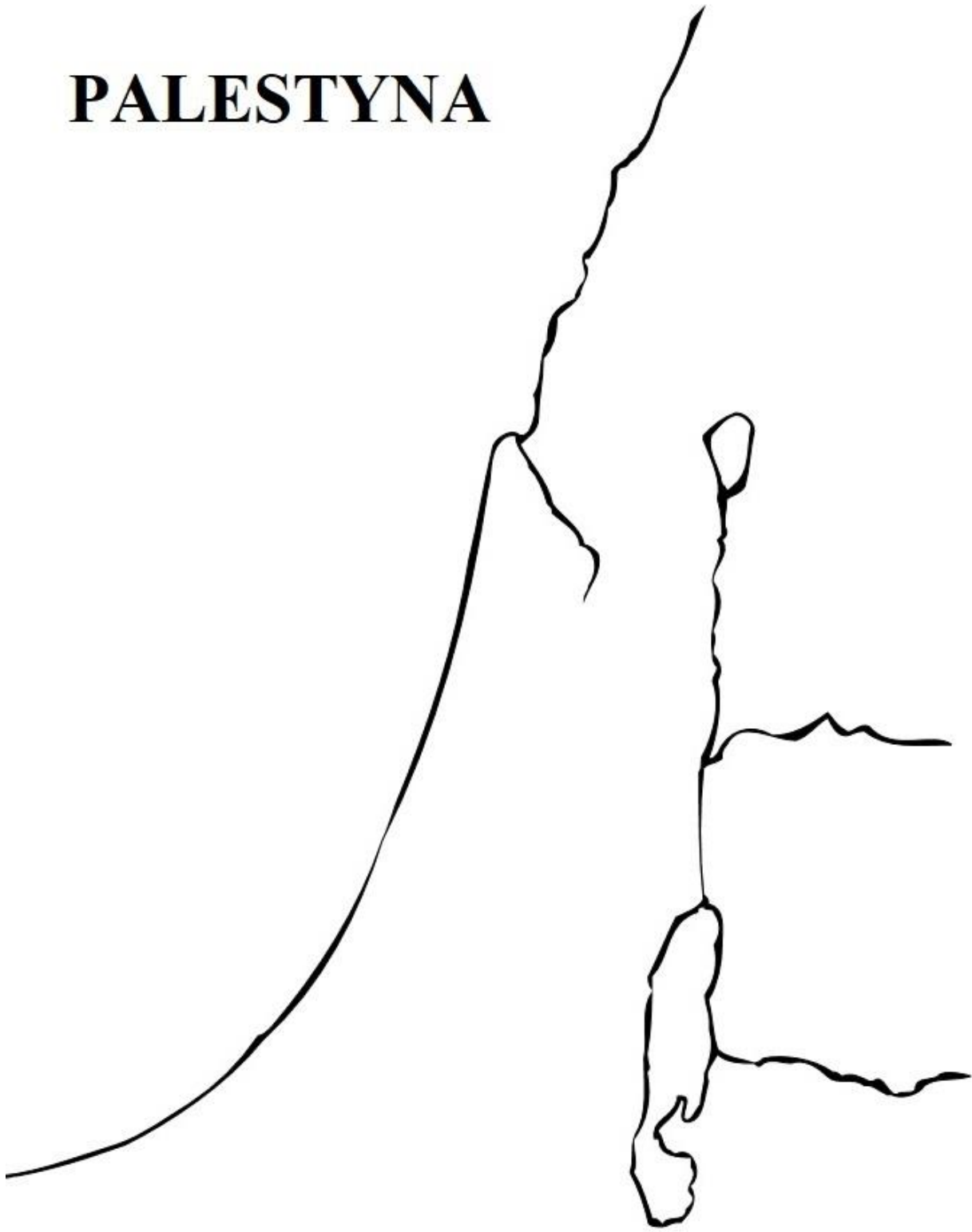
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Dlaczego Sofoniasz podaje najdłuższą genealogię ze wszystkich proroków ST?
2. Dlaczego prorocтво Sofoniasza o sędzie jest gorsze niż potop za czasów Noego?
3. Zdefiniuj i wyjaśnij koncepcję „dnia Pańskiego”.
4. Dlaczego grzech i wina Judy były jeszcze większe niż Izraela?
5. Czy werset 3:9 zawiera uniwersalny element, odnoszący się do pogan? Dlaczego?
6. Jak werset 3:17 ukazuje nam Boże serce?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI AGGEUSZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od wypowiadającej się w niej osoby – proroka Aggeusza.
- B. Jego imię oznacza „święto”. W hebrajskim brzmieniu („Chaggaj” lub „Haggai”) końcowe „j” lub „i” może być skrótem od JHWH – wtedy oznaczałoby ono „święto JHWH” (zob. 1 Krn 6:30) – lub od zaimka „mój”, co także wskazywałoby na JHWH.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Jest jedną z „Dwunastu” ksiąg – spisu proroków mniejszych (Baba Bathra 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Oczywiście jest, że Księgi Aggeusza i Zachariasza powiązane są historycznie.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Jest to seria czterech lub pięciu kazań (1:13).
- B. Nie ma charakteru poetyckiego.

IV. AUTORSTWO

- A. Aggeusz wymieniony jest w *Ezd* 5:1; 6:14 oraz w *Za* 8:9 razem z Zachariaszem. Prawdopodobnie należał on do powracających z niewoli Żydów.
- B. Wspomina o nim także *1 Ezdrasza* 6:1; 7:3 i *2 Ezdrasza* 1:40, a *Mądrość Syracha* 49:11 jest cytatem z *Ag* 2:23.
- C. Hieronim ze Strydonu podaje, że był on kapłanem, ale wynika to z opaczego zrozumienia fragmentu 2:10-19.
- D. Ewald i Pusey twierdzą, że werset 2:3 oznacza, że Aggeusz pamiętał świątynię Salomona, czyli miał około 70 lub 80 lat.
- E. Cyryl z Aleksandrii wspomina o rozpowszechnionym w jego czasach przekonaniu, że Aggeusz był aniołem. Wynika to z opaczego zrozumienia hebrajskiego określenia „posłaniec” użytego w 1:13.
- F. LXX przypisuje Aggeuszowi i Zachariaszowi kilka Psalmów: 112, 126, 127, 137, 146-149.
- G. Wszystkie cztery kazania Aggeusza zapisane są w trzeciej osobie, co wskazuje na:
 - 1. spójną technikę literacką,
 - 2. skrybę lub redaktora.

V. DATA

- A. Aggeusz wraz z współczesnym mu Zachariaszem należą do proroków powygnaniowych.
- B. Księga rozpoczyna się pierwszego dnia szóstego miesiąca (1:1), a kończy dwudziestego czwartego dnia dziewiątego miesiąca (2:10.20) drugiego roku rządów Dariusza I Hystaspesa (521-486 p.n.e.). Jest to więc rok 520 p.n.e. – cztery lata przed ukończeniem drugiej świątyni (516 p.n.e.). Wydarzenia te stanowią wypełnienie proroctwa Jeremiasza dotyczącego siedemdziesięciu lat niewoli, która rozpoczęła się w 586 r. p.n.e.

VI. CHRONOLOGIA TEGO OKRESU (na podstawie książki dr. Theo Laetscha *The Minor Prophets [Prorocy mniejsi]* opublikowanej przez wydawnictwo Concordia, s. 385)

Rok rządów Dariusza	Rok p.n.e.	Miesiąc	Dzień	Tekst	Treść	
2	520	6 wrz/paź	1	Ag 1:1-11	Aggeusz podrywa lud do działania	
			24	Ag 1:12-15	Lud rozpoczyna budowę	
		7 paź/lis	1	Ag 2:1-9	Przyszła chwała Bożej świątyni	
			8 lis/gru	?	Za 1:1-6	Zachariasz zaczyna prorokować
			9 gru/sty	24	Ag 2:10-19	Bóg zacznie błogosławić
	519	11 lut/mar	24	Za 1:7-6:8	Nocne wizje Zachariasza	
					Za 6:9-15	Koronacja Jozuego zapowiedzią kapłaństwa Mesjasza
4	518	9 gru/sty	4	Za 7-8	Wezwanie do nawrócenia; obietnica błogosławieństwa	
6	516	12 mar/kwi	3	Ezd 6:15	Poświęcenie świątyni	
			?	Za 9-14	Po poświęceniu świątyni	

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE – wyznaczają je poszczególne kazania proroka.

- A. Pierwsze kazanie, 1:1-11: Odbudujcie świątynię!
- B. Reakcja przywódców i ludu, 1:12-15.
- C. Drugie kazanie, 2:1-9: Nie chodzi o rozmiar świątyni!
- D. Trzecie kazanie, 2:10-19: Bóg ześle błogosławieństwa, jeśli lud Go posłucha i odbuduje świątynię.
- E. Czwarte kazanie, 2:20-23: Uniwersalne rządy Mesjasza, których zwiastunem jest Zorobabel.

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Księga ta skupia się na odbudowie drugiej świątyni, którą porzucono kilkanaście lat wcześniej:
 - 1. Ezd 5:16 (pierwszy rok – za Szeszbassara)
 - 2. Ezd 3:8-13 (drugi rok – za Zorobabela)
- B. Boże obietnice bezpośrednich, fizycznych błogosławieństw i przyszłych błogosławieństw mesjańskich wiążą się z odbudową świątyni (przywróceniem przymierza Mojżeszowego).
- C. Nie chodziło o rozmiar i okazałość świątyni, tylko o obecność; Boża obecność, którą symbolizowała, jest prawdziwą chwałą.

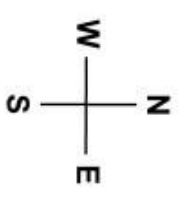
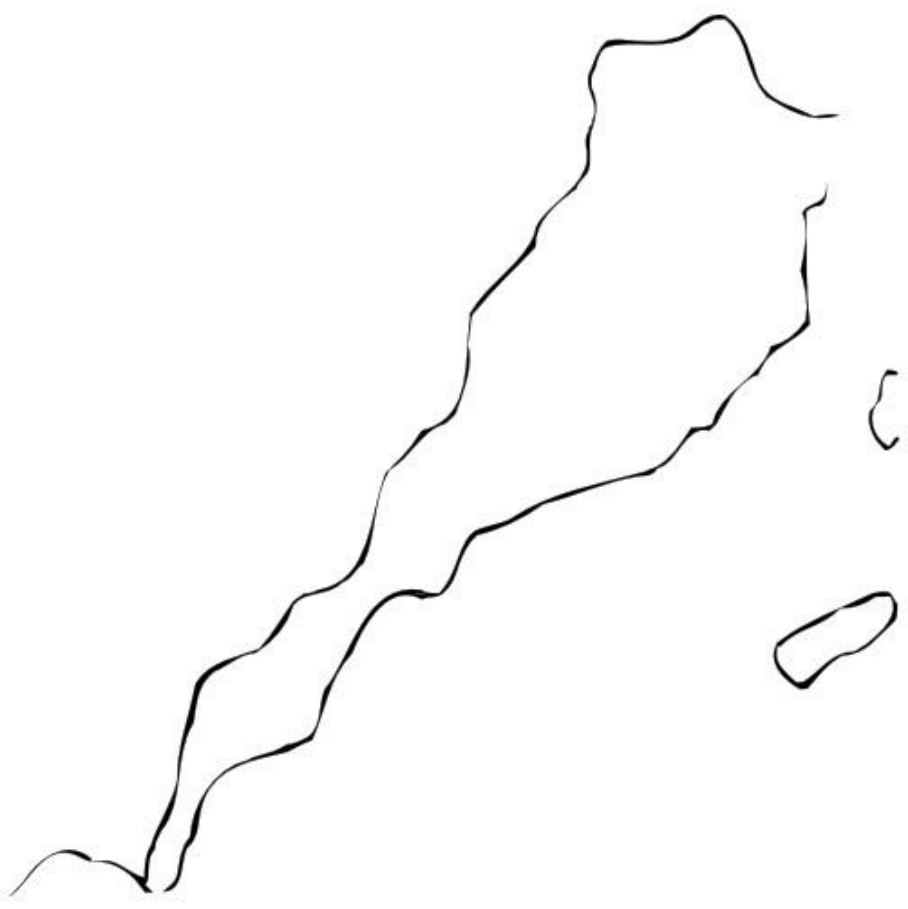
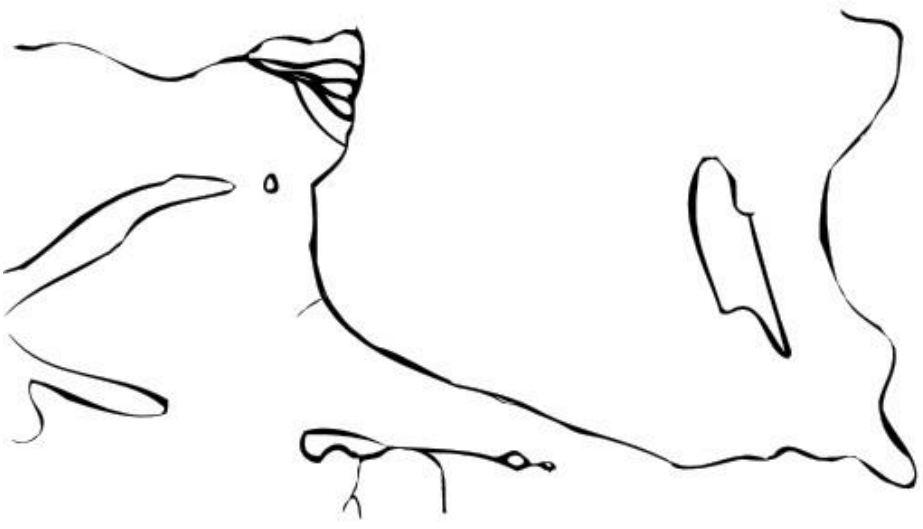
IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 - 1. „Domy wyłożone płytami”, 1:4
 - 2. „Rozważcie tylko, jak się wam wiedzie!”, 1:5.7 (BT V: „Zastanówcie się dobrze nad swoim postępowaniem!”)
 - 3. „Wstrząsnę też wszystkimi narodami” (PL), 2:7
 - 4. „Przyszła chwała tego domu będzie większa od dawnej”, 2:9
 - 5. „Zorobabelu, (...) uczynię z ciebie jakby sygnet”, 2:23 (NASB & NIV)
- B. Osoby
 - 1. Dariusz I, 1:1
 - 2. Zorobabel, 1:1
 - 3. Jozue, 1:1
 - 4. Pan Zastępów, 1:2 (NIV: Pan Wszechmogący)

X. MIEJSCA NA MAPACH – brak!

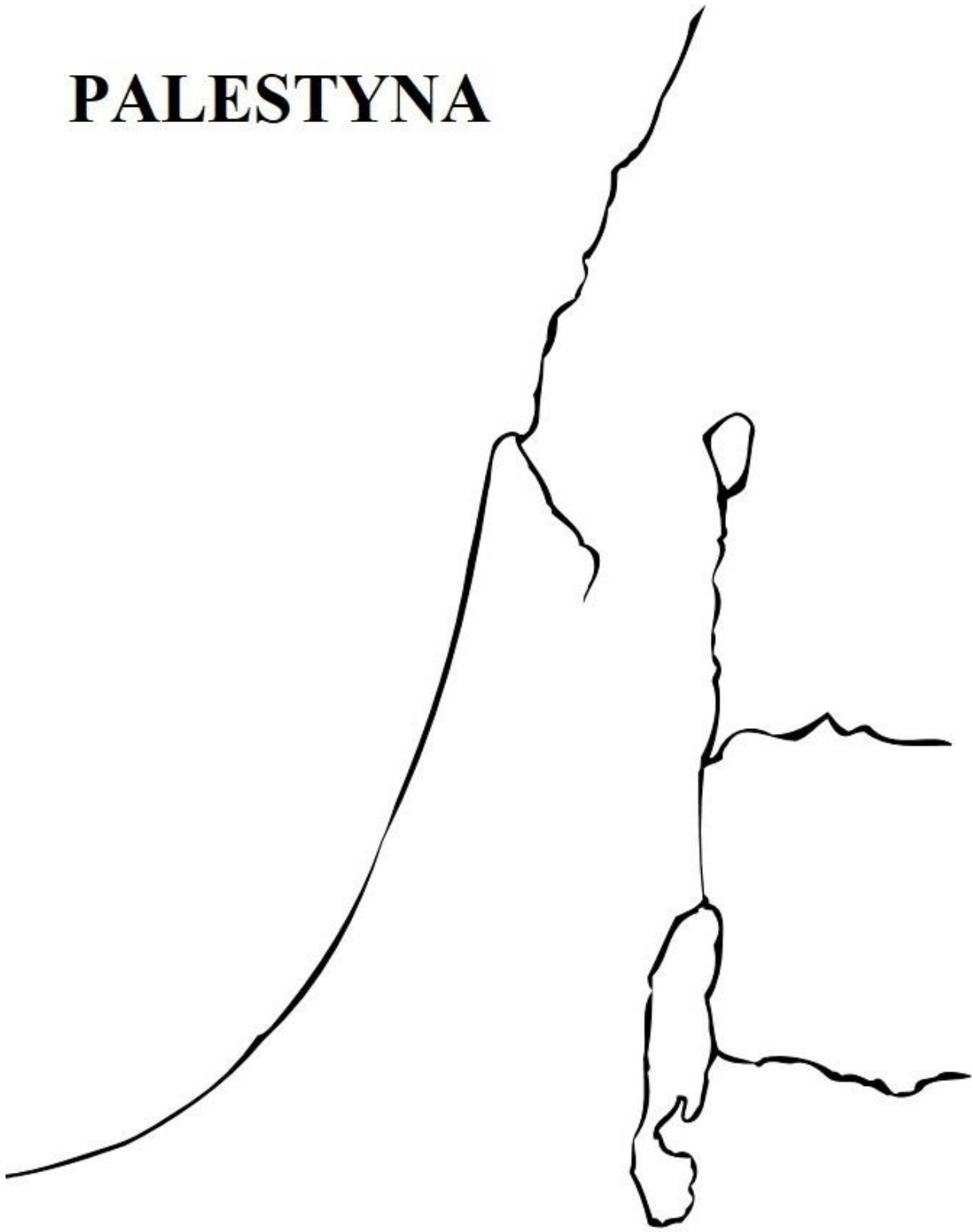
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

- 1. Co jest głównym tematem tej księgi?
- 2. Dlaczego powracającym z niewoli Żydom tak źle powodziło się w Judei?
- 3. Które części rozdziału 2 są mesjaniczne? Dlaczego?
- 4. Wyjaśnij werset 2:3.
- 5. Objasnij fragment 2:10-19.
- 6. Dlaczego o Zorobabelu powiedziane są w tej księdze tak wielkie rzeczy, podczas gdy historia odnotowuje tak niewiele jego dokonań? (2:20-23)

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40
SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI ZACHARIASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Zachariasza.
- B. Jego imię oznacza „JHWH pamięta”, „ten, o którym JHWH pamięta” lub „JHWH wspomniał”. Wskazuje ono na to, że JHWH nadal jest z Żydami i odnowił swoje przymierze z nimi.

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Jest jedną z „Dwunastu” ksiąg – spisu proroków mniejszych (*Baba Bathra* 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Oczywiście jest, że Księgi Aggeusza i Zachariasza powiązane są historycznie.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga ta jest przykładem literatury apokaliptycznej:
 - 1. Rozdziały 1-8 napisane są głównie prozą.
 - 2. Rozdziały 9-14 napisane są głównie wierszem.
- B. Tym gatunkiem literackim posługiwali się tylko Żydzi. W pełnych napięć czasach wyrażał on często przekonanie, że Bóg panuje nad historią i przyniesie ocalenie swojemu ludowi.
- C. Ten gatunek literacki charakteryzował się:
 - 1. silnym poczuciem uniwersalnej Bożej suwerenności,
 - 2. zmaganiem pomiędzy dobrem a złem w obecnych czasach,
 - 3. stosowaniem sekretnych słów-kodów,
 - 4. użyciem kolorów,
 - 5. posługiwaniem się liczbami,
 - 6. przedstawianiem zwierząt, a czasem ludzko-zwierząt,
 - 7. przekazywaniem przez Boga objawienia za pośrednictwem snów lub wizji, zazwyczaj poprzez aniołów,
 - 8. koncentracją głównie na przyszłości.
- D. Kilka innych przykładów literatury apokaliptycznej:
 - 1. Stary Testament
 - a. Dn 7-12
 - b. Ez 37-48 (?)
 - 2. Nowy Testament
 - a. Mt 24, Mk 13, Łk 21, 2 Tes 2
 - b. Apokalipsa

3. Niekanoniczne księgi
 - a. *1 Henocha*
 - b. *4 Ezdrasza*
 - c. *2 Barucha*

- E. Hieronim ze Strydonu nazywa Księgę Zachariasza najmniej jasną księgą ST. NT często jednak do niej nawiązuje:
 1. rozdziały 1-8 Apokalipsy
 2. rozdziały 9-14 Ewangelii

- F. Trudno jest dokonać interpretacji tych wizji, jednak ze względu na tło historyczne należy przyjąć, że odnoszą się do odbudowy świątyni jerozolimskiej w czasach po powrocie z niewoli. Skupiają się one na nowym dniu przebaczenia oraz na przyjściu Mesjasza.

IV. AUTORSTWO

- A. Zachariasz to bardzo popularne hebrajskie imię. Pisze się je na dwa sposoby: Zeharijah lub Zaharijah. ST wspomina o 27 osobach pisanych z „e” i 2 pisanych z „a”.

- B. Werset 1:1 stwierdza, że był on prorokiem (zob. Ezd 5:1; 6:14; Ne 12:4.16). Nie ma pewności co do tego, dlaczego Ezd 5:1 i 6:14 pomija wymienionego w 1:1 Berekiasza. Zachariasz był wczesnym prorokiem powygnaniowym – wraz z Aggeuszem i Malachiaszem, a być może także Abdiaszem i Joelem.

- C. Wielu współczesnych uczonych odrzuca jedność Księgi Zachariasza ze względu na to, że rozdziały 1-8 bardzo różnią się od rozdziałów 9-14. W tych pierwszych prorok wymieniony jest z imienia i podane są historyczne daty. Tło historyczne jasno wskazuje na okres powygnaniowy. W Apokalipsie Jan czyni wiele nawiązań do tej części Księgi Zachariasza. Rozdziały 9-14 z kolei nie zawierają żadnych dat. Prorok nie jest wymieniony. Tło historyczne jest eschatologiczne. Do tej części najczęściej nawiązują Ewangelie.

W Mt 27:9 Jezus przypisuje Jeremiaszowi cytat z Za 11:12-13. Stąd wziął się trend zaprzeczania temu, aby to Zachariasz był autorem rozdziałów 9-14.

Jednak nawet zwoje znad Morza Martwego zawierają Księgę Zachariasza w całości. Na jej jedność wskazuje kilka jej wewnętrznych elementów:

 1. posługiwanie się liczbą „dwa” – 4:3; 5:9; 6:1; 11:7; 13:8,
 2. posługiwanie się wołaczem – 2:7.10; 3:2.8; 4:7; 9:9.13; 11:1-2; 13:7,
 3. posługiwanie się sformułowaniem „przechodzień”, występującym tylko w Księdze Zachariasza – 7:14; 9:8,
 4. powtarzająca się fraza „tak mówi Pan” – użyta 16 razy
 5. forma *qal* czasownika „zamieszkiwać” – 2:8; 7:7; 12:6; 14:10.

(Przykłady te zaczerpnięto z *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenia do Starego Testamentu]* R.K. Harrisona, s.954). Obszerniejsze omówienie jedności tej księgi znaleźć można w: E.J. Young, *Introduction to the Old Testament [Wprowadzeniu do Starego Testamentu]*, s. 280.

- D. Fakt, że Księga Zachariasza składa się z części historycznej oraz części dotyczącej przyszłości nie powinien być zaskakujący. Wzorec ten zaobserwować można także w:
 1. Iz 1-39 i 40-66
 2. Ez 1-29 i 30-48

3. Dn 1-6 i 7-12

- E. Na s. 421 nowego wprowadzenia do ST autorstwa Andrewa Hilla and Johna Waltona oba podziały rozpisane są jako seria chiasmów. Ta spójna technika literacka jest kolejnym argumentem za jednym autorem Księgi Zachariasza.

V. DATA

- A. Za 1:1 zawiera informację, że prorok rozpoczął swoją działalność w drugim roku ósmego miesiąca rządów Dariusza I (522-486 p.n.e.). Większość uczonych twierdzi, że chodzi tu o Dariusza I Hystaspesa, który przejął władzę nad królestwem Persji po tym, jak Kambyzes II (530-522), syn Cyrusa II, zmarł w 522 p.n.e. Dariusz był generałem perskiej armii.
- B. Jest to więc data 519 lub 520 p.n.e. (2 miesiące po Aggeuszu). Jego działalność trwała około dwóch lat (zob. 1:1.7; 7:1).

VI. TŁO HISTORYCZNE

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE (na podstawie *Introduction to the Old Testament [Wprowadzenia do Starego Testamentu]* R.K. Harrisona, s. 950)

- A. Proroctwa opatrzone datami, 1-8
1. Wstęp i wezwanie do nawrócenia, 1:1-6
 2. Osiem wizji związanych z odbudową świątyni jerozolimskiej, 1:7-6:15
 - a. Czterech jeźdźców; obietnica Bożego odnowienia, 1:7-17
 - b. Cztery niszczycielskie rogi i czterech rzemieślników, 2:1-4
 - c. Niezmierzona wielkość Jerozolimy, 2:5-17
 - d. Oczyszczenie Jozuego, skierowana do niego wyrocznia, 3:1-10
 - e. Siedmioramienny świecznik, 4:1-14
 - f. Ogromny latający zwój, 5:1-4
 - g. Kobieta w dzbanie przeniesiona do Babilonu, 5:5-11
 - h. Cztery ciągnięte przez konie rydwany przemierzające ziemię, 6:1-8
 3. Część historyczna: Jozue symbolizuje Mesjasza, 6:9-15
 4. Pytanie Zachariasza o post, 7:1-8:23
- B. Proroctwa nieopatrzone datami, 9-14
1. Sąd nad wrogimi narodami; przyście pokojowego księcia, 9:1-17
 2. Zgromadzenie wybranej trzody przez Boskiego Przywódcę, 10:1-12
 3. Dobrzy i głupi pasterze: cierpienie trzody, 11:1-17
 4. Wyrocznie eschatologiczne, 12:1-13:6
 5. Oczyszczający sąd boskiego królestwa, 13:7-14:21

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Głównym celem tej księgi jest zachęcenie Żydów, którzy powrócili, do odbudowania świątyni. Dzieło to rozpoczął Szeszbassar, Ezd 1:8; 5:16, ale nie kontynuowano go za czasów Zorobabela. Świątynia przez wiele lat była zaniedbywana. Aggeusz twierdzi, że jest tak z powodu apatii ludu, podczas gdy Ezdrasz wskazuje na polityczne manewry okolicznych prowincji, a w szczególności Samarii.

- B. Księga ta ma bardzo mesjaniczny charakter. Z rozdziałów 9-14 pochodzi wiele prorocत्व dotyczących życia Jezusa:
1. król jest pokorny i jedzie na źrebięciu oślicy
 2. sprzedany za trzydzieści srebrników – cenę niewolnika i pola garncarza jako miejsca pochówków, 11:13
 3. nacisk na potomka Dawida, 12:4-9
 4. „Będą patrzeć na tego, którego przebili”, 12:10
- C. Uniwersalna miłość i władza Boga ukazane są w 2:11; 8:20-23; 14:9.16, ale rozdziały 9-14 podkreślają powszechny bunt wszystkich ludów, 12:3 i 14:2 (Ps 2).

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

A. Terminy i sformułowania

1. „Nawróćcie się”, 1:3
2. „Jestem zazdrosny o Jerozolimę i o Syjon wielką zazdrością” (Przekład Nowego Świata), 1:14
3. „Sznur mierniczy będzie rozciągnięty nad Jeruzalemem” (BW), 1:16
4. Cztery rogi, 2:1-4
5. „Ja będę dokoła niej murem ognistym”, 2:9 (BP: „Ja sam będę dla niej (...) murem ognistym dookoła”)
6. „Żrenica Jego oka”, 2:12
7. „Jozue (...) miał szaty brudne”, 3:3
8. Zwój latający, 5:1
9. Terafim, 10:2 (posążki bóstw)
10. Dwie laski: „Łaskawość” i „Zjednoczenie”, 11:7.14
11. „Oto uczynię Jeruzalem (...) czarą, (...) ciężkim głazem”, 12:2-3 (NIV” „niewzruszonym głazem”)
12. „Popłyną z Jerozolimy wody żywe” (PL), 14:8

B. Osoby

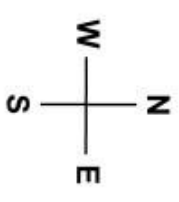
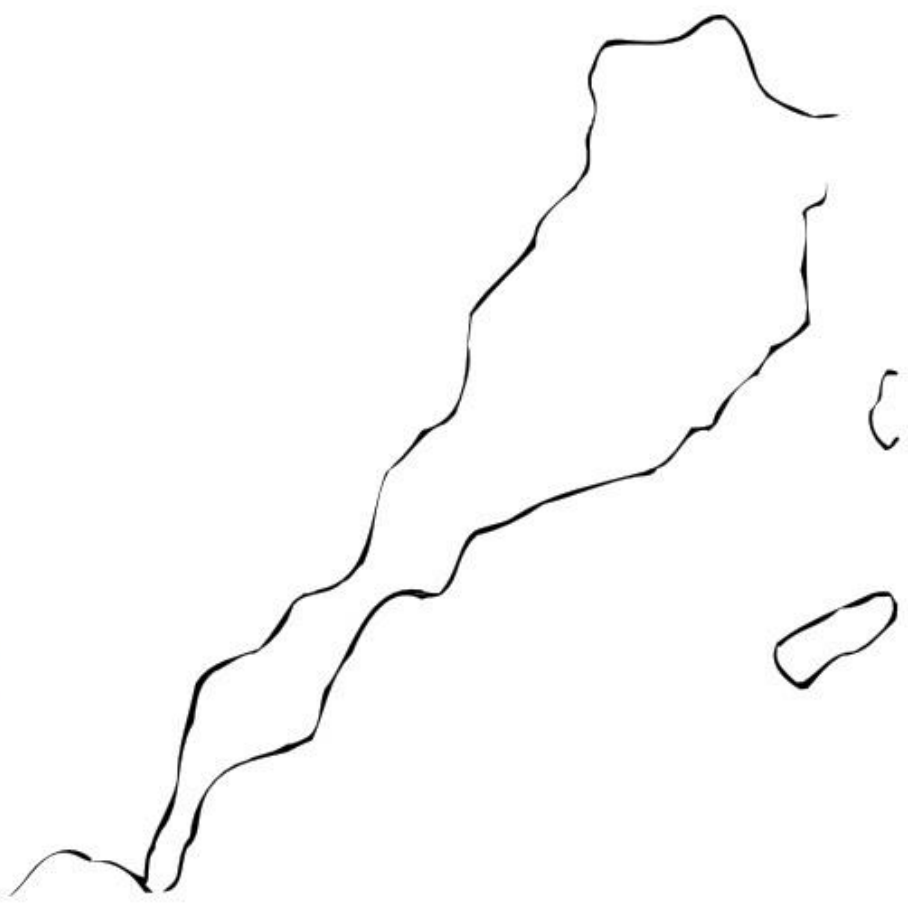
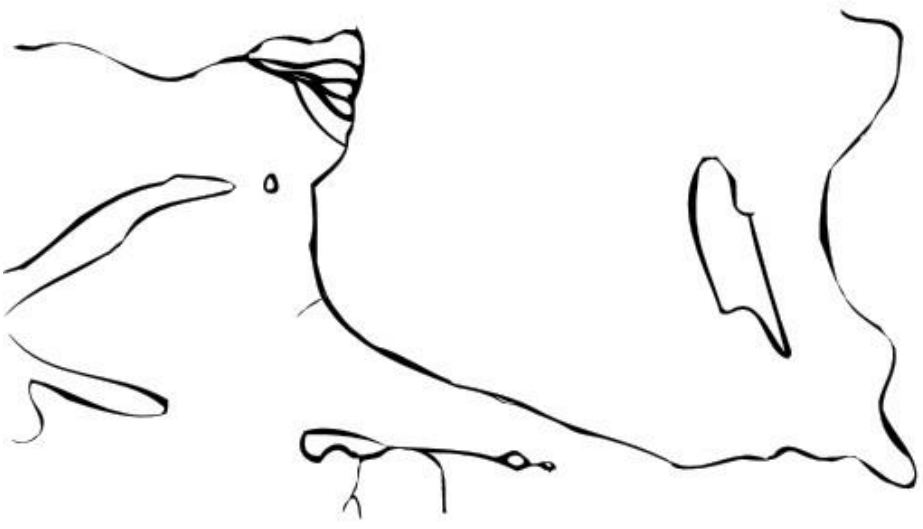
1. Berekiasz, 1:1.7
2. Anioł Pański, 1:11; 3:1
3. Szatan, 3:1-2
4. Odrośl, 3:8; 6:12
5. „Dwaj pomazańcy”, 4:14
6. Hadad-Rimmon, 12:11

X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Syjon, 1:14
2. Szinear, 5:11 (PL: ziemia babilońska)
3. Betel
4. Chamat, 9:2
5. Równina Megiddo, 12:11
6. Góra Oliwna, 14:4

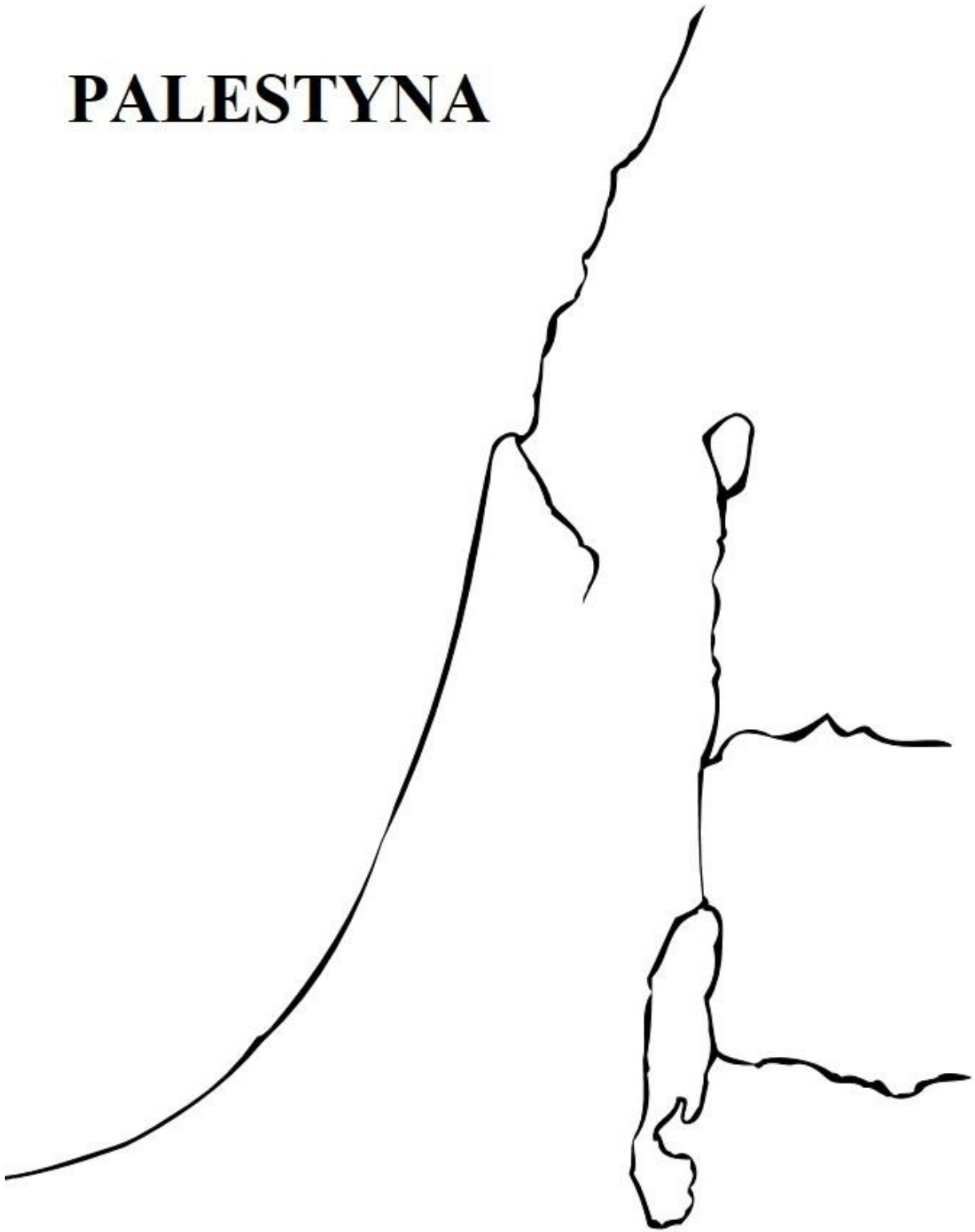
XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

1. Jak Księga Zachariasza wiąże się z Księgą Aggeusza?
2. Co łączy wizje opisane we fragmencie 1:7-6:8?
3. Wymień zawarte w tej księdze tytuły Mesjasza.
4. Kim są dwa drzewa oliwne z rozdziału 4?
5. Ile dni postu wymienionych jest w rozdziałach 7-8?
6. Wymień zawarte w rozdziałach 9-14 prorocтва odnoszące się do życia Chrystusa.

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH

WPROWADZENIE DO KSIĘGI MALACHIASZA

I. NAZWA KSIĘGI

- A. Tytuł tej księgi pochodzi od proroka Malachiasza.
- B. Jego imię oznacza „mój posłaniec”:
 - 1. Mógł to być tytuł, „mój posłaniec”, 3:1 (PL)
 - 2. Mogło to oznaczać „mój anioł”
 - 3. Mogła to być nazwa własna

II. KANONICZNOŚĆ

- A. Księga ta wchodzi w skład „proroków późniejszych” (*Mądrość Syracha* 49:10).
- B. Jest jedną z „Dwunastu” ksiąg – spisu proroków mniejszych (Baba Bathra 14b):
 - 1. Podobnie jak Księga Izajasza, Jeremiasza i Ezechiela, mieszczą się na jednym zwoju.
 - 2. Reprezentują dwanaście pokoleń lub symboliczną liczbę organizacji.
 - 3. Odzwierciedlają tradycyjne poglądy dotyczące chronologii tych ksiąg.
- C. Wielu uczonych łączy porządek „Dwunastu” lub proroków mniejszych z sekwencją chronologiczną. Oczywiście jest, że Malachiasz jest ostatnim z proroków mniejszych.

III. GATUNEK LITERACKI

- A. Księga ta przekazuje prawdę za pośrednictwem diatryby. Jest to format pytań i odpowiedzi: przedstawiana jest jakaś prawda, a następnie przypuszczalny oponent zadaje pytanie lub wypowiada się, a podmiot mu odpowiada.
- B. Malachiasza ochrzczono „hebrajskim Sokratesem”.
- C. Tą samą metodą przedstawiania prawdy posługiwali się także Paweł i Jakub.
- D. Struktura ta widoczna jest we frazie „pytacie/powiadacie/mówicie”: 1:2.6.7(dwukrotnie).12.13; 2:14.17(dwukrotnie); 3:7.8.13.14.
- E. Nie jest to hebrajska poezja.

IV. AUTORSTWO

- A. Użyty w 1:1 hebrajski termin *malachi* oznacza „anioła” lub „posłańca”.
 - 1. Większość uczonych jest zdania, że jest to nazwa własna.
 - 2. W LXX potraktowany jest on jako tytuł (zob. 3:1).
 - 3. Orygenes sądził, że odnosi się on do anioła.
- B. Talmud (Mecillah 15a) podaje, że księga ta napisana została przez Mardocheusza.
- C. Aramejski Targum Jonatana twierdzi, że był to tytuł nadany Ezdraszowi. Interpretację tę popierali także Hieronim ze Strydonu, Raszi i Kalwin.

- D. W dziele *Antiquitates Judaicae* [Starożytności żydowskie] 11:4-5 Józef Flawiusz wymienia z imienia wszystkie powygnaniowe postacie poza Malachiaszem.
- E. Jego imię nie występuje w związku z żadnym z nowotestamentowych cytatów z tej księgi.
- F. 2 *Ezdrasza* jako powygnaniowych proroków wymienia Aggeusza, Zachariasza i Malachiasza.
- G. Ponieważ żadna inna księga prorocka nie jest anonimowa, Malachiasz musi być nazwą własną. Pamiętajmy o tym, że autorstwo nie wpływa na natchnienie.

V. DATA

- A. Tło historyczne Księgi Nehemiasza i Malachiasza cechuje się wieloma podobieństwami:
 1. napięcia w związku z dziesięciną, Ml 3:8; Ne 10:32-39,
 2. ucisk ubogich, Ml 3:5; Ne 5:1-5,
 3. małżeństwa z wyznawcami innych religii, Ml 2:10.11; Ne 13:1-3.23-24 (Ezd 9:1-2).
- B. Najlepszą możliwością wydaje się data pomiędzy 450 a 430 r. p.n.e. – po powrocie Nehemiasza na dwór Artakserksesa I, Ne 13:6.

VI. HISTORYCZNE ZWIĄZKI POMIĘDZY HEBRAJCZYKAMI A EDOMEM, 1:2-5

- A. Hebrajczycy mieli szanować Edomitów jako krewnych:
 1. Lb 20:14
 2. Pwt 2:4-6
- B. Mieli z nimi wiele konfrontacji:
 1. Lb 20:14-21
 2. Sdz 11:16ff
 3. 1 Sm 14:47-48
- C. Proroctwa przeciwko Edomowi:
 1. Lb 24:18
 2. Iz 34:5ff; 63:1ff
 3. Jr 49:7ff
 4. Lm 4:21-22
 5. Ez 26:12ff; 35:13ff; 36:2-6
 6. Am 1:11-12

VII. JEDNOSTKI LITERACKIE

- A. Zarys Księgi Malachiasza tworzy sześć dysput lub diatryb. Malachiasz wypowiada się w imieniu Boga, lud odpowiada, a Malachiasz znowu przemawia w Bożym imieniu.
- B. Zarys
 1. Boża miłość do powracających Żydów, 1:2-5
 2. Boże potępienie kapłanów, 1:6-2:9
 3. Boże potępienie rozvodu i małżeństw z osobami wyznającymi inne religie, 2:10-16
 4. Boże potępienie złej postawy Żydów („Gdzież jest Bóg, sprawiedliwy sędzia?”), 2:17-3:6
 5. Boże potępienie ich wsparcia dla świątyni, 3:7-12

6. Boże potępienie złej postawy Żydów („Daremny to trud służyć Bogu!”), 3:13-22
7. Końcowe napomnienie i obietnica, 3:23-24

VIII. GŁÓWNE PRAWDY

- A. Malachiasz zwraca uwagę na grzechy apatii i rozczarowania powracających Żydów.
- B. Księga ta zawiera kilka uniwersalnych wypowiedzi. Bóg posłuży się Izraelem, aby dotrzeć do świata, 1:5.11.14; 3:12.
- C. Boży lud kwestionuje Jego charakter:
 1. 2:17 – Bóg nie postępuje sprawiedliwie.
 2. 3:6 – Boży niezmienny charakter jest jedynym powodem, dla którego Izrael nadal istnieje.
 3. 3:14 – Służenie Bogu jest daremnym trudem.
- D. Księga ta zawiera mesjańską nadzieję, 3:1; 4:5.

IX. KRÓTKIE PRZEDSTAWIENIE NIEKTÓRYCH TERMINÓW, SFORMUŁOWAŃ I OSÓB

- A. Terminy i sformułowania
 1. Wyrocznia (BW), 1:1
 2. „A wy mówicie” (BW), 1:2 (BT: „wy zaś pytacie”)
 3. „Przynosicie chrome i chore”, 1:8 (BWP: „zwierzę kulawe lub chore”)
 4. „Prychacie przy tym z pogardą”, 1:13 (BP: „lekceważycie go sobie”)
 5. „Pogrozę waszemu potomstwu” (BT V), 2:3 (PL: „odbiorę wam potomstwo”)
 6. „Wziął sobie za żonę córkę obcego boga”, 2:11
 7. „Nagle przybędzie do swej świątyni Pan, którego wy oczekujecie”, 3:1
 8. „Księga Wspomnień”, 3:16 (PL: „zwój pamiętnika”)
 9. „Wезде słońce sprawiedliwości i uzdrowienie w jego skrzydłach”, 3:20
- B. Osoby
 1. Ezaw, 1:2-3
 2. Jakub, 1:2
 3. Lewi, 2:4
 4. Uprawiający czary, 3:5
 5. Obcy, 3:5
 6. Prorok Eliasza, 3:23

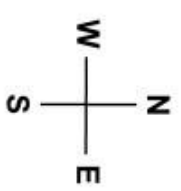
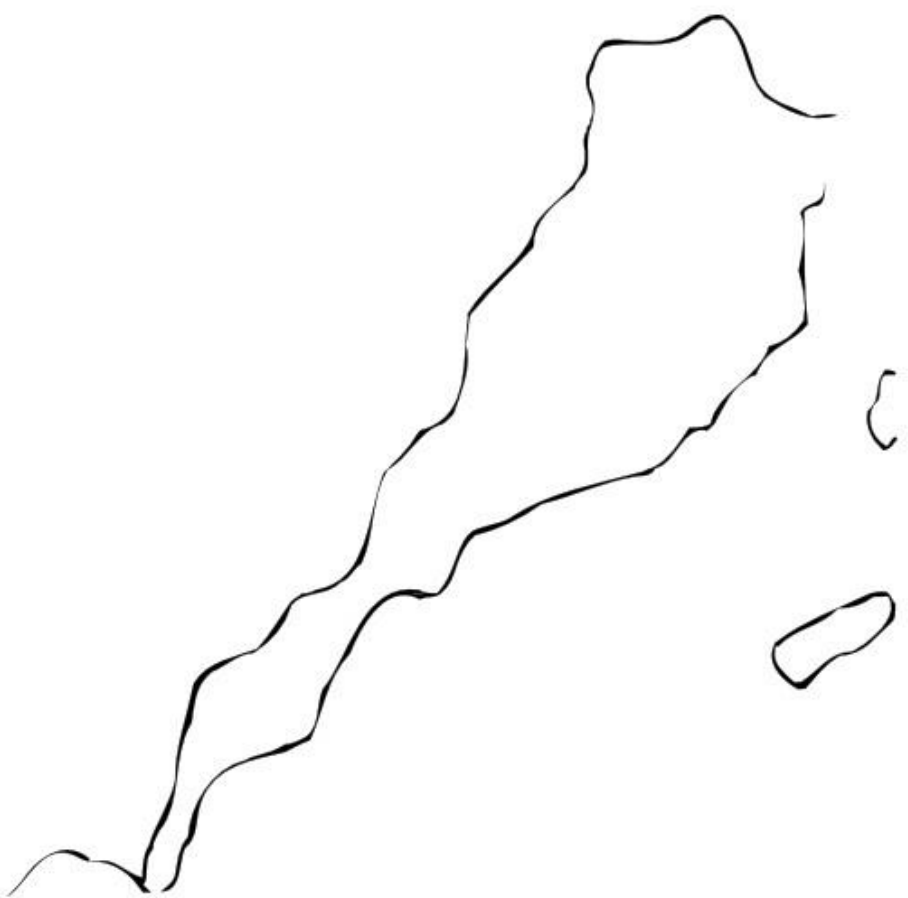
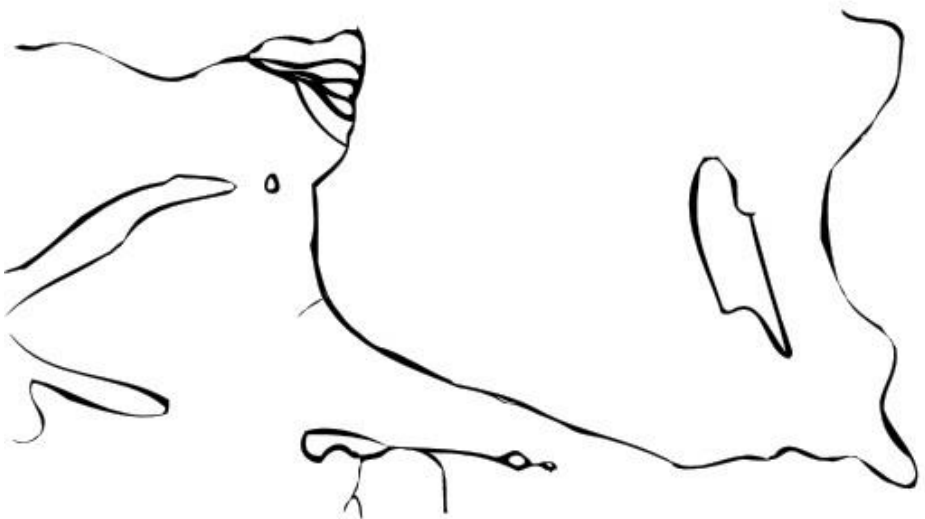
X. MIEJSCA NA MAPACH

1. Edom, 1:4
2. Juda, 2:11
3. Izrael, 2:11
4. Horeb, 3:22

XI. PYTANIA SPRAWDZAJĄCE

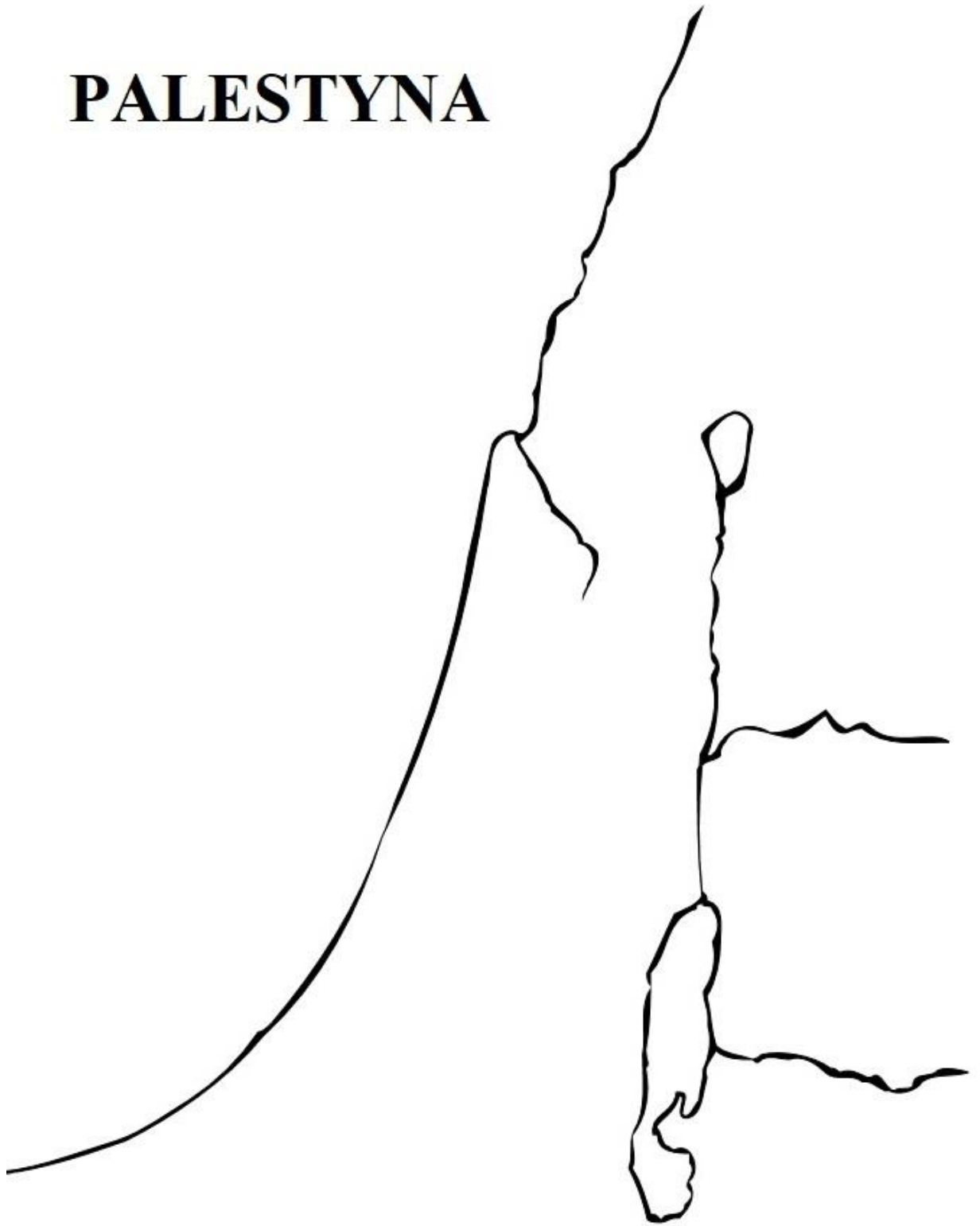
1. Jak wygląda struktura Księgi Malachiasza?
2. Dlaczego werset 1:2 wspomina o Ezawie?
3. Jak kapłani i lud okazują lekceważenie JHWH?

4. Z którego miejsca w Piśmie Świętym pochodzi przekleństwo wspomniane w wersecie 2:2 i 3:9? Na czym ono polegało?
5. Dlaczego Bóg mówi, że nienawidzi rozwodów? 2:16
6. W jakich okolicznościach Mesjasz miał nagle pojawić się w świątyni?
7. Dlaczego werset 3:6 jest tak istotny?
8. Czy Bóg obiecuje dobrobyt w zamian za oddawanie dziesięciny?
9. Czy Eliasz przyszedł przed Jezusem?

**STAROŻYTNY
BLISKI WSCHÓD**

PALESTYNA

0 10 20 30 40

SKALA W MILACH